

ŐSI FÖLD - ÚJ HON

(ALTNEULAND)

A MŰVÉSZ M. LILJEN ENGEDELMÉVEL SOKSZOROSÍTVÁ:

ŐSI FÖLD - ÚJ HON (ALTNEULAND)

ÍRTA:

Dr. HERZL TIVADAR

A NÉMET EREDETIBŐL FORDÍTOTTA:

KOHN OTTÓ

BUDAPEST, 1916
SCHLESINGER JOS. KÖNYVKERESKEDÉSE
VII, Király-utca 1.

Budapest, 1916. március 15.

Csodálatos könyv jelenik meg e kötetben magyar nyelven. A címe is különös. *Altneuland!* Magyar nyelven alig lehet kifejezni és német nyelven is csak azért hangzott ismerősnek, mert a prágai *Altneuschul* neve már a köztudatban élt. Pedig igazabb, jobb és hangulatosabb címe nem lehetett volna ez írásműnek. Programm és tartalom van benne és aki elolvasta a regényt a címének külön szentelhet egy félórát, ha az utolsó elcsendült mondattal özszeveti.

Mikor próféta szemű írójának dolgozószobájából szárnyra kelt, azt mondták róla: utópista regény, fantazmagória, képtelenség. És ma, alig másfél évtized múlva, a fantázia mesterművének lapjai, mintha meg-elevenedni kezdtek volna. A szentföldnek sziklás, kövecses, terméketlen földjei hosszú, kietlen álom után ébrednek és a gyermeksereg héber dalai, mint a felkelő napot üdvözlő madárhangok hozsannáznak.

Akkor, mikor az *Altneuland* megjelent, még álom volt minden sora; ma mintha mesebeli tündérkezek építették volna palotát nem egy Fejezetéből. Az elhagyott és elhanyagolt palesztinai városok közül nem egy

II

ékeskedik azóta modern negyeddel, amelynek képét akár illusztrációul lehetne e könyvhöz mellékelni. A kultúrintézmények mind olyanok, mintha e könyv utasításai szerint létesültek volna.

*

A béke könyve ez, amely a ma viharos hangjával sehogyan sincsen harmóniában. Palesztina sem a boldogság szigeté abban az időben, amikor tőle messze nyugaton, keleten, tőle délen és északon vérzivatarok áztatják a mohó földet. Fegyvercsörgés és katonai sáttortábor Palesztina is és az új *jisub* rétvének virágját a Kaukázusban, a Dardanelláknál és Sueznél kaszálják le. A gyász és a szomorúság, mint fekete köd ül a letarolt mezőkön és a harmatcseppben sirató könnyek hullnak a messzi harctereken elesett *benej izraelért* és a pogromok millió áldozataiért. Ha a kóválygó szélben, amely az ősanyák sóhaját lebegteti halomról-halomra Rachel sírása hangzik, úgy most hangozhatik az leg-erősebben. Most kikelhet sziklabarlangjából a horhanyó föld, hogy sirassa fiainak szétszórt tetemét.

Koldusnál szegényebb lett a zsidóság zöme. Földönfutó, üldözött, páriává alacsonyított tömeg; testvére sem tűri meg az idegenben. A ma történelme lángbetűs, vérpatakos köteteinek sarcseppjei és pestises foltjai azok a helyek, amelyekben a zsidónép szenvedéséről van szó. Minden idők történetírója szégyelni fogja magát, ha a most égő zsidó szenvedéseket írja le.

III

Ha pedig szomorú időnkben visszapillantok erre a könyvre, amely oly hihetően tárja szemünk elé a boldog nyugalom és az örömben pezsgő élet képét és az oroszországi megtömött és végnélküli vonatokra gondolok, amint Szibiria felé szállítják a hidegben éhenhaldokló zsidócsaládokat, amelyeknek férfiai a harctereken véreznek, önkénytelenül is, mint egy vízió jelenik meg képzeletemben a nyomornak e vonatja, amint elhagyva Szibiria jégmezőt kitör és irányt változtatva rohan le Dél felé, egy napsütéses vén földön keresztül a szent lögökre, ahol könnyes szemmel tárt karokkal várnak rá, hogy a halódók új életre váljanak.

*

Bárha ez a könyv utópia volna, fantázia, álmodozás, vagy akár mese, mint a hogy tizenöt éve mondták, de soha sem volt aktuálisabb mint ma az a mondata, hogy: „*Wenn Ihr wollt, ist es kein Märchen!*”

Beregi Benjamin.

„Ha
akarjátok,
Nem mese”

I. RÉSZ.

A kétségbeesett művelt fiatalember.

1. Fejezet.

Löwenberg Frigyes dr. mély gondolatokba merülve ült a kávéház kerek márványasztalánál. Az Alsergrundon állott ez a kedélyes kávéház. Évek óta, már diákkorától kezdve csak ide járt. Hivatalnoki pontossággal rendszeren délután 5 órakor lépett be. A sápadt beteg pincér tisztelettel köszöntötte, Löwenberg mélyen meghajolt az épen oly halavány pénztárosnő előtt, akivel azonban sohasem beszélt. Erre leült a kerek asztalhoz, kiitta a kávéját és átfutott az újságokon, melyeket a pincér szolgálatkészen odahozott. Midőn aztán a napi és hetilapokkal, a tréfás és szakújságokkal végzett, ami legalább is másfél óráig tartott, akkor vagy barátaival beszélgetett, vagy magában álmodozott.

Azaz régebben beszélgethetett, most már csak álmodozott, mert az a két jó lélek, aki már évek óta együtt töltötte el vele ezeket az oly bájosan üres esti órákat a Birkenreis-kávéházban, az utóbbi hónap-

ban meghalt. Mindkettő idősebb volt nála és amint ezt az egyik, Henrik a Löwenberghez irt búcsúlevelében öngyilkossága előtt megírta: pontosan előre ki lehetett azt számítani, hogy ők előbb fognak kétségbeesni. A másik, Oswald, Brazíliába utazott volt, azon célból, hogy zsidó proletárokkal együtt ott letelepedjék; és itt sárgalázban halt meg.

Így történt, hogy Löwenberg Frigyes már néhány hete egyedül ült asztalánál. Midőn az újságok halmazával végzett, magában álmodozott, minthogy senkivel sem igyekezett beszélgetésbe ereszkedni. Nem akart új alakokkal megismerkedni; fáradt volt, mintha nem huszonhárom éves fiatal ember lenne, hanem agg, kinek már nagyon sok kedves emberétől kellett elválnia. Ott ült és tekintete beleveszett a homályba, amely a terem távolabbi zugait befátyolozta. Egy billiárdasztal mellett fiatal emberek állottak hosszú dákókkal kezökben. Ezek nem voltak olyan szomorúak, mint ő, bár helyzetük körülbelül ugyanaz: jövődöbéli orvosok, újdonsült ügyvédek és végzett technikusok voltak. Elvégezték az egyetemet, de dolguk egyáltalán nem akadt. Nagyobbbrészt zsidók voltak és sokszor panaszkodtak, ha véletlenül nem kártyáztak, vagy billiárdoztak, hogy milyen nehéz érvényesülni ebben az időben. És egyelőre ebben az időben idejüket vég nélküli kártyajátékkal töltötték. Löwenberg sajnálta, de egyszersmind irigyelte is ezeket a könnyelmű fiatalokat. Szellemi proletárok voltak, áldozatai annak a tudásvágynak, mely a zsidóságon húsz-harminc esztendővel ezelőtt annyira uralkodóit. Legyenek a fiúk mássá, mint ami az atyjuk. El a kereskedéstől és ki az üzletekből! És megrohanták a lateiner-pályát és

a vége ennek a művelt emberek unalmas túltengése lett, kiknek nem volt foglalkozásuk, a szerényebb életmódot követni már nem voltak képesek, hivatalokhoz nem juthattak, miként keresztény kollegáik, s úgy mondhatnók, hogy a piacon heverték. Emellett állásukhoz mértén kötelességeik voltak, az állásukkal járó önérzet náluk lólábú gögben nyilvánult, címeik értéktelenek. Kinek vagyona volt, felemésztette lassankint; vagy atyjának zsebéből éldegélt. Mások jó partira vadásztak, abban a kellemes reményben ringatózva, hogy apósaik zsoldosaiként kényelemben élhetik majd életök. Mások ismét hivatásukból esináltak üzletet, úgy, hogy azok, akik nem akartak közönséges kereskedőkké lenni, az egyetem elvégezte után kereskedni voltak kénytelenek. Titkos betegségekkel és mint zugprókátorok, tiltott jogügyekben kereskedtek. Némelyek, kényszerjournalisták, a nyilvános véleménnyel packáztak. Végre voltak olyanok, akik a népgyűléseken forgolódtak és értéktelen frázisokkal igyekeztek ösmertekké lenni. Pártérdekű észrevételeket gyártottak, hogy azokat később felhasználhassák. Löwenberg ezen utak egyikét sem akarta követni. – Nem vagy te életre való, mondta neki Oswald, Brazíliába való elutazása előtt bosszús kedvében, – mert te a piszkos dolgoktól iszonyodul. Érteni kell sok dolog lenyeléséhez. El kell nyelni a piszkot, ki kell használni a tudatlanságot. Attól erős, kövér lesz az ember és sokat elér. De te! Te egy nemeslelkű szamár vagy. Vonulj a zárdába Ophelia! Hogy becsületes ember vagy, azt senki sem fogja elhinni, mert zsidó vagy ... nos, kell ennél több Kevés örökséggel előbb leszel kész, mint praxis

soddal. S akkor olyasvalamihez kell fognod, amit utálsz, – vagy pedig felakaszthatod magadat. Kérlek, addig végy kötelei, míg pénzed van. Reám ne számíts. Először is nem leszek itt, másodsor barátod vagyok.

Oswald rá akarta őt beszélni, hogy menjen ki vele Brazíliába. De Löwenberg Frigyes nem tudta rászáni magát. Habozásának valódi okát persze nem árulta el barátjának, ki el is utazott akkor, hogy idegen földön haljon. Ez az ok egy szőke elragadó ok volt, egy édes, bájos külsejű teremtes. Még két bizalmas barátja előtt sem mert beszélni Ernesztinről Félt, hogy ki fogják gúnyolni gyöngéd érzelmeit. És most a két jóbarát nem volt itt. És most már nem kérhetett tőlük, még ha akart volna is, tanácsot és vigasztalást. Mert a dolog nagyon, de nagyon nehéz volt. El akarta képzelni, hogy mit szólna a két barát, ha nem távozott volna még el, hanem helyén ülne a kerek asztal mellett. Lecsukta szemeit és így képzelte el beszélgetésüket:

– Kedves barátaim, szerelmes vagyok, igen... szeretek ...

– Szegény fiú! mondaná Henrik.

De Oswald: – Ilyen számartság valóban reád vall, kedves Frigyes.

– Több az barátaim, mint számartság, örültség az! Mert Löffler úr, az atyja, aligha ki nem fog nevetni, ha hallja, hogy leánya kezére pályázom. Mi vagyok én? Szegény ügyvédjelölt, negyven forint havi fizetéssel. Nincs semmim, egyáltalán semmim. Azt a néhány száz forintot, ami örökségemből megmaradt, felemésztettem. Az utolsó hónapok tönkre-

juttattak. Tudom hiszen, számárság volt, hogy magam ennyire elragadtadtattam, de közelében akartam lenni, bájosságát akartam látni, s kedves hangját hallani. S így a nyáron ott nyaraltam, hol ő volt és most a színházakat és hangversenyeket járom. Jól kellett öltözködnöm, hogy befogadjon az a társaság, melyben ő otthonos. Most már nekem semmim sincs, s mégis szeretem, miként azelőtt, sőt még jobban.

– Nos, mi most a szándékom? kérdezte Henrik.

– Meg akarom neki mondani, hogy szeretem, s kérni akarom, hogy várjon rám néhány évig, míg *biztosítottam jövőmet*

Ekkor hallotta félálmában Oswald hangos nevetését:

– Csakugyan, várjon! Löffler Ernesztin nem »oly meggondolatlan, hogy egy éhenkórászra várjon, míg a szépsége elvirágzik. Hahaha!

De a nevetést csakugyan hallotta Löwenberg Frigyes, mire megdöbbenve nyitotta fel szemeit. Schiffmann, egy fiatal bankhivatalnok, – ezt is a Löffler házban ismerte meg Frigyes, – állott előtte és jóízűen kacagott.

– Úgy látszik, doktor úr későn feküdt le tegnap, hogy már most is álmos.

– Nem aludtam, mondta Frigyes zavartan.

– Pedig ma aligha sokáig nem fog tartani, míg álmra hajthatja fejét. Hiszen ön is elmegy a Löfflerékhez. – Schiffmann úr minden felszólítás nélkül leült a kerek asztalhoz.

Frigyes nem szerette valami nagyon ezt a fiút, de azért megtúrta társaságában, mert beszélgethetett vele Ernesztinről, s gyakran épen tőle tudta meg, hogy melyik színházba megy Ernesztin. Schiffmannnak ugyanis volt néhány jó ismerőse a színházi pénztárosok között, s így még a leglátogatottabb darabokhoz is szerzett jó helyeket.

– Igenis, Löfflerék ma estére is meghíttak, felelte Frigyes.

Schiffmann egy újságot vett a kezébe és felkiáltott:

– Ez mégis különös!

– Micsoda?

– Ez az apróhirdetés.

– Ön tehát az apróhirdetéseket is elolvassa? kérde Frigyes gúnyosan mosolyodva.

– Hogyhogy: „az apróhirdetéseket is? mondta Schiffmann. Főképen ezeket olvasom. Ezek a legérdekesebbek az összes újságokban – nem tekintve a tőzsdei híreket

– Igazán? A tőzsdei híreket én még egyáltalában nem olvastam.

– Persze ön! ... De én! Csak egy pillantást: kell vetnem az árfolyamjegyzékre és pontosan tudósítom az európai helyzetről. Azután következnek az apróhirdetések. Önnek fogalma sincs arról, mi mindent találhat azokban. Akárcsak a vásárra menne az ember. Itt vásárolhat az ember élő és élettelen tárgyakat. Azaz vásárolni mindenütt lehet a világon,, csak az ár nem felel meg mindig. Ha azonban átfutok az apróhirdetéseken, megtudom, hol lehet vala-

mit csinálni. Jó mindent tudni, csak ne kelljen reá szorulnunk. De már néhány napja látom itt ezt a hirdetést és sehogysem tudom megérteni.

– Talán idegen nyelven van írva?

– Hát nézzzen ide doktor úr!

Schiff mann a következő apróhirdetésre mutatott:

Kerestetik kétségbeesett művelt fiatalember,
ki kész arra, hogy életében még egy utolsó
kísérletet tegyen. Ajánlatok N. O. Body
nevére a kiadóba.

– Csakugyan, önnek igaza van, mondta Frigyes, különös egy hirdetés ez! Kétségbeesett művelt fiatalember! Talán találhatóak ilyenek. Hanem az utóirat nehezebbé teszi a dolgot. Mennyire kétségbeesettnek kell annak lennie, aki kész életében egy utolsó kísérletre.

– Úgy látszik, nem is kapott még ajánlatot ez a ”Body úr” Már ismételtén láttam ezt a hirdetést. Szeretném azonban mégis tudni, hogy ki ez a különös ízlésű Body?

– Senki.

– Hogyhogy senki?

– N. O. Body – nobody. Angolul senki.

– Csakugyan! Az angolra nem is gondoltam, jó mindent tudni, csak ne kelljen rászorulnunk. De itt volna már az ideje az indulásnak, ha el nem akarunk késni. Pedig ma épenséggel nem szabad elkésnünk.

– Miért épen ma? kérdé Löwenberg.

– Sajnálom, de nem mondhatom meg. A discreció nálam becsületbeli dolog. De készüljön el valami nagy meglepetésre. Pincér, fizetek!

Meglepetés! Frigyes határozottan aggodalom: fogta el.

Midőn Schiffmann társaságában a kávéházból kilépett, az ajtófülkében egy körülbelül 10 esztendőös fiút pillantott meg. A gyermek vékony kabátjában vállait felhúzta, karba tett kezeit mellére szorította, s lábaival a védett zugba ritkán odaszállingózó havat tapodta. Majdnem komikusnak volt mondható a gyermek alakja ebben a helyzetében. De Frigyes látta, hogy a gyermek lába rongyos cipőjében nagyon fázik. Zsebébe nyúlt tehát, a legközelebbi lámpa fényénél három rézkrajcárt vett elő és a gyermeknek adta. Ez elfogadta az adományt, halk, reszkető hangon köszönte meg és gyorsan elszaladt.

– Micsoda? Ön az utcai koldust segíti, szólott Schiffmann méltatlankodva.

– Nem hiszem, hogy ez a kis fiú élvezetből tapodta a havat. És azt hiszem, zsidógyerek volt.

– Akkor forduljon a hitközséghez, vagy az Alliancehoz és ne csavarogjon esténként a kávéházak körül.

– Ne legyen oly izgatott Schiffmann úr, hiszen Ön nem adott neki semmit.

– Kedves doktor, – szólott Schiffmann határozott hangon, – tagja vagyok az elszegényedés és koldulás ellen alakult ligának. Évi járulékom egy forint.

2. Fejezet.

A Löffler-család a Gonzaga-utcában egy nagy bérház második emeletén lakott. Ugyané ház földszintjén volt a „Löffler Móric és társa” cég vászon-nagykereskedése.

Amint Frigyes és Schiffmann az előszobába léptek, már az ott lógó télikabátok és köpenyek nagy számából kitalálhatták, hogy a társaság ma nagyobb, mint máskor.

– Egész ruhakereskedés, vélte Schiffmann.

A szalonban voltak néhányan, kiket Frigyes már ismert. Nem ismerte azonban azt a kopasz urat, aki Ernesztin társaságában a zongora mellett állott és bizalmasan beszélgetett.

Az ifjú leány barátságosan nyújtott kezét az újonnan érkezőnek:

– Löwenberg doktor úr, hadd mutatom be Weinberger Lipót urnák.

– A brünni Weinberger Sámuel és fiai cég társfőnöke, egészíté ki Löffler papa ünnepélyesen és jóakaróan.

Az urak kezét nyújtottak egymásnak és ez alkalmal megállapította Frigyes, hogy Weinberger úr a brünni cég társfőnöke, nem kis mértékben banzsit, s hogy a keze nedves. Ez nem érintette épen kellemetlenül Frigyest, mert eloszlatta hirtelen aggodalmát, amelyet érzett, midőn a terembe lépett Ernesztin és ez az alak – egyáltalában lehetetlen. Amint most ott állott karcsúan, jókedvűen, bájos fejét kedvesen meghajtvva, megigézte szemeit. De el kellett

hagynia, mert ismét vendégek jöttek és azokat üdvözölte Ernesztin. Csak a brünni Weinberger Lipót úr maradt meglehetősen illetlenül folyton mellette. Frigyes Schiffmanntól kérdé:

– Régi ismerőse a családnak ez a Weinberger úr?

– Óh nem, mondta Schiffmann, még csak két hete ismerik, de a cég igen előkelő, finom vászongyár.

– Mi finom Schiffmann úr, a vászon, vagy a gyár? kérdé megvigasztalódva jókedvűen Frigyes, hisz valaki, akit csak két hete ismernek, csak nem lehet a vőlegény.

– Mindkettő, felelte Schiffmann. A Weinberger Sámuel és fiai cég annyi pénzt kap 4 százalékra, amennyit csak akar. Elsőrendű ... Különben is ma előkelő a társaság. Nézzen csak oda; az a kidülledő szemű sovány férfi, Schlesinger, Goldstein báró cégvezetője. Kellemetlen ember, de azért szeretik.

– Miért?

– Hogyhogy miért! mert ő Goldstein báró cégvezetője. Azt a szürke kecskeszakállú urat csak ismeri? Azt sem? Hát honnan került maga ide? Ez Laschner, a nagy spekuláns, igen híres börziáner. Ez az értékpapírok ezreivel úgy' játszik, mintha csak rongy volna. Most véletlenül nagyon gazdag. De köztünk maradjon, hogy vájjon jövőre is lesz-e még valamije, nem tudom. Ma feleségén vannak a legragyogóbb briliánsok ... Irigyek is reá a többiek.

Laschner önagysága néhány hozzá hasonlóan cicomázott hölgy társaságában a szalon egyik sarkában ült és a kalapokról vitatkozott nagy szenvedély-

lyel. Más csoportok még a vacsora előtti feszes hangulatban voltak. Néhányan már tudtak a bekövetkezendő fontos eseményről, melyre Schiffmann a kávéházban Frigyest már figyelmeztette. Diskrét arcot vágtak és egymás fülébe sugdostak. Frigyes kellemetlenül érezte magát ebben a társaságban, anélkül, hogy tudta volna miért? Ebben a társaságban Schiffmann után ő vitte a legjelentéktelenebb szerepet. Azelőtt ezt soha észre nem vette, mert mihelyt jött, Ernesztin rendszert hozzá szegődött és társaságában maradt. De ma nem csak, hogy nem beszélt vele, de még egy tekintetet sem vetett feléje. Úgy látszott, hogy a brünni Weinberger úr kitűnő társalgó. Még valami kellemetlent is vett észre Frigyes. Ő és Schiffmann voltak az egyedüliek, kik szalonkabátban jelentek meg frakk vagy smokking helyett. Ez aztán külsőleg is megbélyegezte őket, mint a társaság nulláit. Legszívesebben elment volna, de nem volt hozzá bátorsága.

A nagy szalon már egészen megtelt. De úgy látszott, hogy valakire várnak még. Frigyes helyzetének osztályosához fordult kérdésével. Schiffmann csakugyan tudta, mert ép az imént hallotta a háziasszony «rre vonatkozó megjegyzését.

– Még Grün és Blau urakra várnak.

– Kik azok? kérdé Frigyes.

– Micsoda? Grün és Blau urakat, Wien legszellemesebb embereit nem ismeri? Hiszen nem eshetik meg nélkülök semminemű társasestély, lakodalom, vagy paszita. Vannak olyanok, kik azt mondják, hogy Grün szellemesebb, mások ellenben azt, hogy Blau. Grün inkább szójátékokkal dobálózik,

Blau pedig az embereket gúnyolja. Blau ennek következtében kapott is már néhány nyaklevest, de avval ő nem törődik. Az arcának a természete is olyan, hogy nem lesz vörösebb, ha érintik. Az előkelő zsidó körökben e két urat fölötte kedvelik. Csak egymást nem tudják kiállni, ami érthető is,, hisz konkurrenssek.

Mozgás támadt a szalonban. Grün úr jelent meg. Testalkata szikár, bajusza és szakála vörös, fülei a fejtől elállanak, Blau nem is nevezte azokat másként,, mint „az össze nem férő fülek”, minthogy felső részük nem hajolt a kagyló felé, hanem simán, meredt el.

Ernesztin anyja barátságos szemrehányással fogadta a híres bohócot:

– Hogyan lehetséges, hogy csak most jön, Grün úr?

– Komolyan, nem jöhettem későbben, felelte Grün tréfásan. Kik hallották, hálásan nevettek. De a humorista tekintete elsötétedett: Blau lépett be a szalonba.

Blau középtermetű férfi, körülbelül 30 esztendősen lehetett. Arca simára borotválva és erős hajlású orrán csíptető.

– A wiedeni színházban voltam, – szólott – a première-en. Az első felvonás után távoztam.

Kijelentése érdeklődésre talált. Az urak és a hölgyek körülállották, amint tudósítását folytatta:

– A mű első felvonása általános csodálkozásra nem bukott meg.

Laschnerné öngysága férjére kiáltott:

– Móric! holnap én is látni akarom a darabot!

Blau folytatta:

– A szövegíró barátai nagyszerűen mulattak.

– Oly jó az operetté? kérde Schlesinger, Goldstein báró cégvezetője.

– Ellenkezőleg – oly rossz, jelenté ki Blau. A szerző barátai hiszen csak akkor mulatnak jól, ha a darab rossz.

Az asztalhoz ültek. A társaság számára kicsinynek bizonyult a nagy étkező. Szorosan egymás mellett ültek, Ernesztin Weinberger mellett. Frigyes és Schiffmann az asztal alsó végén voltak kénytelenek elhelyezkedni.

Eleinte a tányérok és evőeszközök csörömpölése elnyomta a beszélgetést. Blau rákiáltott szembenülő versenytársára:

– Grün, – ne egyék oly hangosan. Még a halamnak a hangját sem hallom.

– De hogyan is ehetik ön halat, holott ez sem szellemét, sem féltékenységét nem táplálja.

Grün hívei nevettek a tréfán. Blau hívei ellenben szellemtelennek találták.

Azonban az asztaltársaság érdeklődése elfordult a két humoristától, mert egy öregebb úr, ki Löfflerné önagysága jobbán ült, hangosabban kezdett beszélni.

– Nálunk Morvaországban is mind rosszabbodik a helyzet. A kisebb mezővárosokban a mieink mindig veszedelemben forognak. Mert akár a németek rosszkedvűek, akár a csehek, mindenkor a

zsidók ablakait törik be. A szegények már szeretnének kivándorolni. Csakhogy nem tudják, hogy hova mehetnének.

– Móric! kiáltotta ebben a pillanatban Laschnerné öngyászata, holnapután a Burgszínházba akarok menni!

– Hagyj most békében! kiáltotta a börziáner, Weisz doktor a morvaországi állapotról tudósít bennünket. Szavamra, csúnya dolog.

Weinberger Sámuel, Weinberger Lipót úr atyja most közbe szólott:

– Doktor úr, ön, mint rabbi, kissé sötéten látja a dolgokat.

– Weisz mindig feketén lát, mondta a tréfás urak közül az egyik, de vicce most az egyszer nem el hatást.

Weinberger Sámuel tovább beszélt:

– Én gyáramban egészen biztonságban érzem magam. Ha néhány izgató zavargást akar rendezni, csak a rendőrségre megyek, vagy a katonaságot hívom. Elég a csöcseléknek, ha a bajonettet látja, nem kell félni.

– Mégis csak szomorúak az ilyen állapotok, monda elmélázva Weisz rabbi.

Walter doktor, ügyvéd, kinek eredeti neve Veigl-stok volt, megjegyezte:

– Nem tudom már, hogy ki mondta: a bajonettel mindent el lehet érni, de reá támaszkodni nem lehet.

– Úgy látszik, kiáltott Laschner, hogy kénytelenek leszünk újra viselni a sárga foltot.

– Vagy pedig kivándorolni, mondta a rabbi.

– De kérem, hova? kérde Walter. Talán másutt jobbak az állapotok. Hiszen még a szabad Frankhonban is az antiszemitaké a túlsúly.

De Weisz doktor, – egy morvaországi kisváros szegény rabbija, ki valóban nem tudta, hogy milyen társaságba került, – megkockáztatta a következő megjegyzést:

– Néhány évvel ezelőtt megindult egy mozgalom, amelynek a neve: cionizmus. Ez a mozgalom nagy mértékű gyarmatosítással akarja megoldani a zsidókérdést. Mindazok, akiknek a sorsa a mai lakhelyükön tarthatatlan, menjenek vissza régi hónukba, Palesztinába.

Nyugodtan beszélt és nem vette észre, hogy mint válnak körülötte az arcok mind szélesebbé, nagyon meglepődött tehát, midőn a Palesztina szónál kitört a nevetés. Kacagtak minden hangnemben. A nők cincogtak, a férfiak ordítottak és vigyorogtak. Csak Frigyes vélte, hogy a vidámságnak ez a kitörése brutális és tiszteletlen az öreg úrral szemben.

Az általános kacajban támadt első szünetet arra használta fel Blau, hogy kijelentse:

– Ha az új operettben egyetlen ilyen jó vicc lett volna, nagyon jól esett volna a közönségnek.

– Én leszek a wieni nagykövet! kiáltotta Grün.

Úabb kacaj. Néhányan rádupláztak;

– Én is, én is!

– Uraim! szólott Blau komoly hangon, mindnyájan nem lehetnek nagykövetek. Nem hiszem,

hogy az osztrák kormány elfogadna annyi zsidó nagykövetet Keressenek más hivatalt

Az öreg rabbi rettentő zavarban volt és szemeit nem is emelte fel tányérjáról, mialatt Grün és Blau, a két humorista valódi kéjjel használta fel az asztalra vetett tréfaanyagot. Fölosztották az új birodalmi, ecsetelték az állapotokat. Szombaton zárva lesz a tőzsde. A király azokat, kik a haza és a tőzsde terén érdemeket szereztek, a Dávid-renddel és a „húsos kard” rendjével fogja kitüntetni. De ki legyen a király?

– Mindenesetre Goldstein báró, mondta Blau, de Schlesinger, a híres bankár cégvezetője rosszálló hangon jelentette ki:

– Kérem önöket, hogy Goldstein báró személyével ne üzzenek játékot. Legalább az én jelenlétemben nem.

A jelenlevők nagy többsége helyeslően bólogtatt. A tréfás Blau néha igazán tapintatlan. Goldstein báró személyével játékot üzni, mégis csak sok. De Blau tovább szónokolt:

– Igazságügyminiszter Walter doktor úr lesz. Nemességet kap és praedicatuma de Veiglstok, nemes Walter de Veiglstok.

Nevettek. Az ügyvéd elvörösödött atyai neve hallatára és az adomázóra kiáltott:

– Régóta nem érzett már idegen kezét a nyakán?

Grün, a szójátékos, aki azonban óvatosabb, szomszédnőjének súgott valamit, miből az azonban csak a Pofeiglstok szót értette meg.

– Lesz színház is Palesztinában? kérde Laschlierné önagsága. Mert különben nem megyek el.

– Oh bizonyára nagyságos asszonyom, mondta Grün. A jeruzsálemi udvari színház ünnepi előadásán egész Izrael-elitje jelen lesz.

Félénken szólott most közbe Weisz rabbi:

– De uraim, kit nevetnek ki? Talán önönmagukat?

– Nem, nem, komolyan fogunk viselkedni, mondotta Blau.

– Büszke vagyok arra, hogy zsidó vagyok, jelenté ki Laschner; mert hiszen, ha nem volnék büszke, akkor is zsidó volnék. így hát inkább büszke vagyok.

Ebben a percben távozott a két szobaleány, hogy más tálakat hozzanak be.

– Ha a cselédek is benn vannak, vélte a házi-asszony, nem kellene zsidó dolgokról beszélni.

Blau rögtön készen volt feleletével:

– Bocsássa meg nagyságos asszonyom, de nem tudtam, hogy cselédek nem tudják, hogy önök zsidók.

Néhányan nevettek.

– Hát persze, szólott tekintéllyel Schlesinger, de csak nem kell azt a nagy harangra kötni.

Pezsgőt hoztak be. Schiffmann Löwenberget, szomszédját könyökével érintette:

– Most fog megtörténni!

– Mi fog megtörténni? kérde Frigyes.

– Hát még mindig nem találta ki?

Frigyes csakugyan nem találta még ki. De már a következő percben megtudta.

Löffler úr kését poharához közelítve csöngetett és felállott. Csönd lett. A hölgyek székeik támlájára dültek. A tréfás Blau még egy utolsó falatot tetszájába és azt rágta, mialatt Löffler papa beszélt:

– Mélyen tisztelt barátaim! Van szerencsém önöket egy örömteljes eseményről értesíteni. A mai napon eljegyezte leányomat, Ernesztint Weinberger Lipót úr, a brünni Weinberger Sámuel és fiai cég” társfőnöke. Éljen az ifjú pár! Éljen!

Éljen, éljen, éljen! Mindenki felállott. Poharak csörömpölése hallatszott és mindenki az örömszülőkhöz és az ifjú párhoz sietett, hogy nekik szerencsét kívánjon. Löwenberg is megtette ezt az utat, habár felhő volt szemei előtt. Egy másodpercig állott Ernesztin előtt és reszkető kézzel érintette poharát az övéhez. Ernesztin nem nézett reá.

És az asztali társaság hangulata emelkedett. Toast toast-ot követett. Schlesinger nagyhatású beszédet tartott. Grün és Blau humoristák feladatuk magaslatán állottak, Grün toastjában több szójátékot csinált, mint máskor, Blau több tapintatlanságot követett el mint rendesen. A társaság jókedve apadhatatlan volt.

Frigyes nem hallott és nem látott tisztán, mintha mindezt csak a távolból szemlélné. Úgy érezte magát, mintha sűrű ködben állna, melyen át nem hatol a fény és melyben a lélegzetvétel is nehéz.

A vacsora a vége felé járt már. Frigyesnek egyetlen vágya már csak az volt, hogy innét minél előbb elszabaduljon. Úgy érezte, hogy az ő jelenléte felesleges ebben a szobában, ... ebben a városban, ezen a világon. De midőn a tolongásból kiszaba-

dúlva az ajtó felé tartott, Ernesztin lépett eléje és kedves volt a hangja, midőn kérdé:

– Ön még egy szót nem szólott, doktor úr!

– Mit mondjak önnek, Ernesztin kisasszony? Szerencsét kívánok önnek ... Igen, igen sok szerencsét kívánok önnek ehhez az eljegyzéshez.

De a vőlegény ekkor már megint mellette volt karját a tulajdonos biztonságával tette derekára és magával húzta. Ernesztin mosolygott.

3. Fejezet.

Midőn Frigyes a hideg téli éjen a házból kilépett, azt a kérdést vetette fel magában, hogy vajjo* mi tetszett neki kevésbé: a brünni Weinberger úr viselkedése, vagy pedig a fiatal leány mosolygása, amelyet pedig eddig oly bájosnak tartott. Hogyan? még csak két hete ismerte a társfőnök a bájos leányt és már is a dereka köré fonhatta izzadó kezét. Utálatos eljárás! Gyöngéd illúziója megsemmisült. A társfőnöknek tudvalevőleg volt pénze, neki pedig nem volt. Ebben a körben, melynek minden ténykedése az élvezetvadászatban és nyereségvágyban merült ki, a pénz volt a fő. És ő mégis kénytelen e társaságnak, a zsidó bourgeoisienak kegyét keresni. Ezekkel az emberekkel együtt, sőt sajnos ezeknek pártfogásából élhet csak, mert jövődő-

béli praxisának csak is ezek lehetnek kliensei. Hamar oly ember jogi képviselőt nyerné meg, mint Laschner, sokat ért el, mert oly szerencséről még csak álmodozni is vakmerőség, hogy Goldstein bárót ügyfelei közé számíthassa, a keresztény társaságról és a keresztény ügyfelekről pedig – szó sem eshetik. Mi tehát a végeredmény? Vagy alkalmazkodik a Löffler-társasághoz, részesévé lesz azok alacsony életideáljának és piszkos pénzemberek kétséges jogait védi, hogy hosszú éveken keresztül tanúsított példás magaviselete jutalmául irodája is legyen, amely tulajdonában jogot igényeljen oly leány kezére és hozományára, aki két hetes ismeretség után feleségül megy az első jött-menthez. Vagy pedig, ha ettől undorodik, marad számára a szegénység és az elhagyatottság.

Ily gondolatok között érkezett meg újra a Birkenreis kávéházba. Mit is keresett volna most otthon, szűk szobáskájában. Esti tíz óra volt. Aludni menjen? Igen, ha soha többé felébrednie nem kellene.

A kávéház ajtajánál majdnem belebotlott egy kis testbe. Az ajtó küszöbén egy fiúcska gugolt. Frigyes rögtön megismerte: ugyanaz a gyermek volt,, akinek néhány órával azelőtt néhány krajcárt adott

Nyersen kiáltott rá:

– Micsoda? Már megint koldulsz?

A fiú reszkető hangon felelt:

– Papára várok.

Felállott, ugrált és egymásra csapta kezeit, hogy felmelegedjék. Frigyes oly szerencsétlen volt, hogy egyáltalán nem sajnálta a fagyoskodó gyermekét.

Belépett a füstös terembe és leült megszokott helyére az olvasó asztal mellett. Nagyon kevesen voltak ez időtájt a kávéházban. Csak a terem sarkában volt néhány elkésett játékos, kik nem tudtak elválni egymástól és kik minden játszámára azt mondták, hogy az utolsó, mit folyton utoljára kijelentett szavukkal: „gazember legyen a nevem”, erősítettek meg.

Hosszú ideig ült ott Frigyes, miközben mereven tekintett maga elé. Később látta, hogy egyik fecsegn szerető ismerőse közeledik feléje. Az asztalon fekvő újságot vette tehát a kezébe és úgy tett, mintha olvasna. De alig, hogy a lapba tekintett, ugyanarra a hirdetésre tévedt a szeme, melyről Schiffmann azelőtt beszélt:

Kerestetik kétségbeesett művelt fiatalember,
ki kész arra, hogy életében még egy utolsó
kísérletet tegyen. Ajánlatok N. O. Body
nevére a kiadóba.

Mily különös! Ez a felhívás most már egészen megfelel neki! Utolsó kísérlet! Élete már úgyis csupa szenvedés. Mielőtt elvetné magától, mint barátja, mindenesetre tehet vele még egy utolsó kísérletet. Levelező-lapot kért a pincértől és N. O. Body-nak a következő néhány sort küldte el:

„Önnek megfelelő ember vagyok. Löwenberg; Frigyes dr., IX., Hahngasse 67.”

Mialatt a lapot megcímmezte, valaki a háta mögött megállva megszólalt:

– Fogkefét, nadrágtartót, inggombot tessék: venni.

Frigyes a kellemetlen házalót néhány durva szóval kergette el magától. Az sóhajtva húzódott vissza, miközben aggódó pillantást vetett a pincérre, ha talán nem tűri még a teremben. Erre már megbánta Frigyes, hogy oly szívtelen volt a szegény emberrel szemben, visszahívta tehát és egy 20 fillérest dobott tarsolyába. De a házaló elébe tartotta kis bazárját:

– Nem vagyok én koldus ... Vegyen valamit mert különben vissza kell adnom a pénzt

Frigyes, hogy megszabaduljon tőle, egy inggombot vett ki a szekrényéből. Most aztán megköszönte a házaló és távozott. Frigyes egykedvűen nézett utána, míg a pincérhez ment és neki az imént kapott pénzt átadta. A pincér a kenyérkosárból száraz kenyeret vett elő és átadta a házalónak, aki azt hevesen tömte kabátja zsebébe.

Frigyes felállott székéről és távozott. Midőn a kávéház ajtaján kilépett, újra látta a fagyoskodó gyermeket, ez alkalommal a házalóval együtt, aki neki a száraz cipókat átadta.

– Mit csinálnak? – kérde őket Frigyes.

– A kenyeret adom néki nagyságos uram, kérem, mondta a házaló. Vigye haza feleségemnek, mert első keresetem ez ma.

– Igazat mondott? kérde Frigyes.

– Bárcsak épúgy ne volna igaz, ahogyan igaz, mondta egyet sóhajtva a házaló. Mindenünnen kidobnak, ha valamit el akarok adni. Ha az ember zsidó, inkább meg se született volna.

Frigyes, aki kevéssel ezelőtt leszámolt az életével, íme egyszerre alkalmat talált arra, hogy valakin

segítsen, jót tegyen. Legalább gondolatai is más tápot nyerne. A levelező-lapot a postaszekrénybe dobta, azután elkísérte a két szegényt és hallgatta, amint a házaló elmondta nyomorúsága történetét.

– Galíciából jöttünk Wienbe. Krakauban még három más családdal együtt egy szobában laktunk. A levegőből éltünk. Azt gondoltam, hogy sorsom rosszabbra már nem fordulhat, s ide jöttem feleségemmel és gyermekeimmal. Sorsunk itt se rosszabb, de nem is jobb.

– Hány gyermeke van?

A házaló menetközben sírni kezdett.

– Öt gyermekem volt, de három már meghalt, amióta itt vagyunk. Most már csak ez a fiú van és a kis leány, amelyik még szopik. Dávid, miért szaladsz anyyira?

A fiú visszafordult.

– Anyám oly éhes volt, amikor elvittem néki azt a három krajcárt, amit ettől az úrtól kaptam.

– Igazán? Ön volt az a jó úr? mondta a házaló és Frigyes kezeit akarta megfogni, hogy megcsókolja.

Frigyes gyorsan visszarántotta kezét

– De mit nem gondol? Mondd csak fiam, mit tett anyád avval a pár krajcárral?

– Tejet vett Mirjam számára, felelte a kis Dávid.

– Mirjam másik gyermekünk, mondta magyarázatképp a házaló.

– És anyád tovább éhezett? kérde Frigyes megindulva.

– Igen uram.

Frigyesnek volt még néhány forintja. Reá nézve most már, midőn mindennel végzett, igazán mindegy volt, hogy van-e pénze. Ezeknek a válláról, ha csak rövid időre is, leemelhette a nyomorúság nehéz ierhét.

– Hol van a lakásuk? kérde a házalót.

– A Brigittenuer rakparton. Ott van egy kicsiny fülkénk. De már azt is fölmondták.

– Jól van. Én most megakarom tudni, hogy igazat mondtak-e. Elmegyek magukkal.

– Kérem, mondta a házaló. Nem lesz benne nagy élvezete, nagyságos uram. Mi szalmán hálunk. Még más kávéházba is el akartam menni, de ha úgy kívánja, haza kísérem.

Az Augarten-hídon átmenve a Brigittenuer-rakpart felé tartottak. Dávid, ki most atyja mellett haladt, halkán kérdezte:

– Apa, ehetem egy darabka kenyeret?

– Egyél csak, felelt az öreg. Én is eszem. Anyád számára marad még.

És apa és fiú hallhatóan rágták a kemény cipót, amelyet zsebeikből kivettek.

Egy magas, újonnan épült ház előtt állottak meg, melyen még érezhető volt az a fülledt szag, mely az eléggé ki nem szárított házakat jellemzi. A házaló meghúzta a csöngőt, de semmi sem mozgott. Röviddel azután újra megrántotta a rézgombot és Frigyeshez fordult:

– A házmester tudja már ki van itt. Ilyenkor nem siet. Gyakran órákhosszat állok itt. Nagyon goromba ember, Noha, ha nincs nálam öt krajcár kapupénzre, nem is merek ide jönni.

– Mit csinál ilyenkor?

– Akkor járkálok reggelig, míg a kaput ki nem nyitják.

Frigyes most maga fogta meg a rézcsöngőt, s néhányszor hevesen megrántotta. Rövid idő múlva zaj hallatszott a folyosóról. Lotyogó léptek, kulcszörgés hallatszott, majd meg lámpafény tört a kulcslyukon keresztül. A kapu kinyílt. A házmester elébük tartotta a lámpást és reájuk támadt:

– Ki rántotta meg úgy a csöngőt? Micsoda? – Ez a zsidó csőcselék.

A házaló félénken mentegetőzött:

– Nem én voltam – ez az úr.

A házmester szitkozódott:

– Ily szemtelenség:

– Rögtön elhallgasson, gazfickó, kiáltott reá Frigyes és egy ezüst pénzdarabot dobott lábai elé. Mikor a házmester az ezüst csengését hallotta, alázatosabb lett és szelídebb:

– Nem a nagyságos úrra mondtam. Ezekre a zsidókra.

– Hallgasson! – ismétlé Frigyes és világítson!

A házmester lehajolt és felvette a pénzt. Egy egész korona. Nagyon előkelő lehet ez az úr.

– Az ötödik emeleten lakunk nagyságos uram! monda a házaló. Talán kölcsönözne a házfelügyelő* úr gyertyát.

– A Litváknak nem kölcsönözök, kiáltott ez, de ha a nagyságos urnák kellene a gyertya ...

Mindjárt kivette lámpásából a gyertyát és Frigyesnek adta. Aztán dörögve távozott. Frigyes

pedig Dávid és Littvák társaságában felmászott az ötödik emeletre.

Jó volt, hogy gyertyát is hoztak magukkal, mert teljes sötétség vette őket körül. Littvák egyablakos szobájában is sötét volt, habár az asszony még ébren volt és ült szalmából készített fekhelyén. Frigyes látta a gyertya okozta félhomályban, hogy a szobában semmi butor sincs. Nem volt a szobában egyetlen szekrény, asztal vagy szék sem. Az ablakpárkányon látott néhány üveget és eltört fazekakat. A legszomorúbb nyomorúság képe tárult fel előtte. Az asszony aszott mellén kicsiny szunnyadó gyermeket tartott. Merev szemekkel és aggódva nézett Frigyesre:

– Ki az Chajim? kérdé halkán, megijedve.

– Egy jó úriember, nyugtatta meg őt férje. Dávid anyjához lépett:

– Mama, itt a kenyér, mondta kenyeret adva neki.

Nagy fáradtságába került, míg ketté törte, aztán a szájába vett egy falatot. Nagyon gyöngé volt és sovány, de elváltozott arcán még mindig láthatóak voltak az elhervadt szépség nyomai.

– Itt lakunk, mondta Littvák Chájim keserűen nevetve. De nem tudom, vajjon holnapután itt fogunk-e még lakni. Már fölmondták ezt a lakást is.

Az asszony halkán felsóhajtott. Dávid mellé kuporodott a szalmára és hozzá simult.

– Mennyire van szükségük, hogy itt maradhassanak, kérdé Frigyes.

– Három forintra, mondta Litvák. Egy forint és húsz krajcár a lakbér, egy forint és nyolcvan

krajcárral pedig a háziasszonynak tartozom. Honnan vegyek elő holnaputánig három forintot? Aztán feketünk majd gyermekeinkkel az utcán.

– Három forint, jajgatott halkán az asszony reményvesztetten.

Frigyes zsebébe nyúlt. Nyolc forintja volt még. Azt a házalónak adta.

– Nagy Istenem! Lehetséges ez? kiáltott Chá~ Jim és könnyek futottak végig az arcán. Nyolc forint! Rebeka! Dávid! Isten megsegített! Dicsértes-sék az ő neve!

Rebekka asszony nem tudta, mit tegyen örömben. Térdeire emelkedett és úgy tartott megmentője felé. Jobbjában alvó csecsemőjét tartotta, baljával pedig Frigyes kezét kereste, hogy megcsókolja.

De ő menekült köszönetnyilvánításuk elől:

– Ne csináljanak bolondot! Nekem ez a néhány-forint semmi. Mindegy nekem, akár megvan, akár nincs meg. Dávid világítson nekem a lépcsőn.

Az asszony visszadőlt fekhelyére és örömben; keservesen sírt. Litvák Chájim egy héber imát kezdett elmormolni. Frigyes Dávid kíséretében eltávozott és a lépcsőkön lehaladt. Midőn a második emeletre értek, megállott Dávid, ki eddig a gyertyát magasan; tartotta és megszólalt:

– Isten segítségével erős ember leszek. És akkor lerovom tartozásomat.

A gyermek szavai és hangja meglepték Frigyest. Olyan határozott és érett volt modora.

– Mily idős vagy? kérde őt.

– Tíz éves. Felelte Dávid.

– Mi akarsz lenni?

– Tanulni akarok, sokat akarok tanulni.
Frigyes önkéntelenül sóhajtott:

– És azt hiszed, hogy az elég?

– Igenis! felelte Dávid. Hallottam, hogy ha az ember tanul, akkor erős és szabad. Isten meg fog segíteni, hogy tanulhassak. Akkor majd szüleimmel és Mirjammal Erec Izraelbe megyünk.

– Palesztinába? kérde Frigyes csodálkozva
Mit keressz te ott?

– Az a mi hazánk, ott boldogulhatunk.

A szegény zsidófiú nem is volt neveléses, amint jövő programját e két szóba foglalta össze. Frigyes önkéntelenül Grünre és Blaura, a két bárgyú humoristára gondolt, akik idétlen vicceket faragtak a cionizmus rovására. Dávid hozzá tette:

– És ha lesz valamim, akkor fizetek önnek.

– Hiszen a pénzt nem neked, hanem atyádnak adtam, mondta mosolyogva Frigyes.

– Amit atyámnak adnak, azt nekem adták. És én lerovom tartozásomat. A jót, s a rosszat. Erős hangon szólott Dávid és összeszorított öklével a házmester lakására mutatott, ahova éppen megérkeztek.

Frigyes kezét a gyermek fejére tette:

– Segítsen meg téged atyáink Istene!

És ő maga is elcsodálkozott szavain, midőn már kimondta azokat. Gyermekkorra óta, mióta utójára ment atyjával a templomba, nem tudott semmit „atyáink Istenéről”. Azonban ez a csodálatos találkozás felélesztette benne az öreget, az elfelejtettet és percekre elfogta őt a visszavágyása annak az ifjú

kornak, melyben Istenével legalább imáiban közlekedett...

A házmester közeledett. Frigyes megszólította: – Ezentúl aztán békét hagyjon ezeknek a szegény embereknek, – mert különben velem gyúlik meg a baja. Értette?

Minthogy ezeket a szavakat újabb borraival kísérte, elégnek tartotta a goromba alak, ha „kézit csókolom” -ot mond. Frigyes kezét nyújtott a kis Dávidnak és kilépett a magányos rakpartra.

4. Fejezet.

Abban a levélben, melyet Frigyes a hirdető N. O. Body-tól kapott, a Ring egyik előkelő szállója volt kijelölve találkozási helyül. A jelzett órában megjelent a szállóban és Mr. Kingscourt felől kérdezősködött. Az egyik elsőemeleti szalonba vezették. -Midőn belépett, egy magas testalkatú, széles válu iérfiú lépett eléje:

- Ön Löwenberg doktor?
- Az vagyok.
- Foglaljon helyet, doktor!

Leültek. Frigyes figyelmesen vizsgálta az idegent és várta, hogy megszólaljon. Mr. Kingscourt az ötvenes években járhatott, szakálla már fehéredett, de sűrű haja még barna volt, csak helyenkint hu-

zódta rajta keresztül ezüstös szálak, s csak homlokánál volt ősz. Kimérten szívott egy hosszú szivart.

– Dohányzik, doktor?

– Jelenleg nem, volt Frigyes felelete.

Mr. Kingscourt nagy gonddal fújt egy füstfelhőt a levegőbe, figyelemmel kísérte a füstgyűrűket, míg el nem tűntek, aztán, anélkül, hogy vendégére tekintett volna, kérdé:

– Miért unta ön meg életét?

– Erre a kérdésre nem felelek, felelte nyugodtan Frigyes.

Mr. Kingscourt reá nézett, helyeslően bólogatott, îverte szivarja hamuját és szólott:

– Ördög vigye! Igaza van. Mi közöm van nekem ahhoz. Ha megegyezünk, majd csak megjön annak is az ideje, hogy elmondja nekem. Egyelőre én mondom meg Önnek hogy ki vagyok. Tulajdonképeni nevem Königshoff. Német nemes vagyok, ifjú koromban katonatiszt voltam, de az egyenruha számomra nagyon szűk volt. Nem tudtam eltérni azt, hogy másnak az akarata uralkodjék az enyémen, még ha az a leghasznosabb lett volna is. Engedelmeskedtem néhány esztendeig. De akkor már mennem kellett. Különben explodáltam és kárt okoztam volna... Kivándoroltam Amerikába, a Kingscourt nevet vettem fel, húsz évig tartó izzadsággerjesztő munkával meglehetősen vagyona tettem szert és mikor ennyire jutottam, megnősültem ... Mit mondott, doktor?

– Semmit mr. Kingscourt.

– Helyes. Nőtlen ön?

– Igenis mr. Kingscourt... De én azt hittem, hogy ön megmondja nekem, hogy milyen lesz az az utolsó kísérlet, melyet ajánlani akar.

– Már ott tartok, doktor ... Ha együtt maradtunk, majd részletesen elmesélem, hogy kezdtem dolgozni, míg millióimat megszereztem. Mert millióim vannak. Mit... mit mondott?

– Semmit mr. Kingscourt.

– Az akarat a fő. Attól függ minden. Amit az ember igazán akar, azt föltétlenül el is éri. Csak odaát Amerikában láttam be, hogy az európai mily lusta, tette képtelen csöcselék. Ördög vigyen! ... Elég az hozzá, sikerrel dolgoztam. De midőn ennyire jutottam, unni kezdtem a magányosságot. Ebben az időben történt, hogy az egyik Könighsoff, bátyámnak a fia, aki a testőrségnél szolgált, bolondokat csinált. Magamhoz vettem a fiút, ugyanakkor, midőn házasodni akartam. Igenis, házi tűzhelyet akartam alapítani, otthont és oly feleséget kerestem, akit teleaggathatok ékszerekkel, mint minden más parvenu. Gyermekeket kívántam magamnak, hogy mégis tudjam, miért takarékoskodtam oly cudarul. Azt hittem, hogy igen okosan cselekszem, ha szegény leányt veszek feleségül. Azt tettem. Egyik alkalmazottamnak a leánya volt. Vele és atyjával igen sok jót tettem. Természetesen igent mondott. Én azt hittem, hogy szerelmes belém, pedig csak hálás volt, vagy tudom is én, tán félnék. Tán nem mert elutasítani, így aztán házi tűzhelyt alapítottunk és öcsém nálam lakott. Ön is azt mondja ugyebár, hogy nagy számárság volt... én az öreg, két fiatal között, akik okvetlenül egymásra találnak. A felfe-

dezés után én is azt mondtam hogy számár vagyok. De hisz' ha nem ő, más tett volna így. Elég az hozzá, hogy ők ketten megcsaltak, – azt hiszem, hogy az első pillanattól kezdve. Midőn megtudtam, első gondolatom a revolver volt. De aztán azt gondoltam, hogy tulajdonképen én vagyok a hibás. És nem törődtem többé velük. Alávalóság emberi dolog és minden alkalom csábit. Ki kell kerülni az embereket, ha nem akarunk miattuk a tönkre jutni. Lássa, ez tört meg engemet. Ekkor az a gondolatom támadt, hogy egy lövéssel vetek véget életem csúf komédiájának. De eszembe jutott, hogy az öngyilkossághoz még elég időm van. A pénz halmozásának persze már nem volt rám vonzóereje. Munkához nem volt kedvem és családalapítás elég volt egyszer is. Utolsó kísérletül maradt a magányosság. De ennek nagy, rendkívüli magányosságnak kell lennie. Nem akarok tudni többet az emberekről, nyomorult küzdelmeikről, tisztátalanságukról és hűtlenségükről. Igazi, való és eredeti magányosságnak kell lennie, amelynek vágya és igyekezete nincs. Visszatérni egészen a természethez. Ez a magányosság a paradicsom, amelyet az emberek saját hibájukból elvesztettek. És én megtaláltam ezt a magányt.

– Csakugyan? Ön megtalálta? kérdé Frigyes, aki még mindig nem tudta, hogy mit akar mondani tulajdonképen az amerikai.

– Igenis, doktor, feloszlattam üzletemet s ismerőseim elől újból megszöktem. Senki sem tudja, hová jöttem. Kitűnő jachtot építettem magamnak és mint mondják, elvesztem. Hosszú hónapokon át ha-

jókáztam a tengeren. Nagyszerű ez az élet, talán tudja. Nem szeretné megkísérelni? ... vagy tán már megkísérelte?

– Nem kíséreltem még meg, felelte Frigyes, de szeretném.

– Helyes doktor ... A jachton való életet nevezhetem szabadságnak, de magányosságnak még nem. Hajósemberek vannak körülöttünk, aztán a kikötőkbe is el kell látogatni szén és víz felvétele végett. Találkozunk emberekkel és ez csúnya dolog. De én ismerek egy szigetet a déli tengereken, ahol az ember egészen maga lehet. Itt akarok élni. Kicsiny sziklafészek az a Cook-szigetek között. Ezt megvettem és rarotongai emberekkel kényelmes házat építtettem oda. Az épület úgy el van rejtve a sziklák mögött, hogy egyetlen oldalról sem lehet látni, ha a tengerről nézik. Különben hajó oda ritkán kerül. Szigetemet bármely oldalról nézve, lakatlannak tartatják. Két szolgálóval élek ott, egy néma négerrel, ki már Amerikában is szolgálom volt és egy Tahiti-vei, kit Avarua kikötőjében húztam ki a vízből, midőn szerelmi bánatában a tengerbe ugrott. Jelenlegi utam az utolsó Európában, hogy még megvegyem azt, amire ott szükségem lesz. Az élelmi szereket a Tahiti szerzi be a legközelebbi lakott szigetről. A négerrel reggelenként villamos bárkában utazik oda. Ha valamire szükség van, meg lehet kapni Rarotongában, mert pénzért ott, miként az egész világon, mindent meg lehet kapni. Érti?

– Értem, mr. Kingscourt. Csak azt nem tudom, miért mondja ezt el nekem?

– Miért doktor? Mert egy társalgót akarok

magammal vinni, hogy a beszédet el ne felejtsem és, hogy legyen valaki, ki lezárja szemeimet, ha meghalok. Vállalkozik ön erre?

Frigyes hallgatott, fél percig gondolkodott, aztán határozott feleletet adott:

– Vállalkozom!

Kingscourt meglegedetten bólintott, aztán hozzátette:

– Figyelmeztetem azonban, hogy élethosszigan tartó kötelezettséget vállal. Legalább is, míg én élek, addig érvényes e kötés. Ha velem jön, nem léphet többé vissza. Minden kapcsolatot, mely ehhez az élethez köti, el kell szakítania.

– Semmisem tart vissza, felelte Frigyes. Egyedül állok a világon és jóllaktam az étellel.

– Ilyen emberre van szükségem doktor! Valóban az élettől válik meg ön, ha velem jön. Semmit sem fog tudni a jóról és a rosszról, ami itt történik. A világra nézve meghalt ön, s önre nézve elsülyed a világ. Nincsen ez ellen kifogása?

– Nincsen.

– Akkor össze fogunk férni. Modora tetszik ne kern.

– Valamit még meg kell önnek mondanom mr. Kingscourt: én zsidó vagyok. Nincs ez ellenére?

Kingscourt nevetett:

– Hallja? Kérdése igazán nevetséges. Hogy ember, azt látom. S amint látszik, művelt ember. Életét megunta, ez jó ízlésére vall. Minden má mellékes ott, ahova mi megyünk. Tehát kezét rá.

Frigyes elfogadta a felé nyújtott kezét és hatalmasan megrázta.

– Mikor lesz kész az útra, doktor?

– Bármikor.

– Helyes. Mondjuk tehát holnap. Triestbe utazunk. Ott horgonyzik jachtom. Talán még be akar szerezni magának valamit?

– Nem tudnám, hogy mit, mondta Frigyes. Hiszen ez nem lesz kékjutazás, hanem búcsú az élettől.

– Mindazonáltal, doktor! Talán szüksége van valamire. Rendelkezésére állok.

– Köszönöm, semmire sincs szükségem mr. Kingscourt.

– Nincsenek adósságai, doktor.

– Nincsen semmim, de nem is tartozom senkinek.

– Nincsenek rokonai, vagy barátai, akiknek adni akar valamit?

– Nincsenek.

– Annál jobb. Tehát holnap utazunk ... De már ma is együtt étkezhetünk.

Kingscourt csöngetett. A pincérek utasítására terítettek a salonban levő asztalon és bő ebédet hoztak be. A két férfiú beszélgetése folyamán gyorsan közeledett egymáshoz. Frigyes érezte, hogy ama bizalom után, mellyel Kingscourt megajándékozta, ő is hasonló bizalommal tartozik neki. Elmondta élete történetét ő is. Röviden és velősen mondta el.

– Most már elhiszem, mondta az amerikai, midőn Frigyes végzett, hogy nem fog megszökni

tőlem. Szerelmi bánat, világfájdalom és zsidónyomor együttvéve elegendő arra, hogy valakit a világtól való elválásra bírjon. Mán tudniillik az emberektől való elválásra. Mert még ha jótékonyak is vagyunk velük szemben, akkor is megcsalnak. A jótékony emberek a legnagyobb szamarak. Nem gondolja?

– Azt hiszem mr. Kingscourt, hogy a jótékonyosság gyakorlásánál az embernek valami kellemes érzése van ... Apropos. Ön felajánlott nekem pénzt, hogyha valakinek akarnék valamit adni. Ismerek egy családot, melynek nyomora kétségbeejtő. Ezen szeretnék segíteni, ha megengedi.

– Oktalanság doktor. De nem tagadom meg öntől. Különbén is az volt a szándékom, hogy önnek bizonyos összeget adok ügyei rendezésére. Tegyen vele amit akar. Elég lesz ötezer forint?

– Bőven, mondta Frigyes. És mégis szép gondolat, hogy az élettől való távozásom nem egészen céltalan.

5. Fejezet.

A Littvák család szobája nappal még visszatazítóbbr külsejű volt, mint éjjel. De Löwenberg Frigyes mégis rózsás kedvben találta az egész családot Littvák Dávid az ablaknál állott és vajas kenyere evett, miközben az ablakpárkányon fekvő könyvből

olvasott. Atyja és anyja a szalmán ültek. A kis Mirjam üres búzakalászokkal játszadozott.

Littvák Chájim gyorsan felállott, midőn a jóttevője belépett. Az asszony is fel akart állni, de Frigyes ezt neki meg nem engedte, gyorsan melléje térdelt és megsimogatta a kis gyermeket, aki a rongyok közül kedvesen nevetett feléje.

– Hogyan érzik ma magokat, Litvákné ásziszony? kérde Frigyes.

A szegény asszony egy ideig hiába kereste Frigyes kezét, hogy megcsókolja.

– Jobban, nagyságos uram! mondta halkán. Van már kenyér és tej a házban.

– A lakásbért is kifizettem már! tette hozzá büszkén Chájim.

Dávid letette vajas kenyerét, keresztbe fonta kezét és merev szemekkel nézett Frigyesre.

– Miért nézel reám oly erősen, kis Dávid?

– Hogy vonásait emlékezetembe véssem, uram!

– Olvastam valaha egy emberről, aki segített egy beteg oroszlánon.

– Androklus, mondta nevetve Frigyes.

– Dávid, az én fiam, sokat olvasott már, mondta gyöngé, halk hangon az anya.

Frigyes felállott, kezét a fiú fejére tette és incselkedni kezdett vele:

– Elolvastad már az oroszlán meséjét? Judának is volt egy oroszlána...

A fiú szinte mérgesen vágott közbe:

– Amije Judának hajdan volt, azt újra elnyerheti. Él még a mi ősi Istenünk.

Litvákné asszony panaszkodott:

– Még csak egy széket sem adhatunk önnek, nagyságos úri

– Szükségtelen jó asszony! Csak meg akartam nézni, hogy mit csinálnak, – s azonkívül hoztam valamit. Ezt a levelet ne nyissák fel előbb, mint elmentem. Ajánlat van benne, amely segítségükre lehet az életben. Táplálkozzék jól Litvákné asszony, hogy ezt a derék szép kis leányt ugyanoly asszony-nyá nevelhesse, mint a milyen maga.

– Csak több szerencséje legyen! sóhajtott az asszony.

– És ezt a kedves fiút taníttassák. Nyújtsd kezedet fiacskám! ígérd meg nekem, hogy becsületes ember leszel.

– Az leszek, ígérem önnek.

Micsoda különös szemei vannak a fiúnak, gondolta magában Frigyes, midőn a kezét megrázta. Aztán az ablakra tette a levelet, melyben a pénz volt és távozni akart.

– Megbocsásson nagyságos uram! szólította meg őt Chájim az ajtónál. Talán a hitközséghez szóló ajánlat van a levélben?

– Úgy van, felelte Frigyes. Ez a levél a hitközségnek is ajánlani fogja magát.

Gyorsan távozott, a lépcsőn lerohant, mintha üldözték volna. A kapu előtt állott kocsija, gyorsan belé szállott és a kocsisra kiáltott: gyorsan, gyorsan!

A lovak megindultak. De már itt is volt az ideje, mert egy perccel utána megjelent a kapuban Dávid, lihegve a gyors futástól, kereste Frigyes minden irányban és mikor sehogyse tudta fellelni

a nagylelkű segítő nyomát, keservesen sírni kezdett. Frigyes ezt kocsijának hátsó ablakán keresztül látta és örült, hogy sikerült a hálascénákat elkerülnie. Talán csak segített a családon az ötezer forinttal. A szállóban nevetve várt reá Kingscourt:

– Teljesítette tehát doktor, kegyes föladatát?

– Jog szerint inkább mondhatná, hogy ez az ön műve volt. Hiszen az ön pénze volt mr. Kingscourt.

– Ohó! Ez ellen a leghatározottabban tiltakozom. Én soha egy fillért nem adtam volna azért, hogy embereken segítsek. Nincs ugyan ellenemre, hogy ön a felebaráti szeretetnek ily bolondja, de én már régóta nem vagyok az. Ez a pénz foglaló volt, ön azt tehette vele, amit akart.

– Rendben van, mr. Kingscourt.

– Persze, ha azt mondta volna, hogy kutyákkal, lovakkal, vagy más becsületes barommal akar jót tenni, én lettem volna az első, kit társául megnyerhetett volna. De emberekkel? Hagyjunk békét ezeknek! Fejétől búzlik fajuk. Eszük működésének nevezik azt, ha alávalóskodnak. Nemrég olvastam a lapokban, hogy egy hölgy egész vagyonát macskáira hagyta. Végrendeletében megparancsolta, hogy háza ennyi meg ennyi cicalakásra osztássék és a macskákra teljes szolgasereg ügyeljen. És az a barom újságíró azt a megjegyzést tette hozzá, hogy az öreg valószínűleg bolond volt. Ily szarvasmarha! Nem volt az bolond, hanem rettentően okos. Demonstrálni akart az emberi nem, de különösen léha és örökségre vágyó rokonai ellen. Mindent az állatoknak, semmit az embereknek! Lássá én is úgy

gondolkodom, mint az az öreg asszony. Nyugodjék békében!

Ez volt Kingscourt kedvenc témája és ha erről volt szó, ki nem fogott a beszédből.

Löwenberg Frigyes rendezte kevés dolgát. Már másnap kész volt vele. A szállásadóasszonyának azt mondta, hogy kirándulást tesz a Groszglocknerre. Egészen kétségbe esett az asszony:

– Télen! Mikor annyi szerencsétlenségről lehet hallani.

– Nos, mondta Frigyes melankolikusan nevetve, ha nyolc nap múlva vissza nem jönnek, akkor bejelentheti a rendőrségen, hogy elvesztem. Akkor valószínűleg egy sziklahasadékban fogok nyugodni, a jégtől konzerválva. Ingóságaimat magára hagyom.

– Ne beszéljen ilyen csúnyán, doktor úr!

– Hiszen csak tréfálok!

Az esti vonattal, Kingscourt társaságában elhagyta Wient. Nem ment el többé a Birkenreisz kávéházba és így nem tudhatta, hogy a kis Litvák Dávid éjszakánként órákhosszat várt reá.

Triest kikötőjében himbálódzott a hullámokon Kingscourt karcsú jachtja. Mindketten beszerezték még azt, amire a hosszú utón szükségük lehetett és az egyik szép decemberi napon felhúzták a horgonyt és délkelet felé tartottak. Más körülmények között a tengeren érezhető szabadság boldoggá tette volna Frigyeset, most azonban a kellemes utazás csak kevésbé enyhítette komorságát.

Kingscourt persze az embergyűlölettel való minden kérdése ellenére is nagyszerű ember volt,

jólelkü, szeretetreméltó és gyöngéd. Ha látta, hogy Frigyes rosszkedvű, mindenféle tréfával iparkodott, hogy vígabbá tegye. Egyszer azt mondta neki Frigyes:

– Ha a hajósok bennünket megfigyelnek, hát egészen tévesen foghatják föl a mi viszonyunkat. Azt kell gondolniok, hogy én vagyok az úr és ön vendég, kit meghittam, hogy mulattasson. Bizony mr. Kingscourt, vidámabb legényt kellett volna keresnie, mint amilyen én vagyok.

– Édesem, nem volt alkalmam válogatni, felelte szörnyű komolysággal Kingscourt. Kétségbeesett emberre volt szükségem és ezek rendszerint nem jó társalgók. De majd meggyógyítom én. Majd másképen fogja nézni az eget, csak legyünk egészen távol az emberi csöcseléktől. Akkor maga is olyan jókedvű fickó lesz, mint én. Csak legyünk kies szigetünkön. Ördög vigyen, ha nem lesz úgy!

A jacht igen kényelmes berendezésű volt. Frigyesnek a hálószobája éppen olyan volt, mint Kingscourté. A közös étkező pedig valóban pazar pompával volt díszítve és ha esténként evés után a villamos lámpa barátságos fénye mellett együtt ültek, az idő a legkellemesebben múlt el. A hajón válogatott könyvtár is volt, de az olvasáshoz nem is jutottak, oly változatosan teltek el a napok a tengeren. Kingscourt mindig azon volt, hogy útitársát szórakoztassa. Kréta szigete mellett a tenger erős hullámozása közben haladtak el, midőn is Kingscourt új indítvánnyal hozakodott elő:

– Mondja csak doktor, nem volna kedve házját meglátni, mielőtt a világtól elválnék?

– Hazámat? csodálkozott Frigyes. Csak nem akar még egyszer visszatérni Triestbe?

– Tiltakozom! kiáltott Kingscourt. Hazája itt fekszik velünk szemben. Palesztina.

– Hát erre gondolt? Téved. Palesztinához nem köt semmi. Soha ott nem voltam, nem is érdekel. Őseim már tizennyolc évszázad óta eltávoztak onnét. Mit is keresnék ott? Azt hiszem, hogy csak az antiszemiták mondhatják, hogy Palesztina a mi hazánk ...

De mialatt ezt mondta, eszébe jutott a kis Littyák Dávid. Hozzátette tehát:

– Az antiszemitákon kívül csak egy zsidófiútól hallottam, hogy Palesztina a mi hazánk. Talán ingeregni akart mr. Kingscourt.

– Csapjon belém a menyköves menykő ebben a pillanatban, ha ugratni akartam. Egészen komolyan gondoltam. Valóban nem értem magukat, zsidókat. Én rettentően büszke volnék arra, ha zsidó volnék. És maguk még szégyellik is miatta magukat. Hát akkor ne is csodálkozzanak, ha megvetésben részesülnek – a jelenlevőket persze kivéve.

– Königshoff úr talán antiszemita!? kérde Frigyes indulatosan. Első ízben szólította őt német nevének, maga sem tudta miért.

Kingscourt mosolygott:

– Ne legyen oly izgatott, fiam. Hogy általában embergyűlölő vagyok, abban, hogy úgy mondjam, semmi rosszat nem látott. De, hogy a többi között a zsidót sem szeretem, azt hamarjában rossz néven veszi. Vigasztalódjék meg kedves doktor, én a zsidókat nem gyűlölöm sem többé, sem kevésbé, mint a

keresztényeket, a mohamedánokat és a tűzimádókat. Együtt nem érnek egy pipa dohányt. Értem én a jó öreg Nérót: „bár csak egy nyaka volna az emberiségnek, hogy egy vágás is elegendő volna.” De nem: még szebb az, hogy e korhelysereg életben marad és egymás miatt halálra mérgelődik. Frigyes már kiengesztelődött:

– Buta voltam. Hisz', hogy magával vitt, csak elég bizonyíték.

Kingscourt tovább beszélt:

– Eszembe jut most valami, ami egyik földijével, hitsorsosával, vagy – ördög vigyen! – röviden egy zsidóval történt. A katonaságnál történt. Volt egy önkéntesünk – Cohn-nak hittak a szerencsétlent, egy közönséges – Bocsásson már meg! Ez a Cohn olyan görbe lábú emberecske volt, mintegy a lovaglásra teremtvé. A lovagló órán történt. A malackölykökkel gátat ugrattam. Azaz akartam, ők nem akartak, vagy nem tudtak. Egy kicsit magas is volt. Hát aztán el is bántam velők, ahogy ily istentelen bandával kell. Akkor még tudtam káromkodni, ördög vigyen! Azóta azt is elfelejtettem. A lovagló pálcával adtam értésükre, hogy buta korhely bandának tartom őket. Különösen Cohnra pályáztam. „Maga persze jobb fajta rablólovag.” így gúnyolódtam. Erre a zsidónak vér szökött az arcába és neki ugratott. De lebukott és karját törte. Emiatt bántódtam egy ideig. Mire való ebben az emberben a becsületérzés?

– Azt hiszi, hogy a zsidónak nincs becsületérzése.

– De ilyet! Maga kitekeri a szónak a nyakát

már az anya méhében. Különben is, ha a zsidóknak van becsületérzésük, miért nem bosszulják meg az: elszenvedett bántalmakat.

– És mit tehetnének a zsidók mr. Kingscourt?

– Mit? Azt persze nem tudom. Valami olyat, mint a Cohn a lovagló iskolában. Azóta sokkal többet tartok felőle.

– Mert karját törte?

– Nem, mert kinyilvánította akaratát. Bizony, ha én a magok helyén volnék, valami bátor, nagy dolgot végeznék, hogy még elleneim is tátva felednék szájokat. Előítélet mindig lesz kedvesem. Az: emberiség előítéletből él a bölcsőtől a sírig. Ha tehát az előítélet ellen mit sem tehetünk, szerezzük meg a mi oldalunkra. Minél többet gondolkozom felőle: mégis csak érdekes dolog manapság zsidónak lenni. Éppen, mert az egész világ ellensége a zsidónak.

– Ön nem tudja, milyen íze van annak.

– Hogy nem édes, azt gondolom. Nos, mi történjék a vén Palesztinával. Belekukkantunk, mielőtt elhagyjuk az embereket?

– Nekem teljesen mindegy mr. Kingscourt. És a jacht Jaffa felé fordult.

6. Fejezet.

Néhány napot töltöttek a zsidók ősi földjén.

Jaffa igen kellemetlen hatással volt reájuk. Fekvése a kék tenger partján bár nagyszerű, de minden csúnyán elhanyagolva. A nyomorúságos kikötőben nagyon fáradságos a kikötés. Az utcákat rossz szag töltötte be, azonkívül piszkosak, gondozatlanok voltak, a tarka keleti nyomor képét mutatva. Szegény törökök, piszkos arabok, félénk zsidók csavarogtak, mindnyájan lusták, koldusok a remény egyetlen sugara nélkül. A romlás különös illata, mint a sírok szaga, szinte nehézzé tette a lélegzést

Frigyes és Kingscourt is siettek, hogy mielőbb elhagyják. A rossz vasúton Jeruzsálembe utaztak. Ezen az utón is csak a teljes züllés képe tárult eléjük. A sík föld, szinte csupa homok és mocsár, a keskeny szántó földek felperzselve, az arabok falvai piszkosak, a lakók arckifejezése zordon volt és a porban meztelen gyermekek játszottak. A látóhatáron pedig Júdeának erdővesztett hegyei meredtek a magasban. Aztán kietlen sziklavölgyekben haladt a vonat „A lejtők karsztosak, semmi nyoma sem volt a hajdara, vagy jelenlegi művelésnek.

– Ha ez a föld a mienk, mondta Frigyes melankolikusan, akkor ez is oly mélyre sülyedt, mint népünk.

– Csakugyan ronda, igazán különös, – jegyezte meg Kingscourt. És mégis sokat lehetne itt tenni. Erdősíteni kellene. Egy fél-millió óriás platán elég volna. Az magasra nő, mint a spárga. Ennek a

földnek csak vízre és árnyékra volna szüksége és fényes jövőre számíthatna.

– És ki teremtsen elő a vizet és az árnyékot?

– A zsidók, ezer villám, s menykő!

Éjszaka volt, midőn Jeruzsálemben megérkeztek, gyönyörű holdas éj.

– Az áldóját, be szép ez! kiáltott Kingscourt. Parancsára a kocsi, melyben az állomástól a szállóba hajtottak, megállott. Megszólította a szolgát:

– Fennmaradhat a bakon és mondja meg a kocsisnak értelmesen, hogy lassan hajtson utánunk. Mi egy keveset gyalogolni fogunk, jó lesz doktor? Milyen vidék ez?

A szolga alázatosan válaszolt:

– A Jozafát völgye nagyságos uram.

– Ördög vigyen, ha ilyen csakugyan létezik. A Jozafát völgye! Én azt hittem, hogy az csak olyan bibliai dolog. Hát erre járt a mi urunk s megváltónk. Mit szól hozzá doktor? ... Hisz igaz! De azért magának is jelent valamit. Ezek az öreg falak, ez a völgy ...

– Jeruzsálem! mondta Frigyes gyöngén reszkető hangon. Nem is tudta, miért indították őt meg annyira ennek az ismeretlen városnak bizonytalan körvonalai. Talán kora ifjúságának emlékeit keltették fel benne. Imarészletek, melyeket az atyja hangja mondott el.

Az elmúlt Peszachünnepek ünnepélyes estéi vonultak el szemei előtt. Az a héber mondata jutott eszébe: Lesonöh haboh bejorusolajim. – Következő évben Jeruzsálemben. És hirtelenében látta magát kicsiny gyermekként, amint atyja mellett a templomba ment. Haj, a hit elpusztult szívében

ifjúsága elmúlt, atyja meghalt és előtte a hold meseszerű fényében Jeruzsálem falai emelkedtek az ég felé. Könnyek lázongtak szemeiben. És azok győztek. Megállott és könnyei lassan folytak végig arcán.

Kingscourt néhány ördögöt fojtott magába, az utánuk jövő kocsisnak erősen integetett, hogy álljon meg, s ő maga is egy lépést tett csendesen hátra, hogy Frigyeset fájdalmas hangulatában ne zavarja.

Nagyot sóhajtott Frigyes és megszabadult az őt fogó varázstól.

– Bocsássa meg mr. Kingscourt mondta magát elszégyellve, hogy várattam magamra. De oly sajtáságosan éreztem magam. Magam sem tudom, hogy mi történt velem.

De Kingscourt a fiatal ember karja alá tolt a karját és nála szokatlan lágy hangon mondta:

– Hallja, Löwenberg Frigyes, én szeretem magát!

És így ment ezen a gyönyörű éjen a keresztény a zsidóval kart karba öltve Jeruzsálem ősi szent városa felé.

Nem volt ily elragadó Jeruzsálem nappal.

Kiabálás, bűz, piszkos színek zavara, züllött alakok tömege a szűk füledt utcákban, koldusok, betegek, éhező gyermekek, sivító asszonyok, ordító kereskedők. Mélyebbre, az egykor királyi Jeruzsálem már igazán nem sülyedhetett.

Kingscourt és Frigyes meglekintették a történelmi nevezetességű helyeket, épületeket és romokat.

Elérkeztek a panaszfal szomorú utcájába is. Bántotta őket az üzletszerűen koldulók tömegének látása.

– Lássá, mr. Kingscourt, mondta Frigyes, a mi halálunk nem tetszalál. A zsidó birodalomból nem maradt meg más, mint ez a darab templomfal. És én fürkészhetek lelkemben bármeddig, a nemzeti gyásznak eme züllött alakjaival semmi közösséget nem vállalok.

Hangosan mondta ezt, anélkül, hogy gondolt volna arra, hogy mások is hallhatják. Az imádkozó koldusokon és az idegenvezetőkön kívül ebben a percben egy harmadik európai öltözetű úr is volt ott a panaszfal előtt. Ez idegen hangsúlyozású, elég helyes németiséggel szólította meg őt:

– Szavaiból uram azt hiszem, hogy ön zsidó, vagy legalább is zsidó származású.

– Úgy van, felelt Frigyes kissé csodálkozva.

– Akkor engedje meg talán, folytatta az idegen, hogy meggyőzzem állításának helytelenségéről. A zsidó nemzetből több is megmaradt, mint ennek a panaszfalnak régi kőkockái, vagy pedig ezek a szegény koldusok, akiknek foglalkozása persze nem szép. Manapság a zsidó nemzetet sem koldusai, sem pedig gazdagjai szerint nem szabad megítélni,

– Én nem vagyok gazdag, mondta Frigyes.

– Látom, hogy ki ön: népéhez idegen zsidó. Ha eljönne egyszer hozzánk Oroszországba, megtudná, hogy létezik még a zsidó nemzet. Van élő hagyományunk, szeretettel tekintünk a múltra és hiszünk a jövőben. Ami legjobbjaink és legműveltebbjeink hűek maradtak a zsidósághoz, mint nem-

zethez. Nem akarunk másokhoz tartozni. Azok vagyunk, akik atyáink voltak.

– Ez már helyes, kiáltott Kingscourt.

Frigyes könnyedén vállat vont, de néhány udvarias szót még váltott az idegennel, aztán távoztak. Mikor az utca másik végére értek és a sarkon befordultak, hátra tekintettek. Az oroszországi zsidó még mindig ott állott. Csöndes imába merült a panaszfal előtt.

Este viszontlátták őt az angol szállóban, ahol laktak. Az asztalnál egy hölgy társaságában ült, aki valószínűleg a leánya volt. Estebéd után a csarnokban találkoztak. Beszélgetésüket fésztelenül folytatták. Az idegen bemutatkozott, neve: Eichenstamm dr.

– Foglalkozásomra nézve szemorvos vagyok, leányom szintén az.

– Micsoda? a kisasszony doktor? kérde Kingscourt.

– Igen. Előbb nálam, majd Parisban tanult. Jelenleg assistensem. Tudós doktor az én Zsazsám.

A doktor kisasszony elpirult a dicséret hallatára:

– De papa! mondta tiltakozva. Eichenstamm dr. végig húzta balkezét hosszú szürke pofaszakállán.

– Ami igaz, azt el lehet mondani. Nem tétünk mi ide uraim kéjutazást. Az itteni szembetegségekkel foglalkozunk. Sajnos, nagyon is sok ilyen betegség van. A piszok és gondozatlanság így száll vissza büntetéskép okozójára. Minden a legrosszabb helyzetben van. Pedig mily szép lehetne. Hisz ez a föld aranyos föld.

– Ez a föld? mondta hitetlenül Frigyes. A tej és méz meséje ma már csak nem igaz!

– Mindenkor igaz az! kiáltott lelkesedve Eichenstamm. Csak emberek legyenek itt és akkor minden meg lesz.

– Nem! Az emberektől mit sem lehet remélni, jelentette ki határozottan Kingscourt.

Zsazsa doktor atyjához fordult:

– Miért nem ajánlod az uraknak, hogy a gyarmatokat megtekintsék?

– Milyen gyarmatokat? kérde Frigyes.

– A mi zsidó telepeinket, mondta az öreg úr. Arról sem tud semmit doktor úr? Igen érdekes mozzanat ez a zsidóság modern életében. Európának és Amerikának a különböző városaiban társaságok alakultak, az úgynevezett cionszeretők, oly célból, hogy a mi ősi hazánkban földművelőket neveljenek a zsidókból. Már is van néhány ilyen zsidó falu. Néhány gazdag jöttevő is fordított e célra pénzt. Ősi földünk újra hoz gyümölcsöt. Látogassanak el ezekre a gyarmatokra, mielőtt Palesztinából távoznak.

– Megtehetjük, mondta Kingscourt, ha kedve van hozzá Löwenberg.

Frigyes gyorsan igent mondott.

Másnap Eichenstammnak és leányának társaságában kirándultak az olajhegyre. Mielőtt felértek, egy angol hölgy elegáns háza előtt mentek el.

– Látják kérem, mondta az orosz, hogy az ősi földön új palotákat is lehet emelni. Nagyszerű gondolat itt lakni. Az én kedvenc ábrándom is ez.

– Vagy legalább is egy szemklinika, mondta Zsazsa doktor finoman nevetve.

Az olajhegyről megcsodálták a várost, s a hullámosan egészen a Holt tengerig terjedő sziklákat.

Frigyes ábrándozni kezdett:

– Be szép lehetett egykor Jeruzsálem! Talán azért nem feledhették el őseink. Talán azért akartak ide mindenkor visszatérni.

Eichenstamm is elgondolkozott:

– Rómára emlékeztet. Világvárost lehetne ismét építeni a dombokon, nagyszerű várost. Képzeljék el azt a kilátást, amely innen nyílnék. Pompásabb, mint a Gianiculoról. Hej, ha azt az én öreg szemeim meglátnák! ...

– Nem érjük meg mi már azt, mondta Zsazsa szomorúan.

Kingscourt csodálkozott magában a két ábrándozó miatt. De csak akkor szólott, midőn Frigyessel egyedül volt:

– Sajátságos két ember ez az apadoktor és doktorkisasszony. Oly praktikusak, s amellet oly ábrándozók. Én egészen más képet alkottam magamnak a zsidókról.

Következő reggel elváltak tőlük és tanácsukat követve, csakugyan a gyarmatokat látogatták meg. Látták a Rison le Cion, Rekhobot és a többi helységeket, melyek oázisokként feküdtek a pusztaságban. Sok szorgalmas kéznek kellett itt munkálkodnia, inig a rög új életre ébredt. Láttak gyönyörű ültetvényeket, virágzásnak indult szőlőtermelést és bőtermésű narancsligeteket.

– Mindez az utóbbi tíz-tizenöt év alatt alakult ki, mondta nekik Rekhobot zsidó gyarmat előljárója,

kinek Eichenstamm ajánlotta őket. Az oroszországi üldöztetések után a nyolcvanas években kezdődött a mozgalom. De vannak kolóniák, melyek nagyobb érdemeket szereztek, mint mi. Példának okáért Katarah. Ezt tanult emberek alapították. Elhagyták könyveiket és az eke mellé állottak. Ilyen parasztok persze nincsenek sehol a világon. Tanult emberek, kik parasztmunkát végeznek.

– Ez csakugyan érdekes! kiáltott Kingscourt De még nagyobb lett bámulata, midőn az előljáró Rekhobot ifjainak megparancsolta, hogy lóra szálljanak. Az arab lovasmutatványok egy nemét mutatták be a vendégeknek. A fiúk messze elrohantak a sik mezőn, megfordították paripáikat, ujjongva tértek vissza, a legvadabb futásban sapkáikat és fegyverüket a levegőbe dobták s újra megfogták azokat. Majd egysorban lovagoltak és héber dalt énekeltek.

Kingscourt el volt ragadtatva.

– A legcifrább menykőves menykő csapjon le. Hisz ezek úgy nyargalnak, mint a szeles ördögök Ilyesmivel az őszám a Rossbachi csatában is ...

De Frigyeset keveset érdekelte ennek az egészséges életkedvnek a megnyilvánulása és örült, midőn a gyarmatokat elhagyták és Jaffa felé tartottak.

A jacht készen volt az útra. December utolsó napjainak egyikén hagyták el Palesztina napos partját és Port Saidnak indultak. Ennek kikötőjében két napig tartózkodtak, azután áthaladtak a Suezi-csatornán. 1902. december 31-én értek a vörös tengerre-Frigyes ebben az időben nagyon levert volt. Ebben

a hangulatában semmivel sem törődött Napnyugta után a fedélzetre hívta őt Kingscourt:

– Ma, doktor, valami nagyot fogunk csinálni. Lásna, ez az étlapunk. És pezsgőt is nagy mennyiségben tettem jégre.

– Micsoda különös nap van ma, mr. Kingscourt?

– Ember, azt se tudja? Az év utolsó napja. Ez nem közönséges dátum, – ha a dátumoknak egyáltalában van értelmük.

– Ránk nézve semmi esetre sincs értelmük, mondta Frigyes fáradtan.

– Igaza van, igaza van. De azért mégis csak érdekes nap ez. Éjfélkor a tengerbe sülyesztjük az elmúlt időt, a maguk vörös tengerébe .. és most, hogy eltelt az az idő, melyet a buta világban kellett eltöltenünk, valami nagyszerű dolgot szándékszem véghez vinni ... nagyszerű puncsot égetek. Aránylag ez a legokosabb most az élet alávalóságait látva.

És így is cselekedtek. A hajó szakácsa remekelt; A borok is nagyszerűek voltak. Kingscourt, ki rendszerint sokat evett és ivott az Úr nevében, most is háromszor annyi bort fogyasztott el, mint Frigyes. Mindamellet meg lehetőszen tiszta volt elméje és friss volt a kedélye, midőn fiatal útítársa már érezte a bor hatását, s csak ködön át mintegy álomban halottá 12 órakor e szavakat:

– Itt az éjjel! kiáltá Kingscourt dörgő hangon. Maradj vissza Múlt! Halálodra ürítem poharam. Mi voltál? Gyalázat vér, alávalóság és haladás ... Nyújtsa poharát ember, e kornak velem együtt elszigetelt fia!

– Nem megy tovább, súgta Frigyes.

– Törpe nemzedék! ... Hiszen itt lábujhegyére kéne állnia. Gyönyörű vidék! Itt vitte végbe Mózesük a maguk vén Mózese a legnagyobb művét. Száraz lábbal mentek át, persze, mert apály volt. És az a szamár Fáraó nekiment egyenesen a dagálynak. Nem volt bűvészet. De épen a természetes tetszik benne nekem. Ezek a legegyszerűbb eszközök. De *meg* kell azokat is látni, aztán felhasználni. Gondolja csak meg, micsoda silány kor volt az, s mégis mit nem tett az a vén Mózes. Ha ő ma eljönne és látná ezt sok csodát – a vasutakat, a távírókat, a távbeszélőket, a gépeket, csavargőzőseinket, villamos világítá-sunkat, semmit se értene meg belőlök. Tán három álló napig kéne neki mindent megmagyarázni. De aztán három nap múlva mindent értene. S tudja mit «inalna akkor? Nevetne, borzasztó módon nevetne. Mert az emberek e meseszerű találmányoknak birtokában nem tudják, mihez fogjanak. Ha egyenkint nézem az embereket, akkor az a meggyőződés, hogy az emberek rosszak. De ha az emberiséget a maga egészében vizsgálom, akkor látom csak, hogy nem rosszak, hanem kimondhatatlanul buták, buták, buták. Soha nem volt a világ oly gazdag, de még soha nem létezett annyi szegény, mint most. Az emberek éhenhalnak, mi közben a fel nemhasznált gabona elpenészedik. Különb en épen a kedvemre való. Minél többen pusztulnak el, annál kisebb lesz a hálátlanok, a hazugok és hamisak száma a világon.

Frigyes nagy erőfeszítéssel tudta csak közbevetni:

– Nem gondolja Mr. Kingscuort, hogy az emberek sokkal jobbak volnának, ha a sorsuk javulna.

– Nem, mert ha azt hinném, akkor nem költözökdném magányos szigetemre, hanem az emberek között maradnék. Én magam mondanám meg nekik, hogy mit csináljanak sorsuk megjavítása érdekében. Nem kell várni ezer, száz, vagy akár csak ötven esztendeig sem. Azokkal az eszmékkel, ismeretekkel és eszközökkel, melyek ma 1902. december 31-én az emberiség birtokában vannak, azokkal ma lehetne segíteni rajtok. Nincs szükség a bölcsék kövére, de még: a kormányozható léghajóra sem. Minden eszköz a kezünkben van ahhoz, hogy egy boldogabb világot teremtsünk. S tudja, hogy kiknek kell ez úton megindulniuk? Maguknak! Maguknak zsidóknak. Épen azért mert a sorsuk kedvezőtlen. Úgy sincs veszteni valójuk. Maguk megalkothatnák a felújult társadalom kísérleti országát odaát, ahol az imént voltunk, azon a régi földön teremthetnének új országot. Ősi földjükön – új hont.

Mindezt Frigyes csak álmában hallotta. Elaludt. És mély álomba merülve hajózott a Veres tengerért ismeretlen jövője felé.

II. rész

Haifa 1923-ban.

1. Fejezet

Kingscourt jachtja ismét a vörös tengert szelte, de utolsó útjával ellenkező irányban.

Kingscourt haja és hosszú szakála már hófehér. Frigyes kabinjában a tükör előtt állott, s az első fehér hajszálat kereste és találta meg halántéka fölött.

Az öreg a fedélzetre hívta:

– Hallo, Frici, nem jönne egy kicsit ide?
– Mi tetszik Kingscourt? kérde ez, miközben kabinja ajtaját maga mögött betette.

– Megeiszem a fejem, ha ezt értem. Alig láttam még személyszállító gőzöst, a mióta a vörös tengeren utazunk. Teherhajót, kelleténél többet. Nem emlékszik arra, hogy volt az 20 esztendővel ezelőtt, ezerkilencszázkettőben. Hiszen akkor volt itt forgalom! Chinába, Keletindiába erre felé tartottak a hajók. Azok a gőzösök, melyekkel most találkozunk, csak az afrikai kikötőkbe, meg Madagaszkár felé tolják orrukat. Ennél a barom kalauznál kérdezősködtem, minden mellettünk elhaladó hajó felől. Hát egyetlen kínai, keletindiai, vagy japán hajó sincs

már ezen a vidéken. Amint mondtam, csak teherhajók. Még tán azalatt, míg távol voltunk, elvesztette Anglia indiai birtokát? De – menydörgős ménkü – kivel szemben?

– Hát kérdezze meg a kalauzt, ha érdekli önt a dolog!

– Szót sem kérdezek. Ezt elteszem arra az időre, amikor Európában leszünk. Nem vagyok kíváncsi semmire – talán maga kíváncsi Frici?

– Csöppet sem. Nekem minden olyan mindegy. Húsz év óta nem törődtem semmivel, ami nem érdekelte a mi kedves szigetünket. Nekem nincs élő rokonom, barátom. Kivel törődjem hát?

Kingscourt kényelmesen elhelyezkedett egy nyugvóágyszerű karosszékben, s élvezte havannáját.

– No, káros hatással nem volt magára, Frici, a mi szigetünk. Ha elgondolom, micsoda beesett mellű, zöld zsidógyerek volt, amikor magammal vittem. Ma derék egy szál ember. Ha nem csalódom, ön még veszélyes lehet a nőkre nézve.

– Ön végleg megőrült, Kingscourt, nevetett Frigyes. Annyit azonban felteszek önről, hogy nem akar Európában megházasítani.

Kingscourt oda volt a nevetéstől:

– Micsoda gondolat! Megházasítani. Hát ilyen szarvasmarhának tart engem. Mit csinálnék aztán magával?

– Talán még ez a legtapintatosabb módja az én eltávolításomnak. Talán jóllakott már a társasággal.

– Hát nem azt akarja ez az alak, hogy bókokat mondjak neki! kiáltotta az öreg, ki valahányszor jó kedve volt, azt hitte, hogy okvetlenül gorombászkodnia kell. Hiszen jól tudja Fricikém, hogy megélni sem tudnék maga nélkül. Hiszen a maga kedvéért teszem meg az egész utat. Hogy aztán még néhány esztendeig ne türelmetlenkedjék.

– Hallja Kingscourt, én nem szoktam gorombáskodni, legalább is nem úgy, mint ön. De ha szelid vagyok, akkor is azt kell mondanom, hogy amit ön mond, az ...

– Szamárság?

– Valami ahhoz hasonló. Mikor adtam tanújelét állítólagos türelmetlenségemnek. Én boldog, tökéletesen boldog voltam szigetünkön. Ez a húsz esztendő szemeimben álomként repült tova. Néha úgy vélem, hogy ön tegnap búcsúzott itt a tengeren a múlttól. És én soha szigetünkről nem távoztam volna. Én soha. És most azt akarja bebizonyítani, hogy az én kedvemért vállalkozott az európai útra! Nem szégyelli magát, hogy öreg ember létére fly haszontalan kifogásokat használ. Maga kíváncsi arra, hogy mi történik a nagyvilágban. Maga kívánczik oda, nem én. Hogy a világgal nem törődöm, annak legszebb bizonyítéka az, hogy az egész időn át nem vettem újságot a kezembe.

– Nagyszerű, mikor nem volt a szigeten újság. Ez volt egyik legfőbb elvem: El az újsággal.

– Csakugyan? Néhány esztendővel ezelőtt valami küldemény érkezett Rarotongóból. A láda tartalma pedig angol és francia napilapokba volt cso-

magolva. Egy pillanatig kísértett a gondolat, hátha elolvasnám, mert még ha néhány hónaposak is, mindenesetre újat tartalmaztak. Ez 1917-ben történt, midőn már 15 esztendeje nem hallottam a világról. De fogtam a lapokat és elolvasatlanul elégettem őket. Még mindig az állítja, hogy Európába vágyódom?

Az öreg kedélyesen mosolygott:

– Nos, ha már hazugságon csípett, hát nem tagadok tovább. Hát igen, szeretném tudni, mi lett azzal az alávaló világgal. Vájjon még mindig oly rosszak és buták-e az emberek, mint régente?

– Kedves öregem, én fogadok önnel, hogy örülni fogunk mind a ketten, ha visszakerültünk majd csendes szigetünkre.

– Velem aligha fogad, mert én is azt állítom.

A jacht végig ment a suezi csatornán. Port Said-ban kötöttek ki. A kikötői élet meglehetősen forgalmas volt, de a rongyos bazárok között már nem volt látható a tarka soknyelvű sétatér, mely egykoron a városnak jellegét adta. Régente itt találkoztak össze azok kik keletről nyugatra, vagy nyugatról keletre tartottak. Régente a legelőkelőbb utazóközönség volt látható, most a piszkos kávéházakban a bensülötteken kívül csak néhány részeg lődörgött.

Kingscourt és Frigyes betértek egy boltba, hogy szivarokat vegyenek. A jobb fajtából kértek. A görög kereskedő panaszkodva mondta:

– Jobb fajtát nem tartunk. Hiszen nincs rá vőnk. Finom szivarokat itt nem szí senki. Csak matrózok vesznek bagót és olcsó szivarkákat.

– De hogyan lehetséges az? kérde Kingscourt
Hát *BA* utazók, kik Indiába, Ausztráliába, Chinába tartanak.

– Oh azokat régen láttuk utoljára. Azok most más úton járnak.

– Más úton! Kiáltott Frigyes. Milyen más út létezik még. Csak nem kerülnek a Jóreménység foka felé?

– Az urak tréfát űznek velem, mondta mérgelődve a görög. Hiszen minden gyerek tudja, hogy Ázsiába ma már nem utaznak a suezi csatornán át

A két szigetlakó meglepetve nézett egymásra. De Kingscourt rögtön válaszolt.

– Hát persze tudja minden gyerek. Csak nem fog bennüket oly butáknak tartani, hogy még az új csatornáról sem hallottunk volna.

A görög mérgesen csapott kezével az asztalra.

– De most már takarodjanak. Először be akarnak csapni finom szivarokkal, aztán ilyen buta tréfát űznek. Egykettőre ki.

Kingscourt az asztal túlsó oldalán ülő göröggel meg akarta kóstoltatni tenyerét, de Frigyes magával vont a heveskedőt:

– Valami nagy dolog történhetett távollétünk alatt, miről nekünk sejtelmünk sincsen.

– Ördög vigyen, én is azt hiszem; ezt kell hát legelőször is megtudnunk.

A kikötőben végre megtudták egy német hajó kapitányától. Európa és Ázsia forgalmának új közvetítő pontja: Palesztina.

– Hát vannak ott rendes kikötők, vasutak? kérde Frigyes.

A kapitány jókedvűen nevetett:

Hogy van-e Palesztinában rendes kikötő és vasút! Honnan jönnek az urak? Hát még nem volt a kezükben újság vagy menetrend?

– Azt épen nem mondhatnám. De mindenesetre ... van annak már néhány esztendeje. Palesztinát különben kietlen országnak ismerjük.

– Kietlen országnak! ... Hát ha épen kietlen országnak van kedvök nevezni, én nem bánom. De igazán csodálom kényes ízlésüket.

– Hallja kapitány úr, kiáltott Kingscourt. Tiszta bort akarunk tölteni az ön poharába. Mi átkozottul tudatlan alakok vagyunk. Húsz esztendeig nem gondoltunk másra mint a szórakozásra. Hát mi van azzal a fura Palesztinával?

– Hamarább megtehetik önök az utat, mint a mennyi ideig az én elbeszélésem tartana, ha mindent «l akarnék mondani. Az a néhány nap, amibe az utazás kerül, nem határoz önöknél úgyse. És ha jachtjukat el is hagynák, Haifában és Jaffában találnak elég gyors és modern hajót, amely Európa vagy Amerika felé készül.

– Nem, jachtunkat el nem hagyjuk, de azt a Iris kerülőt épen megtehetjük. Nem, Frici? Mit gondolsz? Ne tekintsük meg t. c. őseinek földjét még egyszer?

– Nekem mindegy, akár Európába akár Palesztinába megyünk. Egyik helyre sem vágyódom.

Természetesen Haifa felé irányították a jachtot.

Enyhe éjszakát követő tavaszi reggel volt, midőn Palesztina partjait megpillantották. Mindketten a pa-

rancsnoki hídon állottak és már 10 perc óta figyelték messzelátóikkal a tengernek ezt a részét.

– Meg lehetne esküdni arra, hogy az Akka öble, mondta Frigyes.

– Meg lehetne esküdni az ellenkezőre is. Ez volt Kingscourt véleménye. Még emlékszem erre az öbölre. Húsz esztendővel ezelőtt üres és pusztá volt. De hiszen erre jobbra, itt a Karmel, és balra van Akka.

– Mennyire megváltozott! kiálta Frigyes. Itt csoda történt.

Közeledtek a parthoz. Távcsöveikkel már a részleteket is jobban megfigyelhették. Az Akka és a Karmel lába között elterülő kikötőben óriási hajók horgonyoztak, milyeneket különben már a XIX. század végén is szoktak építeni. A hajóraj mögött láthatók az öböl mindjobban élesedő körvonalai. Az északi szegletben fekszik a keleties pompában épült Akka. A reggeli színben tündöklő égbe sűrű vár-falak, tömör kupolák és karcsú minaretek emelkedtek. Ebben a régítől nem sokban különbözött. De a történelmi nevezetességű várostól délre az öböl környékújulásánál épült egy új városrész, szokatlanul szép épületsoportozat. A buja zöld kertek közül ezer fehér villa tűnt, ragyogott a szemlélőre. Úgy tetszett, mintha az egész föld Akkától a Karmelig egy kert volna. A hegy fejét szintén villák koronázták.

Minthogy délfelől jöttek, e hegy eltakarta előlük a kikötőt és Haifa városát. Lassankint azonban az is láthatóvá lett és Kingscourt szájából feltartóztatlanul szökdöstek elő az ördögök.

Pompás város feküdt itt a sötétkék tenger partján. Nagyszerű kőmólók nyúltak a tengerbe és világgossá tették mindenki előtt, hogy Haifa miért a legkényelmesebb és legbiztosabb kikötője a földközi tengernek. Minden nagyságú és minden nemzetiségű hajó tartózkodott a hajóknak eme valóságos erdejében.

Kingscourt és Frigyes némán láttak mindent. Húsz esztendő s térképükön e kikötőváros meg sem volt jelölve, s íme ott terült el szemük előtt. A világ kereke tehát nem szűnt meg forogni távoliétök alatt.

A jacht horgonyt vetett. Csolnakba szállottak és úgy igyekeztek a hajók között tovahaladva partot érni. Rövid szaggatott mondatokban fejezték ki véleményüket ezalatt.

A part kölépcsőjénél állott meg csónakuk. Kiszállottak. Tőlük néhány lépésnyi távolságban egy úr épen a lépcsők felé tartott, hogy abba az electromos csolnakba szálljon, mely valószínűleg reá várt. Midőn ez kettőjüket meglátta, meglepetve megállott. Tágranyilt szemekkel tekintett Frigyesre.

Az öreg észrevette ezt és mormogott magában.

– Mit akar az az alak? Talán még nem látott két civilizált embert életében?

Frigyes mosolygott:

– Azt aligha hiszem. Sőt azt hiszem, hogy ezek az emberek valamivel műveltebbek is mint mi. Nézzen csak oda. Látja ezt a világvárosi forgalmat. Ezeket a jól öltözött embereket. Ha nem csalódom, a mi ruháink ma már aligha divatosak.

A matrónak azt a megbízást adták, hogy ugyanazon a helyen várjon reájok, magok pedig egy másik lépcsőn a magasabban fekvő utca felé tartottak, melynek forgalmasképéről már a vizén fogalmat alkothattak magoknak. Azzal az ismeretlennel, ki őket oly feltűnően vizsgálta, tovább nem törődtek. De ez követte őket. Szerette volna megérteni, mit mondtak egymásnak. Már közvetlen a sarkuk mögött volt, már elhaladt mellesük és hirtelen megállott előttük.

– Uram! mordult rá Kingescourt, mit akar tőlünk tulajdonképen?

Az idegen e kérdést válasz nélkül hagyta és férfias, meleg, de izgatottságtól remegő hangon fordult Frigyeshez.

– Ön nem dr. Löwenberg Frigyes?

– Az vagyok, felelte az szinte megdöbbenve attól, hogy itt ezen az idegen helyen a nevét hallja.

Erre az ismeretlen hirtelen átkarolta és mindkét arcát megcsókolta. Aztán elengedte és könnyeit törölte.

Harminczesztendő, erős és magasnövésű fiatalember volt. Arca naptól barna és rövid szakálla fekete volt.

– És ön kicsoda? kérde Frigyes, miután a szokatlan üdvözlés okozta meglepetéstől magához tért.

– Én. Már aligha rám fog emlékezni. Nevem Littvák Dávid.

– A Birkenreis kávéház előtti kisfiú?

– Igen doktor úr! ... Ugyanaz kit ön az éhaláltól mentett meg szüleivel és testvéreivel együtt.

– Ah he beszélünk arról, mondta. Frigyes.

– Ellenkezőleg, még sokat fogunk arról beszélni. Amim van, azt önnek köszönhetem. Tehát először is ön mától fogva vendégem, és ha ez az úr barátja önnek, akkor ő is otthon érezheti magát házámban.

– Egyetlen, legjobb barátom ő a világon, Mr. Kingscourt.

2. Fejezet.

Mielőtt még tulajdonképen tudták volna, hogy mi történt velők, már föl is kísérte őket Litvák Dávid a kikötő lépcsőjén.

Csak midőn már fenn voltak az utca színén, akkor kezdtek felfogni ennek a városnak óriási forgalmát.

Előttük egy nagy tér feküdt, melyet kedves épületek magas sora íveit körül. A közepén ráccsal kerített pálmakert volt. Nemkülönbén pálmák állottak minden ut és utcának két oldalán, amerre csak a

pálmáknak kettős feladatuk van. Nappa! árnyékot nyújtanak, éjszaka pedig fényt árasztanak, mert az elektromos utcai lámpák mint üvegből való gyümölcsök, úgy csüngtek rajtuk. Ez volt az első részlet,

melyet Kingscourt jókedvűen észrevett. Aztán azokról a palotákról kérdezősködött, melyek a teret körülvették. Littyák Dávid elmondta, hogy ezekben vannak a különböző európai kereskedőházaknak és telepítőbankoknak irodái. Ennek a térnek a neve azért „Népek-tere”. És jelleme nevének csakugyan megfelelt, nem csak a házak, hanem az emberek miatt is, kik rajta tartózkodtak,

A jövevények csodálkozva látták az emberek nagy tömegét. A legragyogóbb keleti öltözetek között látni lehetett a nyugat viseletét, jeléül annak, hogy itt minden nemzet találkozik. Uralkodó természetesen a nyugateurópai viselet volt, amint ez a város egyáltalán európai város hatását keltette az emberben. Szinte azt lehetett hinni, hogy az ember Itáliának valamelyik kikötővárosában van. Az égnek és a tengernek a kék színe és a színek éles elválása a Riviérára emlékeztettek. Csakhogy az épületek sokkal modernebbek és tisztábbak voltak s az utcai közlekedés minden élénksége mellett is kevésbé volt lármas. Ennek oka részben a keletiek feszes, nyugodt viselkedése, de főleg az volt, hogy tehervonó állatokat az utakon látni nem lehetett. Sem patkóokoosztó zajt, sem ostorcsattogást, sem pedig keréköörgést nem lehetett hallani. A kocsutak olyan simák voltak, mint a gyalogutak, s az autók gummike-rekeikkel meglehetősen hangtalanul siettek tova, csak trombitával intve a járókelőket. A fejtük felett hallottak valami zajt, föltekintettek.

– A pokol minden ördöge! Hát ez micsoda? kiáltotta Kingscourt, miközben, egy a pálmák csúcsai

fölött mozgó nagy vaskocsira mutatott, melynek ablakaiból utasok tekintettek a mélybe. A kocsinak kerekei nem alul, hanem fönt a tetején voltak. Úgy lógott és gördült tova hatalmas vasgerendákon. Littvák Dávid megmagyarázta:

– Ez a villamos függő vasút. Ezt látniok kellett Európában is.

– Húsz esztendeje nem voltunk Európában.

– Különben a függő vasút nem újdonság. Használatban volt már a múlt század kilencvenes éveiben Barmen és Elberfeld között. Városainkban már kezdettől fogva behoztuk, mert a személyközlekedést vele könnyebben és veszélytelenebbül lehet lebonyolítani. Az építése is olcsóbb volt, mint a közúti, vagy magas töltésen haladó vasutak építése.

– Bocsánatot, bocsánatot kérek! kiáltott közbe Kingscourt – Ön városokról beszél. Eszerint hát van Palesztinában több ilyen város is?

– Hát ezt önök nem tudják, uraim?

– Nem, válaszolt Frigyes. Sem ezt, sem mást nem tudunk. Semmit se tudunk. Húsz esztendeig halottak voltunk.

– Én persze halottnak hittem, doktor úr, mondta Littvák Dávid, miközben megfogta Frigyes kezét és még egyszer megszorította.

– Hát kérdezősködött felőlem? De – csakugyan, honnan tudja a nevemet? Hisz, ha nem csalódom, sohasem említettem önöknél.

– Midőn ön elmenekült hálánk kifejezése elől, akkor igazán vigasztalanok voltunk. Azt gondoltam akkor, hogy ön törzsvendége a Birkeinreis kávéház-

nak, s ezért sok éjszakán át vártam ott önre, én is, apám is.

– Él még az édesatyja?

– Hála Istennek, igen. És édesanyám is, meg aztán Mirjam, kit ön a pólyában látott. Végre az a gondolatom támadt, hogy a pincértől kérdezősködjem. Leírtam előtte önt, s a pincér rögtön önre ismert és megmondta az ön nevét. De elképzelheti szomorúságomat, midőn hozzátette, hogy ön szerencsétlenül járt egy hegymászás alkalmával és a lapok halálát jelentették. Mondhatom doktor úr, sokat sírtunk ön miatt És mindenkor pontosan meggyújtottuk a mécses az azon a napon, melyet az újságban találtam.

– Hát az meg micsoda? kérde Kingscourt. Frigyes adott neki felvilágosítást.

– Régi szokás a zsidóknál. A boldogult halála napjának évfordulóján hozzátartozói emlékére mécses gyűjtanak.

– Oh nagyon, de nagyon sok mondanivalóm van az ön számára, kedves doktor úr, mondta Littvák Dávid. De nem maradhatunk itt az út közepén. Mindenekelőtt házamba viszem önöket, melyet ezen túl sajátjuknak tekinthetnek. Jöjjenek uraim!

– De csónakunk, jachtunk.

Littvák Dávid egy livrées négerhez fordult, ki őt nem nagy távolságban követte, s halkán néhány utasítást adott néki, mire a szolga eltűnt. Dávid újra vendégeihez tért:

– Minden rendben van! A csónak visszatér a hajóra és további utasításaikért Frigyeslakba fognak jönni.

– Hova?

– Frigyeslakba. Ez az én házam neve. Sejt már, hogy kinek a tiszteletére? Gyerünk uraim! IHetőleg utazni fogunk.

Minden szeretetreméltóság mellett határozottság volt a hangjában. Kingscourt nein voit vele épen elégedetlen, midőn így morgott:

– Frici, ez úgy látszik átveszi a kommandót. No majd meglátjuk!

Littvák Dávid egy automobilt hozatott. Kérte az urakat, hogy szálljanak be. Midőn azonban ő maga is be akart szállni, megszólította valaki:

– Littvák úr, Littvák úr!

Megfordult.

– Ah ön az! Mit kíván?

– A reggeli lapokban az áll, hogy ön ma Akkában lesz jelen egy ülésen. Hát nem igaz ez?

– Épen oda akartam utazni. De erről le kellett tennem. Ma sokkal fontosabb dolgom van. Csakugyan, még hamarjában telefonálnom kell, hogy nem jöhetek.

– Nem tehetném ezt meg én is ön helyett?

– Képném, ha lenne oly szíves.

– Valószínűleg nem várt vendégei jöttek, Littvák úr, kérdezősködött ez tovább buzgón, miközben bal hüvelykujjával vállán át a kocsira mutatott.

Dávid mosolygott, de nem felelt, csak fejével intett. Aztán szólott a hátul ülő chauffeurnek: Frigyeslak!

– Mintha ezt az arcot ismerném, mondta Frigyes, midőn a kocsi tovább gördült. Valaha láthat-

tam, de más alakban, szürke pofaszakái és csíptető nélkül.

– Igen ő is Bécsből való, s sokszor kellett önről beszélnie, ha velem volt. Csakhogy most nem akartam önhöz engedni. Ma én akarok önökkel rendelkezni ... Ő is a Birkenreis kávéház vendége volt. Nos, nem találja ki?

Hirtelen eszébe jutott Frigyesnek:

– Schiffmann, mondta nevetve. Hogyan? Hát ő is itt van?

– Ő is és még sokan. Sok más zsidó is Európa minden városából.

Kingscourt, ki kíváncsian nézte eddig a várost, most közbevetette:

– Talán azt akarja állítani, hogy a zsidók visszatérése Palesztinába megtörtént.

– Természetesen állítom.

– Mennydörgős ménkű! kiáltott az öreg. Hát kikergették őket Európából.

Dávid barátságosan mosolyogva válaszolt:

– Nos úgy semmi esetre sem történt, mint valaha a középkorban. Ne úgy képzelje el. Legalább is a kultúrállamok nem így történt. A mütét vér nélkül folyt le. A tizenkilencedik század, s századunk elején tűrhetetlenné tették a zsidók helyzetét lakóhelyükön.

– Aha, kinézték őket?

– Az üldözések szociális és közgazdasági jellegűek voltak. A zsidó kereskedők bojkottálása, a zsidó munkások kiéheztetése és a szabad pályán működő zsidók kerülése voltak a legközönségesebb.

módjai, ha a finomabb és erkölcsi szenvedésekről nem is szólok, melyeket a századforduló alkalmával a magasabb értelmiségű zsidónak tűnie kellett. A zsidógyűlölet nem válogatta az eszközöket, minden fegyvert felhasznált. A vérvádat felújították, de egyszersmind azt is állították, hogy a zsidók – mint hajdanta a kutakat, – megmérgezik a sajtót. A zsidókat gyűlölték a munkások, mint olcsó munkaerőt, ha munkások, s mint erejük kizsákmányolóit, ha vállalkozók voltak. Gyűlölték kivétel nélkül a szegény, a gazdag és a középosztályba tartozó zsidót. Rossz néven vették tőlük a pénzszerzést, de a pénzkidást is. Sem alkotniok, sem fogyasztaniuk nem volt szabad. Az állami hivatalokat elzárták előlük, a törvényszéken ellenszenvvel találkoztak, a polgári élet minden ágában szenvedniük kellett. Ily körülmények között két út állt előttük: vagy halálos ellenségei lesznek annak az igazságtalanságokkal telt társadalomnak, vagy menhelyet keresnek maguknak. Az utóbbi történt meg és most itt vagyunk. Megmenekültünk.

– Új haza az ősi földön; mondta halkan Frigyes.

– Igenis, ez az, mondta Littvák Dávid komolyan és elérzékenyedve. Ősi drága földünkön rendeztünk be új társadalmat. Majd megfogják ismerni ezt az új társadalmat, uraim.

– Az ördögbe, mindez nagyon érdekes. Itt valóban sok látnivaló van. Nem akartam zavarni a vén Európa ellen tartott vádbeszédében, különben

kérdezősködtem volna néhány épület felől, melyek előtt elhaladtunk.

– Meg fogok mutatni önöknek mindent

– Hallja csak igen tisztelt úr és zsidó. Mindenekelőtt egy vallomást akarok tenni, különben még meg találja bánni figyelmességét. Én ugyanis nem vagyok zsidó. Hé? Nem fognak most kidobni, vagy legalább szelíden kinézni?

– De Kingscourt! intette Frigyes az öreget.

– Hogy ön nem zsidó, azt egyik korábbi kérdésén megláttam. Higyje el, hogy én s társaim ember és ember között különbséget nem ismerünk.. Nem kérdezzük, hogy mely fajhoz, vagy valláshoz tartozik az ember. Ember legyen, avval mi megelégszünk.

– Ezer ménkű és bomba. És ennek a vidéknek minden lakója így gondolkodik, mint ön?

– Nem, ismerte be nyíltan Dávid, azt nem mondom. Vannak még más áramlatok is.

– Aha, erre mindjárt gondoltam, tisztelt emberbarát úr.

– Nem akarom önöket politikai küzdelmeink elmondásával untatni. Ezek olyanok, mint mindenütt. De egyet mondhatok önöknek; az emberiség alapelveit nálunk mindenki tiszteletben tartja. S ami a vallásokat illeti, hát zsinagógáink mellett majdnem minden faluban megtalálhatják a keresztények, mohamedánok, buddhisták és brahmanok imaházait is. Ez a két utóbbi vallás természetesen csak a kikötővárosokban, mint például itt Haifában, Tyrusban, Lidonban és az Euphrat felé vezető vasútvonal mel-

lett fekvő nagyobb városokban, mint Damaskus és Tadmor, van képviselve.

Frigyes csodálkozott:

– Tadmor! Hát Palmyra városa megint virágzik.

Dávid igent intett.

– Az általános isteni béke és az általános tít-Telem megnyilatkozását azonban majd Jeruzsálemben élvezhetik.

– A fejem, jaj a fejem! sóhajtott Kingscourt. Hogy jegyezzem meg mindezt egyszerre?

Egy keresztútra értek, hol a nagy forgalom következtében a kocsik pár pillanatra összeroldódtak. Az automobillak is meg kellett állni. Itt látták csak, hogy milyen alkalmas a függővonat. A vastag sín-párok alatt könnyen gördültek tova a hatalmas alkotmányok, anélkül, hogy a gyalogjárókat zavarták, vagy azoktól zavartattak volna.

Kénytelen tartózkodási helyükről több utcába tekinthettek egyszerre. A különböző stílusban épült házak szépsége jól esett szemeiknek. Az út pedig tovább is forgalmas városrészekben keresztül vezetett. A lakóházak kicsinyek voltak és díszesek, mindegyikben többnyire csak egy család lakott, amint ez a belga városokban szokásos. Annál hatalmasabbak voltak az áruházak és a nyilvános épületek, melyeket könnyen fellehetett ismerni. Néhányat Littyák Dávid meg is nevezett, míg elhaladtak előttük: a tengerészeti hivatal, a kereskedelmi hivatal, a munkaközvetítőt, a közoktatásügyi és villamosági hivatalokat. Egy hatalmas fehér épület bilincselte le ké-

sőbb figyelmöket, melynek elején egy freskókkal díszített loggia volt.

– Ez a középítésügyi hivatal, mondta Dávid Itt van Steineknek, a mi első műépítészünknek az irodája. Ő készítette el a város tervrajzát.

– Ennek az embernek hatalmas feladata lehetett, mondta Frigyes.

– Mindenesetre hatalmas, de kedves is. A munkaerő teljével rendelkezett, miként különben mi mindnyájan. Soha azelőtt nem építettek városokat oly gyorsan és nagyszerűen, mint nálunk, mert soha azelőtt nem rendelkezettek azokkal a modern eszközökkel. A kultúremberiség munkaereje ebben a tekintetben már a tizenkilencedik század végén óriási volt. Csak ismert dolgokat kellett magunkkal hoznunk. Hogy ez miképpen történt, azt még el fogom önöknek monáani.

A város villanegyedébe érkeztek. Az út emelkedett. A Kármelen voltak. Kis kastélyok állottak itt illatos kertek között. Néhány mór stílusban épült ház ablakain sűrű fonású fából való rácsok voltak láthatók.

Dávid nem várta be a kérdést:

– Itt néhány előkelő mohamedán lakik. Itt van példának okáért az én barátom Besid bey.

Egy kertnek kovácsolt vasból való kapuja előtt egy körülbelül harmincöt esztendőszű széptermetű férfi állott. Öltözete európai, csak fején viselte a vörös fezt. Keleti módra köszönt, amennyiben kezével a szokásos mozdulatot tette, mely a por felemelését és megcsókolását jelzi. Dávid törökül üdvözölte

őt, mire Besid északi hangsúlyozással németül felelt:

– Kellemes szórakozást kívánok.

Kingscourt szemei tágrányíltak:

– Micsoda egy mohamedán ez!

Dávid nevetett:

– Berlinben tanult. Atyja egyike volt azoknak, leik a zsidók bevándorlásának hasznát rögtön beláták. Résztvett gazdasági életünkben, s meggazdagodott. Besid különben is tagja az Új Társaságnak.

– Új társaság? ismételte Frigyes. Mi az? Kingscourt hozzátette:

– Szeretett és tisztelt uram! Önnek most bennünket minden okos dologban ki kell tanítania, mintha ma született borjúk volnánk. Mi nem ismerjük sem az új, sem a régi társaságot.

– Dehogyan, mondta Dávid. A régit ismerik, vagy ismerték. Az újat pedig be fogom önöknek mutatni, mihelyt több alkalmam lesz rá. Rögtön ott leszünk, ahol ezentúl otthon érezhetik magukat.

Mind szabadabb lett a kilátás a kigyózó úton. Nemsokára madártávlatban élvezhették Haifa városát és kikötőjét, az öblöt kertövezetével és a másik oldalon Akkát a háttérét adó hegyekkel együtt. Végre pedig fönn voltak a Karmel északi csúcsán. Jobbra és balra, észak és délfeté húzódott Palesztina nagyszerű partvidéke és előttök terült el aranyos kék színével a tenger végtelen síkja. A szél tajtékkozó habokat hajtott a világos barna part felé.

Dávid megállította a kocsit, hogy ezt a remek

képet igazán élvezhessék. Kiszállott, s ők ketten követték. Frigyeshez szólott:

– Látja doktor úr, ez a mi őseink földje!

És Frigyes nem tudta, hogy miért teltek meg' könnyekkel szemei a fiatal ember egyszerű szavaira. Mégis csak más hangulat volt ez, mint ama éjjeli Jeruzsálemben húsz évvel azelőtt. Akkor szemei a holdtól beezüstözött halált látták, és most a nap-tól bearanyozott életet. Dávidra tekintett. Mi lett abból a koldusarcú gyenge zsidó fiúból. Egy szabad, s komoly tekintetű, egészséges művelt ember, aki biztosan megáll a sarkán. Még eddig vagyoni viszonyairól említést nem tett, de nem mehetett rosszul a dolga, mert különben nem lakhatott volna ezen az előkelő vidéken, ahol csak villákat és kastélyokat láthattak. Tekintélyes ember lehetett, mert amint látták, útközben nagyon sokan köszöntötték. Sőt még idősebb férfiak is megelőzték a köszöntésben. Most pedig a teljes boldogság kifejezésével az arcán állott a Karmel magaslatán és tekintett szét szárazon és vizén. És most már felismerte Frigyes ebben a szabad emberben azt a rendkívüli ifjút, ki neki a Brigittenaui partokon egykor azt mondta, hogy vissza akar térni Izrael földére.

2. Fejezet.

Frigyeslak mór stílusban épült világos magas kastély volt kertektől körülvéve. A fehér lépcsője előtt kőből faragott oroszlán terült el. Megint csak vissza kellett gondolnia Frigyesnek a házalófiú ama szavaira, melyeket Júda oroszlánjáról mondott: Amije Júdának hajdan volt, azt újra elnyerheti, él még a mi ősi Istenünk! mondta akkor a fiú. És az álom beteljesült ...

– Midőn Littvák Dávid vendégeivel a rácsos kapun áthaladt, a portás csengővel jelt adott. A lépcsőnél két szolga várta őket.

– Nőmet és hűgomat a földszinti szalonba kéretem, szólott Dávid az egyikhez, mire ez a szőnyeggel takart széles lépcsőn az első emeletre sietett. A másik szolga a szalon ajtaját tárta ki ezalatt előlők. Magas boltozatos terembe léptek, mely pompás műkincsekkel volt díszítve. A falak rózsaszínű selyemmel voltak bevonva, a szoba bútorzata angol stílusú és a tetőről villanyos csillár függött alá, mely aranytói és kristály üvegtől ragyogott. Az ajtó és a négy ablak csiszolt üvegtáblái engedték át a világoasságot. Az ablakon keresztül füves térségre lehetett látni, melyen itt-ott virágültetvények voltak. Amögött a tengernek márvánnyal kövezett partja. Az ajtó kétoldalán embernagyaságú hétágú ezüst gyertyatartók állottak. Az egyik ablakközben hatalmas festmény, mely egy öreg urat ábrázolt egy öreg aszszonnyal, mindketten egyszerű sötét ruhában.

– Szüleim, monda Dávid, midőn látta, hogy Frigyes azt szemléli.

– Semmi esetre sem ösmertem volna reájok, mondta Frigyes mosolyogva. És ez kit ábrázol? kérde egy olajfestményre mutatva, mely a kandalló fölött függött. Egy fiatal, karcsú, feketefürtű, nagyon szép leánynak az arcképe volt.

– Ez húgom, Mirjam. Különben mindjárt megláthatja, vájjon találó-e a kép.

A következő pillanatban beléptek a hölgyek: Mirjam és egy viruló fiatal asszony, Dávid felesége.

– Sára, Mirjam, szólt a házigazda, miközben hangja gyöngén megremegett. Drága, váratlan látogatást kaptunk. Ez a nap hozta meg számomra életem legnagyobb örömét. Nem találhatjátok ki, s nem is sejthetitek, hogy kinek van szerencsénk szállást adni, Annak, kit holtnak tartottunk, aki jöttévönk, aki megmentőnk volt!

A hölgyek csodálkozva állottak meg.

– Csak nem ... Löwenberg Frigyes? kérde az ifjú leány.

– Ő az Mirjam, ő az! Itt áll előttetek .

Erre Mirjam a vendéghez sietett, mindkét kezét eléje nyújtotta és örömtől sugárzó arccal köszöntötte, mint valami régi barátot.

És ő csodálatosmód boldognak érezte magát, midőn ez a kedves hang az ő nevét kiejtette. Úgy tett neki, mintha oda volna varázsolva arra a gyönyörű helyre, azok közé a kedves emberek közé.

– És ez mr. Kingscourt, a doktor úr barátja, tehát a mi barátunk is és szívesen látott vendégünk.

Elmondta aztán röviden, hogyan pillantotta meg az urakat a kikötőben és miként ismerte meg rögtön Frigyeset. Mert ő mint KÍS fiú mélyen bevészte emlékezetébe megmentőjük arcvonásait, s Frigyes tulajdonképpen kevésbé változott meg. Természetesen az urak nem fognak szállodába menni, hanem itt fognak megszállni.

Sára asszony rögtön szobájukba akarta vezetni a vendégeket. De Dávid e kötelességet magára vállalta. Kérte őket, hogy kövessék.

– Jerünk fel. Beakarnék mutatni önöknek egy fiatal embert, kinek neve az itt éppen nem szokatlan Frigyes név.

Tehát fölmentek mind az öten az első emeletre Dávid ment elől és a folyosó legutolsó ajtaja előtt megállott:

– Itt tartózkodik az az egyén, mondta boldogan mosolyogva és kinyitotta az ajtót.

Tiszta fehér szobába léptek. A közepén magas széken egy teltarcú baba trónolt. Cipőcskéit már letolta lábairól, s most lábujjaival lábszárát dörzsölgette nagy kitartással, nyilvánvalóan azon célból, hogy a kis harisnyáktól is megszabaduljon. Előtte öreg asszonyka állott, s egy tányér tejevest tartott kezében. A gyermek vígan csapdosta kanalával az ételt, úgy, hogy környezete egészen tejes volt, s ezt a mulatságot az evésnél sokkal előbbrevalónak tartotta.

– Ez a kis rosszaság az én Frigyes fiam, mondta Dávid, s most először volt észlelhető némi büszkeség a hangján.

De az ifjú Frigyes egyszerre csak eldobta a kanalat. Meglátta Kingscourt fehér szakállát. Hangoosan felkiáltott és mindkét karját az öreg felé nyújtotta. Kingscourt mutatóját adta oda, s a fiúcska minden erejével belekapaszkodott.

Később a többiek ki akartak menni, de Kingscourt nem mozdult.

Frigyes az ajtóból visszafordult:

– Ön nem jön velünk, Kingscourt?

– Ez a fickó nem enged, mondta ez, s látzott, hogy nincs ellenére a dolog. S csakugyan még egy álló óra hosszát volt a kicsikénél.

Ebben az órában kezdődött meg a viszony az öreg embergyűlölő Kingscourt és a legifjabb Litvák között. Beszélgetéseik tartalmáról bővebbet sohse lehetett hallani, mert a kis Frici még nem tudott beszélni, s Kingscourt a legszörnyűbb káromkodások közt tagadta azt, hogy a gyermeket szereti. Mindazonáltal a szolgaszemélyzet elbeszélései nyomán később meg lehetett állapítani, hogy Kingscourt, midőn tudta, hogy senki nincs a gyermekszobában, igen gyakran lopózott oda, s ilyenkor a legképtelebb dolgokra is vetemedett a gyermek kedvéért. Vállain hordta a gyermeket, vagy hanyatt feküdt a földön, hogy a gyermek veszély nélkül mászkálhasson rajta. Ha azonban sírt a kis Frici, hogy megvigasztalja, a legcsodálatosabb táncokat járta el előtte és ősrégi német dalokat énekelt, miközben vastag hangját lehetőleg dallamossá igyekezett változtatni.

A kicsivel való ismeretségének első napján kissé zavart arccal jelent meg Kingscourt az ebéd-

loben. De annyi kérdezni és elmondani valójuk volt, hogy a kicsike iránt való hajlandóságát szó nélkül hagyták.

Még nem végeztek az ebéddel, midőn Mirjam felállott és távozott. Iskolába kellett mennie. Miután már ki ment, felelt Dávid Löwenberg egyik kérdésére:

– Igen, Mirjam tanárnő. A leánygymnáziumban tanít. A francia és angol nyelvek tanárnője.

Kingscourt morgott:

– Úgy, hát a szegény leánynak órák adásával kell kínlódnia?

Titkos szemrehányás volt a kérdésben, mit Dávid rögtön megértett. Mosolyogva válaszolt:

– Nem szükségből teszi. Annyit hála Istennek már elértem, hogy húgomnak nem kell éheznie. De vannak kötelességei, s ezeket teljesíti, mert jogai is vannak. A mi új társaságunkban a férfiak és a nők egyenlő jogúak,

– Mi az ördög!?

– Hogy aktív és passzív választójoguk van, az természetes. Híven munkálkodtak velünk együtt intézményeink megalapítása alkalmával, eszméink iránt táplált lelkesedésük emelte a férfiak erejét és bátorságát. A legrútabb hálátlansággal vádolhatnának tehát bennünket, ha őket a cselédség asztalához, vagy serailba utasítottuk volna.

– Ön azt mondta útközben, szólt szavába vágva Frigyes, hogy Besid bey is tagja az új társaságnak. Serail szóról jutott valami az eszembe.

– Tudom, mit akar mondani, doktor úr. Sen-

kit nem kényszerítünk arra, hogy az új társaságnak tagjává legyen. Aki pedig már tagja, azt nem kényszeríthetjük arra, hogy jogait gyakorolja. Saját tetszésétől függ. Nem ismert ön Európában is emberek, kik a választásokkal nem törődtek, soha le nem szavaztak és semmi esetre sem vállaltak volna mandátumot? így van nálunk a nők választó és megválaszthatási jogával is. Csak azt ne gondolja, hogy a háziasságnak szenvednie kellett e miatt. Feleségem például soha semmi gyűlésre el nem megy.

– Ennek azonban csak Frici az oka, mondta Sára asszony mosolyogva.

Kingscourt egy pillanatig a gyermekszobára gondolt, s csak magában mondta:

– Ez érthető.

– Bizony, beszélt tovább Dávid, a fiút kellett táplálnia és így egy kissé megfélekedett elidegeníthetetlen jogairól. Azelőtt a radikális ellenzékhez tartozott. Ez alatt a szereplése alatt ismertem meg őt, mint politikai ellenfelemet. Ma már csak idehaza ellenzékeskedik – persze a lehető legbecsületesebb szándékkal.

Kingscourt harsogó nevetése szakította félbe Dávidot:

– Ez mán csakugyan átkozottul helyes módja az ellenfél lefegyverezésének. Ez aztán egyszerűvé teszi a politikai verekedést.

Dávid tovább magyarázott:

– Azt azonban mondhatom uraim, hogy a nők elég okosak nálunk annak belátására, hogy a házi

jólét rovására nem szabad közügyekkel foglalkozniuk. Nemcsak női, de emberi tulajdonság az, hogy azzal, amit már elértünk, keveset törődünk. A mai állapotokat már a múlt évszázadban készítették elő. Több országban voltak már oly képviselőtestületek, részben helyi érdekű, részben valamely hivatásba vágó hatáskörrel, melyekben mint választók, vagy mint megválasztottak már a nők is szerepeltek. S szereplésük bevált. Nem loptak több időt, s nem beszéltek több butaságot, mint a férfiak. Igazán semmi okunk nem volt arra, hogy ezt a kedvező tapasztalatot fel ne használjuk. Különben is nálunk a politika sem férfiak, sem nők számára nem üzlet és nem hivatás. E fertőtől mentek maradtunk. Azokat, kik meggyőződésük elszavalásából kívántak megélni, s nem becsületes munkájukból, hamar felismerjük, megvetjük és ártalmatlanná tesszük. A bíróságok becsületsértési perekben már ismételten úgy döntöttek, hogy e szavak „hivatásos politikus” sértést tartalmaznak. Ez a tény csak eleget mond.

– Hogyan töltik be azonban a nyilvános hivatalokat? kérde Löwenberg Frigyes. Azok után az épületek után, melyeket ideutazásunk közben mutatott meg, azt kell feltételeznünk, hogy hivatalok önöknél is vannak.

– Mindenesetre. Vannak fizetéses és tiszteletbeli hivatalaink. A fizetéssel járó hivatalokat azonban csak a pályázók szaktudásának megvizsgálása után töltjük be, Pártemberek, bárhová is tartoznak, mindenütt megokolt ellenszenvai találkoznak. Aktív hivatalnokoknak nyíltan nem is szabad politikával foglalkozni. A tiszteletbeli hivataloknál megint

másképp járunk el. Ezek betöltésénél csak egy elvet követünk. Azokat, kik tolakodnak, szépen eltesszük az útból. Az a célunk, hogy a legsötétebb zugból is előteremtsük azt, ki a tiszteletet igazán megérdemli. Ebben látjuk annak biztosítékát, hogy féltett közösségünk strébereknek zsákmányává nem lesz. Így új társaságunknak mostani elnöke egy agg orosz szemorvos. Ez hivatalát nem vette át szívesen, minthogy praxisáról le kellett mondania.

– Olyan jövedelmező volt a praxisa? kérde Kingscourt?

– Oh nem, főleg szegényeket gyógyított. Leányának adta át. Ez is kiváló orvosnő. Ma a nagy szemklinikának a vezetőnöje. Derék nő, ki nem ment férjhez és életét, s ügyes kezét a szegény szenvedőknek szentelte. Valódi példája annak, hogy az idősebb lányok, az egyedülálló nők mennyire hasznára lehetnek bármely társaságnak. Hajdan gúnyolták őket, s terhére voltak mindenkinek, Nálunk a magok és mások javára hasznos működést fejtenek ki. A nyilvános jótékonyági hivatal teljesen ily hölgyek kezében van. Ebben sem teremtettünk újat, csak rendszeresítettük azt, ami már régóta meg volt. A kórházak, az aggok házai, óvodák^szünidei gyermektelepek, népkonyhák, egy szóval mindazok az intézmények, melyeket már Európában ismertünk, megvannak nálunk is. de egy központból kezeljük őket. Ezzel a szervezéssel elértük azt, hogy mindenkin, aki segélyre szorul, aki beteg, segíthetünk, ámbár nálunk a nyilvános jótékonyágtól nem várnak annyit, mint régebben szokás volt, mert nálunk – ezt bátran állíthatom – a

viszonyok sokkal egészségesebbek. De segélyre-szorulók vannak nálunk is, mert az emberi természet megváltoztatni nincs hatalmunk. Gyöngeség, könnyelműség, előre nem látott szerencsétlenség egyeseket nálunk is tönkre tesznek. A betegen ápolással az egészségesen munkával segítünk. Mind ezt nem mi találtuk ki, csak alkalmaztuk és fejlesztettük. Ismerték önök valószínűleg már régebben is a foglalkoztató műhelyek és a munkaközvetítés-intézményét. Nálunk mindenkinek joga van a munkához és a mindennapi kenyérhez, de ezzel szemben köteles is dolgozni. A koldulást meg nem tűrjük. Olyan egészséges embert, ki alamizsnát fogad el, a legnehezebb munkára kényszerítjük. A szegény betegnek csak a jótékonysági hivatalban kell jelentkeznie. Senkit vissza nem utasítanak. Az egyes kórházakat a központtal telefon köti össze, s így kellő intézkedések segítségével mindig van elegendő hely a betegek felvételére. Hiszen szégyelnünk kellene magunkat, hogy ha a betegnek egyik kórházból a másikba kellene vánszorognia, miként ez régebben történt. Ha az egyik kórház megtelt, s új szenvedők jelentkeznek, akkor kocsikban szállítják őket egy másik meg nem telt kórházba.

– De hiszen ez rettentő költségekbe verheti a társaságot mondta Frigyes.

– Oh nem. Csak meg kell gondolni, hogy célszerű beosztással minden olcsóbbá lesz. A régi társadalom a század végén már elég gazdag volt,, csakhogy rettentő volt benne a rendetlenség. Telt-kincstárnak nevezhetném melyben azonban egy

leveses kanalat sem lehetett találni, ha épen arra volt szükség. Az emberek nem voltak butábbak, vagy rosszabbak, mint mi vagyunk, – vagy ha úgy jobban tetszik önöknek, mi semmivel sem vagyunk jobbak és okosabbak, mint azok a régiek. Sociális kísérleteink sikerültének egészen más az oka. Mi társadalmunkat örökségi feltételek nélkül rendezhettük be. Ha kapcsolt is bennünket valami a múlthoz, és ettől el nem szakadhattunk – az ősi föld, az ősi nép –, intézményeink teljesen fiatalok. A folytonos történeti életet élő népeknek oly terheket kellett viselniök, melyeket atyáik vállaltak el. Nekünk ily terhünk nincs. Ezt különben legjobban valamely régi állam számadásain tapasztalhatja. Ezekben a régmúlt idők adósságainak törlesztése és kamatai óriási tért foglaltak el. Két útjuk volt: vagy szégyenszemre csődöt mondanak, vagy viselik tovább is a régi nehéz terheket. Az új társaság kezdettől fogva kedvezőbb helyzetben volt. Ennek a részleteit majd még elmondom, egyelőre csak a jótékony intézmények költségeire vonatkozó kérdésre akarok felelni. Habár intézményeink minden bajban segítenek, minden gyöngérről és betegről célszerűen gondoskodnak, mégsem okoznak sok költséget. Az építés és berendezés, mint minden civilizált államban, közpénzen történik, amennyiben a nálunk zsidóknál szokásos templomi adományok és végrendeleti alapítványok elegendőek nem volnának. Az ápoló személyzetről azonban az új társaság egyik tagsági kötelezettségével gondoskodtunk. Az új társaság minden tagja, akár férfi, akár nő, köteles életének két évét nyil-

vános szolgálatban eltölteni. Ez a kétesztendő rendszerint az élet 18-ik évétől a 20-ig terjed, a tanulmányok befejezése után. Amellett megjegyzem, a tanítás, minden iskolában az egyetemet sem zárva ki társaságunk tagjainak gyermekei számára tandíjmentes. A kétesztendő szolgálati kötelezettségben tehát a munkateljesítés kimeríthetetlen erejével rendelkezünk; s ezt az erőt felhasználjuk mindama intézményeknél és munkáknál, melyeknek közhasznosságát a társaság elismeri. Ezeket az intézményeket és munkákat fizetések hivatalnokok vezetik.

– Értem, mondta Frigyes. Hadseregük tehát hivatásos tisztekből és önkéntesekből áll.

– Elfogadom a hasonlatot, válaszolt Dávid, De hasonlatnál többnek nem nevezhetem. Mert hadserege az új társaságnak nincsen.

– Oh jaj! gúnyolódott Kingscourt. Dávid mosolygott:

– Még mit nem kivan ön mr. Kingscourt? Semmi sem tökéletes a földön, tehát új társaságunk sem az. Hiszen nincsen államunk, mint annak idején az európaiaknak. A mi társaságunk azoknak a nyárspolgároknak a közössége, kik munka és műveltség révén kivannak boldogok lenni. Megelégszünk azzal, hogy ifjainkat testileg is erőssekké tegyük. Mint szellemét, úgy testét is neveljük az ifjúságnak. És ezt a célt elérjük tornák és céllövőegyesületeinkkel is, miként ezt Svájcban tették egykor. Behoztuk az angol versenyjátékokat is: a Crickettet, footballt és evezést. Ezeket a bevált dolgokat is átvettük és nálunk is beváltak. Egykor a zsidógyerekek sápadtak, gyöngék és félénkek vol-

tak. Nézze meg most őket. Ennek a csodaszerű metamorfózisnak magyarázata a lehető legegyszerűbb. A nedves pincékből, nyomorúságos kunyhókból és a proletárok szobáiból a napvilágra hoztuk őket. A növények elpusztulnak a nap nélkül, de elpusztulnak az emberek is. A növényeket meg lehet menteni, ha a nekük megfelelő talajba ültetjük át őket, de az embereket is. És ez megtörtént.

– Elgondolkozva monda Löwenberg Erigyes:

– Hogyha önt hallgatjuk – s mindaz, mit nekünk eddigelé mutatott, s még mutatni akar, igazolja azt, – akkor azt kell hinnünk, hogy ez a megtörtént valóság és nem utópia. És mégis hiányzik valami. Az önök új társaságának körvonalait és jelentőségét kezdem már érteni. S ön még jobban ki fogja előttünk fejteni. Ez nem is okoz bennem semmi különös zavart. Valami más. Megengedem ugyan, hogy csupa oly dolgot mutatott, melyek nem kelthetnek bennünk csodálkozást, mert Európában is láttuk őket, ha nem is ebben a harmóniában, hanem csak szétszórta. De ha látom is, hallok és érzek, föl nem foghatom, hogyan jött ez létre. Hogyan [fejezzem ki magam. Értem az új állapotot, amennyire eddig ismerem, teljesen – csak létrejöttét nem tudom elképzelni. Nem látom az átmenetet a régi viszonyok, melyeket ismertem, és az újak között. Ha ma jönnék a világra, akkor természetesnek látnék mindent, ahogy természetesnek találtam mindazt, arai az én időmben volt. Bizonyára sokat csodálatosnak és valószínűtlennek találtam volna akkor is, ha azokat húsz évi távollét után láttam volna meg.

Ha például 1888-tól 1900-ig lettünk volna távol, kát a villamos világítás, a telefon és a sodronyon való erőátvitel tekintetében sokkal nagyobb meglegyetések értek volna. Ön ebben a tekintetben semmi újat sem mutatott, s én mégis azt hiszem, hogy álmodom. Hiányzik az átmenet.

– Azt is meg fogom mutatni önnek, mondta Dávid. Elmondom majd önnek az én történetemet, melyben önnek is oly nagy szerepe van. De nem mostan, s nem is e helyen. Önök fáradtak lehetnek wtjuk következtében. Pihenjenek tehát mindenenek előtt. Ha kedvök tartja este elmehetünk valamely színházba, az operaházba, vagy a német, angol, francia, olasz, magyar színházba.

– Mi a ménkű! kiáltott Kingscourt, ez mind van itt? Akár csak mint Amerikában az én időmben. Ott is voltak színészek minden országból. De feogy itt is vannak. ...

– Az csak nem csodálatos. Sokkal közelebb vagyunk Európához, mint Amerika. És azok, kik a tengeri betegségtől félnek, sokkal kényelmesebben jöhetnek Palesztinába. A kisázsiai vasutaknak már múlt században megkezdett hálózata már régen kész. Vasúton mázhatunk Damaskusba, Jeruzsálembé vagy Bagdadba. Amióta pedig a bosporusi híd készen van, azóta a vasúti kocsi elhagyása nélkül lehet ide érni Szt. Pétervárból, Odessából, Berlinből vagy Bécsből, Amsterdam, Calais, Paris, Madrid vagy Lissabon városokból. Az európai nagy expressvonalak valamennyije csatlakozik a jeruzsalemihez, aminthogy a palesztinai vonalak csatlakoznak az egyptomi és északafrikai vonalakhoz. Afrika

észak-déli vonala, mely iránt a német császár már a kilencvenes években érdeklődött és a Chinai határon közlekedő Szibériai vonat tetőzik be az óvilág eme hálózatát. Mi ennek a hálózatnak egyik elsőrendű pontján vagyunk.

– Hogy az ördög vigyen, ez aztán tömött sora a vasutaknak.

– Csak nem csodálkozik oly vasutakon, melyeket személyesen látott mr. Kingscourt. Nincs ebben semmi természetfölötti. Az orosz-indiai vasút már 20 esztendő előtt készen volt, a bagdadi vonalat már építették és Nilus-Cap vonalat tervezték. Egyedül az volna csodálatos, ha Palesztina, amely Európa, Ázsia és Afrikának középpontjában fekszik, nem volna eme hálózatnak egyik csomópontja.

– Nem, kedves házigazdám, azon nem csodálkozom. Hanem – megmondhatom? – azon, hogy ezt maguk, zsidók meg tudták csinálni? Remélhetőleg nem orról meg ezért?

Frigyes is közbeszólt:

– Őszintén szólva én is csodálkozom ezen. Erre nem tartottam magunkat képesnek.

Dávid csendesen felelt:

– Csak mi, zsidók tettük meg. Mi egyedül. Csak mi voltunk képesek megteremteni ezt az új társaságot és ezt a közlekedési középpontot. Minden a legszigorúbb következetesség szerint történt és ehhez szükség volt a mi szenvedéseinkre. Erkölcsi szenvedéseinkre volt szükség, valamint gazdasági tapasztalatainkra és elszórtságunkra. De legyen ennyi mára elég. Most pihenjék ki magokat, Aztán szó-

rakozzanak valamivel. Holnap Tiberiásban tovább fogok beszélni.

4. Fejezet.

Arról, hogy útjukat folytassák, egyelőre szó sem volt, habár Frigyes azt gondolta, hogy kötelessége barátját erre emlékeztetni, hisz az öreget aligha fogja érdekelni a zsidó nép sorsa. De Kingscourt határozottan kijelentette, hogy addig míg ki nem dobják, itt marad. Hiszen átkozottul érdekes dolog az, amely ezekkel a zsidókkal történt. És ha Löwenberg Frigyes dr. úr semmi részvétellel sincs tulajdon nemzete iránt, akkor ő, már mint Kingscourt nem oly embertelen.

Elég az hozzá, hogy midőn a hajó kormányosa további utasításokért a házba jött, tudtul adták neki, hogy Haifában maradnak. Ruháikat s fehérneműiket Frigyeslakba hozatták, s a legénységnek néhány szabad napot ajándékoztak.

A két szoba, melyet rendelkezésükre bocsátottak, szomszédos volt. Kingscourt ingujjban állott közös ajtójuk küszöbén és heves kézmozdulatokkal tett megjegyzéseket mindarra, amit eddigelé láttak és hallottak. Frigyes egy karosszékekben pihent és

álmodozva tekintett a terasz nyitott ajtaján át a tengerre. Nagyszerűbb lakóhelyet elképzelni sem lehetett. És micsoda pompás emberek azok, kik a szabad és kellemes jólét közepett oly egyszerűen viselkednek. Dávid vidám és erős akaratú, önérzetes és mégsem szerénytelen. Felesége az ifjú és boldog anyák szerencsés mintaképe. És aztán Mirjam, a kiváló kedves, fiatal lány, kinek komolyabb kötelességei vannak, mint a múltban a gazdag családok leányainak. Hosszú évek után most ismét Löffler Ernesztinre kellett gondolnia, kit oly bolondul szeretett, s ki oly könnyűvé tette számára az élettől való búcsút. Vájjon képes volna-e Mirjam is oly házasságra, mint egykor Ernesztin? Maga sem tudta, hogyan jutott e furcsa kérdésre. Nem, ez egy más lány, és ezek más emberek, mint a Löfflerék társasága. Ki tudja vájjon nem lett-e volna akkor jobb, ha bátrabban és férfiasabban gondolkodik és küzd, mintsem hogy az élettől menekül.

– Kingscourt! sóhajtotta eme gondolatai következtében, azt kérdem magamtól, vájjon nem járt-e hajónk hamis irányban, midőn a boldogságunkat odaát kerestük. Mivel töltöttem el húsz hosszú esztendő? Vadászassál, halászással, evezéssel, ivással, alvással, sakkjátékkal ...

– És egy vén számarral, mi? morogta Kingscourt sértődötten.

– Hagyja az öreg szamarat, nevetett Frigyes, ön nélkül hiszen már nem élhetnék. De kár, hogy nem lehettünk hasznosak. A világ íme előbbre jutott egy nagy lépéssel, és nekünk nem volt benne részünk, nincs benne érdemünk.

– No de ilyet! Ez az ember húsz évig járta az iskolámat, és még ilyen gondolatai támadnak. Miért nem mondja mindjárt, hogy az új társaság tagja akar lenni.

– Nem mondom, mert még nem ismerem eléggé. De hogy kevésbé ellenszenves, mint a régi társadalom, azt már sejtem.

– Kevésbé ellenszenves, kevésbé! kiáltotta az öreg. Hát kérem csak lépjen be ebbe a kiváló társaságba. Hisz én egyedül is tovább hajózhatom és egyedül is várhatom utolsó órámat.

– Ne legyen oly izgatott, Kingscourt! Egy perccel sem maradok itt tovább, mint ön.

– Szavára?

– Becsületszavamra... És nem is fogok belépni Dávid új társaságába. Hacsak...

– Hacsak?

Frigyes mosolygott e gondolatnál:

– Hacsak ön is be nem lép.

Már régóta nevetett oly jól Kingscourt, mint most:

– Hahaha, Frici, micsoda bolond gondolatai vannak. Már szeretne egy zsidótársaság tagjának Játni. Engem Adalbert de Königshoffot, a porosz király katonatisztjét és ógermán keresztény nemest. No Frici ez igazán nagyszerű.

– Kötekedik?

– Talán sértve érzi magát? Maga kivétel. De éígy nem határoz.

– És mi kifogása van Littyák Dávid ellen?

– Egyelőre semmi. Úgy látszik derék fiú. Beszélgetésüket a házigazda zavarta meg, ki

kívánságaikat akarta megtudni, vajjon színházba vagy hangversenyre kívannak- e inkább menni. Egy újság színházi híreit tette szemük elé. Kingscourt a lapra mutatott, anélkül, hogy beletekintett volna:

– Még mindig annyi hazugság terem a világon?

– Csak annyi, amennyire az olvasóközönségnek szüksége van, felelte Dávid.

– Tehát rendkívül sok, kötekedett Kingscourt.

– Ez különben a laptól függ. A szövetkezeti lapok általában igazságszeretők és tisztességesek.

– Micsoda lapok?

– A szövetkezetiek. Kölcsönösségen alapuló gazdasági rendszerünkben természetszerűleg a lapok is ily jelleműekké lettek.

Kingscourt félbeszakította.

– Várjon csak! Ne oly gyorsan. Min alapul az önök gazdasági rendszere?

– A kölcsönösségen. Ne értsen azonban ezen szigorú szabályokat, sérthetetlen dogmákat, egyáltalán semmi hajthatatlan, szilárd doktriner dolgot, hanem egy természetes és magától folyó szokást. Ez is meg volt már az önök idejében, miként minden más dolog is, melyet nálunk láthatnak. Voltak akkor is mindennemű ipari és gazdasági szövetkezetek. Mindezeket meg fogják találni nálunk is. Új társaságunknak érdeme csupán az, hogy a szövetkezetek létrejöttét és virágzását hitellel, és ami még fontosabb, a tömegek felvilágosításával elősegítette. Elméletileg a szövetkezetek kérdésével már a múlt

században tisztában volt a tudomány. A gyakorlatban azonban nagyon is nehézkesnek bizonyult. A szövetkezetek tagjai többnyire nem voltak oly erősek, hogy az eredményt, melynek előbb utóbb be kellett következnie, ki tudták volna várni. Azonkívül nyílt és titkos ellenfelekkel kellett küzdeniök, kiknek érdekeit veszélyeztették. Az élelmiszerkereskedők persze nem fogadták örömmel a fogyasztási szövetkezeteket. Szintúgy nem rajongtak a bútorkereskedők az asztalos szövetkezetekén, Az elavult viszonyok minden érdeke, súrlódása és kerékkötője a szövetkezetek fejlődése ellenében érvényesült. Pedig épen ez az arany középút az individualizmus és kollektívizmus között. Az egyén nem kénytelen nélkülözni a magánvagyon örömeit, és társaival együtt mégis ellentállhat a kapitalizmus túlhajtásainak. Szegényeinknek nincs okuk panaszkodni, hogy munkájukkal kevesebbet keresnek, s szükségleteiket mégis drágában fizetik, mint a gazdagok. Nálunk a szegények kenyere nem drágább mint a gazdagoké. Az élelmiszeruzsorát csak hírből ismerjük. A régi viszonyok mellett a kereskedők százezrei jutottak volna csődbe ily átalakulásnál. Nálunk a kereskedésnek ez a neme meg sem jelenhetett, mert kezdettől fogva szövetkezeti alapon rendezkedtünk be. Íme megint egy példa arra, hogy mire volt jó avult dolgoktól való mentességünk. Serileit sem kellett tönkre tennünk, hogy szegény tömegeinken segítsünk.

– De miként van ez az újságoknál? kérde Frigyes, azokról beszéltünk az imént. Hogy alakulhatnak újságok szövetkezeti alapon. Talán minden 3ap az összes szerkesztők tulajdona?

– Nem! A szövetkezeti lap az előfizetők tulajdona. Az előfizetési díj a tagok betétje, kik annak erején felül nem felelősek. Minél nagyobb az olvasóközönség, annál nagyobb a lap jövedelme különböző hirdetésekől és hirdetményekből. Ez a jövedelem az olvasókat illetőleg az előfizetőket illeti meg, s év végen ki is osztják közöttük. Így különösen kedve-ő esetekben megtörténhetik, hogy egész betétjüket visszakapják. Sőt az is megtörtént már, hogy többet kaptak azok vissza, mint amennyi a betétjük volt.

– Mesés, valóban mesés! kiáltott Kingscourt. Itt tehát jutalmakat osztogatnak a szorgalmas újságolvasók között.

– Úgy van. Vagy talán sohasem hallott arról Európában és Amerikában, hogy milyen jövedelmei voltak a nagy hírlapoknak. S csakugyan mindig olcsóbbak és olcsóbbak lettek, habár a sürgönyökért és munkatársak díjazásáért járó kiadások fölötte megnövekedtek. A legkiválóbb lapokat az előállítási áron alul adták el, s emellett a kiadók jövedelme nem csökkent. Tehát már itt is érvényesült az az elv, hogy az olvasóközönség között osztassék el a jövedelem egy része. Ugyanígy van nálunk, Csakhogy itt a jövedelem oroszlánrésze, mely ezelőtt a kiadóké volt, szintén a lapszövetkezet tagjainak jut. A szerkesztőség egyszersmind az üzletvezető igazgatóság is, s képzelhetik, hogy ezek az előkelő munkások, kiknek munkája fesi tulajdonképen értékessé a nyomdafestékes papiroost, jobb sorban vannak, mint voltak azelőtt. Ők azok, kik az előfizetők számára keresnek, s ezt a legközönségesebb ember is belátta. Ehhez

járul a hála azokért a jó, szép és jogos cikkekért, melyek az általános műveltséget terjesztik. Lapjaink tetőzik be tulajdonképen a népoktatást, tanítanak, de szórakoztatnak is; egyként szolgálják a gyakorlati szükségletek, közlekedés, kereskedelem és ipar, valamint a művészetek és a tudomány ügyét. És mennyire másként, mily örömmel dolgoznak e hírlapírók nyilvános fontosságuk és az elvárható hála tudatában. Mennyivel komolyabban dolgoznak most, midőn felelősek munkájukért.

– Ez mind nagyon szép, vetette közbe Frigyes Csakhogy ily körülmények között a szövetkezeti lap valószínűleg rabszolgájává lesz a tömeg szeszélyének. Az a szerkesztőség, melynek létezése az olvasóktól függ, valószínűleg követni fogja ezek szeszélyeit, igazságtalan lesz, hízelegni fog a közönségnek és nem vet gátat az olvasók káros szenvedélyeinek.

– És ha önnek csakugyan igaza van, válaszolt Dávid, hát újdonság volna az. Nem voltak-e azelőtt is tapasztalhatók ily jelenségek. Voltak szerkesztők, kik aggodalmasan „tanulmányozták a közönség hangulatát, egyes dolgokat elhallgattak, másokat felfűjtak, aszerint amint a közönség kedvében véltek járni. És amellet nem voltak biztosak afelől, vajjon a helyes hírt pendítették-e meg. Mások ma a viszonyok. Az évenkénti gyűléseken beszámol a szerkesztőség és ugyanekkor határozza meg a szervezett olvasóközönség”, hogy mely irányban haladjon a lap.

– Rémes! Kiáltott Kingscort. Hát hová hívnak össze százezer előfizetőt?

– Mit gondol? Az előfizetők száz vagy kétszáz bizalmi férfit választanak, kik a közgyűlésen részt

vesznek. Megválasztásuk igen egyszerűen történik. Magában a lapban jelentkeznek emberek erre a rövid tisztségre. Az előfizetési ívnek van egy szelvénye, mely választói igazolvány gyanánt szerepel. Ötszázan vagy ezren átadják szelvényeiket egy ilyen férfiúnak, ki a lapban jelezni szokta, hogy a közgyűlésen erre vagy arra az álláspontra helyezkedik; aki vele egyetért, küldje be néki szelvényét

– Helyes; monda Frigyes, a közönséget tehát nagyon is számba veszik. Csakhogy abban nem láthatom a nép javának előmozdítását. Az új gondolatokat és mozgalmakat a legritkább esetekben értik meg azonnal. Valamint nem lehet a gyermekekre bízni annak eldöntését, hogy mit tanuljanak meg leckéikből, akkép helytelen a közönségtől elvárni, hogy saját akaratából változtassa, felújítsa, vagy mélyítse felfogását. Az önök közvéleménye mint szövetkezet okvetlenül a népbútítás legszélsőbb tüneteire: reactiora és revolutiora fog vezetni. Az emberek vagy süketek lesznek az értékes új dolgok hallatára, vagy pedig nem fogják meglátni a régi dolgok értékét. És a szellemi vezetésnek ama alakját, melyet csak egy tehetséges ember adhat meg, elvesztik önök.

– Nem várta be doktor úr, míg szavaim végeére érek. Nem mondtam én, hogy a szövetkezeti lap az újságkiadásnak egyetlen formája. Ez csak ama kiadóvállalatok helyébe lépett, melyek a befektetések nagysága, a műszaki munkák és a drága tudósítások költségei következtében nagyipari jelleget nyertek. De vannak oly lapjaink is, melyeket egyesek alapítottak és szerkesztenek. Nekem is van

egy ilyen lapom. Szükségem van reá abban a küzdelemben, melyet jelenleg kell végig harcolnom új társaságunkban. Ellenfelemnek Geyer dr.-nak is megvan a saját lapja. Én nem fogom tovább kiadni lapomat, mint a meddig küzdelmünk tart. Geyer valószínűleg nem fog így cselekedni, mert ő abból él. És így van még számos más egyes emberek tulajdonában levő lap, melyek különböző célokat szolgálnak. Ha egy új irány lép előtérbe, ha egy teremtő szellem lép föl, érvényesülhet ily módon, Valószínűleg most is csak oly keserves harcokat kell kiállaniok, mint azelőtt. Edzenie kell majd meggyőződése komolyságát, bátorságát és kitarását, és ez így jó. Higyjék el, társadalmi kölcsönösségünk következtében nem kell szűkölködnünk tehetséges egyéniségek hiányában, ellenkezőleg bővelkedünk bennök. Az egyént nálunk sem a kapitalizmus malomkövei nem őrlik meg, sem a social izmus egyenlőséget hirdető kardja nem fejezi le. Ismerjük és becsüljük az egyén fejlődésének értékét, valamint annak gazdasági alapját a magánvagyonot tiszteletben tartjuk és megvédjük.

– Hála Istennek! mondta Kingscourt, már azt hittem, hogy nem tesznek különbséget az enyém és a tied között.

– Az esetben bizonyára nem létesült volna mindaz, amit eddig láttak, s amit ezután látni fognak, jelentette ki Dávid. Nem, olyan bolondok nem voltunk. Nem irtottuk ki a világból a munkára, fáradságra, feltalálásra és felfedezésre való törekvés hajtó erejét. Hadd nyerje el a nagyobb tehetség a nagyobb jutalmat, a nagyobb fáradtság a gazdagabb bért. A

gazdagságra szükségünk van, mint a törekvők izgatójára, s mint a művészetek ápolójára. Magam is a jobbmódúak közé tartozom. Hajógyáros vagyok. Vállalatom azok közül való, melyeket mindenkor csak egyesek és részvénytársaságok alapíthattak és vezethettek sikerrel. Hiszen épen az a társadalmi kölcsönösségnek főelőnye, hogy más társadalmi formák fennmaradását, sőt alakulását sem zárja ki. Házamban például ennek érdekes példáját fogják tapasztalni. A cégnek tulajdonosa én vagyok. Munkásaim maguk között egy szövetkezetet alapítottak, mely mindinkább függetlenné lesz, még pedig az én akaratommal s az én támogatásom mellett. Vállalatomnak, s az ő szövetkezetüknek alapítása idejében egyszerű fogyasztási szövetkezetük volt, mely később takarékpénztárral bővült. De tekintetbe kell venniök, hogy munkásaim, mint az új társaság tagjai úgylis biztosítva vannak baleset, betegség, öregség és halál esetére; tehát takarékoskodásukat ily esetekre való gondoskodás nem forgácsolja szét. Takarékpénztárukat önkéntes elhatározásomból évenkénti nyereségem egy részével magam is támogatom. És ezt nem nemeslelkűségből teszem, hanem önzésből, mert így azonkívül, hogy magam teljes odaadásukról biztosítom, még gyáramnak jó áron való eladását is biztosítottam arra az időre, midőn üzletemtől vissza fogok vonulni. Akkor gyáramat részvénytársasággá alakítom át, s munkásaim számára épen a csekély kamatozás alapján már előre biztosítom a részvények elővételi jogát. Így hát munkásaim egyszersmind legjobb barátaim. Nincs köztünk soha bérharc és más kellemetlenség. Azt mondhatnám, patriarchális

viszonyok között élünk a modern élet formáinak betartása mellett. Ha bujtogató jönne munkásaim közé, nem kellene őt erőszakosan eltávolítanom, – mert munkásaim egyszerűen kinevetnék. Tisztában vannak ők helyzetükkel, s evvel elveszett a talaj bármily homályban bujkáló social izmus alól.

– Ön oly fiatal még, dörmögte kedélyesen Kingscourt, s már is oly veszettül elől tart.

– Hát korán is kezdtem utamat. Az első bevándorlók közül való vagyok. Nem az én érdemem, vagy ha igen, nagyon kis mértékben. Az általános fellendülés hozott ide. De mindezekről majd bővebben Tiberiásban.

– Miért Tiberiásban? – kérde Frigyes.

– Ennek az okát is meg fogja ott tudni, minthogy valószínűleg sejtelve sincs arról, milyen ünnepet fogunk ott megülni. De most határozzanak uraim, hová akarnak menni az este. Vagy talán beszélő újságból akarják hallani a színházak műsorát? E szavakkal két kagylót vett le a falról és vendégeinek nyújtotta.

Kingscourt nevetett:

– Evvel nagyságod imponálni nem fog. Ismerem én ezt a csodát. Ilyen telefonhírmondó már 25 évvel ezelőtt működött Budapesten.

– Egyáltalában nem akartam önöknek valami újat mutatni. Különbén ez a beszélő újság is szövetkezeti alapon áll.

– De ennek csak nincs jövedelme, hiszen nincsenek hirdetésesei?

– Ép ellenkezőleg! A hirdetéseket ép itt fizetik a legjobban. Egy nyomtatott újság hirdetéseit

nem keli az olvasónak megnéznie, egyszerűen túl-
lapozhat rajtok. De azok ellen a hirdetések ellen
nincs fegyver, melyeket e kagylók hangoztatnak.
Figyeljenek, talán épen hallhatnak egyet.

Fülükhöz vették a kagylót. Először is egy joko-
hamai hajógyár égéséről értesültek, egy rövid érte-
sítést kaptak egy párizsi première-ről, aztán a
newyorki gyapjúárfolyamról és végre érthetően és
talán nyomatékosabban hallatszott:

„Kohn Sámuelnél kaphatók a legnemesebb
drágakövek, valódiak és utánzatok a legmértányosabb
árakon. Kohn Sámuelnél Nagy-tér 47.”

Jót nevettek a dolgon.

– Ezt gyakran tréfásan úgy teszik, mondta
Dávid, hogy a hallgató észre sem veszi, hogy reklám
lesz a hírből. De óriási is ennek az újságnak a
jövedelme. Az előfizetők eredetileg egy sekelt fizet-
tek havonta, de többet kaptak vissza. Hiszen ennek
az újságnak nincsen sem anyag-, sem nyomtatási-,
sem szétküldési költsége. De Haifa város és az új
társaság részt követeltek a vállalattól. Különben kü-
lönös felügyelet alatt is áll. A központban az új
társaság hivatalnokai vigyáznak arra, hogy vissza-
élés ne történhessék, hogy hazugságok, hírlapi
kacsák, tisztességtelen dolgok ne kerüljenek a ké-
szülékbe.

Frigyesnek egy szó tűnt fel:

– Részt követelt? Hogyan követelhet részt a
város, vagy az önök új társasága, melynek alkotmá-
nyát még nem ismerem, egy magánvállalattól, mi-
helyt az jövedelmezőnek mutatkozik.

– Itt egy különös esettel állunk szemben. A

telefonhírmondónak csak el kell helyeznie valahol vezetőkeiket. Nos a mi utcáink alatt alagutak futnak, melyekben a már meglevő és ezután létesítendő sodrony vezetőkek, légszusz-, víz- és csatornázási csövek elhelyezhetők. A kociút alatt húzódik ez az alagút és onnan ágazik szét minden egyes házba. Minden háznak van tehát egy külön földalatti bejárója e csövek és sodronyok számára. Nálunk nem kell a burkolatot felszakítani, ha valami újat akarnak bevezetni. Ebben talán összes intézményeinknek egyik symbolikus vonását is megismerhetik. Azok a nagy városok, melyeket önök ismertek, véletlenül és terv nélkül épültek. A világító gáz, vízvezeték, csatornázás, villamosvezetőkek elhelyezése az utcák minduntalan való felszakítását követelték. Amellett soha nem tudták, hogy az egyes vezetőkek milyen állapotban vannak. Ezt rendszerint csak valamilyen katasztrófa és károk árán tudták meg. Mi azonban már tisztában voltunk a modern városrendezés követelményeivel, s azért, midőn a miénket építettük, ellátuk ezekkel az alagutakkal. Ez meglehetősen sokba került, de meghozza a maga gyümölcsét. Ha Haifa város költségvetését összehasonlítja Párizs vagy Bécs költségvetésével, akkor látja csak, hogy mennyit takarítunk mi meg földalatti üregeinkkel. Hát itt fekszenek többek között a telefonhírmondó vezetőke/ is, s ezért fizet a vállalat a jövedelmével arányosan növekedő bért. Hiszen ez is csak a köz javára van. – Ez az első dolog, ami önöknél nekem imponál, ismerte be Kingscourt, hogy önök Kohn Sámuel legnemesebb drágaköveit utcaburkoláshoz hasz-

nálják. A maguk népe mégis csak átkozottul ravasz. Erre sohasem gondoltam volna.

– Az ön bókjai nagyon keserűek mr. Kingscourt, mondta Dávid barátságosan. De talán meg fogja változtatni rólunk táplált véleményét, ha egy-ideig majd nálunk tartózkodott.

– Nagyon szép! Én különben elvileg nagyon hamar belátom, hogy vén számár vagyok, de bizonyítékokat követelek erre nézve... És most az ördögbe, vigyen a színházba!

– Amelyikbe önnek tetszik, kedves Litvák, egészítette ki Frigyes.

– Minthogy önök uraim nem akarnak választani, hát azt hiszem, legjobb lesz a döntést a hölgyekre bízni.

Evvel a vendégek is egyet értettek.

5. Fejezet.

A hölgyek már estélyi öltözetben voltak.

– Az urak, mondotta Sára asszony, valószínűleg nem olyasmit akarnak látni az itteni színházban, amit Londonban, Bécsben vagy Párizsban épen úgy megláthatnak. Ámbár egy kiváló francia és a legjobb olasz színtársulat jelenleg épen Haifában játszik. Azt hiszem, a zsidó színdarabok jobban fogják érdekelni.

– Zsidó színdarabok is vannak? csodálkozott Frigyes.

Kingscourt tréfásan figyelmeztette:

– Hát nem olvasta és nem hallotta-e mindig, hogy a színház egészen elzsidósodott?

Sára asszony ezalatt az újságot tanulmányozta:

– A nemzeti színházban, mondotta, ma egy bibliai drámát adnak. A címe: Mózes!

– Kiváló színdarab, mondta Dávid.

– Csakhogy nagyon komoly. Az operában Sabatai Cvi-t adják. Egynéhány népszínházban zsargon bohózatok vannak műsorén. Ezek mulattatóak, de nem finomak. Magam részéről az opera mellett volnék.

Így gondolkodott Mirjam is. Sabatai Cvi az újabb dalművek legkiválóbbja. Pedig az utóbbi években nagyon sok kiváló dalmű látott napvilágot. Sietniök kell azonban, mert az utazás az operáig körülbelül egy fél órát vesz igénybe.

– Kapunk még helyet? kérdé Kingscourt.

– A pénztárnál, felelt Dávid, ez órában már aligha kaphatnánk jegyeket, mert ma valószínűleg legtöbb szövetkezeti tag élt elővételi jogával. |De nekem van páholyom már a színház építése óta.

– Az opera is szövetkezet? kérdé Löwenberg.

– Bérlet, Frici! Itt azt szövetkezetnek hívják. Alighanem ez is olyan mini az ujságszövetkezet.

– Csakugyan olyan, mondta Dávid nevetve. Ne lepje önt meg semmi, mr. Kingscourt. Nálunk semmi sem új, csak oly színben tűnik fel.

Elővett egy pár fehér keztyűt, s kezdte kezére húzni.

Fehér keztyű! Sem Kingscourt, sem Frigyes nem rendelkeztek keztyűvel. Ilyen dolgokra csendes szigetükön húsz esztendeig nem volt szükségök. De minthogy újra abba a rettenetes helyzetbe jutottak, hogy hölgyekkel mennek színházba, kénytelenek voltak civilizált emberekként viselkedni. Kingscourt kérdezősködött, vajjon a színház felé menet nem találhatnának-e egy keztyűműhelyre. Keztyűműhelyek itt egyáltalán nincsenek, volt a felelet, mire az öreg szinte dühös lett.

– Ugratni akar? Hiszen a kezén isiátok ilyen bőrizéket. Vagy talán egyedül csinálja keztyűit? Talán a keztyűsök szövetkezetének is tagja.

A félreértést hamarosan és általános nevetés közepette tisztázták. Nincsenek ugyanis külön keztyűsboltok, mert mint minden ruházodási cikket ezt is a nagy árúházakban adják el.

Frigyeslak kapuja előtt két gépkocsi állott,, hogy a társaságot az operaházba szállítsa. Az elsőben Sára, Mirjam és Frigyes foglaltak helyet, a másodikban Kingscourt és Dávid. Valóságos délvideki este volt és a Riviera estjeire emlékeztetett. Alattuk Haifa fénytengere terült el. A kikötőben és a rakodópart mentén izzólámpák ezrei tükrözödték vissza a vízből: a sok-sok hajó lámpái.

Midőn Besid Bej háza előtt haladtak el, gyönyörű női hang énekét hallották.

– Besid bej felesége énekel, mondta Mirjam. Egy nagyon kedves és művelt, teremtés, legjobb barát-nőink egyike. Gyakran találkozunk, de csakis az ő

házában. A mohammedán szokások, melyeket Besid bej szigorúan megtart, lehetetlenné teszik, hogy hozzánk jöjjön.

– De azért ne higgye, hogy Fatma nem érzi jól magát, tette hozzá Sára asszony.

– Nagyon boldog házaseletet élnek, gyönyörű gyermekeik vannak. De az asszony sohasem lép a nagyvilág elé. Ez is a boldogság egyik formája. És nagyon jól tudom ezt magam is átérezni, habár én az új társaság teljes jogú tagja vagyok. Ha az én uram is így kívánná, minden nehézség nélkül követném Fatma példáját.

– Ezt magam is igazolhatom, mondta Mirjam, miközben kezét szeretettel tette mellette ülő sógor-nője kezére.

Frigyes elgondolkodott:

– Értem. Itt az önök új társaságában, mindenki a maga módja szerint élhet és boldogulhat.

– Úgy van, doktor úr! felelt Sára, a férfi és a nő.

Már a város fényárban úszó utcáin haladt a gépkocsi. Egy óriási épület előtt állottak meg, melynek hatalmas ablaktábláin erős fény sugárzott ki. Talán csak nem értek még az operához? Nem, egy nagy áruház előtt voltak.

– Hiszen ez a „Bon-Marché”! Kiáltott Kings-court.

Dávid nevetett:

– Vagy valami ahhoz hasonló. Csakis ilyen áruházaink vannak. Kis boltok nálunk nincsenek.

– Micsoda? Azokat tönkretették? A kiskeres-

kedőket, azokat a szegény ördögöket pokolba küldték?

– Téved mr. Kingscourt. Nem kellett őket tönkretennünk, mert már a keletkezésüket megakadályozhattuk.

Frigyes, ki a hölgyekkel rövid ideig a kiállított divatújdonságokat szemlélte, most szintén közbeszólt:

– Hogyan? A kiskereskedést betiltották? Hát ilyen az önök szabadsága?

– Nálunk mindenkinek szabadságában áll azt tenni, amit akar, és úgy cselekedni, ahogyan akar, felelte Dávid. Büntetés csak azokat a bűnösöket éri, kiket Európa kultúrállamaiban régebben is megbüntettek. El nincs tiltva nálunk semmi, amit ott megengedtek. S aztán a véleményünk szerint a kiskereskedés nem is rossz, csak gazdasági tekintetben haszontalan. Ez is ama kérdések egyike volt, melyet új társaságunknak meg kellett oldani. És különösen fontos is volt, főleg kezdetben, tekintettel arra, hogy a mi nagy tömegeink épen ebből éltek meg. Az én jó atyám is – valószínűleg emlékszik még rá, doktor úr – házalással kereste meg betevő száraz falatját, már pedig a kiskereskedelemnek legszegényebb és legszerencsétlenebbek formája a házalás. Ő is házról házra járt kis batyujával.

– Hallja csak Littvák úr! szólt közbe Kingscourt. Hát maga ezt nem is szégyelli?

– Én? Távol állok attól, hogy azt szégyeljem. Érettem túrt fáradoalmat és bántalmat. Alávalóság volna tőlem.

– Hadd szorítsam meg kezét! Ez tetszik nekem. És az öreg erőteljesen megrázta az ifjú ember kezét.

Mialatt a keztyűosztály felé mentek, Frigyes tovább kérdezősködött:

– Hát hogyan oldották meg a kiskereskedelem kérdését, ha nem törvény van tilalom útján?

– Nagyon egyszerűen, amint itt is láthatja, Nagy áruházak útján. A gőzgépek és vasutak idejében ilyen óriási bazároknak és szállítási vállalatoknak kellett keletkezniök a fióktelepek hatalmas hálózatával. Nem a véletlennek, s nem egy kiváló kereskedő kísérletének volt köszönhető, hanem vaskényszerűség következménye e fejlődés. A nagy tömegben való termelés hozta magával. Természetes, hogy a kiskereskedők menthetetlenül tönkre jutottak ilyen formán, valamint az ómódi fuvarosok, mihelyt a vasút megjelent. Csakhogy a fuvarosok előbb jöhettek tisztába helyzetükkel, mint a ravaszságukban is rövidlátó boltosok. Ez utóbbiaknak különben is nehezebb volt a dolguk, mert megélhetésük többnyire kicsiny tőkájüktől függött, s ez rendszerint már elveszett, mikorra a veszéllyel tisztába jöttek. És hibájuk nélkül jutottak tönkre ezek a szegény kufárok. Hadüzenet nélkül támadt reájuk a modern élet. Csakhogy nálunk, s ez épen sikereink kulcsa – a múlt idök intézményei meg sem jelenthettek. Mi már a modern élet követelményei szerint rendezkedtünk be. Senki sem volt oly meggondolatlan, hogy egy nagy áruház mellett egy kis boltot rendezzen be. Senki sem járt battyuval a hátán házról-házra, faluról-falura,

holott tudta, hogy a nagykereskedések árjegyzékeikkel, mintaküldeményeikkel és reklámjaikkal rég megelőzték őt. Kiskereskedés és házalás nem ígérkeztek többé jövedelmezőknek, s ezért embereink, mihelyt az új viszonyokkal megismerkedtek, nem is fordultak e kereseti ágakhoz. Az ó-Európában, hol annyi különböző időben szerzett jogra kellett tekintettel lenni, ez bizony nehéz kérdés volt. A kereskedői középosztály alsó rétegeit a nagy áruházak végveszedelembé döntötték. Talán karhatalommal kellett volna bezárni a nagy áruházakat? – De hol kezdődik a nagy áruház. Vagy talán adójukat kellett volna felemelni? A fiskusnak és a kiskereskedőknek egyaránt kevés hasznuk lett volna abból. De a közönség akarta, megkívánta ezeket az áruházakat, ahol idővesztés nélkül szerezhették meg mindent oly áron, melyek csak a tömeges eladás esetén voltak fenttarthatók. A gyáros olcsóbban szállíthat a nagy áruházaknak, mint a kicsinyeknek. Röviden: termelés és fogyasztás egyaránt megköveteli a nagyáruházakat. Nálunk, minthogy az élet még csak akkor kezdődött, emiatt senki sem károsult. S evvel szemben, sociálpolitikai célunkat is elértük: kisembereink [lelkét] ily módon a kereskedelem bizonyos régi, haszontalan és káros formáiról leszoktathattuk.

Miközben Dávid e magyarázatokat adta, a hölgyek türelmetlenkedni kezdtek. Még utóbb későn érnek az operába. De Kingscourt még tudni akart valamit, s miközben nagy vörös kezeit az elárúsítónó felé tartotta, hogy az a keztyűt felerőszakolja, megjegyezte:

– Valami itt nem vág nagyságos uram! Ma-

napság amint látom, nagy a forgalom. De talán nem volt ilyen kezdettől fogva. Csak nem építették a palotákat a csupasz földre, hogy aztán özönnel jöjjenek a vevők. Ezt mesélheti a Fricikéjének, de nem egy ily vén világjárónak, mint magam la!

– Nem mr. Kingscourt, nem így történt a dolog. Minden természetesen és magától értődően fejlődött. Amidőn a Palesztinába való bevándorlás ily nagy mértékben kezdődött, hirtelen szükség volt az egyes árukra. Még semmit sem termeltünk, de már mindenre szükségünk volt. Ezt a körülményt egész Európában tudták, minthogy a zsidók ide vándorlása a nagy nyilvánosság előtt történt. Ennek következtében egyes áruházak fiókokat létesítettek Palesztina legfontosabb pontjain. És nem csak zsidók használták fel az alkalmat, hogy raktáron fekvő áruikon túladjanak. Német, angol és francia áruházak épültek mint egy varázsütésre. Eleinte ezek persze csak szállítható vasszerkezetek voltak. Midőn azonban a bevándorlás folytonossága következtében az igények emelkedtek és finomultak, s midőn már nem csak arról volt szó, hogy az első idők jövevényeit kell ellátni, minthogy ezek is letelepedtek és vagyonhoz jutottak – akkor a barakok lassankint kőpalotákká alakultak át. Az új társaság nem nyomta el őket, s nem nehezítette meg ittlétüket. Ellenkezőleg minden lehető kedvezményben részesítette, mivelhogy kettős célt remélt velők elérni, hogy tudniilik a szükséges cikket gyorsan és olcsón hozzák az országba és hogy kisembereinket a meddő kiskereskedéstől visszatartsa. Nem akarjuk, hogy népünk kufárnép legyen.

– Igazán? kérde Frigyes. Hát egyáltalán nincsenek kereskedők a nagy áruházakon kívül?

– De vannak, volt a felelet. Azért nincsenek nálunk megrendszabályozva az emberek. Nálunk sem monarchikus, sem szociális zsarnokság nem uralkodik. Mindenki azt teheti, amit akar. A legértékesebb és legkevesebb értékes dolgokkal egyesek kereskednek, mint például ékszerekkel és ócskaságokkal. De ezek egyáltalán nem csupán zsidók. Görögök, örmények és perzsák sokkal nagyobb mértékben üzik ezt az üzletágot, mint a zsidók, s különösen mint ama zsidók, kik új társaságunk tagjai.

– Hogyan? Vannak oly zsidók is, kik nem tartoznak új társaságukhoz?

– Igenis, vannak... De már ideje van, menjünk. Dávid az elárusítónőhöz fordult:

Mennyibe kerül a két pár keztyű?

– Hat sékelbe.

Kingscourt csodálkozva nézett rá:

– Az ördögbe! Hát ez meg micsoda? Dávid mosolygott:

– A mi valutánk. Újra életre hoztuk ó-héber pénzünket. Egy sékel annyi, mint egy frank Franciaországban. Minthogy ily pénzzel nem rendelkeznek, engedjék meg, hogy én fizessek önök helyett.

– Egy aranyat vetett az asztalra, néhány darab ezüst pénzt kapott vissza, s aztán mindnyájan a kijárási felé tartottak.

Kingscourt karon kapta Dávidot, s az ő különös beszédmódján elkezdett vele kötödni.

– A pízti csak megtartották új társaságukban

is. Hát csudálkoztam vón, ha az ellenkezőjét tapasztaltam vón.

Dávid már megbarátkozott az öreg kiejtésével, s ugyanazon hangon vágott vissza:

– Ugyám mr. Kingscourt, a pízról nem tudtunk elválni. Először azért, mert átkozottul kapzsi zsidók vagyunk. Másodszor, mert a píz valami nagyszerű dolog. Meg kéne teremteni, ha nem vóna megteremtve.

– Ifjú ember, maga a lelkemből beszél. Ezt hajtogattam én is mindig: a píz valami nagyszerű dolog, csak az emberek rontották el.

6. Fejezet.

A nyitány már a vége felé járt, midőn a páholyba léptek. A hölgyek sietve foglaltak helyet, mert már is sokan tekintettek fel a nézőtérről. Frigyes és Kingscourt el voltak ragadtatva ennek az operaháznak a pompájától, igen, az építése azonban Őt esztendeig tartott és az új társaság subventionálta. Egy közönséges színház rendszerint egy éven belül elkészül, mihelyt a szövetkezet megalakult.

A szomszédos páholyban két feltűnően öltözött túlsok ékszerrel megrakott hölgy ült, egy fiatal és egy idősebb, s köztük egy idősebb úr. Feltűnő élénken köszöntek, s Frigyes észrevenni

vélte, hogy Litvákék inkább elutasítólag mint szívből viszonzták az üdvözlést. Azt hitte, hogy azr. idősebb hölgyet és az urat már valamikor régen látta, s ezért halkán megkérdezte Dávidtól:

– Kik ezek az emberek?

Dávid vállát vont:

– Egy bizonyos Laschner feleségével és leányával.

Tehát Laschner, a gazdag bécsi börziáner. Frigyes emlékezetében hirtelen felelevenedett Löffler Ernesztin eljegyzésének estéje. Fájdalmas és komikus volt e megemlékezés.

– Meg kell vallanom: nem hittem volna, hogy ezeket itt fogom látni.

– Ők is utánunk jöttek, midőn házunk már tető alatt volt, mondta Dávid. Hiszen most már itt is megtalálják ugyanazt a kényelmet, mint Európa nagyvárosaiban. De, hogyha valaki Laschner, akkor

itt is ugyanarra a megvetésre talál, melyet ott élvezett. A pénzt mi nem vetettük el magunktól, kedves Kingscourt, de nem is tettük bálványunkká. Az új társaság tagjai vagyoni szempontból oly függetlenek: hegy a hajdan a gazdagokkal szemben érzett ösztönyszerű tiszteletnek ma már nyoma sincs nálunk. Laschner úrnak lehet temérdek pénze, kiadhat annyit, amennyit akar, de kalapot senkisem emel előtte, igen, ha becsületes ember volna, szívesen látnók érvényesülését. Az, amit mindenkitől elvárunk, a szolidaritás érzése és érvényre juttatása. De ez az ember még csak kísérletet sem tett arra, hogy az új társaság tagjává lehessen. Nem akarta ama kötelezettségeket magára venni, melyekkel a közösséghez való

tartozás jár. Ezért hát csak idegen a mi szemünkben. Független mint minden idegen, de tiszteletben nem részesül. Ezt meg kell érteniök!

– Már hogyan érteném, mondta Kingscourt és megvetéssel tekintett a szomszéd páholyba.

Az első felvonás megkezdődött. A szmirnai népeiéből vett jelenetek játszódtak le, majd a próféta volt látható első hívei körében. Kingscourt felvilágosítást kért szomszédnőjétől Mirjamtól az opera hősét illetőleg.

– Ez a Sabbatai Cvi egy álmessias volt, ki a 17-ik század elején lépett fel Törökországban. Sikertült neki a kelet zsidói közt egy nagy kiterjedésű mozgalmat szervezni, de később ő maga is elpártolt a zsidóságtól és gyalázatos véget ért.

Kingscourt megértően bólogatott:

– Vagyis sajnálatraméltó fickó volt. Ebből inán aztán lehet csinálni egy operát.

A jelenet a szmyrnai zsinagóga előtt játszódtott le. A Sabbatai ellen kelt rabbik kara dühös dalokat énekelt, miután a próféta híveivel távozott. Egy fiatal leány, ki Sabbataiért rajjongott, elég merész volt, hogy a dühös tömeg ellen egy áriával lépjen fel. Erre a tömeg haragja a védtelen leány ellen fordult és ha a próféta véletlenül vissza nem jő, aligha menekült volna. De még ellenségeire is nagy hatással volt az álmessias. Elkeseredett ellenségei félenken hátráltak előle. A leány lábaihoz vetette magát. A próféta jóságosan felemelte és elénekelt -vele, mint ez már operákban szokásos, egy duettet. Ennek végeztével a felvonás hatásos befejezése következett. A rabbik átkot mondtak Sabbataira és

az álmissiás kijelenti, hogy el akarja hagyni Szmyrnát barátaival egyetemben. Az ifjú leány kérte, hogy vigye magával, mert ő követni akarja őt, bár hová is vezetnek útjai. És a függöny legördült.

Littvák páholyának kicsiny társasága a felvonás közben a dráma színes hőseit tárgyalta:

– A csaló valószínűleg még sokra viszi, mondta Kingscourt, azt már előre tudom.

– Úgy látszik, volt Sára asszony véleménye, hogy eredetileg rajjongó volt csupán. Csak midőn a hívek tömegét számbavette, lett csalóvá.

Mirjam mosolyogva idézte Goethét: „Jeglichen Schwärmer schlägt mir ans Kreuz im dreissigsten Jahre –”

„Kennt er nur einmal die Welt, wird der Betrogene der Schelm.”

– Csak az a csodálatos, mondta Frigyes, hogy ily kalandorok mindenkor hitelre találnak.

– Én úgy látom, hogy ennek mély oka van, szólott most Dávid. Nem a nép hitte azt, amit ők hirdettek, hanem ők azt hirdették, amit a nép hitt.

A nép óhajával találkoztak, vagy még helyesebben a vágyakozás ködéből tűntek elő. így van az. A vágyakozás teremtette meg a Messiást. De most már képzeljék el, hogy mily szegény és sötét idők voltak azok, melyekben Sabbatai és a hozzá hasonlók megjelentek. Népünk még nem volt képes önállóan gondolkodni és így ilyen alakok láttára ittas volt a gyönyörűségtől. Csak a tizenkilencedik század végén, midőn az összes civilizált népek már régen népi öntudatra ébredtek, csak a tizenkilencedik század végén jutott üldözött szegény népünk arra a

tudatra, hogy sorsának javulását csak saját erejétől és nem ily csodaalakok csodatételeitől várhatja. Hogy nem egy személynek, hanem a felébredt és tette kész népakaratnak kell a megváltás művét végrehajtani. A jámborok is beláták végre, hogy nincs ebben a felfogásban semmi istenellenes. „Gesta Dei per Francos” volt a régi franciák jelszava – „Isten tettei bennünk nyilvánulnak”, mondják a valóban jámborok, kikre a pártoskodó rabbinusok izgatása hatással nincs. Hogy mily eszközökkel él Isten kikutathatatlan útjain, azt ő tudja. Így okoskodtak azok a valóban jámborok, kik lelkesedéssel csatlakoztak nemzeti munkánkhoz. És így emelkedett fel újból a zsidó nép.

– Nagyon derék! mormogta Kingscourt.

E pillanatban kopogtatott valaki a páholy ajtaján. Egy frakkos, szürkeszakállas úr lépett be aláazatos mosolygással. Ugyanaz, kit Frigyes a kikötőben látott megérkezése alkalmával: a Birkenreis kávéházi ismerős, Schiffmann úr.

– Bocsásson meg Littvák úr, kezdé mentegetőzve. Lentről egy régi ismerősöm pillantottam meg. Nem tudom, hogy doktor úr emlékszik-e még reám?

– Hogyne Schiffmann úr! válaszolt Frigyes éé kezét nyújtotta.

– Valóságos csoda! Becsületszavamra! Hát őt nem halt meg?

– Úgy látszik, hogy nem... És ön rögtön rám ismert?

– Magam nem. De aztán valaki segítségemre jött. Egy hölgy, kit ön valaha jól ismert. No találja ki! – Schiffmann sokatmondóan nevetett.

Frigyes megijedt. Hirtelen megsejtette, hogy ki az, de nem merete nevét kiejteni.

– Nos, nem találja ki doktor úr? Hát már egészen megfélemedkezett régi barátjairól és barátnőiről.

– Nem tudok barátokról, válaszolt Frigyes kissé nyersen, egyetlen barátomon kívül.

– Valahogy így hijják, hogy Ernesztin, kötődött tovább Schiffmann.

– Hogyan? Löffler kisasszony?

– Nem, Weinbergerné önágyása. Talán csak tudja, hiszen ott volt az eljegyzésnél. Csakugyan ez voít az utolsó alkalom, hogy önt doktor úr láttam. Közvetlenül azután, eltűnt ön.

– Igen, már emlékszem. És a kisasszony ... akarom mondani, önágyása is itt él?

– Természeteden. Itt lenn ül én mellettem. Majd megmutatom önnek ... Frigyes füléhez hajolt és súgva, hogy a többiek, kik nézőteret vizsgálták, ne hallják, mondta: – Magunk közt legyen mondvá, nem a legjobban megy a dolga. A férje, a Weinberger rém ügyefogyott. Brünben megbukott, Bécsben ügynökösködött, aztán idejött, de itt is csak oly ügyefogyott maradt. Ha én nem fogtam volna pártjukat, bizony nem tudom, mit csinálnának. És ön tudja, hogy selyemruhához, páholyokhoz és bálozáshoz volt szoktatva. Most, ha én nem küldenék neki néha színházjegyeket, hát otthon ülhetne és harisnyákat foltozhatna. Megváltoztak az idők.

Frigyes már unta a beszélgetés eme módját és véget akar vetni Schiffmann bizalmas közléseinek.

– Mindenesetre érdekelne, mondta, ha Ernesztine asszonyt láthatnám. Hol ül?

– Az utolsóelőtti sorban a szélén. Ha kihajol, láthatja, különben most lemegyek. Ha engem meglát, hát mellettem ül a leánya, s a mellett ő ... Igazán nagyon örvendtem, doktor úr. Remélhetőleg nálunk marad. Vagy legalább hosszabb ideig fog itt tartózkodni?

– Nem tudom Schiffmann úr. A körülményektől függ.

– Nagyon helyes. Ha velem kivan beszélgetni,, csak tessék telefonon felhívni. Ajánlom magam uraim és hölgyeim.

Féloldalt fordulva, miként jött, vonult ki a páholy ajtaján.

– Sehogy sem tetszik nekem, mondta Kingscourt súgva Frigyesnek, ki egykedvűen vont erre vállat.

Megkezdődött a második felvonás. Sabbatai udvara Egyiptomban tartózkodott, A szín egy buja ünnepegyet ecsetelt táncokkal és énekekkel. De Frigyes nem sokat látott és hallott abból, mert régi álmokba merült. Ott Schiffmann mellett ültő. Előbb egy csodálatos tévedés áldozata volt. Löffler Ernesztin húsz év óta mitsem változott. Ugyanazok az ifjú vonások, ugyanaz a gyöngéd testalkat. Hát lehetséges-e, hogy húsz esztendő semmi nyomot sem hagyott volna rajta. De aztán belátta tévedését. Az a fiatal lány nem Ernesztin volt, hanem leánya. Weinbergerné asszony az a kövér, elvirult, tarkán öltözött hölgy volt, ki ott ül mellette. Ő is felnézett meghívóan mosolygott és élénken integetett fejével, midőn Frigyes meghajolt előtte.

És ebben a pillanatban porrá lett valami, mi

húsz esztendőös viszontagságaival meg tudott küzdeni. Kingscourt szigetének magányában néha-néha fájdalommal gondolt Ernesztinre, első haragja szelídebb érzelmeknek adott helyet és szerelmének emléke lassankint homályos rózsaszínbe merült. De ha reá gondolt, akkor a múlt idők fiatalságában jelent meg a szeme előtt. Az öregedés természetes folyását csak az eredményben láthatta és ez megdöbbenette. Szégyenérzet és megkönnyebbülés vett rajta erőt. Ezért az asszonyért bánkódott annyit. Hát lehetséges az?

Elmélyedésből egy kedves, barátságos hang riasztotta fel.

– Hogy tetszett? kérdé Mirjam.

– Hála Istennek, hogy már elmúlt, felelt ő szó-rakozottan.

– Miért? Hát oly rossz volt a második felvonás.

Frigyes zavarba jött:

– Nem, nem a második felvonásra gondoltam, Mirjam kisasszony. Valami másra gondoltam, amit még életben levőnek tartottam. De már meghalt.

A lány csodálkozva nézett reá, de nem kérdezősködött tovább.

Egy idegen úr lépett a páholyba. Bemutatták: Werkin dr. az elnöki hivatal titkára. Szürkés barna szakállú sovány férfiú volt, kinek szemüvege mögött élénk szemek néztek körül kutatóan Werkin dr. az elnök üdvözetét hozta, ki egyszersmind páholyába kéreti Kingscourt és Löwenberg urakat.

Kingscourt oda volt csodálkozástól:

– Bennünket? Micsoda ember az az elnök?

S honnan ismer bennünket?

– Az új társaság elnöke, mondta *Dávid* nevetve. Odaát az első páholyban ül. Az a hófehér szakállú öreg úr.

Áttekintettek.

– Menyőbe, mintha ismerném! De honnan? kérde Kingscourt.

Frigyes kezdett már emlékezni:

– A jeruzsálemi szemorvos – doktor ...

– Dr. Eichenstamm! Egészítette ki *Dávid*. Ő a mi választott elnökünk.

– És ő ránk ismert húsz esztendő múltán! csodálkozott még mindig Kingscourt.

– Leánya ismert az urakra, mondta *Werkin dr.*, és ő *tette* önökre figyelmessé az elnök urat.

– Én is önökkel tarthatok? kérde *Dávid* a titkártól.

– Hogyne *Littvák úr*! Az elnök szeretne öntől valamit hallani a *Geyerrel* való harcáról.

Kövezték *Werkin dr.-t* az elnöki páholyba. Egy kedves kis szalonban, melyet a páholy nyílt részétől egy függönyös ajtó választott el, botjára támaszkodva, állva fogadta őket az elnök.

– Mily váratlan viszontlátás, úgy-e bár kedves uraim? mondta az öreg úr kissé reszkető hangon, miközben kezét nyújtá mindannyijuknak.

– Bizony, ördög vigyen el, elnök úr, ha erre gondoltam valaha.

– Foglaljunk helyét uraim – én már nem soká bírom ki az állást, láthatják, mondta mosolyogva az elnök és egy karosszéken, melyet egy szolga hozott, helyet foglalt. – Bizony, népünk számára

a jelen sokkal rózsásabb, számomra azonban a múlt volt az. Hiszen tudják: senectus ipsa morbus... De hát így van az helyesen.

Aztán a mellette álló hölgyre mutatott, ki igen egyszerű fekete ruhában volt: – Leányom, Zsazsa doktor ismert önökre és emlékeztetett arra a napra, midőn a panaszfal előtt találkoztunk. De hej messze van már az az idő kedves uraim! ... Bizony az egykori panaszfal!

– Az egykori? kérde Frigyes. Hát az sem létezik már. Elűnt az utolsó emlék is?

Az elnök fejét rázva tekintett rá:

– Ön valószínűleg még nem volt Jeruzsálemben, hogy ezt kérdezi?

Dávid s erényen közeledett az elnökhöz:

– Nem elnök úr! Az urak csak imént érkeztek. Még csak nagyon keveset láthattak.

Az elnök barátságosan tette kezét Dávid vállára:

– Nagyon örülök, hogy önt is láthatom kedves Litvák. Mindig örvendek, ha önt látom, de különösen most. Csak tartson ki küzdelmében. Önnek van igaza, Geyernek nincs igaza. Az éa utolsó szóm a zsidókhöz az lesz: Legyen az idegen nálunk otthon. És önt Litvák, tartsa meg Isten olyannak, amilyen... Önök uraim meg kevésbé ismerik földünket. De legjobbaink egyikét már ismerik. Mert Littvák Dávidra én büszke vagyok, mintha én tehetnék arról, hogy ő oly tehetséges és derék.

Dávid vérvörös lett. Lesütötte szemeit, mint egy gyermek és dadogta: Elnök úr...

– Ne bántsa önt az, Litvák, hogy szembe

dicsérem. Öreg ember vagyok, semmit sem akarok öntől kihízelegni... Lássák kedves uraim az idegenből: én vagyok a tűnő hullám, és ő a támadó hullám... Adj nekem is egy csésze teát Zsazsa!

A teát orosz módra készítették. Midőn az idegenek beszélgetés közben elmondták, hogy 20 esztendeig távol éltek a kultúrvilágtól, megkérdezte Zsazsa doktor:

– És nem sajnálják az elvesztett időt? Oly sok nagy művön dolgozhattak, oly sok jót tehettek volna.

– Nem, egyáltalán nem sajnáljuk doktorkisasszony, jelentette ki Kingscourt. Mi ketten cégéres embergyűlölők vagyunk. Senkivel sem akarunk jót tenni, csak önmagunkkal. Ez a mi öreg tervünk. Mi? Frici?

– Ön tréfái! mondta erre Zsazsa: Felteszem hogy ön tréfál. Hiszen jót tenni oly élvezet, mellyel más élvezet fel nem ér»

– Zsazsa doktor tapasztalatból beszél, mondta Dávid, mert ő ismeri ezt az élvezetet. Ő vezeti a világ legnagyobb szemklinikáját, Ha megengedi kisasszony, akkor az urakat élvezetem az ön intézetébe Mihelyt Jeruzsálembe érünk. Ott már sok ember szemevilágát mentették meg, vagy adták vissza. És ez óriási jótétemény volt a keleti népekre és országokra nézve. Egész Ázsiából és Északafrikából jönnek betegek. Az az áldás, mely gyógyintézeteinkből gyógyító árként tölti be Palesztinát és a szomszéd országokat, több barátot szerzett nekünk, mint összes műszaki és ipari berendezéseink.

Zsazsa kisasszony el igyekezett hántani a dicséretet:

– Littvák úr túlbecsüli működésemet. Én semmi újat nem teremtettem. De van egy nagy emberünk, Steinek a bakteriológus. Steinek intézetével kell megismerkedniök, s tiszteletet fognak érezni iránta.

– Van valami útitervük, kedves uraim? kérdé -az öreg Eichenstamm dr.

– Először Tiberiásba vezetem vendégeimet, elnök úr. Holnap szüléinkhez utazunk.

– A Peszach-ünnepre ugyebár? Hát üdvözlje nevemben szüleit. És ha az urak Jeruzsálembe jönnek, hozza el őket hozzám is. Ezt elvárom.

Ismét kezét nyújtá és búcsút vettek, mert a kar már megkezdé a harmadik felvonás nyitányát.

– Nagyszerű gyerek lehet ez a ti elnöktök, mondta Kingscourt midőn az üres előcsarnokon áthaladtak. Csak egy kissé öreg és gyenge már. Mért választották meg éppen ezt

– Erre egyszóval válaszolhatok, mr. Kingscourt felelt Dávid. Azért választottuk őt, mert ő nem vágyakozott arra.

– Az ördögbe, ez még szebb:

– Igen, mi követjük bölcseink ama elvét, hogy a megtiszteltetésben azt részesítjük, ki azt nem kívánja.

III. RÉSZ.

A virágzó ország.

1. Fejezet

Gyönyörű tavaszi reggel volt, midőn a társaság felkerekedett és Frigyeslaktól elindulva Tiberiás felé utazott. Hatalmas gépezettel ellátott nagy utazókocsi állott a lépcső előtt. A kocsi belsejében egész tucat ember elférhetett.

– Menydörgős menykő, kiáltott jókedvűen Kingscourt. Hisz ez a Noeh bárkája. Itt elférhetne az egész bűnös baromvilág, az emberekkel együtt!

– Pedig mi összesen csak tizenegyen leszünk, mondta Dávid.

– Tizenegyen! Én csak kilencet látok, monda Kingscourt midőn összeszámálta a jelenlevőket. Úgy látom, hogy Fricit 3 személynek számítja. Különben nem rossz gondolat, hogy a kicsit is magával hozta.

Úgy látszik, hogy Frici megértette, hogy az ő személye forog szóban. A gyermekleány kezei közül hangos óh-óh kiáltással nyújtotta kezeit Kingscourt fehér szakállá felé.

– Még két barátunkat fogjuk útközben felvenni,

mondta Sára asszony, Besid bejt és Steineket, az építészt.

Ezalatt a szolgák mindenféle kézi poggyászt hoztak a kocsiba és helyeztek el az ülések alatt levő öblös rekeszekben. Csak azt a kosarat, melyben Frici számára tej, s az utazók felüdítésére szolgáló hűsítők voltak, helyezték könnyebben hozzáférhető helyre. A kocsi hátsó részébe szállott a chauffeur és egy fekete szolga. Az elülső párnázott padokon Sára, Mirjam és Frigyes ültek. Kingscourt a kocsinak üvegfallal védett részébe akart ülni, állítólag hogy a szélről védve legyen, tulajdonképpen azonban, mert hallotta, hogy Fricit is ott fogják elhelyezni. Azért aztán legelsőnek is topogott be és kezei közé vette a gyermeket. Amint azonban a gyermek Kingscourt karjaiban érezte magát, erősen belekapaszkodott és semmi áron sem volt hajlandó a gyermekleányhoz visszamenni. Dávid ki utolsónak szállott fel, megkísérlé atyai szigorral. Mindhiába.

Kingscourt nagyon mérges volt, legalább szavai azt mutatták:

– Ily nevetlen gyerkőc! Nem takarodsz azonnal?

Dávid kérte őt:

– Adja csak nekem, akár sír akár nem. Kingscourt egyáltalán nem volt hajlandó, hogy a fiút elengedje. Őlébe ültette és csiklandozta a mellén, az álla alatt, mígnem a gyermek hangosan nevetett.

– Ilyen fickó. Ő természetesen nem törődik avval ha az öreg Kingscourt egész Haifa előtt gúny tárgyává lesz. Szerencsére nem ismer itt engem senki.

Így indult el az utazó kocsi Frigyeslak kapujából. Hátral a fekete szolga vidám dalokat fujt a bádog kürtön. Frici ujjongva tapsolt.

– Nini, monda Kingscourt, hisz minden úgy megy, mint a régi jó időkben. A postakürtös koma.

Dávid megjegyzé:

– Azért kürtöl, hogy bejelentse Besid bejnek jöttünket. Útközben nem akarunk sok időt vesztegetni.

Lejtőnek mentek a már ismert Kármel úton. Besid bej csakugyan útra készen állott már kapuja előtt. Az üdvözlés szívélyes és vidám volt. Az egyik elsőemeleti ablak farácsozata mögött szép fehér női kéz nyúlt ki és zsebkendővel integetett.

Sára asszony nevetve szólott a láthatatlanhoz:

– Isten veled Fatma. Légy nyugodt, férjedet sértetlenül fogjuk visszahozni.

És Mirjam is felkiáltott:

– Csókold meg gyermekeidet helyettem Fatma. Besid kézi táskáját is elhelyezték a kocsiban.

A bej Dávid mellé ült. A farácsozat mögötti fehér kéz még néhány percig látható, s a motorbárka tovább gördült.

Frigyes szomszédnőjéhez, Mirjamhoz fordult:

– A szegény asszonynak most magányosan kell otthon maradnia.

– Nagyon kedves és vidám asszony ő, fehlit Mirjam.

– Én megvagyok győződve, hogy férje eme kirándulásának szívből örvend. Aztán Besid sem jönne velünk, ha ez feleségének kellemetlen volna. Valóban nagyon jó emberek.

– Csakugyan hölgyeim csodálom ezt az asszonyt,

ki ily szép reggelen ablakának rácsai mögött marad.

– Ugyebár, monda Sára sugárzó arccal. Ily szép tavaszi napok csak a mi országunkban vannak. Itt sokkal jobban ízlik az élet, mint bárhol másutt.

Frigyes is boldognak érzé magát, amit sehogy sem tudott magának megmagyarázni. Újra fiatal volt, újra elbizakodott, s így esett, hogy elkezdé ingerelni csodaszép szomszédnjét:

– De mi van ma az iskolával Mirjam kis-asszony? Ma úgy látszik szögre akasztotta egy kissé köteleességét?

Mirjam nevetett:

– Semmit, de egyáltalán semmit sem tud a zsidóságról! ... Tudja meg hát uram, hogy ma megkezdődött Peszach-vakációnk. Hiszen azért utazunk szüléinkhez Tiberiásba, mert ott akarjuk megünnepelni a szédert. Nem mondott önnek erről semmit sem Dávid?

– Bátyja többször megemlítette, hogy Tiberiasban majd többet hallunk a zsidók vándorlásairól. Hát így kellett ezt érteni? De hiszen az Egyiptomból való kivonulást ismerem már gyermekkorom óta.

– Talán másra gondolt ő, mondta Mirjam elmélázva.

Ekközben az utazókocsi elérte a Karmel-út alsó végét, de nem fordult a város középpontja felé, hanem épen az ellenkező oldalra. Ez volt a külváros, melyen keresztül a Kison patak folyt. A fákkal sűrűen díszített folyamágra értek és megálltak egy gyönyörű villa előtt. Itt egy hevesen gesztikuláló úr állott, kinek őszülő szakálla mutatta, hogy már túl

van élete delén és fejét hátravetve lecsúszni akaró csiptetőjének kerete fölött szemlélte az érkezőket.

– Én az önök helyén egyáltalában nem jöttem volna, kiáltott rajok már messziről. Már egy félórája állok itt öreg csontjaimmal. Soha többé nem leszek pontos.

Dávid felelet helyett zsebóráját tartotta szemei elé.

– Ez nem bizonyít semmit, kiállóit Síéinek. Az ön órája nem jár jól, késik. En különben egyáltalán nem bízom az órákban ... Ht vannak a tervrajzaim, vegye őket. De ne nyomja össze őket, kérem! Jól van, csak hátrább. Készen vagyunk.

A három kartoncsövet, amit karjai alatt tartóit, átadta Dávidnak és Besidnek, s aztán lihegve maga is beszállott a kocsiba. De alighogy ez megindult, Steinek siralmasan feljajdult.

– Álljunk meg! Vissza. Elfelejtettem az utazótáskámat.

– Majd a nagy csomagokkal fogják ön után küldeni, nyugtatta meg őt Dávid. Hiszen ön tudja, hogy a nagy kerülő miatt egyenesen Tibériásba küldöttem a vonaton a podgyászt.

– Lehetetlen! mondta az építész. Beszédem is a táskában van. Vissza kell mennünk érte.

Vissza kellett menniök. A táskát elhozták, felrakták és Steinek megkönnyebülten lélekzett fel. Egyszerre egészen jókedvű lett. És ettől a perctől kezdve ketten voltak a szűk utazókocsiban, kik nagyon jól tudtak kiabálni! Kingscourt és Steinek. Miként az öreg embergyűlölő, Steinek is iszonyú lármával szokta elmondani a legjelentéktelenebb dol-

gokat is. Alig, hogy kölcsönösen bemutatkoztak, már is tele kiabálták egymás füleit. Dávid és Besid bej jóízűen nevetve szemlélték őket. Egyszerre azonban Kingscourt mutató ujját ajkára tette és evvel Steineket is hallgatásra bírta.

– Steinek úr, suttogott az öreg, bár ön nagyon lármásan beszélt, a Frici mégis elaludt. És míg a többiek nevettek, ő felemelte a gyermeket, ki ölében csendesen elszunyadt, s óvatosan nyújtotta a hátul ülő leánynak.

– Mr. Kingscourt, jegyzé meg Steinek mélyen megsértődve, én azt hiszem, nem beszéltem hangosabban mint ön.

Az út, melyen haladtak mind több alkalmat nyújtott a csudálkozásra. A forgalom természetesen itt nem volt oly élénk, mint a városban, azonban innét sem hiányzott az élet. Kerékpárok és motor-kocsik sűrűen haladtak el mellettük. Az út szélén levő puha gyepen jártak és keltek a lovasok, néhányan az arabok jellemző viseletében, mások európai öltözetben. Lehetett látni az elmúlt korszakoknak érdekes és primitív maradványait a tevéket, egyenkint és csapatokban. Az út teljesen sima volt és így könnyedén gördültek tova. Jobbra és balra kicsiny házak virágos kertekkel, s távolabb jól művelt szántóföldek tűntek szemükbe, melyeket már ellepett a zöld vetemény. Kingscourtnak feltűnt, hogy a rézsodronyok, melyek az útmentén vezettek, elágaztak az egyes házakba is.

– Telefondrótok ezek? kérdé. És micsoda nép. az, mely itt lakik?

– Besid bej megmagyarázta neki:

– Itt többnyire kézművesek laknak. Ez például egy czipész falu. Ezen sodronyokon villamos áramot kapnak, mellyel kicsiny gépeiket hajtják. Újdonság ez önöknek?

– Oh nem, ezt már ismerték a mi időnkben is. Hanem a gyakorlatban nem használták ki ezeket a természeti erőit De honnan jó az áram, ha szabad tudnom?

– Vannak különböző villamos társaságok. Ezen a vidéken leginkább a Libanon és Hermon hegyipatakjából, vagy a Holttenger csatornájából nyerik a munkához szükséges villamosságot.

– Lehetetlen, kiáltott Kingscourt meglepetten.

– De lehetséges, ordított Steinek.

Dávid tovább szólott:

– Ezek az iparosok egyszersmind földművesek is. Mindkét tekintetben szövetkezeti alapon szervekedtek. Ezek a szövetkezetek aztán azok, kik az iparosok munkáját és termékeit értékesítik, amennyiben ők szállítják a termékeket a nagyobb áruházaknak, ügynökségeknek és vállalkozóknak. Egyszersmind nemzetgazdasági egyesületeket is alkotnak, természetesen nagyon sok alakban. A nagyvárosok közelében az ipar felülmúlja a földművelést, olyannyira hogy az iparos földjétől saját szükségletén kívül nagyon keveset termel. Többnyire gyümölcsöt és főzeléket, amit a vásárcsarnokban értékesíthet. A tengerparti vidékeken, melyeknek klímája sokban megegyezik a Riviera klímájával, akár csak Nizza környékén, déli gyümölcsöket, a dinnye különböző fajait s a többit termelnek. Korán termő zöldségeinket vonaton a világ minden tája felé Paris, Bécs,

Berlin, Moszkva, Szentpétervárra küldjük. Aztán vannak vidékek, hol az állapotok éppen ellenkezőek, hol tudniillik a földművelés az uralkodó és az ipar csak a kisszerű háziiparnak bár szerény, de azért teljesen a mai kor társadalmának megfelelő képét nyújtja. Ilyen falvaink ipara, mely falvak virágzó országunk különböző tájain szétszórva található. Így például Jesreel síkjain. Persze nem szabad önöknek olyan kis piszkos falvakra gondolniok, melyeket az önök idejében neveztek falunak. Fogunk még ma is látni ily falut, mely típusa az összes Jordántól akár keletre, akár nyugatra fekvő palesztinai falvaknak.

Kisonnak egyik hídján keltek most át és a gyönyörű narancs és citromfák között, melyeknek piros és sárga gyümölcsei kikandikáltak a zöld lombok közül, haladt tovább gyors útjában a kocsii.

– Tyű az ördögbe! Hisz ez Itália! kiáltott fel Kingscourt.

– Mindennek alapja a művelődés, kiáltott rá Steinek, mintha valamely ellentmondást akarna megcáfolni, mi zsidók pedig művelődést hoztunk ide!

Besid bej barátságosan mosolygott:

– Bocsásson meg kedvesem! Művelődés volt itt azelőtt is nagy részben. Már például az én atyám is ültetett nagy számban narancsfákat.

Kingscourthoz fordult és ujjával az út jobb oldalán fekvő ültet meny re mutatott:

– Ezt én jobban tudhatom, mint Steinek bará-

tunk, mert ez volt atyám narancskertje, most persze az enyém.

Valósággal élvezet volt azt a szépen gondozott kertet, még csak megtekinteni is. Az örökzöld fákon egymás mellett pompáztak a sárga és zöld gyümölcsök.

Steinek megint felkiáltott:

– Nem akarom tagadni, hogy önöknek meg volt már a magok termőföldje, de csak most tudják azokat igazán értékesíteni.

Besid bej intett fejével:

– Ez igaz. A mi jövedelmeink azóta nagyon megsaporodtak. Narancsforgalmunk megtízszereződött, amióta azokkal a kitűnő szállítási eszközökkel rendelkezünk. Minden az önök bevándorlása folytán növekedett meg.

– Csak egy kérdésemre feleljen Besid bej, .szólt Kmgseourt. Csak nem fognak érte haragudni, hisz annál sokkal okosabbak önök. Palesztina régebbi lakói nem jutottak tönkre a zsidók bevándorlása következtében? Nem kellett ezért önöknek kivándorolniok? Úgy egészben és nagyjában gondolom; hogy egyeseknek javára vált, azt nem tekintem bizonyítéknak.

– Mily kérdés, veté ellene Besid. Mindnyájunk számára áldás volt. Magától értetődik, elsősorban azoknak, kik valamely földdarab birtokában voltak. Ezek nagy összegekért engedték át birtokaikat a társaságnak, vagy esetleg tovább is megtartották, ha még nagyobb összeget akartak érte kapni. Én például eladtam földjeimet az új társaságnak, mert láttam, hogy ez sokkal jobb nekem is.

– Hát nem azt monda ön az elébb, hogy az ön kertjei azok, melyek mellett elhaladtunk.

– Természetes! Mert miután az új társaság megvette, én bérbe vettem tőle.

– De hiszen akkor rögtön megtarthatta volna.

– Így ez kérem sokkal előnyösebb volt részemről. És minthogy csatlakoztam az új társasághoz, kötelességem volt magam törvényeinek alávetni. A tagoknak pedig nincsen egyáltalában magánvagyonuk, földbirtokuk.

– Frigyeslak nem az öné, Littvák úr?

– A föld nem az enyém. Én csak a legközelebbi örömévig vettem bérbe, ép úgy mint Besid barátunk az ő kertjeit.

– Örömévig! Legyen szíves és magyarázza, meg nekem világosabban, hogy mi az. Már kezdem hinni, hogy sok dolgot elmulasztottam szigetemen.

– Az örömév, kezdé magyarázni Dávid, nem valami új intézmény, hanem Mózesnek, a mi tanítónknak már nagyon régi intézkedése. Minden hétszer hetedik év után, tehát az ötvenedik évben visszakerültek eme intézkedés szerint az eladott birtokok régi gazdájukhoz, még pedig minden fizetés nélkül. Természetesen mi ezt egy kissé megváltoztattuk. Nálunk a földbirtok az új társaság kezére jut. Már Mózes is a szociális földbirtokosztást akarta azzal az intézkedésével megteremteni, és ön be fogja látni, hogy a mi módszerünk ezen politikát nem kevésbé szolgálja. A földbirtokok

értékének emelkedése többé már nem az egyesek, hanem az összesség java és haszna lesz.

Steinek el akarta oszlatni Kingscourt kétségét és mielőtt az megtehetette volna az ellenvetést, szólott:

– Ön talán most azt fogja hinni, hogy senkinek sem lesz kedve, egy oly földre, mely nem az övé, szép épületeket emelni, vagy akár csak igyekezni is arra, hogy a földet nemesítse.

– Oh nem uram, ezt nem fogom állítani. Ily baromnak mégsem kellene, hogy tartsanak engem. Tudom hiszen, hogy Londonban az emberek házaikat idegen telkeken építik, melyeket 99 évre vettek bérbe. Hiszen ez ugyanaz. ... De én azt akartam öntől kérdezni kedves bej, hogyan jártak azok az az előbbi lakosok, kiknek nem volt földbirtokuk, az a sok mohammedán arab?

– Mister Kingscourt, a kérdésben megvan a felelet is, felelt Besid. Kiknek nem volt semmiök, azok el nem veszthettek csak nyerhettek. És ők csakugyan nyertek is. Eddig nem dolgozhattak, nem volt munka, a bevándorlás következtében munkához jutottak, s így jobban táplálkozhatnak, és életük is rendesebb lett. Alig lehetett szegényebbet és piszkosabbat látni, a XIX század végén, mint amilyen egy arab falu volt. A parasztok rongyos szalma-viskókban laktak, melyek még állatoknak is alkalmatlanok voltak. Gyermekük meztelenül és éhesen feküdtek az utca porában, és úgy nőttek fel, mint a barmok. Máig ez a kép egészen megváltozott. A nagyszerű jótékonyági intézetek, akár tagjai voltak az új társaságnak, akár nem, jólétet teremtettek

köztük. Midőn az ország mocsarait kiszárították, midőn elhelyezték a csatornákat, vagy midőn elültették az eukaliptus fákat, melyek a talajt egészségessé tették, akkor használták legelőször a munkára ezt a visszataszító dologtalan tömeget és munkájukért gazdagon megfizettek. Tekintsen csak ki és nézze meg ezt a földet. Emlékszem, hogy gyermekkoromban ezen a helyen mocsarak voltak. Ezeket a új társaság aránylag nagyon olcsón megkapta, és legjobb termőföldre változtatta át. Ezen földek ahhoz az arab faluhoz tartoznak, melyet ott fát a dombokon. Látja ott azt a kis mecsetet? Látja, ezek a szegény emberek a bevándorlás folytán sokkal boldogabbak lettek. Rendesen táplálkozhatnak, gyermekeik egészségesek és iskolába járnak. Vallásukat, szokásaikat nem bántották, csakis jótéteményben volt és van részük.

– Hát biz önök mohammedánok nagyon érdekes emberek. Nem tekintik önök a zsidókat betolakodóknak?

– Oh keresztény, mily furcsán és különösen beszél ön most, szólott a barátságos Besid. Hát rablóknak tekinti ön azokat, kik önnek semmit el nem vesznek, sőt sokat ajándékoznak? A zsidók gazdagokká tettek bennünket, hát miért haragudnánk rajok? ők mint testvéreket szeretnek bennünket, miért ne szeretnők mi őket? Látja, mohammedán társaim közül senki nekem oly jó barátom nem volt, mint a milyen Littvák Dávid. Ő eljöhetne hozzám akár nappal, akár éjszaka, és kérné tőlem, ami nékem a legkedvesebb, « odaadnám neki. És én is tudom, hogy reá bár-

mikor oly bizton számíthatok, mint édes testvéremre. Ő más imaházban imádkozik, de ugyanahhoz az Istenhez, kihez mi, ki mindnyájunk fölött van. Ezek a templomok egymás mellett vannak és én azí hiszem, hogy a mi imáink, midőn egyszer felszálltak, egyesülnek, így folytatják útjokat és így érkeznek Istenhez, mindnyájunk apjához.

Besid bej kenetteljes hangon szólott, mely mindnyájok szívét megindította, még Kingscourtét is. Ez torkát köszörülte:

– Hm–mm. Szép, nagyon szép. Ezt szeretem hallani. De ön művelt ember, ön Európában tanult. Valószínűleg közönséges városi és falusi polgárok nem fogadják el az ön véleményét.

– Sőt leginkább ezek mr. Kingscourt. Meg fog nekem bocsátani, ha azt mondom, hogy vallási türelmességet nem tanultam a nyugaton. Mi mohammedánok mindig jobban megfértünk a zsidókkal, mint önök keresztények. Már abban az időben, midőn az első zsidó gyarmatosok megjelentek, megtörtént, hogy ha két arab veszekedett, egy zsidót kértek fel bírónak, vagy pedig egy zsidó falu elöljáróságánál kerestek igazságot, s kértek segílyt. És míg Oeyer iránya nem lesz a vezető, addig biztosak leszünk a közös hazánk békéjéről.

– Csakugyan mi van azzal a Geyerrel? Már mióta itt vagyok, többször említették nevét.

Steinek arca elvörösödött és megvetéssel és haraggal teli hangon kiáltotta:

– Egy átkozott szemforgató izgató, Istent és népet csaló, megvetésre méltó pap. A nemzetiségi és vallási türelmetlenséget akarja meghonosítani az

átkozott. Én mindenesetre türelmes ember vagyok, de a mikor egy ily szemtelen fickót látok, képes volnék ölni.

– Ah ön az a türelmes hazafi? nevetett Kingscourt, most már elképzélhetem, hogy milyenek önöknél az igazi hevesek.

– Ezek természetesen sokkal szelídebben viselkednek, mókázott Dávid.

A gépkocsi elhagyá a síkot és hebehurgyás földön kelet felé haladt, hegynek ép oly gyorsan menve mint völgynek. A dombocskák mindenütt be voltak ültetve, látható volt, hogy itt minden egyes földdarabot fölhasználnak. Hol a hegyoldal meredekebb volt, ott terraszok emelkedtek, melyek a szemlélőt Salamon király korára emlékeztették. Termett itt szőlő, gránitalma és füge. Helyenkint faiskolák tettek bizonyosságot, hogy a lakosság mily gonddal igyekszik ezeket a sivár helyeket termékennyé tenni. Aombok szegélyein úgy látszott, mintha a kék égbe nyúlának az óriás fenyők és ciprusok.

Most egy kedves völgybe jutott a gépkocsi, mely lág virág illatával az utazókat kellemesen lepte meg. Mint rikító szőnyeg, fehér, vörös, sárga, zöld és kék színekben terült el szemük előtt. És úgy érezték itt magokat, mintha egy illattenger fogná őket körül. Gyenge szellő rezegettette meg az illatos levegő hullámokat és ez a természet oly mértékben ragadta meg a két idegent, hogy jóformán meg sem tudták maguknak magyarázni. Ugy gondolták, hogy ez mesterségesen ápolt kertészet, parfüm ipar céljából» Jaszmin, tubarózsa, tulipán, Nárcisz, ibolya és rózsa nagymértékben termett és virult itt. Ez a völgy gyönyörű kertet foglalt magában. Az út szélén dolgoztak a föld-

mívesek, de midőn a gépkocsi odaérkezett nem mulasztották el, hogy Dávidnak, Besid bejnek, avagy Steineknek ne köszönjenek. Úgy látszott, mindhármuknak számos ismerőse van e vidéken, a kedélyes partasztok között. így érkeztek meg Sephoris községbe, hol a kocsi először állott meg. A görög katolikus templom előtt kiszállott Dávid és kérte társait, hogy szíveskedjenek pár percig várni, látogatást akar tenni a papnál. Azután belépett a kicsiny csinos paplakba, A többiek is kiszálltak a kocsiból, hogy elsétáljanak a dombon fekvő régi templom romjaihoz. Itt gyönyörű kilátás nyílt egész Karmelig a termékeny síkságra. Mirjam elmesélte, hogy itt egy keresztény templom állott Joachimnak és Annán, Jézus anyja Mária szüleinek a tiszteletére. Ezek tudniillik ezen a vidéken éltek. Az új görög templomot a Sephoris közi lakó görög katolikusok építették. A pópával Dávid jó barátságban van és most Tiberiásba a szeder ünnephez hívja meg. Ekkor megjelent Dávid a pápa kíséretében, ki bocsánatot kért, hogy nem utazhatik rögtön velők, de majd délután utánok fog menni, még pedig a villamos vasúttal Nazarethen keresztül és valószínűleg még a társaság előtt fog Dávid szüleinél megérkezni.

Erre búcsút vettek a lelkésztől és a gépkocsi északi irányban a síkság felé tartott.

2. Fejezet.

Hogy a kocsi elején és a kocsi végén ülő tagját a társaságnak könnyebben érintkezhessenek, leeresztették a köztük levő üvegfalai. Midőn Sephorist elhagyták, pár percig várniok kellett a vasúti vágányoknál, mert egy vonatnak kellett ez időben itt áthaladnia. A vonat gyorsan vágatott délfelé. Föltűnt az idegeneknek, hogy a mozdonyon hiányzott a kémény és elmaradt az európai vasutaknál elmaradhatatlan füstfelleg. Miután a vágányokat elhagyták, megtudták, hogy itt valamint Palesztina többi vasutainál is a mozgató erő a villamosság és ez az inté; meny igazán hasznos kulturális szempontból erre a vidékre. Éppen, mivelhogy Palesztinában eddig minden természetes úgyszólván ősrégi állapotában volt meg sokkal könnyebb volt az új kor modern találmányait meghonosítani. És ez megnyilvánult a városalapításnál épügy, mint a vasútépítésnél, vag/ csatornázásnál, a mezőgazdászaiiban, vagy az iparban. Hiszen a zsidó bevándorlóknak rendelkezésére állottak az összes eszközök, melyek emberek munkáját megkönnyítették. És azoknak a művelt férfiaknak, kik a művelt nemzetek főiskoláiról egyetemeiről és műegyetemeiről kerültek ide, meg voltak hozzá a kel 15 tapasztalataik, hogy a munkálatokat biztosan vezethessék. És épen ez az elszegényedett fiatal tudós elem, mely magának az antiszemita államokban positiot teremteni nem tudott és ott reménytelen, unott proletariatusba sülyed, – ez a művelt de kétségbeesett zsidó ifjúság lett Palesztina legfőbb áldásává.

mert az terjesztette el az újkor legpraktikusabb vívmányait. Így beszélte ezt Dávid.

Frigyes most hirtelen megemlékezett egy szóról, mely életében oly nagy szerepet játszott. Kingscourt felé fordult és hozzá intézte e kérdést, melyet a többiek nem értettek meg:

– Egy művelt és kétségbeesett fiatal ember. Emlékszik-e rá Kingscourt? Nem csoda, hogy zsidó jelentkezett. Azon időben sokan voltak köztünk olyanok, hisz majd mindnyájan azok voltunk.

Kingscourt azonban sokkal inkább érdeklődött Dávid elbeszélése, mint Frigyes érzékenykedése iránt.

– Önök igazán átkozottul bűnös alakok! – nekünk hagyták az ócskavasat, és önök az új gépeket használják!

Steinek is közbe kiáltott:

– Talán elavult szerszámokat vettünk volna, vagy mi, mikor ugyanazon az áron újat és jót vehetünk és csinálhattunk magunknak? Különben amit itt lát, azt mind láthatta már a múlt század utolsó éveiben Európában is, Amerikában is, de főleg ez utóbbiban. Ezek bizony az elbutult óvilágot messze túlszárnyalták. Ennél fogva természetes, hogy leginkább az amerikaiaktól tanultunk. Ezekről vettük át a villamos vasút használatát és sok egyebet.

– Minékünk, egészíté ki a mondottakat Dávid, a legjobb és legmodernebb forgalmi formák átvétele sokkal kevesebbe került mint Európában, mivelhogy a régi dolgokat nem kellett kiselejteznünk. Nem hoztunk magunkkal alkalmatlan tengelyeket, hogy egészen a hasznavethetlenségig használjuk azokat. A mi waggonjaink minden lehető kényelemmel rendelke-

nek, fűtés, éjszaka teljes világosság, nem zavar senkit a füst vagy a por, sőt, még össze sem ráz bennünket, pedig jelentékeny sebeséggel utazunk. Munkásvonataink utasait, nem szorítjuk szűk kazánokba, mint ezt hajdan tették. Mi természetesen az ily fontos közlekedési eszközöknél nagyon is ügyelünk a közegészségre. Talán érdeklí is önt, hogy mily olcsón lehet nálunk utazni. Mi ugyanazt a tarifa rendszert követjük, melyet Baden nagyhercegségben a bölcs és jó Frigyes nagyhercegsége alatt vezettek be. Hogy az oly helyet, hol munkára alkalom van, a munkások könnyen és olcsón föl kereshessék, arra igen lelkiismeretesen ügyelünk. Azt nálunk nem fogják önök látni, hogy oly helyről, hol munkaképes emberek egy falat kenyeret nem tudnak megkeresni, oly helyre, hol munkásokra, mint egy falat kenyérre szükség van, a magas vitelbér miatt a vonatok üresen közlekedjenek. A Libanontól a Holt-tengerig, a Földközi tenger partjától a Dzsolán és Hauránig úgy ágaznak szét a sínpárok az ország termékenyítésére, mint az emberi erő csatornázása, helyes szétosztása. Természetesen a teherszállítás is mind a belfölddel, mind a külfölddel való érintkezésben igen nagy, kikötőnkben állandó raktáraink vannak és összeköttetésünk kisázsiai és északafrikai vonalakkal. Most azonban nem akarok közlekedési eszközeinknek szociális és gazdasági előnyeiről beszélni, hisz ezen dolgok ismeretesek önök előtt, ha húsz évig távol is éltek a világtól. Ezt már húsz év előtt is tudták az emberek mindennapi tapasztalatból.

– Habár nagyon rövidlátóak voltak, veté közbe

szokott szeretetre méltóságával Steinek. Dávid tovább beszélt:

– De amit nem ismertek, az drága hazánk szépsége volt. Sokban járult persze ehhez ami kultúrmunkánk is, de isteni szépsége sok időn át láthatatlanul, ismeretlenül és elfeledve rejtekezett itt. Hol találnak önök a világon még egy oly országot, mint a miénk, hol minden évszakban élvezheti az ember a tavaszt. Képviselve van nálunk a meleg, a mérsékelt, s a hideg égöv, melyek egymástól nem messze fekszenek. A Jordán déli völgyében majdnem tropikus az égélj, a lággy tengerparton az olasz és francia Riviera kellemeit élvezhetjük és a közelben a Libanonnak és Antilibanonnak fenségesen magas hegységei és a hóval fedett óriási Hermon. És mindezt néhány órai utazással elérhetjük. Isten megáldotta a mi országunkat.

– Bizony, monda Besid, nálunk az utazás igazi élvezet. Néha minden terv nélkül beülök egy vasúti kocsiba, s utazom csak azért, hogy az ablakon kinézve a vidéket szemlélhessem,

– Mélyen tisztelt házi gazdám, jegyzé meg Kingscourt, azt hiszem, hogy önnek is ezt kellett volna először velünk megismertetnie, – bár nagyszerű bárkáját sérteni nem akarom, hisz itt is nagyszerűen utazik az ember.

Dávid bocsánatot kért:

– Két oka van annak, tisztelt uraim, hogy nem a vonaton utaztatom önöket. Először mert e kocsi-ban jobban szemlélhetik a vidéket és a föld népét, másodsor, mert ilyenkor, néhány nappal peszach előtt a Haifa-Nazareth-Tiberiasi vonaton óriási a sze-

mélyközlekedés. Ugyan ez a kosmopolita mozgalom, mindenféle népek ezen összevisszasága, a zarándokoknak a kereszténység szent helyei felé tartó búcsújárása szintén nagyon érdekes. Azonban én önöknek először is a mi közösségünk szervei életét akartam bemutatni

– Igaz! mikép oldották meg a szent helyek kérdését? kérde Frigyes.

– Ehhez nem kellett nagy művészet, felelt Dávid. Midőn a múlt században a cionista mozgalom következtében e kérdés aktuálissá vált, sokan azt hitték, akár csak ön doktor úr, hogy e nehézséget megoldani lehetetlen. Hosszú távollétének következtében úgy látszik önnek még mindig ez az elavult véleménye. Legelőször is vagy 25 évvel ezelőtt befolyásos államférfiak és főpapok hírlapi nyilatkozataiból tűnt ki, hogy ez az akadály csak a habozó, aggodalmaskodó zsidók képzeletében van meg. Hisz a kereszténység szent helyei már évszázadok óta nem keresztények kezeiben voltak. S amint már évek óta kereszties hadjáratot nem vezettek, lassankint ezen a hittől megszentelt helyek birtokviszonyait illetőleg más és mindenestre nemesebb felfogás érlelődött meg és lett úgy mondhatni mértékadóvá. Bouillon Gottfriedet és az ő jó lovagjait bántotta az, hogy Palesztína a mozlímok kezeiben van. Hol találkozik ily érzellemmel a XIX. század lovagjai és grófjai között. És a kormányok álltak ezek elő rendkívüli adóköveteléssel valaha azért, hogy a szent földet visszahódítsák. A dolog t. i., úgy van, hogy az ily háborút nem annyira a törökök, mint inkább a keresztény hatalmak ellen kellett volna vezetni. Nem a

félhold, hanem egy másik kereszt ellen indult volna a kereszties hadjárat. így arra a meggyőződésre jutottak, hogy az úgynevezett status quo mindkét részre nézve a legjobb. Ez azonban csak reálpolitikus haszonérdekből volt. Emellett volt azonban egy magasabb, mondhatnám ideális politikai felfogás. Hogy a szent helyek valamely államhatalom birtokává legyenek, arról tehát szó sem lehetett. Az ájtatatoságnak inkább eleget tett az, hogy a szent helyek senki tényleges birtokát nem tették, mint hogyha valamely földi hatalomé lettek volna. Egy bizonyos fogalomalkotás szerint, mely a római jogtól távol állott, ezen helyek mint *res sacrae extra commercium* állottak. Ez volt az egyetlen és legbiztosabb mód őket az összes hívők közbirtokává tenni örök időkre. És ha ön Nazareth, Jeruzsálem vagy Betlehembe jön, látni fogja amint a zarándokok kiengesztelten távoznak onnét. Még engemet is, ki teljes szívemmel zsidó vagyok, mély erővel ragadnak meg ezek az ájtatos képek. Ha Betlehembe és Nazerethbe jövünk, önkéntelenül a piranaesok közt fekvő Lonrdezra gondolunk, monda Steinek. Oly óriási az idegen forgalom, annyi a szálló, a menhely és oly sok a kolostor.

Ily beszélgetések között a síkságra értek. Ez távolba nyúló alföld, melyet búzával, árpával, tengerivel és komlóval, mákkal és dohánnyal ültettek be. A völgyben és a hegyek lejtőin fehér falvak és magányos tanyák. Kővér legelők, melyeken szarvasmarhák és juhok legeltek. Helyenkint nemzetgazdasági gépek vasalkatrészei fénylettek a nap sugarától.

És a tavaszi nap sugaraiban az egész vidék kimondhatatlanul békés, boldog benyomást keltett.

Néhány kisebb pusztán mentek keresztül, betekintettek a tisztántartott csinos parasztházak udvarába, látták a férfiakat, asszonyokat a munka mellett, látták játszó gyermekeket, s a ház előtt a padon sütkérező aggokat. Az utazóknak feltűnt, hogy a gyalogjárók megszorodtak, amint tovább és tovább jutottak. Úgy látszott, hogy mindnyájan egy bizonyos hely felé törekednek, és ez a délfelé eső magaslaton levő telepítvény volt. Utolérték a gyaloglókat, kik úgy asszonyok, mint férfiak köszöntek nekik, sőt Hedad-ot is kiáltottak. Egyesek azonban csupán rosszkedvűen érintették kalapjukat, vagy ellenségesen pillantottak félre. A motorkocsi mögött még mozgalmasabb volt a kép. Alighogy elhaladt, a parasztházakból emberek jöttek ki, kik mindjárt útnak is indultak, sőt voltak, kik futásnak is eredtek. Voltak, kik lóra pattantak, s úgy vágottak a kocsi után. Mások kerékpárokra ültek, s igyekeztek elérni a gépkocsit. Dávid vendégei azt a benyomást nyerték,, hogy itt várják őket.

És így volt ez csakugyan. Az a telepítvény,, melynek gazdagságát, nagyszerű gazdasági építményein, a jól táplált barmokon, s a kitűnően művelt földeken mihamar kitapasztalhatták, Neudorf falu volt. A csinos község háza előtt nagy tömeg várta őket és amint a motorkocsi megállott, többszázhangú „Hedád” fogadta őket.

– Hedad annyit tesz mint éljen, monda Besid Kingscourtnak, amint kiszállottak.

– Mindjárt gondoltam, hogy ez vagy éljent

jelent, vagy pedig annyit, hogy, le vele, mosolygott .az öreg.

De nem mehettek még be a házba, mert egy csapat tisztán öltözött iskolás gyermek tanítója vezetése mellett héber üdvözlő dalt énekelt. Ezt állva kellett meghallgatniuk. Frici megint vidám volt, és a dalt dajkája karján mesterkéletlen hangokkal kísérte.

Aztán előlépett Friedmann, az előljáró, egy negyven éves erős paraszt és rövid beszédben üdvözölte a vendégeket, különösen Littvák és Steinek pártvezér urakat. Orosz zsidó jargonban beszélt.

– Ezer ördög, morgá Kingscourt a mellette álló Dávid füleibe, nem is tudtam, hogy ön pártvezér.

– Csak ideiglenesen mr. Kingscourt, néhány hétre. Hivatásom, higgye el, nem az.

De más paraszt lépett elő, szintén derék és napsütötte férfi. Kalapját kissé zavartan forgatta kezei között és bizonytalan hangon szólott:

– Littvák és Steinek urak talán megengednék, hogy én is beszéljek.

Néhány ököl emelkedett a bátortalan szónok elé, hogy elhúzzák helyéről. Többen kiáltották:

– Mendel ne beszéljen, neki nem szabad beszélnie.

Mendel azonban dacosan állott és elhatározottsága annál inkább növekedett, amint látta, hogy .megakarják akadályozni.

– Azért is beszélek Í

Óriási láрма kerekedett. – Nem, azért sem, kiál-

totta a többség. De igen csak beszéljen, mondták néhányan, valószínűleg Mendel párthívei.

Dávid felemelt kezének egy mozdulatával megnyugtatta őket:

– Miért ne beszélne, csak beszéljen. Mendel gúnyosan fordult ellenfeleihez:

– Littvák úr okosabb mint ti mindnyájan. Tehát amit mondani akarok az: Friedmann nem beszélt az egész község nevében.

Megint zavart láрма:

– De igen, igen, ő az előljáró. Mendel gondtalanul folytatta:

– A vendégeket üdvözölheti. Azt tegye is meg* Ezt megteheti Neudorf összes férfi lakosai egyetértésével. Mi nem vagyunk gorombák vendégeinkkel szemben. De mint pártvezéreket nem szabad neki üdvözölni a vendégeket. Nálunk Neudorfban van egy másik párt is, mely nem Littvák úr pártja. Ezt akarom önöknek mondani, Littvák úr és Steinek úr.

A hallgatók lármája, Mendel beszéde alatt elcsendesült, sőt úgy látszott hogy sokan egyetértenek ezzel a nyilatkozattal, mivel így a vendégszeretet sem lett megsértve és pártállásuk mégis ismeretes lett a vendégek előtt.

– Oho, szólts Kingscourt Steinekhez, úgy látszik, hogy ellenséges földre érkeztünk.

– Fölfalni nem fognak minket, volt az építésze felelete. Hiszen azért vagyunk itt, hogy megtérítsük őket, majd meglátja, hogyan forgatom meg ezeket a kemény parasztkoponyákat... Az Isten szerelmére hol van a beszédem? Átkutatta az utazótáskáját

melyet egy szolga nyújtott néki – A beszédem nincs itt.

– Hisz a táskájában volt, nevetett Sára asszony.

– Most jut eszembe, hogy a bőröndömbé dugtam.

– Talán csak tud valami kis beszédet rögtönözni, szólt Mirjam.

Steinek egészen kétségbeesett. Rögtönzéseivel rendszerint nem volt szerencséje.

A parasztok soraiban mozgás támadt. Smül rebe jön, kiálták egynéhányan, s tiszteletteljesen nyitottak neki utat.

Sámuel rabbi igen szelíd lelkületű, hajlott derékkal ide-oda járkáló öreg ember volt. Reszkető kezei közé fogta Dávid kezét, és oly szívélyesen üdvözölte, hogy látni lehetett, hogy nem Mendelnek, s híveinek pártján van.

Mirjam elmesélte halk hangon az idegeneknek, hogy kicsoda ez az őszszakállú rabbi. Eszerint ő még az első bevándorlókkal jött az országba, midőn ez a most oly termékeny síkság elhagyottan feküdt itt, midőn az Azohi síkságot az északi dombok mögött egészben mocsarak töltötték be, és mikor Jesreel síksága ott messze délen, még a régi rosz művelés következtében egészen terméketlen volt. Sámuel rabbi volt Neudorf férfiainak, kik legnagyobb részt Oroszországból jöttek, vigasztalója és lelkesze, azon nehéz napokban, midőn itt letelepedtek, hogy az elhanyagolt talajjal a megélhetésért vívott kultúrharcot fölvegyék. Ő mindig az egyszerű vidéki rabbi maradt, hitközségét el nem hagyta, pedig elégszer hívták őt nagyobb városok hitközségei is.

Mert istenfélő és böles életmódja miatt általánosan ismerték, és tisztelték őt. A falu keleti részét, ahol a rabbi házacskája állott, Sámuel kertjének nevezték. És ünnepnapokon, midőn Sámuel rabbi a Neudorfi templomban szónokolt, messze vidékről jöttek az ájtatosok, hogy szavait hallgassák.

Friedmann előljáró e közben a vendégeknek reggelit nyújtatott. A községháza mögött levő téren már előre volt készítve egy hűvös és árnyékos csarnok. Magas rudakon és faágakon vitorlavászon darabok lógtak, melyek elegendő árnyékot vetettek. Ide igyekezett a tömeg.

A szónokok számára állvány volt felállítva. Az előtt székek állottak Sámuel rabbi és a vendégek számára. A többiek számára padok álltak ott, de soknak még így is állnia kellett.

Friedmann beszélt először és figyelmeztette a hallgatókat, hogy a szónokot ne zavarják, meg akkor sem ha esetleg velők egyet nem is értenének. Így kívánja ezt Neudorf jó hírneve. Aztán átadta a szót Steineknek. Ez föllépett a dobogóra többszörösen köszörülte torkát aztán eleinte akadozva később folyékonyabban beszélve így szólott:

– Kedves társaim. Én velem – hm... szerencsétlenség történt hm. – az úton. Én ugyanis – hm... elvesztettem beszédemet. Én tudniillik egy beszédet írtam magam számára. Nagyon szép és nagyon jó beszéd volt, higyétek el nekem, mert soha megismerni nem fogjátok.

Néhányan nevettek. Steinek tovább beszélt:

– Mi a mi új társaságunkban – hm – forduló-

ponthoz... csak ezt mondom nektek: Fordulóponthoz. érkeztünk.

A szónok izzadságát törölte kendőjével.

– Miben áll ez a fordulópont kedves barátaim? Azonban mielőtt e fordulóponthoz – hm – fordulnék, szeretnék egy keveset foglalkozni a múlttal. Mi volt a mi múltunk, mi volt a ti múltatok? Hm... a Ghetto ...

Kiáltások: Nagyon helyes

– Ki hozott ki bennünket a Ghettóból? hm. ki hozott ki?

Mendel erős hangon kiáltott közbe:

– Önmagunk.

Kiáltások: Csend legyen! Halljuk!

Steinek izgatott lett:

– Ki az, hogy önmagunk... Hm ... Mendel az,, vagy valaki más?

Mendel megint közbeszólt:

– A nép.

– Kérlek ne szakítsatok félbe; Hm. Különbéért mondom, amit Mendel mondott. Igen a nép. Persze, hogy a nép. Hm. De maga a nép erre képes nem volt. Hm. A mi népünk önmagán segíteni nem tudó apró csoportokban szétszórva élt. Mielőtt segített volna magán, szervezni kellett.

Mendel megint lármázott

– Igen igen, vezetőink, azt tudjuk már.

Most azonban mennydörgő hangján szólt közbe Friedmann:

– Rögtön elhallgassál Mendel. Kérem Steinek úr, folytassa beszédét.

– Hm, hát folytatom. Vezetőink, mondja Mendel

Azt hiszem hm, hogy ő ezt gúnyosan mondja. Pedig igaz. Hm. Hol volt a ti Geyertek, a ki most izgat, akkor? Megmondom nektek. A ti Geyer doktortok akkor anticionista rabbi volt. Én ismertem őt. Akkor is dühös ellenfelünk volt, de egész más okokat hozott fel, oh egészen másokat. Egy dologban azonban még mindig ugyanaz maradt. Hm. Megmondom nektek, ki volt ő, ki ő most, s mi lesz mindig. Ő önös érdekének lelkipásztora. Midőn mi, cionisták az első időben utunknak indultunk, hogy bennünket, s országunkat feltaláljuk, Geyer rabbi úr volt az, ki bennünket káromolt. Bolondoknak, s csalóknak nevezett bennünket.

Egy körülbelül 25 éves fiatalember közeledett az állványhoz és udvarias hangon mondta:

– Bocsásson meg Steinek úr. Ez lehetetlenség. Hiszen mindig tudták, hogy mi zsidók egy népet képezünk, s hogy Palesztina a mi ősi országunk. Tehát lehetetlen, hogy dr Geyer valaha az ellenkezőjét állította volna.

– De ő megtette, ordítá Steinek. Eltagadta népünket, eltagadta országunkat. Az imakönyvekben Ciont olvasott, de a birkáknak, akik ráhallgattak, azt akarta magyarázni belőle, hogy azon nem Cion érthető, Cion nem annyit jelent, hogy Cion, hanem valami mást. Mindent szabad azon érteni csak azt az egyet, az igazat nem. Mindenütt volt Cion, csak Cionban nem.

Néhányan kiáltották:

– Nem, nem, ezt nem mondta Geyer, ez lehetetlen.

De Sámuel rabbi felállott. Reszketve támaszkodott botjára, s felemelte kezét, mire rögtön csönd állott be.

– De igaz, monda az agg. Voltak olyan rabbik. Talán Geyer is olyan volt. Azt nem tudom. Ebben a tekintetben hinnem keli Steineknek. De voltak olyan rabbik, voltak olyanok...

Kimerülten ült le.

Steinek azonban kinek szájában a szavak halomra gyűltek, most már, hogy benn volt a kerékvágásban, egyfolytában beszélni kezdett:

– Az önön érdekek lelkipásztorai keserűvé tették életünket, és ő most ugyanazt teszi. Akkor, midőn a kezdet nehézségeivel voltunk elfoglalva, nem is akarta, hogy csak szóljunk is Palesztináról. Most palesztinaibb, mint bárki köztünk. Ő a hazafi a nemzetét szerető zsidó. – és mi mi, idegenkedvelők vagyunk, sőt ha sokáig hallgatjuk kívül, hogy mi rossz zsidók vagyunk, idegenek az ő országában Palesztinában. Igen, úgy van, ő el akar választani bennünket a világeközöségtől. Bizalmatlanságot akar köztünk kelteni. Szemét forgatja a jámbor férfiú, s aztán saját érdekének megfelelően folyton hazudik. Régente a Ghettóban a gazdagok voltak a befolyásosak, akkor azoknak szájaíze szerint beszélt. A gazdagoknak nem tetszett a zsidóság palesztinai nemzeti eszménye, ő tehát kiakarta vetköztetni a zsidóságot igazi nemzeti jellegéből. Akkor azt mondta, hogy a zsidó népnek nem szabad visszatérnie ősi hazájába, mert ez a kereskedelmi tanácsos és bankár urak körét kellemetlenül érinthette. Ekkor találták ki ő és a hasonló gondolkodásúak a zsidóság missiójának me-

séjét. E szerint a zsidóság árért él, hogy a többi népeket leckékkel traktálja. Azért kell szétszóródásban élnünk. Ha a népek bennünket már eddig is nem gyűlöltek volna, akkor e miatt az arrogancia miatt kellett volna bennünket kinevetniök. És Cion nem veit Cion. Pedig a való az volt,[hogy nem mi adtunk leckéket a népekeknek, hanem a népek leckéztettek meg bennünket, napról napra, folyton folyvást el kellett viselnünk e véres fájdalmas leckeadásokat, míg végre észhez tértünk, míg végre megtettük másodszor is a nagy utat, az Egyiptomból való kivonulást és fölkerestük, s megtaláltuk otthonunkat. Akkor persze utánunk jött Dr. Geyer is az ő egész szemtelenségével, s áljamborságával. És a zsidó községekben is hála Istennek ma már más a helyzet. Nem a gazdagok alkotják a törvényeket, hanem az összesség. A hitközségben az előljárói hivatal, ma már nem jó üzletek jutalma, mint az régebben történt. Az előjárókat nem gazdagságuk, hanem tisztességük és képességeik jutalmául választjuk meg. Most hát a néplányainak kell hízelegni. így természetesen oly teóriát kell az önönérdekek lelkipásztorainak keresnie mely a nép érdekében valónak [látszik, vagyis a nép azt hiszi, hogy az ő érdekeit képviseli. S ezért adják ki a jelszót, hogy: Le az idegenekkel! Nem zsidót nem kell felvenni az új társaságba.

Minél kevesebben ülnek a húsos tál köré, annál több jut egy számára. Azt hiszitek talán, hogy ez a ti érdeketek? Oh nem! Elszegényednék, s elpusztulna ez az ország, ha ti ezt a bolond, értelmetlen politikát követnétek .Mi kitartunk ama tétel mellett, hogy aki az új társaság szolgálatában két évet tölt

el, s amint ezt a törvény előírja, ezen két év alatt rendesen viselkedett, új társaságunknak tagja lehet,, bármily nemzethez tartozik is, és bármily vallást követ. Azért mondom nektek, hogy tartsatok ki amellet, ami benneteket nagyvá tett, a szabadelvű gondolkodás mellett, a nemzetiségi és vallás türelem mellett; az emberszeretet mellett. Cion csak akkor lesz Cion. Követet fogtok választani a kongressusra. Válasszatok olyat, ki nem törődik a saját jóllétével, s nem anynyira a jelennel, mint a jövővel. Ha azonban egy Geyerpártit választók, úgy nem vagytok érdemesek arra, hogy szent földünk napja fejetekre süssön. így ni. Beszéltem.

Steinek nem ért el nagy hatást. Néhányszor ugyan nagy benyomást tett hallgatóira, de végszavával újra eltérítette őket. Csak egynek tetszettek a. a végszavak, és ez meg is mondta a műépítésznek, kiről az izzadságcseppek csak úgy ömlöttek. Ez az: egy mr. Kingscourt volt, de annak az új társaságban, sajnós szavazójoga még nem volt.

3. Fejezet.

– Kér e még valaki szót, kérdé Friedmann az: előlülő.

– Én, kiáltott Mendel, s egy hatalmas ugrással a dobogón termett.

– Steinek építész beszédet tartott nekünk. Lehet mondani, hogy szép beszéd volt, de azt is lehet mondani, hogy goromba beszéd volt. Én azt mondom, hogy goromba beszéd volt.

Friedmann közbe szólott:

– Te Mendel ne sértegezz! Azt nem engedem meg neked.

Mendel tovább beszélt:

– Sértegetni, ki sérteget? Ő sértett meg bennünket. O mondta, hogy nem vagyunk arra érdemesek, hogy a nap ránk süssön. Miért nem vagyunk érdemesek? Mert mindenkit nem akarunk megtérni. Ki fáradzott, ki szenvedett e talaj miatt? Ki szedte ki a köveket? Mi! ki szárította ki a mocsarakat, ki építette a csatornákat, ki ültette el a fákat? Ki tűrt hideget és meleget, m ig minden kész nem lett? Mi, mi, mi! És most egyszerre semmi se legyen a miénk. No, ez nem lehet. Mikor ide jöttünk nem volt itt semmi, de semmi! Most mintagazdaság van itt. Ebben van a mi izzadságunk, e földben a mi munkánk, a mi vérünk. A jövő és jelen érdekből nem értek semmit. Talán önök jobban értik. Ami Geyert illeti, mit törődöm vele. Hogy azelőtt mit mondott, avval se sokat törődöm. De azt tudom, hogy most igaza van. Amit teremtettünk magunknak, amit alkottunk saját kezünkkel, az kell, hogy miénk maradjon, azt nem engedjük át senki másnak. így ni, más mondani valóm nincs.

A tetszés óriási volt. De tekintettel a jelenlevő vendégekre kissé visszatartották magukat.

Miután helyére ment, Littvák Dávid lépett a

dobogóra. Arcának tekintete komoly volt, midőn messzire hangzó hangon így kezdett beszélni:

– Kedves barátaim! Meg fogtok engem hangáink. Tudjátok, hogy a ti véretekéből való vagyok. Én atyáin oldalán szintén dolgoztam a mezőn. Lm valamivel magasabbra jutottam, de azért ismerem a föld népének örömét és bánatát. Én ismerem felfogástokat, érzelmeiteket, s mégis azt mondom, hogy Mertelnek igaza nincs.

Legelőször is, senki sem gondol arra, hogy a tietekből valamit elvegyen. Ha bárki is ezt akarná, akkor végső lehettemig a ti oldalatokon harcolnék. Nem, szó sincs arról, hogy a ti igaz utón szerzett jogaitok kevésbítettessenek. Munkátok gyümölcse a tietek marad, és a ti birtokotokban szaporodjék. A tényállás egészen más, de egészen más, mint ahogy azt nektek mondták.

Mendel jóhiszeműleg beszélt, de tévedett. Legelőször is téves, midőn azt állítja, hogy minden, amit itt láthatunk, a ti kezetek munkája. A ti kezeitek végezték, de nem a ti fejeitek tervezték a munkát. Ti ugyan hála Istennek nem vagytok oly tudatlanok, mint a milyenek a parasztok régebben, s más országokban voltak, de mégsem ismeritek boldogabb viszonyaitok előzményeit, s okait. Mi Neudorf? Aki a telepítés történetének ismerete nélkül először látja, az elégedetten fogja megcsodálni, s örül, hogy az ősi Tiberiás felé vezető római út mentén a Wadi Rumanéban ily virágzó község keletkezett. Két idegen úrral utaztam ma erre, s igazán büszke voltam, midőn a mi földünk s népünk szépségeit nekik megmutattam. Büszke voltam, hogy megmutathattam földjein-

ket, melyeken most az árpa virágzik, legelőinket,, faiskoláinkat, zöldelő kerteinket, csinos házainkat, tenyész barmainkat, s gépeinket, csatornázásunkat, s a megművelés számára megnyert mocsarainkat. Azt mondom, hogy a mienk, bár nékem egy csöppnyi földem, avagy egy szál barmom sincs. Minden a tiétek, de én itt oly otthonosan érzem magamat, hogy önkéntelenül a „miénk” szót használom. S ha az urak azt kérdeznék tőlem, hogy ki varázsolta elő mindezen dolgokat húsz esztendő alatt, én is azt felelném, mit Mendel mondott: Mi, mi, mi!

Igen, de hogyan. Úgy egyszerűen ide jöttünk-e és dolgoztunk-e kezeinkkel, amint Mendel mondja? A mi ügyetlen kezeinkkel melyek azelőtt a földművelést sohasem szokták meg? Hogyan érhattünk el oly eredményeket, milyeneket azelőtt e földön senkisért el? Vagyis soha ennyit nem értek el, míg a múlt század végén német protestáns parasztok nem jöttek, ide és egyes gyarmatokat nem alapítottak. És a szorgalmasok ezen legszorgalmasbjait utánoztuk mi sőt ezeket szárnyaljuk túl. Hogyan történt ez?

Igaz ti dolgoztatok, oly lelkesedéssel, milyennel csak mi zsidók viseltethetünk szentföldünk iránt. Másoknak e föld haszontalan és terméketlen volt, nekünk jó volt, mert szeretetünk melegével trágyáztuk. A mi első híres gyarmatosaink megmutatták ezt már harminc év előtt. S mégis ezen letelepülések nemzetgazdasági szempontból nem sokat értek, mivel hamis alapon indultak. Azok odaát minden modern gépük mellett is csak öreg falukat építettek. A tiétek teljesen új falu, és ez nem egyedül a ti kezetek munkája, kedves barátaim.

És ti tréfának fogjátok tartani, ha azt mondom, hogy Neudorf nem is itt Palesztinában épült hanem Angliában, Amerikában, Franciaországban és Németországban építették. Tapasztalatok, könyvek és álmodozók szerencsétlenül járt vállalkozásai szolgáltak nektek oktatásul, ti azt nem is tudjátok.

Régebben is voltak parasztok, kik oly szorgalmasak voltak, mint ti, s mégsem vergődtek zöld ágra. A régi módú paraszt nem ismerte saját földjét. Nem tudta, hogy mi rejlik földjében, mert nagyon is szűkeszű volt, sem minthogy földjét chemiailag megvizsgáltatta volna. Izzadt rajta, több erőfeszítést fordított rá semmint ez szükséges volt, vagy pedig alkalmatlan helyen alkalmatlan eszközökkel dolgozott. A régi paraszt nem dolgozott nemzetgazdasátiilag, mert akár a ködben, három lépést se látott az orra elé. Ha javítások alkalmával pénzre volt szüksége, uzsorások kezei közé került, úgy hogy a legszebb évek termései még a kamatot is alig fedezték. Jég- és kártékony rovarok ellen nem volt biztosítva. Csatornázásra és ajkalmas öntözésre egyedül nem volt képes, rossz termés nyomorúságba döntötte őt, és szép termés nem tette őt gazdaggá, mert termésével a világpiacot föl nem kereshette. Vagy kevés, vagy pedig kelleténél több munkaerőt alkalmazott. Éhező gyermekeit nem nevelhette fel, nem taníthatta, s így azok is oly eltompultságban nőttek fel mint ő, s valamennyi elődje. És midőn az új közlekedési eszközök életbe léptek, úgy tetszett, hogy működésük éppen a régi parasztok ellen irányul. A földművelés a megifjult országban inkább nagygazdasági jelleget öltött. A gépek a nagybirtokost még gazdagabbá

a kisbirtokost még szegényebbé tették. Más viszony keletkezett. A szabad parasztnak szolgává kellett lennie és gyermekeik mint díjazott rabszolgák kerültek a gyárok fogságába.

A parasztságban a régi társadalom alapját érte a baj, és sok tehetséges és érdemes ember sóhajtozott, tanulmányozott és kísérletezett, hogyan lehetne a helyzetet javítani. A tudomány és a tapasztalat minden segédeszközét alkalmazták.

Az az egy mindenki előtt világosan állott, hogy a gépek korszakában az emberi léi alapfeltételeit a természeti erők ismeretével össze kell egyeztetni. A tizenkilencedik század valóban mozgalmas század volt.

Ebben a furcsa időben a legelvakultabb ábrándozókat komolyan vették, s a legkomolyabb feltalálót örülteknek találták. Nagy Napoleon nem hitte, hogy Fulton gőzhajója valami hasznos dolog volna. Evvel szemben az álmok országában járkáló Fourier helyeslésre talált, midőn phalanstereinek, melyek néhány száz család lakását és műhelyét képeznék, eszméjét felvetette. Stephenson a vasút megalapítója és az ikariai Cabot egy kor szülöttei voltak. így említhetnék nektek még sok nevet, melyeket talán most halltok először.

Mindnyájan nyugodtan hallgatták szavait, melyek inkább tanulságos előadáshoz, mint párbeszédhez hasonlítottak. Azonban a szünetben, míg Dávid léleketet vett, felemelkedett Mendel és udvariasan, de hangosan közbe szólott:

– Dologra! Mit érdekl ez a mi Neudorfunkat.

Dávid szelíden felelt:

– Nagyon is kedves barátaim!

Minden új gép feltalálásai ebben a furcsa XIX században új sociális álom követte. Nékem ez évszázad mindig nagy gyárhoz hasonlónak látszott, ho! észszerű gépeket szerencsétlen emberek kezeltek. A gyár kéményeiből füstfelhők szállottak az ég felé, mely azelőtt kék volt. Ezek a csodálatosan alakult, határozatlanul szét-szétfolyt felettük a szocialisták jövőre vonatkozó ígéretei s nézetei voltak. És ha a sóhajtozó emberek feltekintettek, nem látták többé az ő egykori kék égökéi hantin egy jövő nélküli gyári munkában született füstfelhőit.

Voltak rózsásabb felhők is, például az amerikai Bellamy műve: „Visszaemlékezés 2000-ben 1887-re” melyben nemes kommunistikus társadalmat mutat be. Ott mindenki annyit ehetik a közös tálból, amennyit akar. A farkas a bárány mellett legei. Szép nagyon szép! De a farkasok akkor nem farkasok, s az emberek többé nem emberek. Bellamy után jött Hertzka, a romantikus államalakító, és leírta Freilandot (Szabadhon.) Gyönyörű alkotás, akárcsak a szemfényvesztő kimeríthetetlen kalapja. Szép álmok, vagy mondhatjuk léghajók, de kormányozni nem lehet őket. Mert ezek a nemes és emberszerető regényírók téves alapon irták meg „különben elmés műveiket. A tanultak, mert tudom, hogy köztetek, akárcsak harminc évvel ezelőt Katrahban, tanult parasztok is vannak, meg” fogják érteni, ha azt mondom, hogy ezen utópiák leírói petitio principii kezdték. Olyannal bizonyítottak, amit előbb szintén be kellett volna bizonyítani, hogy tudniillik az emberekben már megvan az ítélet érettsége és szabadsága, mely dolgok egy

új társadalom berendezésére szükségesek. Vagy talán tisztán látták ezt és csak hiányzott nekik más biztos alap, melyre mint Archimedes, emelőjüket akarták helyezni. Ők azt hitték, hogy a gépezet a legfontosabb, ha valami újat akarunk teremteni. Pedig csak az erő az, úgy a múltban, mint a jövőben; örökké az erő a fontos. Persze, ha az, már meg van, akkor az újabb találmányok segítségével, fogom, amennyire lehet, fölhasználni. Nékünk azonban, minénkünk meg volt az erőnk? Honnan volt meg, hogyan volt meg? Az óriási és általános nyomás következtében, melyet ránk gyakoroltak, az üldözés és a nyomor következtében. Ez hajtotta egybe a szétszóródottakat, és tette erőssé egyesüléseket, mert nem csak szegények, hanem hatalmasok is, nem csak ifjak hanem bölcsék is nem csak enthuzisták, hanem műveltek is, nem csak kezek, hanem fejek is tartoztak a kötelékbe. Egy egész nép találkozott, illetve találta meg újra önönmagát. És mi megalapítottuk az új társaságot, nem azért, mintha jobb emberek lettünk volna, mert hisz mi is csak emberek vagyunk, emberi vágyakkal, kik akár csak mások, vágyunk világgossá s levegő, egészség s becsület után, kívánjuk a szabadságot minden tekintetben, s testünk és javaink biztonságát. És mivel építenünk kellett, mai házat építettünk, s nem XVIII, avagy XIX századbelit, vagy még tökéletlenebbet. Hisz ez természetes és magától értetődik. Nincs benne valami nagy érdemünk, nem végeztünk szokatlan dolgot, csak azt tettük, amit a mi időnkben a mi körülményeink között megtenni történeti szükség volt.

Mendel már türelmetlen volt, s lármázott:

– Térjünk a dologra, a dologra!
Dávid barátságosan felelt.

– Mindjárt a végire érek, csak a kezdetet akartam nektek megmutatni. A ti munkátok kezdete nem is lett volna elvégezhető, ha azok az óriási szociálpolitikai munkák nem előzték volna meg, melyeket a tizenkilencedik században végeztek. Néhány zsidó vett ugyan részt ebben a munkában, de nem csak zsidók vettek benne részt. Ami a közös fáradozás gyümölcse, azt egyetlen nemzet sem tulajdoníthatja magának. Az minden ember tulajdona. Aki hálás, vagy pedig tudásvágyó, az talán kérdeni fogja azok neveit, kik az emberiség boldogulása útjának kutatói és föltalálói voltak. Az angol szász faj érdemli meg ebben a „tekintetben a legtöbb dicséretet kedves barátaim, Mert az angoloknál találunk a szövetkezeti élet első nyomába, s így vettük azt mi át, s így tökéletesítettük azt. A német tudománynak is sokat köszönhetünk. Ha köztetek valaki többet akar tudni, megmutathatom a könyveket, melyek Anglia, Németország és Francianszág fejlődését írják le.

Egy fiatal paraszt felemelte a kezeit jelezvén, hogy beszélni akar. Friedmann látta, s hangosan kérdezte:

– Mit akarsz Jákob?

Az ifjú elpirult, mert utólag megbánta merészségét és szerény hangon szólott:

– Csak azt akartam Littvák úrnak megmondani, hogy a községi könyvtárunkban, megvan a Rochdale-beli parasztok története.

– Adja Mendel úrnak olvasni, felelt Dávid

Nagyon szép és tanulságos történet az. A rochdali becstületes úttörő parasztok, mint őket nevezték, sokat tettek értetek. Vagy jobban mondva, sokat tettek az egész emberiség érdekében, jóllehet csak önmagukra gondoltak. Ha ti consumegyesületekbe menve a legjobb árukat a lehető legolcsóbb áron kapjátok, azt a Rochdale-beli parasztnak köszönhetitek. És hogy Neudorf ma virágzó nemzetgazdasági termelőszövetkezet, azt meg az írországi Rahaline szegény vértanúinak köszönhetitek. Ezek sem tudták, hogy mily világtörténeti jelentőségű eseményt vittek végbe, midőn 1831-ben földesuruk mr. Vandaleur segítségével a világ első új faluját építették. Bizony sok évtized múlt el, míg a tanultak és okosak Rahaline eszméjét fölfogták. Rochdalet consumegyesületével hamarabb megértették, mint a szövetkezeti alapon épült Rahalinét. Midőn azonban mi berendeztük új társaságunkat, rögtön az új falut alapítottuk meg a rossz régi helyében. Semmi sincs itt Neudorfban, ami nem lett volna meg már Rahalineben is. Az egész különbség abban áll, hogy itt mr. Vandaleur helyén egy nagy egyesülés áll, melynek megint csak tagjai vagytok, az új társaság.

A fiatal paraszt megint föltartotta ujjait, s midőn Dávid csodálkozva megállott, szerényen mondta:

– Nem lenne szíves Littvák úr nekünk Rahaline és Vandaleur történetét elmondani?

– Szívesen, kedves barátom. Abban az időben Írország igen szegény ország volt a lehető legszerencsétlenebb lakossággal. A földbérlők munka hiányában korhelyekké, sőt rablókká és gyilkosokká is

tettek. Volt egy földbirtokos, kit Vandaleurnak híttak. Ennek birtokain különösen zabolátlanok voltak a bérlők. 1831 elején óriási volt a nyomor. A lakosság szükségből rettenetes kihágásokat követett el. Mr. Vandaleurnak volt egy tiszttartója, kit a munkások szigorúsága miatt nagyon gyűlöltek, s kétségbeesésükben e nyers tisztet megölték. S mit tett Vandaleur? Valami nagyot. Ahelyett, hogy embereit keményen megbüntette volna, az a természet fölötti gondolata támadt, hogy segít a sorsukon. A vad s dacos embereket összehívta, munkásszövetkezetté egyesítette őket s Rahaline nevű birtokát bérbe adta nekik. Ennek az egyesülésnek célja az volt, hogy közös tőkét használva egymást kölcsönösen segítsék, jobb életmódot folytassanak és gyermekeiket rendszeren neveltessék. Az ingóságok, s szerszámok, míg őket a szövetkezet ki nem fizeti, Vandaleur tulajdonai maradnak. Azért a szövetkezett fölöslegét a tartalékalapba fizette. A szövetkezet saját körében szabadon intézkedhetett. A tagok egy bizottságot választottak, mely kilenc tagból állott. E kilenc mindegyike bizonyos szakmát vezetett: egyik a földművelést, másik a kézművességet, harmadik a kereskedelmi ügyleteket, negyedik a nevelésügyet, s így tovább. A napi munkát a bizottság jelölte meg. Mindegyiknek dolgoznia kellett a maga erejéhez képest. A napi bér, melyet a szövetkezetben mindenki kapott, nem volt kevesebb mint, amennyit a vidéken általánosan fizettek. Fizetésükből valamicskét le is vontak beteg alapra, s más ily dolgokra. Látogat szerint valamely bérlőnek napszamosai voltak, de a bérlők ők maguk voltak. Vandaleur ennél a

kísérletnél csak a főfelügyelői tisztet tartotta meg. És a kísérlet kitűnően sikerült. Mr Vandaleur Rahalineből többet nyert, mint valaha; és -a munkások is, kik eddig a legnagyobb nyomorban éltek, minden átmenet nélkül, hirtelen jómódúak lettek. Kedvvel és eredménnyel dolgoztak. Tudták, hogy önmaguknak dolgoznak, s ez csodaerőt adott. Rahaline ugyanazon férfiai, kik tisztartójukat megölték, a legnagyobb munkákat felügyelő nélkül végezték. Mert kölcsönösen ügyeltek egymásra. Minden egyes munkás kitartásáról és szorgalmáról könyvet vezettek és a hét végén mindenki annyit kapott, amennyit igazán megérdemelt, A jövedelemben nem volt egyenlőség. A szorgalmasabb többet kapott mint a lusta.

– Bravo! Kialtotta valaki a tömegeből és a többiek nevettek egy kicsit

Dávid pedig folytatta:

– Utólag bebizonyították, hogy egy rahalinei munkás átlag kétszerannyit dolgozott, mint egy környékbeli. Pedig ugyanaz a talaj volt, s ugyanazok az emberek. De ők megtalálták a megváltó alapot, a nemzetgazdászati természövetkezetet. A fizetést nem pénzben, hanem értékpapírokban kapták meg, melyeknek azonban csak Rahalinében volt értékök. De amire szükségök volt, megkapták a boltban, amely a szövetekezett tulajdona volt. Az üzlet csak a legjobb árukat tartotta és azokat is bevásárlási áron adta. E történet leírói állítják, hogy a rahalineiek boltjukban mindent 50%-kal olcsóbban kaptak. A tagok munkával való ellátásáról mindig gondoskodtak, továbbá arról is, hogy mindenki, tekintet nélkül az évszakra, állandóan megkapja a napi bérét. A betegek és

munkaképtelenek jó bánásmódban és állandó ápolásban részesültek. Az apa halála alkalmával gondoskodtak gyermekeiről... De minek meséljek nektek oly dolgokat, miket könyvekben sokkal könnyebben olvashattok. Majd elküldöm Webb, Potter, Oppenheimer, Seifert, Haller és még sok más író műveit könyvtáratok számára.

Az előbbi szerény munkás még egyszer jelentkezett:

– Littvák úr, mi történt aztán Rahalinével? Dávid felelt:

– Két esztendő folyamán Rahaline rendkívüli módon virágzott. A lakás, bútorzat, evés, ruházat, életmód és gyermeknevelés egészséges parasztok jólétére vallott. Az évenkénti jövedelem már jóval fölülmulta a fizetendő bérösszeget és Rahaline szövetkezettjei mihamar Rahaline tulajdonosaivá is lettek volna, ha mr. Vandaleur művét cserben nem hagyja Vandaleur Dublinben a zöld asztal mellett elveszte vagyonát, s Amerikába menekült. A hitelezői eladták Rahalinét, a bérlő gazdákat szétkergették és a boldog sziget újra a nyomor tengerébe merült. De Rahaline történetét el nem felejtettük. A tudomány fönntartotta emlékét, s midőn mi népünket Palesztina drága földjére visszavezettük, ezer Rahalinét teremlettünk. Egy Vandaleur nem volna ehhez elég erős és megbízható. Nagy és hatalmas összességnek kellett az ő helyét betölteni. És ez összesség a mi új társaságunk. Ez a ti földes uratok, ő szerezte meg nektek a földet és munkaeszközeiteket, melyeknek jóléteteket köszönhetitek. De az új társaság sem szerezte meg mindezt önönmagától, nem csak vezetőinek

feje, s alapítóinak zsebe segítette őt meg eddig. Az új társaság is azon eszmén alapul, melyei a kultúrnépek közös munkájának termései. Hát értitek-e már, hogy mire gondolok kedves barátaim? Nem volna illendő, hogy ha valakit, bárhonnan jött úgyn, s bármilyen vallású, nemzetiségű legyen, hallanánk a mi gyümölcseink élvezésétől. Mert mi is csak más kultúrnépek nyomán jutottunk eredményre. Ha valaki hozzánk akar csatlakozni, ha törvényeinket magára nézve kötelezőknek ismeri el, s a társaságunkbeli kötelességeket magára vállalja, úgy részesüljön is minden kedvezményben, mely új társaságunk minden tagját megilleti. Amit elértünk, mások munkálatainak köszönhetjük. S ezért úgy illik, hogy adósságunkat lefizessük. S erre csak egy utunk van: a kölcsönös legnagyobb fokú türelem, jelszónk mindig csak az legyen. Ember! testvérem vagy.

Az öreg Sámuel rabbi felállott és reszkető kezeivel tapsolt a szónoknak. A tömeg követte példáját; ujjongva éltették Dávidot, ki már el akarta hagyni a dobogót. De Mendel hatalmas hangon kiáltott közbe:

– Akkor aztán az idegenek eleszik előlünk kenyerünket!

Ekkor Dávid visszafordult, s intett a tömegnek jelezvén, hogy még beszélni akar:

– Nem Mendel! Ez tévedés. Azok, kik később jönnek, nem szegényebbé, hanem gazdagabbá tesznek benneteket. Egy ország gazdagsága munkás embereinek számától függ. Hisz ezt magatokról tudjátok. Igazságos életrendünk mellett, minél többen jönnek, annál több a munka és a kenyér. Természetesen az utóbbjövőknek nem adjátok oda megművelt

földeiteket, s megszerzett jogaitokat. Valamint Neudorf számára más minden új letelepülő, úgy áldás az az új társaságnak is. Mindenkinék meg kell szereznie a birtokot, melyet élvezni akar. És minél több birtok válik értékesé, annál többet nyert általa a mi közösségünk. Köztetek az idősebbek, kik Neudorf történetet végigélték, tudják ezt a tapasztalatból. Eleinte csak körülbelül húsz család volt itt. Most kérdem tőletek: Ártott-e ezeknek, hogy lassanként még harminc, ötven, még száz család telepedett le? Kérdem tőletek: Szegényebbek, vagy gazdagabbak lettek-e az első letelepülők?

Viharosan hangzott a felelet, mert az emberek csak most értetek meg őt teljesen:

– Ljtváknak igaza van. Mindnyájunk sora most jobb, sokkal jobb.

– Íme, a felelet. Amint eddig történt, így fog ez történni tovább is. Minél több ember jön, hogy velünk munkálkodjék, annál jobban megy majd nektek. Ezért nem csak emberszeretetből kell kiáltanunk, hogy: „Ember testvérem vagy”, hanem önzésből is kiállhatjuk: Testvér szívesen látunk. Az idősebbek tudják, hogy milyen volt e vidék húsz év előtt, milyen pusztá és sivár. Az első bevándorlók foglalták le a legjobb földet. A későbbiek kevésbé jót nyertek és azt is elsőrendűvé változtatták. Minél későbben jött valaki annál rosszabb földet kapott, de mivelhetővé változtatta. Köves föld termékeny lett, mocsaras vidék [kiszárított. Valamely telepítés közelében rossz föld is nagy vonzóerőt gyakorol. És Neudorf ma kert. nagy kiterjedésű, fenséges kert, melyben öröm az élet. De minden

ültetvénytek értételenné lesz és elszárad, ha szabad-
elvűség, nagylelkűség és emberszeretet nálatok nem
tenyészik. Azt öntözzétek, s ápoljátok, az virágozzék
nálatok. És mivel ezt várom tőletek, reménnyel kiál-
tom, hogy éljen, éljen, éljen Neudorf.

Így fejezé be beszédét Dávid. A lelkesedés
pedig óriási volt. Éljen Litvák, éljen Neudorf kiálták
a férfiak, s a nők. Vállaikra emelték a szónokot, ki
e megtiszteltetés ellen hiába védekezett és körül-
hordták őt a tömegben.

És e napon dr. Geyer elveszte a neudorfi
választók szavazatait.

4. Fejezet.

Az utazótársaság megszemlélte aztán Neudorf
mintaszerű nemzetgazdászati intézményeit. Mr.
Kingscourt különösen a chemiai kísérletező állomás
és a község modern gépháza iránt érdeklődött.
Löwenberg Frigyes inkább a népiskolában tartózko-
dott tovább és a népszerűen tudományos könyvek-
kel bőven ellátott nyilvános könyvtárban.
Mirjam, ki mint tanítónő mindenhez értett, mindent
megmagyarázott neki. Eleinte örvendve csodálko-
zott, de minél többet hallott az ifjú nemzedék mind
szellemi, mind testi fejlesztésére irányuló szép és

hasznos intézményekről, annál szomorúbb lett és végre nagyot sóhajtott.

– Mi baja van doktor úr? kérde Mirjam barátságosan.

– Nagyon hibásnak érzem magam Mirjam kisasszony. Most látom csak, hogy mennyire nem teljesítettem kötelességemet. Én a nép megsegítésének eme művén munkálkodhattam volna, sőt munkálkodnom kellett volna. Én a műveltebbek közül való voltam, s így meg kellett volna értenem időm, és korom hangulatát. Oh, de én csak saját keserves sorsommal voltam elfoglalva. Én elmenekültem és életem húsz esztendejét a legbutább haszontalanságban töltöttem. Nem is mondhatom, hogyan érzem... én szégyelem magam.

Mirjam jóságosan tagadni akarta ezt.

– Nem, Mirjam kisasszony, ne is kísérelje meg, hogy engem vigasztaljon. Ön, kinek minden lépése közhasznú, csak sajnálkozásból mondhat nekem ellent, de nem meggyőződésből. Szégyenkezem tétlenségem, önzésem miatt. Az én időmben minden művelt zsidónak az lett volna a kötelessége, hogy szegény népének sorsán segíteni igyekezzék. Ezen kötelességemet csúnyán elmulasztottam. Szidjon össze Mirjam kisasszony, de legalább ne vessen meg.

– Önt megvetni? felelt ő lágy hangján, hogyan tehetném azt? Önt, házunk jóltevőjét megvessem?

– Oh kérem ne beszéljünk erről többet, mondta Frigyes. Még kedvtelenebbé tesz, ha dicsér. Hisz jól tudom, hogy semmi dicséretet meg nem érdem-

lek. A művelteknek van kötelességük, mint hajdan a noblesse oblige. Ez a kötelesség, hogy munkálkodják az emberiség szellemi és testi fejlesztésén ereje és belátása szerint. Minden jószágával sem lesz képes velem megértetni, hogy szemrehányást nem érdemlek.

– Hát már későn volna? volt az ő felelete. Hisz még mindig beléphet az új társaság soraiba. Az ön számára is ki fognak jelölni oly helyet, hol munkásságát kifejtheti. Mi minden új erőt szívesen fogadunk. Hisz hallhatta bátyámtól. És mily szívesen felveszik majd önt.

– Azt hiszi, hogy ez lehetséges Mirjam kisasszony, kérde Frigyes boldogan. Nincsen még késő. Még hasznos emberré lehetek?

– Természetes, nevetett Mirjam.

És ekkor Frigyesnek megint támadtak reményei. Ifjúnak érezte magát, midőn egész új életet remélt élni. De hirtelen lelohadt lelkesedése és mégyszer sóhajtott:

– Oh nem Mirjam kisasszony, ez nagyon szép lett volna. Nem tehetem amit tenni akarok. Nem maradhatok itt, mert magam fölött nem rendelkezem.

Az utóbbi mondatra Mirjam egy árnyalattal sápadtabb lett és hangja könnyedén reszkedett, midőn kérde:

– Hát ön nem szabad?

– Nem, életem fogytáig le vagyok kötve. Szinte hangtalanul kérde:

– Szabad tudnom, kihez?

– Mr. Kingscourthoz.

És Frigyes elmondta, hogy mily viszonyban áll az öreggel. Becsületszavát adta Kingscourtnak, hogy őt soha el nem hagyja. Tehát nem maradhat tovább az országban, míg az öreg el nem akar menni, s ez nemsokára valószínűleg elkövetkezik.

Mirjam arca e tudósításra kiderült.

– És ha mr. Kingscourt felmentené önt becsületszava alól? – kérdé.

– Ó azt nem tenné, hacsak magam arra nem kérném. De már ily kérelem is hűtlenség és hálátlanság volna a jóságos Kingscourt ellen. Nekem nincs jobb barátom a földön, mint ő, s én is egyetlen barátja vagyok. Mi történnék vele, ha elhagynám?

– Neki is itt kellene maradnia, mondta Mirjam.

De ezt Frigyes, amint az öreget ismeré, kizártanak, lehetetlennek tartotta. Legjobb esetben Kingscourt még néhány napig vagy hétig tartózkodik az országban, hogy a látnivalókat megtekintse. De aztán visszatarthatlanul tovább utazik Európába.

Mialatt ők így beszélgettek, a többiek is befejezték körútjokat. Friedman előljárónak a házában tálalták fel a vendégeknek az egyszerű ebédet. Még egy órácskát töltöttek az asztal mellett, miközben Neudorf múltjáról, s jövőjéről beszéltek. A legtöbb paraszt a délelőtti gyűlés után visszatért házába és munkájához látott. Csak kevés számú népség, mely a helység közepén lakott, volt jelen, miden a gépkocsira a vendégek felszállottak. Ezek kendőket lobogtattak és kalapot emelgettek még akkor is, midőn Dávid társasága, már jó messze volt.

Az országúttól jobbra s balra jólművelt földek szőlő s dohány ültetvények, de sehol egy lányi

felhasználatlan föld nem volt található. Kis távolságban láttak egy kaszálógépet, midőn a réten épen munkában volt. Olykor egy-egy szénásszekér haladt el mellettük, mely barmoknak táplálékul szolgáló szénát szállított Mirjam az ezen dolgokban tájékozatlan Frigyesnek elmagyarázta azokat a gazdasági eljárásokat, melyek szerint ezen földeket, melyeken átsiettek megművelik. Helyenként kikelt már a földből a tavaszi vetés, a tengeri és a káposzta, a lencse és a bükköny. Az ugaron fekvő földeket villamos ekék szántották át, hogy azokat a téli vetésre előkészítsék. A dohányt ágyanként már átültették és az emberek azon munkálkodtak, hogy két kis növény közül, amennyit az óvatos paraszt minden helyen elültet, a gyöngébbet eltávolítsák. A komlószarak javában hajtottak és a földművesek eukaliptuszágakat hoztak, hogy a komlót velők föltámasszák. Mások ugyan e célra drótfonadékot használtak. Az előbbieket az eukaliptuszágon a leveleket is meghagyták, hogy a nap sugarai a komlót ne égessék.

Steinek, a műépítész erre szintén beleszólt a „társalgásba és dicséneket zengett az eukaliptuszról, erről a nagyszerű ausztráliai fáról, melyből számtalan hajórakománnyal százfajtát is hozattak, még pedig élve, midőn Palesztinában a tervszerű kultúrmunka elkezdődött.

– Bizony, szólt Sára asszony tréfálva, Steinek úr a mi jó eukaliptuszunkat hálából köben is megörökítette. Legszebb díszítményei a házak tetején eukaliptuszt ábrázolnak.

Így utaztak tovább és a táj napsugaras vidámsága hatással volt lelkületükre is. Mert gyönyörű

tavaszi volt az egész tájon. Az utak, s ösvények fedve legistenibb virágtengertől, melyben a kis kék Iris a magasra nyúló rózsaszínű nőszirmokkal, a nap-színű tulipán a gyönyörű orchideával együtt hullámzott. Helyenként a földek hosszában mandula, barack s eperfák voltak ültetve.

Regényes völgyben utaztak most. itt voltak azok a sziklák és kalandos barlanglyukak, melyekben valaha, régen elmúlt időkben a zsidóhon védelmezői utolsó elvesztett harcuk után elrejtekeztek.

Dávid megindult szavakkal emlékezett meg ez időről. Rövid utat kellett még megtenniök, midőn az út kanyarodott, s előttük a délutáni nap sugarai-ban tündököelve terült el Genezareth bájos sikja, s előttük feküdt a tó. Az elragadtatás kiáltása röppent el Frigyes ajkairól eme váratlan fenséges kép láttán.

A Genezareth-tó messzire nyúló síkján számos kisebb s nagyobb hajó vont fényes barázdát.

Vitorlák fehérlettek és a villamos bárkák rézalkatrészei csillogtak. A túlsó parton, s mindenütt az erdő zöldje között fehérén tündöklőitek a villák. És itt terült el Magdala, egy tűzrólpattant új, csinos városka. De az utazók megállás nélkül Tiberiás felé siettek a parton délfelé haladva. Az életöröm kedves színjátékban tükröződött előttük, ami a Riviérának dicsőséges napjaira emlékeztetett Cannes és Nizza között. Mindenféle személyszállító eszköz haladt el mellettök előkelő s vidám emberekkel. Leginkább motorkocsik két-három, vagy több bennülövel. De lehetett régimódú kocsikat is látni, melyek elé lovat vagy szamarat fogtak, közben kerékpárosokat, lovaglókat és a sima gyalogjárón jókedvű sétálókat.

Látható volt itt oly fürdők internacionális közönsége, melyek általános divatnak örvendenek. Kingscourt és Frigyes megtudlak, hogy Tibériást gyógyító erejű fürdői, s meleg vizei miatt, valamint mivel fekvése rendkívül csinos, keresik föl a jómódúak, kik azelőtt a kemény tél elől Egyiptomba, vagy Siciliába menekültek, s Európa és Amerikát elhagyva itt keresik fel az örök tavaszt, amióta felépítették az első előkelő szállókat és az idegenáramlás is erre vette útját. Ügyes svájci vendéglősök ismerték föl először Tibériás környékének klimatikus előnyeit és fekvése szépségét, e körülményt kihasználták, s valóban jó üzleteket csináltak.

A motorkocsi most néhány ily hotel előtt haladt el. Az erkélyeken hölgyek s urak ültek, s szemlélték az utón nyilvánuló tarka színjátékot és a tavon látható élénk forgalmat. A vendéglők mögött tennispályák voltak, melyeken ifjak és leányok fehér öltözőiben tenniszt játszottak. Néhány terraszon zenekarok játszottak, még pedig magyar, olasz, s román bandák nemzeti viseleteiben. Mindezt Dávid vendégei csak futtában láthatták, mert végcéljuk még távolabb volt. Északdéli irányban végig utaztak Tibériás városán; amint elhaladtak, betekintettek a csinos utcákba, melyek a főközlekedési útba beágaztak, láttak tereket, melyeken finom stílusú paloták állottak, és egy élénk kis keleti kikötőt. Láttak bájos mecseteket, latin és görög kereszties templomokat és kődíszben pompázó zsinagógákat. Aztán a város déli részére értek, hol megint csinos szállók és villák feküdtek kertekkel váltakozva egyenes sorban. Egy félórányi gyalogút, mily az emberek egy nagy

épülethez jutnak; itt voltak a meleg források és a nagy kiterjedésű fürdőtelep.

A város és a fürdőtelep között körülbelül a fele-itton egy lomboktól beborított villa rácsos kapuja előtt állott meg a kocsí.

– Megérkeztünk, kiáltá Dávid, miközben fölállt helyéről.

A kapu megnyílt. Egy öreg úr állott a kőküszöbön, sapkája! örvendező arckifejezéssel lóbálta, s kérdé:

– Fiam, Dávid! hol van ő?

Frigyes nem tudta, mi történik vele. Már az öreg Litvák házában is oly vágyakozva várnak reá. Természetesen nem csoda működött itt közre, mert az ő jövetelének örömhíret Dávid és Mirjam szüleinek még Frigyeslaktól megtelefonálták.

És az a pompásan fellépő, biztos megjelenésű öreg úr volt az a szegény házaló, kinek Frigyes egykor a bécsi kávéházban alamizsnát akart nyújtani. Mily rendkívüli szerencsés sorsváltozás. És mindez a legtermészetesebb módon történt. Litvákék még az elsőkhöz tartoztak, kik ide jöttek és az ország fejlődését előmozdítani segítettek. Csak azt aratták le, amit becsülettel segítettek elvetni. De a ház minden bú nélkül nem szükölködött és a bú okát Dávid és Mirjam beteg anyja képezte. Frigyest mindjárt hozzá vezették. Az első emeleten, az erkélyen, honnan teljességében lehetett élvezni a tó szépséget, ült vagyis inkább feküdt karosszékében. Sárga kezeit Frigyes felé nyújtotta, midőn ez hozzá lépett és fájdalmat tükröző szemeiből végtelen hála érzete sugárzott ki.

– Igen doktor úr! monda a bevezető üdvözlő« s köszönő szavak után. Tibériás gyönyörű, a fürdők kitűnőek, de míg idő volt rá, kellett volna idejönni. Nekem már késő. Már késő!

Mirjam mellette állott, s megsimogatta arcát:

– Anyám, sokkal jobb színben vagy, mióta itt időzöl. Az ittlét jót tett neked. Ezt csak akkor fogod teljességében érezni, ha otthon lesz.

Litvákné fájdalmasan mosolygott:

– Jó gyermekem, én megelégszem így is mindennel. Hisz már majdnem Éden kertjében vagyok. Nézzen ki erre doktor, mit láthatok naponként. Ugye,, ez már Éden kertje?

Frigyes, amint Litvákné néki monda, a veranda rácsozatához lépett és kinézett a vidékre. Itt tündöklött előtte Genezareth tava. A távoli hegyek és a túlsó part körvonalai lágyan folytak össze. A túlsó oldalon a Dsolán lejtői a vízben tükröződtek. A tóészaki részén a Jordán torkolata és mögötte jeges pompájában a Hermon, amint ősz óriásként tekint el kisebb hegyek és a megifjult ország fölött. És balra a csinos kikötők, a kedves rakodópartok, Genezareth síkja, Magdala, Tiberias, az új kődiadalív, melyet körülvesznek, a hegyeken látható várromok. És mindenütt virágzás, virulás, fiatal illatozó világ.

– Ez Éden kertje! mondta Frigyes egész halkán, s midőn érezte, hogy Mirjam mellette áll, önkéntelenül megfogta kezét, mintha megakarná köszönni, hogy az élet még oly szép.

A beteg látta, amint ült karosszékében. Öröm lobogott szemeiben, szíve erősebben dobogott.

– Gyermekeim, mondta hangtalanul és álomba merült

5. Fejezet.

Abban a kis villában, melyet Litvákék az ott-tartózkodásuk idejére béreltek ki, nem lehetett elszállásolni a vendégeket. Csak Mirjam lakott szüleinél – Dávid a maga, valamint barátjai számára a fürdőhelyiségek közelében fekvő szállóban rendelt szobát. A podgyászt oda szállították és midőn Dávid szüleinek üdvözlése után szállásukra utaztak, hogy az úti portól megszabaduljanak, ott már mindent rendben találtak. A szálló csarnokában egy idősebb hölgy és két úr várta és üdvözölte őket barátságosan. Dávid azokat, kik egymást még nem ismerték kölcsönösen bemutatva. A hölgy egy amerikai zsidónő volt. Mrs Gothland. Volt valami szelíd a lelkületében úgy, hogy rövid idő alatt mindenkit meghódított. Őszülni kezdő haja között arcának még mindig csábító ereje lehetett. Az urak közül az egyik, ki az anglikán lelkészek csatnélküli hosszú köpenyegét hordotta, Hopkins H. William főtisztelendő úr volt, a jeruzsálemi hitőzség lelkipásztora. Hosszú fehér profétaszakáll

volt, s szép ábrándos kék szemei és Kingscourt legnagyobb csodálkozására egy csöppet sem sértődött meg, midőn ez őt először tévesen zsidónak hitte. A másik a műépítész testvére, Steinek tanár úr, a víg, heves természetű, szórakozott és bacillusokkal foglalkozó tudós, ki folyton oly hangosan beszélt, mintha csak nagyothalló hallgatókkal volna dolga. Fivérével rendszerint öt percnyi együttlét után veszekedésbe keveredett, pedig egymást a testvérek istenítették. Most is úgy történt. A műépítész azt tanácsolta az idegeneknek, hogy a Steinek féle laboratóriumot bátyja híres műhelyét, megtekintsék. A tanár úr ellenkezett, s homlokát ráncokba szedve kiabált:

– Hisz én nem bánom, értik? De nálam maguk nem láthatnak semmit. Nem érdemes megtekinteni. Közönséges ház sok szobával és tengeri disznóállal. Minden szobában áll egy ember, aki kísérletezik. Ez minden! Értik? Az öcsém mindig oly zavarba hoz engem.

Mrs. Gothland nevetett:

– Az urak úgy sem hisznek önnek. Intézete, mint nevezetesség, általánosan ismert.

Erre Steinek professzor úr olyat nevetett, hogy az egész csarnok visszhangzott tőle.

– Hát még mit nem? Baktériumokat akar látni? A baktériumokat azt jellemzi, hogy nem lehet: őket látni, már tudniillik, szabad szemmel. Ez ugyan szép látnivaló. Különben ismerik az én álláspontomat. Én nem hiszek a baktériumokban. Tényészem éket, de egyszersmind tagadom létezésüket. Értenek?

– Nem, mondja Kingscourt gyönyörködve. Egy szót sem értek belőle. Kémiai laboratórium az:

ön műhelye, azt értem. De mit főz ott tulajdonképpen professzor úr?

Ez kedélyesen mosolygott:

– Pestist, kolerát, difteritiszt, tüdővéaszt, gyermekágyi betegséget, veszettséget, maláriát ...

– Pfuj, gyalázat...

– Ugyanis az emberiség eme ellenségei elleni gyógyszereket. De nem sokat fogjuk kérdezni és nélküle meglátogatjuk intézetét. Distingvált idegennek nincs megtiltva a belépés, majd csak körül vezet valaki, monda mrs. Gothland.

– Jaj, csak azt ne! kiáltott a tanár, akkor már Isten nevében önökkel megyek. Mert különben még” legbutább assistensemre találnak, aki megmutatja önöknek a kolierabacillust, s azt fogja mondani, hogy az a streptokokk bacillus. Értenek?

– Egy szót sem! Vallotta be Kingscourt.

A társaság kis időre széteszlott. A műépítész úr Hopkins számára magával hozta egy Jeruzsálem közelében építendő angol kórház tervrajzát, s így egymással némi megbeszélni valójuk volt. Sára aszszony mindenek előtt Fricziről gondoskodott. Dáviá szabadságot kért, a ferencrendiekhez akar menni páter Ignátzért, kit szintén meghívott a ma esti ünnephez. Elhatározták, hogy az estebédhez az öreg: Littvák házában gyűlnek. Mrs Gothland jótállott arról, hogy az urakat pontosan odahozza és aztán Kingscourt, Frigyes, Besid bej és a tanár kíséretében Steinek intézetébe utaztak, hova egy negyedóra alatt el is értek. Délfelé feküdt a tó partján egy hegyfok mögött és dísztelen, kis kiterjedésű épület volt,

Steinek megjegyzé:

– Céljaink elérése nincs szükségünk nagy házra. Baktériumok ugyanis nem foglalnak el sok helyet. Istállóim a melléképületekben vannak, melyeket ott láthat. Sok lóra és más állatra van szükségem. Értenek?

– Aha ön szeret lovagolni, szólott Kingscourt. Érthető e gyönyörű vidéken.

– Mit akar a vidéktől? Kiáltott Steinek professzor. Szükségem azért van lovakra, szamarakra és kutyákra, szóval mindenféle állatra, hogy szérumot állítsak elő. Nagy mértékben gyártjuk e gyógyszereket. Az istállók egészen addig nyúlnak le, hol a levegőgyár épületeit látja.

– Micsoda? Kiáltott Kingscourt. Tisztelt lómérgező úr, nekem csak nem akarja azt mesélni hogy itt levegőt gyártanak. Hisz itt van elég levegő, olyan, melyet élvezet beszívni.

– Hiszen tudhatná, hogy cseppfolyós levegőre gondolok mr. Kingscourt. Érti?

– Ja úgy! Ezt már értem. Ezt már ismertem Amerikában, mielőtt elhagytam a művelt világot. Hát ezt az ipart is felkarolták önök?

– Ezt is, valamint minden más hasznos ipart. Sőt a hűtésben bizonyos előnyünk van. Ez megmagyarázható abból, hogy országunk meleg, legalább is tőlünk délre a Jordán mentén mindenütt meleg, s így a hűtésre különös gondot kell fordítanunk. Érti. Amint a legjobb kályhákat a hideg országokban építik, míg Romában az emberek télen keservesen fagyoskodnak, úgy nekünk a meleg felien kell elegendő jéggel védekeznünk, Ha ön például a forró évszakban, bármelyik szerény palesztinai házba

bemegy, ott találja a hűsítő jégömböt a szoba közepén. Aki valamivel többet fizet, az kaphat egy virágcsokrot jégben, s akár ebédlőasztalára is felteheti.

– Oh ismerem, monda Kingscourt, ezt a tréfát a jégbe állított friss virággal. Már az 1900. párizsi kiállításon is láttam.

– Nem is akartam önnek újat elmondani. Mi csak felhasználtuk azt, amit megfelelőnek tartottunk. A hűtő szerek náluk szükségesek, s ezért az óriási verseny miatt rendkívül olcsón, s nagy (mennyiségben gyártják. Nem mehet persze mindenki, mint a gazdagok, a Libanon hegyei közé, midőn a nyár közeledik. Így van és volt ez Európában is. De a tudomány megtanított bennünket arra, hogy életünket a föld felületén, minden helyen hogyan tehetjük kellemesebbé és egészségesebbé. Értenek. A technicán tanult ifjaink és leleményes vállalkozók útján minden ismeretes ipart átültettünk országunkba. Az ipar kozmopolitizmusa, már az önök [idejében is felismerhető volt. Mért ne hozhattak volna mindent be, midőn a vállalkozók számára itt is elegendő nyereség kínálkozott. Földünkben kincsek rejtekeztek, csak ki kellett őket ásni. A chemiai iparok jelentek meg legelőször, hisz úgy lehet mondani, ezek a legkönnyebben átvehetők. Mr. Kingscourt, nem tanult ön véletlenül valamely egyetemen chemiát a múlt évszázadban?

– Nem, véletlenül nem!

– Akkor hallhatta volna, hogy tanult körökben mit beszéltek már akkor is Palesztína értékéről. Besid bej, ki a chemia doktorátusát Németországban nyerte el, megmondhatná önnek.

Besid szerényen szólott:

– Valóban zavarba hoz tanár úr, ha azt kívánja, hogy az ön jelenlétében kevés tudással kérkedjem. Különbö a múlt század végén minden műegyetemi hallgató tudta, hogy Palesztina földje sok kincs tartalmaz. A Jordán völgye és a holt tenger vidéke az iskoláknak mindig felhasznált példája volt. Egy múlt századvégi német kémikus azt írta a holt tengerről. „Ez az óceán felszíne alatt legmélyebben fekvő víz majdnem koncentrált lúgot alkot másutt ismeretlen összetétellel és oly aszfaltszerű salakja van, mely sehol másutt nem található... „ Ha vízi erőre berendezett intézményeinket meg fogják szemlélni, látni fogják, hogy miképpen használtuk fel a földközi tenger, s a Holttenger közt fennálló szintkülönbséget. De ez más dolog, ezt szintén meg fogják ismerni. Csak azt akartam mondani, hogy a holttenger vizének tartalma oly töményített lúg, melyhez hasonlót csak Staszfurtban ismerünk. Hallottak már önök is bizonyára a staszfurti kálisóbányákról, melyeket ural az egész világ. Nekünk ugyané só a Holttengerben sokkal nagyobb mértékben van meg.

– Mesés! kiáltá Kingscourt.

– Egyáltalában nem, nevetett Besid bej. Ez mind oly természetes, mint bármi más. Ami meg van Staszfurtban, az meglehet a Holttengerben is. Természetesen e víz sokkal gazdagabb, mint a világ bármely más vize. Arra a mondásra kell gondolnunk, mely szerint egy szikla merült el vizében. Gyermek hiheti, hogy ily szikla csak aranyláncokból, csatokból s pénzből állhat. De a Holttenger sói

szintén aranyat érnek. Annyi brómot semmi más természetes lúg nem tartalmaz. Hisz tudja ön, hogy a bróm mily értékes anyag. És még mi mindent termelünk mi országunk eme termékeny kerületében, mely azelőtt a legsivárabb holt volt. A Jordán völgyében és a Holttengerben bitumennel itatott mész van, melyből az ó-világnak legjobb aszfaltját készítik. Elschner a német chemikus már régebben megállapította, hogy a vidék geológiai alakulása petróleum jelenlétére vall. S ezt csakugyan találtak is benne. Kén és foszfatokat szintén kimeríthetetlen mértékben bírunk. A foszfátoknak műtrágya készítésére való alkalmasságát ön szintúgy ismerheti, mint én. Csakugyan a mi foszfataink versenyeznek a tunisival, s az algerival, s amellet bányászásuk nem jár annyi fáradsággal és kiadással, mint például az amerikai Florida tartománybelié. A mesterséges trágya, melyet oly könnyen és olcsón szerezhettünk, természetesen szintén hozzájárult földművelésünk oly nagymértékű fellendüléséhez ... De félek, hogy Mrs. Gothland e tulkomoly beszédek mellett unatkozik.

– Dehogyan unatkozom, biztosítá őket a hölgy szeretetreméltóan.

A tanár folytatta az előbbi beszédet:

– A modern életben már ilyen az összefüggés az ipar és a földművelés között. Értenek? Minden tartozik valamihez. Csak vállalkozási kedvnek s tudásnak kell lennie, hogy összeköttetéseket lehessen előállítani. Én magam, amint önök előtt állok, jól lehet a tudomány számára vagyok csak, szintén dolgozom iparos és földművesként.

– No ezt csak megmagyarázza nekem mélyen tisztelt baktériumterjesztő úr! csodálkozott Kingscourt.

– Nos hát figyeljen, monda Steinek mosolyogva. Már régen ismert tény a bakteriológiában, hogy a különféle sajtok íze, a dohány illata oly mikroorganizmusoktól származik, melyekkel nekem dolgom van. Tehát azon igyekeztünk, hogy ezeket a csöpp íz- és illat-okozókat előállítsuk, hogy azokat a sajtgyárosoknak és dohányültetvényeseknek szállítsuk. Országunk különféle sajtjai így most a legjobb svájci és francia sajtokkal sikeresen veszik fel a versenyt. És a meleg Jordán völgyében oly dohányt termelnek, mely nem marad el a havanai mögül sem.

És vendégeit intézetének szobáin keresztülvezette. Intézete a párisi pasteurintézet mintájára volt berendezve. Számos assistensét nem zavarta az ő bejövételük, nyugodtan dolgoztak tovább üvegeikkel, mikroszkopjaikkal nagy tűzhelyeik fölött, miközben a kérdésekre udvarias feleleteket adtak. Egyik „azonban kedélyes gorombasággal támadt Steinekre, mesterére:

– Hagyjon békében tanár. Nincs időm most, hogy a kérdésekre feleljek. A fickó különben megint elmenekül.

Steinek vendégeit rögtön kivitte a szobából és azt mondta:

– Teljesen igaza van, a fickó ugyanis egy bacillus. Értetek?

Aztán saját szobájába vezette vendégeit» Ez ép oly egyszerű volt, mint ségédeinek szobája.

– Itt dolgozom én.

– Min, ha szabad kérdezni, kérdé Frigyes. A tudós arca egyszerre ábrándos lett:

– Afrika megnyitásán.

A látogatók azt hitték, hogy nem jól hallották, mit mondott. Vagy pedig a tudósnak nincs helyén valami a fejében.

Kingscourt gyanús szempillantással ismétlé:

– Ön azt mondja: Afrika megnyitásán?

– Igenis mr. Kingscourt. Ugyanis remélem, hogy megtalálom a szert a malária ellen. Itt Palesztinában ugyan, hála mocsártalanítási munkáinknak, csatornázásunknak s eukaliptusz ültetvényeinknek, a maláriával nem sok dolgunk akad. De mások a viszonyok Afrikában. Ez ott mind lehetetlenség, mert az alap, a tömeges bevándoi lás ott hiányzik. A fehér ember, ki ott gyarmatot alapít, tönkre megy. Afrika a kultúra számára csak akkor nyílik meg, ha a maláriát ártalmatlanná tesszük. Akkor lesz ez óriási tér az európai államok túlságos népessége számára hozzáférhető. Csak akkor található [proletár tömegek számára egészséges lefolyás. Értének?

Kingscourt nevetett:

– Ön tehát a fehér embereket át akarja szállítani a fekete földrészre. Ön varázsló.

De Steinek komolyan felelt,

– Nemcsak a fehéréket. A feketéket is. Még van egy nép, melynek szerencsétlenségét valóságában csak zsidó értheti meg. S ez a néger faj. Ne nevéssen mr. Kingscourt. Emlékezzék vissza a rabszolgakereskedés kegyetlen mozzanataira. Embereket, ha feketék voltak is, embereket raboltak, kínoztak s eladtak, akár csak valami barmot. Ivadékaik az idegenben gyűlöltén és megvetve növekedtek föl, csak azért, mert feketeszínű volt a bőrük. Nem szégyenleni,

magam, midőn azt mondom, hogy miután a zsidók visszatérését megértem, a négerek visszatérésén is igyekszem munkálkodni.

– Ön téved, monda Kingscourt, nem nevetek. Sőt ellenkezőleg, ördög vigyen el engem, nagyszerűnek tartom. S ön oly oldalra fordítja figyelmemet, merre még álomban sem jártam.

– Azért munkálkodom Afrika megnyitásán. Minden embernek legyen meg a hazája. Akkor szívesebbek lesznek egymás iránt. Akkor az emberek meg fogják egymást érteni és szeretni fogják egymást. Értene?

És mrs. Gothland kimondotta lágy hangon, amit a többiek is gondoltak és kívántak:

– Steinek tanár úr ... az Isten áldja meg.

6. Fejezet.

Azt az ünnepélyes hangulatot, melybe a társaság a Steinek-féle intézet meglátogatásánál jutott, a visszamenésnél sokkal vígabb hangulat váltotta föl. Mert midőn a fürdő előtt haladtak, Besid azt az ajánlatot tette, hogy szálljanak ki és töltsenek egy félórát a fürdőkertben a zene mellett. Elhagyták a gépkocsit és a parkba mentek, hol most meglehetősen sokan tartózkodtak, ültek a padokon, vagy sétáltak figyelve

a zenekar darabjaira. A fürdőhelyek szokott közönsége volt ez. Korhely munkátlank, cifra hölgyek. A pálmák alatt ültek, kerti székeken, melyek hajlott bádoglememezekből valók voltak, az előttük elhaladókat bírálták, pletykáltak, flirtöltek, amint ezt látni lehet mindenütt a világon.

Kingscourt ezt goromba kedélyességgel vette észre.

– Hogy végre mégis láthatom a drágaköves zsidóasszonyokat. Már vágyakoztam utánok. Azt hittem, hogy az egész csak csalás, hogy nem is vagyunk zsidóországban. Most már látom, igazán ott vagyok. Itt vannak a különböző tollas kalapok, a tarka s feltűnő selyemruhák, ezek az ékszeres zsidónők. Ne vegye magára mrs. Gothland, Ön más megbírálás alá esik.

Mrs. Gothland egyáltalán nem vette rossz néven a beszédet; a tanár pedig földrengésszerűen nevetett:

– Most már evvel nem sérthet bennünket, mr. Kingscourt. Ily megjegyzések sértettek bennünket régebben, de ma már nem. Azelőtt a sétáló ifjak, a tolakodók és felcifrázott zsidó asszonyok után ítélték meg bennünket. Most már tudják, hogy vannak másfajta zsidók is. Ma már szidhatja ezt a népséget, ha akarja; mihelyt sötét lesz, én is önnel tartok.

A fürdőkertben a nevető társaság, 3mint a főúton végigment, föltűnést keltett. A profeszort már majd minden ember ismerte, s ezért mindenki figyelemmel kísérte őt, s azt a föltűnő idegent, ki az ő társaságában ment. Hogy a kíváncsi tekintetek elől meneküljön, Steinek vendégeivel egy mellékútra tért, de ekkor

jutottak csak valóban oly társaságba, mely elől menekülni akartak. Itt a bokrok körül több hölgy és úr ült élénken; társalogva. Egyik közülük fölugrott, az öröm felt; nő jeleivel futott Frigyes elé és hangosan szólította meg.

– Doktor úr! doktor úr! Mit gondol, kiről beszéltünk egész időn át. Nos, találja ki! Önről. Igazán úgy örvendek.

Ez az örvendező úr Schiffmann volt. Frigyest a körbe vonta ömledező szavakkal mutatta be a társaságnak, széket tolt alája, s reá nyomta. Ez mind oly gyorsan történt, hogy Frigyes, ha a meglepetéstől nem is lett volna az ellenállásra képtelen, sem védekezhetett volna. Meglepetése onnan származott, hogy oly hirtelenül ifjúkori szerelme tárgyának, Löffler Ernesztinnek közelébe jutott. Még mielőtt szólott volna, tekintetével s mosolygással üdvözölte őt, s ő nem tudott beszélni. Ekközben Schiffmann Steinekhez, kit ismert, és a többiekhez sietett vissza. Akár csak egy utcai boltos, kérte őket, hogy lépjenek közelebb. A tanár nem nagy kedvet mutatott arra, hogy itt maradjon, de Kingscourt úgy vélekedett, hogy Frigyest még sem szabad magára hagyni. „Mitgefangen, mitgehungen”. *) Schiffmann jókedvűen nevetett eme kétes szeretetreméltóságon. Aztán székeket hozott és megnevezte a jelenlevőket. Sehlesinger úr, a neje és leánya, Walter úr és neje, Weinberger kisasszony Grün, Blau s Weinberger urak.

Frigyes mindezt mint egy ködön keresztül látta

*) Jelentése körülbelül annyi: Ha már velem együtt elfogtak, hát ő velem együtt maradunk itt. A ford.

és hallotta. Régi idők merültek fel agyában. Megint a Löffler-féle házban, az eljegyzésen járt az esze. Itt volt most e társaság, mely elől akkor elmenekült. Mindnyájan megöregedve, de még ugyanazok, csak a két fiatal leány volt az újabb nemzedék képviselője. Az a gyöngéd arc, mely őt oly idegenül nézte végig, teljesen Ernesztine hasonmása. A beszélgetésből csak keveset hallott, azt is mint zavart susogást, annyira sükké tette a múlt emlékének a súlya. Csak akkor ébredt föl, midőn őt szólította meg valaki. Grün, az egyik adomázó szólott hozzá: – Nos Löwenberg úr, hogy érzi itt magát Hogyan? Ön nem talál szavakat? Talán túl sok zsidó van itt? Nevettek. Frigyes lassan felelt:

– Az igazat megvallva ön az első, ki ezt észre véteti velem.

– Nagyszerű, hahaha, vigyorgott Schiffmann.

A többiek is nevettek. Frigyes most vette csak «észre, hogy feleletét oly illetlen viccnek tekintették, melyek e körben szokásosak voltak. Grün rosszabbra is elkészülve föl sem vette. Blau úr azonban, a másik bohóc vetélytársát vigyorogva igyekezett megsérteni:

– Grün képes volna még arra is, hogy az embereket itt is antiszemitákká tegye.

– Tréfái már nagyon avultak, Blau úr, szolt közbe Walter dr. Hisz hála Istennek, nincsen már a világon több antiszemita.

– Ha ezt biztosan tudnám, felelt Blau, akkor berendezkedném ez üzletre.

Kingscourt a mellette ülő Steinek füle felé hajolt, sűgva mondta neki:

– Kedves professzorom, úgy látom, hogy ezen uraságok előtt önnek nem szabadna említést tenni az ön négereszelméről. Be szépen kinevetnék!

– Az nem bizonyít semmit eszmém ellen, felelt Steinek szintúgy. Ez a társaság kezdetben a zsidó nép gondolatát is kinevette. Ezek az utolsók, kiknek valami okosat lehet mondani.

De Frigyes fölkapta az utóbbi megjegyzést.

– Igaz-e az, kérdé, hogy a zsidógyűlölet gyengült?

– Miért mondja, hogy gyengült, kiáltott Schlesinger. Mondja, hogy eltűnt.

– Arról, szólt Blau szemtelenül, senki inkább önt útba nem igazíthatja, mint Veiglstock dr. úr. Ő úgy viselkedett, mint valami kapitány. Utolsóán hagyta el a hajót.

Az ügyvéd mérges volt.

– Hallja Blau úr, majd füleinél fogom meg önt, s úgy tanítom meg arra, hogy mi az én nevem. Walter vagyok én most és mindörökre. Hogy atyám becsületes neve miatt soha sem szégyenkeztem, azt tudja mindenki. Régebben az előítéleteknek engedményeket kellett tenni, ha az ember haladni akart a korrallal.

– És ez ma már nem szükséges? Kérdé Frigyes.

– Nem. Különben kivételesen igaz, amit Blau hamis tréfájával mondani akart. Kevéssel ezelőtt jöttem ide. Ebből azonban csak azt lehet látni, hogy nem a szükségnek engedelmeskedtem, hanem saját ösztönömnek.

– Ende Jud, alles Jud, jegyzé meg a jó Grün úr. Blau úr azonban nem merte a békességet megzavarni s ezért csak egész halkán, úgy hogy az ügyvéd nem hallhatta, tett megjegyzést a klienseknek hirtelen történt megfogyatkozásáról.

Most Walter dr. neki vetette magát, s kezdett beszélni arról, hogy annyi zsidó kivándorlása mily hatással volt Európára. Ő már t. i. Walter, eleitől fogva látta, hogy a cionista mozgalom, úgy a távozóknak, mint az ott maradóknak, csak javára válhatik. Ő egyike volt a legelsőknek, kik a mozgalom hasznosságát belátták, és habár akkori állása nem is engedte, hogy érzelmeit s meggyőződését nyíltan hangoztassa, azért saját kis körében mégis a nemzeti gondolat szóvivője volt. Bizonyíték erre, hogy akkor irodájában egy fiatal tanulót alkalmazott, és nem vette el tőle kenyerét, nem kergette el, midőn megtudta, hogy az ifjú cionista gyűléseket látogat. A nemzeti alaphoz is hozzájárult filléreivel, midőn ez már néhány millió font sterlinggel rendelkezett, s így az adományozott összeg tekintetében biztos volt.

Blau úr, az adományáros revanche-ot akart venni az előbb szenvedett megaláztatásért:

– Fillérjeit? Bocsásson meg doktor úr, ha kérdezem, de növekedett már akkor a fillér értéke« Mert amint tudom, a fillér ... a fillér ...

Walter dr. úr azért nem vesztette el az egyensúlyt. Vállait vonogatta, a kérdezősködőre megvetően nézett és előadását tovább folytatta. Azt, hogy a Palesztinába utazottak itt nagy és biztos otthont szerettek, ma már mindenki láthatja. De azon zsidóknak is, kik lakóhelyükön maradtak, javult a sora. Nem

támadták őket annyira, amióta a zsidó konkurrencia gyöngült, sőt lehet mondani, eltűnt. A zsidókkal töményített, vagy, amint mondták, az elzsidósodott országokban jelentékeny szociális megkönnyebbülés állott be. A lefolyás ugyan eleinte csak a zsidóság alsó téregeit érintette, de nemsokára azt a közép és felső rétegekben is megéreztek. Először csak azok vándoroltak ki, akik mindenképpen csak nyerhettek, s s nem veszthettek a kivándorlás folytán. Ment mindenki, miután a kivándorlás csak önkéntes volt, akinek meg volt a reménye, hogy sorsán ez úton javít. A munkanélküliek és kétségbeesettek tartottak legelőször arra felé, hol a munka és remény tág ösvénye nyílt meg számukra. Ez a mozzanat egészen természetes volt ... Palesztínában meg volt az eshetőség arra, s ezt jól tudta mindenki, hogy a tömegesen meginduló vállalatoknál az emberek falat kenyerüket megkeressék, sőt idővel jólétre is szert tegyenek. És csábította őket azon kívül a teljes szabadság. Nem is elég vonzó erőt gyakorolt. Azonkívül megtörtént a jótékony társulatok egyesülése. Ezeknek azelőtt hittársaikkal, kiket a nyomor és gyűlölet kergetett ki házaikból, volt elegendő bajuk. Azelőtt minden egyes helyre csak szorítózkodó nyomor az egész zsidóság nyomora és baja volt. Hogyha valamelyik keleteurópai államban a legszegényebbek még tovább nem tarthattak ki, és keserves útjukra indultak, akkor lassanként a távolabb eső községeket is érintette a baj. Mert adtak, folyton adtak a vándorló koldusoknak, de elegendőt adni nekik nem lehetett. Rettentő összegeket adtak ki e célra, de az osztályozás

minden kísérlete nélkül s így az adományozóknak még az az elégtételük sem volt meg, hogy tudták volna, hogy méltóknak adták adományaikat. És az eredmény a nyomorúságnak még csak kis mértékben való enyhítése sem volt, sőt ellenkezőleg, ily módon csak növesztették a koldulásból élők számát, támogattak egy nyomorúságos foglalkozást, a koldulást. A cionista mozgalomban megvolt az alap, mely szerint az összes jótékony egyesületek eggyé olvadhattak. A világ összes hitközségei segítették szegényeiket, hogy Palesztinába költözködhessenek. Ezáltal a munkátlan koldusoktól megszabadultak és kevesebb fáradságba került, mintha szétküldik őket az idegenbe, és megvolt rá a biztosíték, hogy a munkára hajlandók és méltóak itt biztos munkához juthatnak. Aki becsületesen akart dolgozni, az Palesztinában talált rá alkalmat, hogy hasznossá tegye magát. Aki azt mondta, hogy Palesztinában nem tud dolgozni, arról egész biztonsággal lehetett állítani, hogy korhely és lusta. Az nem érdemelt tovább is részvétet. Voltak eleinte értelmetlenek, akik azt hitték, hogy ily nagy proletárbevándorlás nem járhat eredménnyel. Hogy mily buta és műveltségre nem valló volt e kételkedés, azt dr. Walter és a hasongondolkozású emberek, kiknek látóköriük tovább terjedt orruknál, rögtön belátták. Hát a világtörténetben nincs-e száz meg száz példa rá, hogy éhezőknek gyarmatalapításai sikerültek. A jóllakottaknak nincs rá okuk, hogy a műveltség határait kitolják. De az éhezők ké a világ. A jóllakottak meg otthon maradnak. A vallásokban zavart puritánok szállták meg Északamerikát. A szerencsevadászok telepedtek le Indiában és

Délafrikában. És hol van még egy gyarmat, melyet oly kétes elemek népesítettek be, mint Ausztráliát a gazdag, virágzó, büszke Ausztráliát. Ez a tizenkilencedik század elején büntető kolónia volt és néhány évtized alatt mily hatalmas tartománnyá alakult. És a tizenkilencedik század végen az angol birodalom gyöngye. Tehát dr. Walter és a hasongondolkodásúak nevettek azon kifogáson, mintha proletárok nem alapíthatnának telepítvényt. Ha ausztráliai fegyencek ezt megtehették, mennyivel inkább megtehették ezt a zsidóság úttörői, midőn ez Izrael nemzetének dicsőségéért és jövő boldogságáért vívott harcban az egész jobbérzésű zsidó nemzetet oldaluk mellett tudták. A sikerek bizonyítják, hogy ő, már mint dr. Walter, amint szerényen hangoztatta, helyesen látott. Mert a hatalmas bevándorlási munkálatokhoz nagy számban modernül nevelt mérnökök, jogi és kereskedelmi hivatalnokok voltak szükségesek. Így hirtelen munka kínálkozott, tanult zsidó fiatal emberek nagy tömegének, kik régebben, az antiszemita időkben sehol munkát nem találtak. Míg hajdan a zsidó ifjak, midőn iskoláikat elvégezték, minden műveltségök mellett remény nélkül tanácstalanul állottak a világban, most Palesztinában a nyilvános és magányos intézményeknél alkalmazást nyertek. Ennek következménye lett aztán, hogy keresztény kollégáiknak többé terhére nem voltak. A zsidó nem volt többé gyűlölt vetélytárs, és így a gyűlölet és irigység lassanként szintén eltűnt. Sőt mi több, a zsidó hasznos tulajdonságait is kezdték felismerni, midőn azt kevésbé ajánlották fel önként. A szolgálatok értéke növekszik, minél kevésbé kívánják azokat önként

felajánlani. Ezt mindenki tudja. Miért ne lenne igaz e felfogás a zsidók nemzetgazdászati értékét illetőleg? Így javultak az állapotok minden oldalon. Oly országokban, hol a zsidókat többé kivándorolni nem engedték, a közvélemény is barátságosabb lett irányukban. Teljes egyenjogúságot biztosítottak a zsidóknak nemcsak papíron, hanem a napi életben, a mindennapi érintkezésben, szokásban s udvariaságban. Kényszereszközök nem vitték volna végbe, hogy a zsidókat a művészet és tudomány, kereskedelem és közlekedés terén való teljes együttműködésre bírják. Barátsággal elérték azt Csak midőn a mindenütt zavart és kergetett zsidó saját hazájában talált nyugalmat, akkor lépett a nagyra tartott emancipate igazán életbe. Kik most assimilálodni akartak s egy más fajhoz mindenképen hozzátartozni, azok azt most nyíltan, bátor és igaz utón megtehették. Voltak, akik föl akarták venni az őket környező emberek vallását; most megtehették anélkül, hogy állásvadászás vagy stréberkedés vádjával illették volna. Mert most már nem járt haszonnal, ha valaki a zsidóságtól elidegenedett. A zsidók, kik mindenben, csak vallásukban nem hasonlítottak az őket környező emberekhez, mint egy kisebb vallásfelekezet hívei, szintén tiszteletben részesültek. Mert a vallási és nemzetiségi türelem csak kölcsönösségen nyugodhatik, s minthogy a zsidók itt hazájukban is türelemmel viselkednek mások iránt, részesülnek testvéreink is türelemben az idegen országokban.

– Ezért, fejezte be kis előadását dr. Walter, miközben Steinek professorra tetszelgő pillantást vete, ezért vagyok azon eszmék híve és harcosa, melyet

a Litvák-Steinek-féle párt képvisel. Hajthatatlanul, vérem utolsó csöppjével ezen eszméket fogom védeni. Blau szemtelenül tette hozzá:

– Tanár úr, ne felejtse el, hogy ezt öcsének megmondja. Ha Walter doktor úr az önök oldalán van, akkor önök bizonyára nyernek.

Az ügyvéd arca vörös lett

– Mit akar ezzel mondani? Maga, maga ...

– Kérem semmit, szólt Blau színlelt ártatlansággal. Én önt másutt, mint a többség sorai közt, még nem láttam, így tehát azoknak, kikhez ön csatlakozik, csak szerencsét lehet kívánni.

– Ha ön buta tréfáival azt akarja mondani, hogy én véleményemet változtatni szoktam, akkor ezen csak nevethetek. Minden eszes ember idővel okosabb lesz. A fő az, hogy ha én valami felől megbizonyosodtam, akkor amellet hajthatatlanul ki tartok.

– Nos igen, monda Grün úr, miközben össze nem férő fülét hüvelyk s mutató ujja közé vette. Ezt már értem. Ha dr. Walternek valami meggyőződése van, akkor hajthatatlanul megmarad mellette. De ha már nincs meg a meggyőződése, vagy meggyőződést változtat, akkor nem volna jellemes, hogy még mindig az előbbi meggyőződése mellett tartson ki.

Schlesinger úr, kinek a körben, mint Goldstein báró cégvezetőjének, még mindig jelentékeny tekintélye volt, rászólt a veszekedőkre:

– Mi van uraim? Talán népgyűlésen vagyunk? Mit érdekelnek bennünket a meggyőzések. Én csak két dolgot ismerek: üzletet és szórakozást.

– Helyes!– kiáltá Kingscourt. És a fő az üzlet!

– Láthatják, ez az úr is így gondolkodik, folytatta Schlesinger. Hát üzleti idő van most? Ugye nem? Tehát hagyjunk minden mást békében,

– Ön mégis mindig fején találja a szöveget Schlesinger úr – hízelgett Schiffmann s aztán Kingscourt és Frigyeshez fordult, félhangon szólott, de úgy, hogy mindenki meghallja: Nem hiába élvezi a Goldstein bárók bizalmát. Ő a nagy cég jaffai képviselője.

– Mit nem mond ön, szólt Kingscourt és csodálkozó arcot vágott.

Schlesinger úr szerényen maga elé nézett, mint valami nagy ember, kit a népnek megmutatnak.

E közben a hölgyek újra visszatértek beszélgetéstik előbbi tárgyához, az új párisi kalapokhoz. Laschnerné asszony vezette a társalgást. Ő kalapjait egyenest a Rue de la paix-ből hozatja.

Weinberger Ernesztine asszony azonban intett Frigyesnek, hogy húzza közelebb székét, s halkán beszélgetett vele.

– Igen és ez az én leányom. Hogy múlik az idő! Hogy tetszik magának? Szép-e vagy csúnya?

– Akárcsak az anyja, mondta Frigyes gépiesen.

– Tehát csúnya. Oh maga gonosz! E szöveget egy kokett szemfogatás kísérte.

És Frigyesnek oly rosszul esett, midőn ez elvirágozott, de még mindig tetszelegni vágyó asszonyt látta. Ilyen képe van a mi vagy fájdalmainknak húsz év után. Nem látjuk be, hogyan szerethettünk valaha ilyenkit. Oh ez az elmúlt idő!

De Ernesztine, ki nem tudta, mire gondol ő most, tovább beszélt. Mi most már a célja? Hogy

itt marad-e, vagy Európába megy-e. Ha az országban marad, hát arra is gondolhatna, hogy családot alapítson, hogy valahova háztűznézőbe menjen.

– Én, kérde Frigyes csodálkozva. Én az én korommal? Elmulasztottam azt is, mint sok más fontosabbat.

– Most nem beszél becsületesen, szólt Weinberger Ernesztine önagysága. Ön még ifjú éveiben, van. Ön sokkal fiatalabb színben van, mint a milyen, idős. Az önök magányos szigetén ön ifjú maradt Várjon csak, egy elfogulatlan gyermektől kérdezem, hogy mily idősnek tartja önt. Fifi, nos találd ki, mily idős lehet a doktor úr?

Weinberger Fifi kisasszony, az elfogulatlan gyermek megnézte egy kissé, aztán lesütötte a fejét.

– A harmincas években lehet mama, suttogeta.

– Oh nem kedves kisasszony. Ön nem szemlélt meg elég pontosan.

– Dehogynem, mondta megint. Láttam az-operában, midőn Littvák Mirjammal volt.

– A propos, szólt Ernesztine, hogy tetszik önnek Littvák Mirjam. Úgy gondolom nem külsőleg. Hisz így ő nagyon csinos. Hanem szokásait, modorát tekintve. Kissé nagyra tartja magát kötelességteljesítés és hasonló tréfákkal. A tanítónő szerepét játsza. Ez itt most a divat.

Frigyes megbotránkozott e beszéden.

– Nagyságos asszonyom, amint én tudom, Litvák kisasszony nem játsza a tanítónő szerepét, hanem ő igazán tanítónő. Feladatát oly komolyan veszi, amint illik.

– Lám, lám, hogy védi Littvák kisasszonyt,

gúnyolódott Ernesztine.

– A barátom int, szólt Frigyes, miközben felemelkedett. Búcsúznunk kell.

Ajánlotta magát, s barátjaival tovament. Kingscourt karon fogta és kérdé:

– Találja ki csak Frici, hogy min gondolkoztam egész időn keresztül ebben a csinos társaságban.

– Sejtelmén sincs róla!

– Azon, hogy már itt az ideje, hogy tovább utazzunk. Hisz nem azért voltunk rablók és gyilkosok, hogy a Goldstein bárók képviselőjénél megakadjunk. Vagy tán horgonyt akar itt vetni?

– Ön kérdez Kingscourt? Ön jól tudja, hogy öné vagyok és önnel megyek, amikor ön akar és ahova ön akar.

Erre az öreg megállott s megszorította Frigyes kezét.

IV. RÉSZ.

P é s z a h.

Az öreg Littvák villájában nagyban készültek a Pészah ünnepélyre. Mikor a vendégek visszaérkeztek, már este volt. A sephorisi orosz pópa már egy órája megérkezett. Majd Ignácnak a ferencrendi apátnak kíséretében Dávid is megérkezett. Ez előbbi jótestű piros arcú, szőke férfiú, kit a barna csuklya még kövérebbnek sejtetett. A Rajna melletti Kölnből származott és már egy negyed évszázad óta élt Tiberiásban, de azért még mindig hamisítatlan kölni dialectusban beszélt. Más nyelven, mint németül nem tudott a jó apát. A pópa és az anglikán Hopkins ezért óriási erőfeszítést fejtettek ki, hogy Ignác apáttal anyanyelvén értessék meg magukat.

A szeder-asztalt a földszinti ebédlőteremben állították föl. Körülbelül húsz terítéket tettek a fehér abroszra. Dávid megmutatta az összes vendégek helyeit, ő maga pedig az asztal végére ült. Az asztal élén az öreg Littvák ült, jobboldalon mellette üresen állott egy szék az öreg Litvákne számára, de betegsége miatt nem vehetett részt az ünnepélyen. A háziúr balján mrs Gothland foglalt helyet

A szeder ősrégi szépséges melodramája meg-

kezdődött. Megtöltötték a serleget és a háziúr elmondta a kiddus-imát, melyben a szőlő gyümölcsét és Isten minden kegyét köszönjük Izrael népe atyjának Istennek.

– Örökkévaló, a mi Istenünk! Időket határozatlán meg nekünk, melyeket öröm, ünnep- és nyugvónapokként kell eltöltenünk, amint adtad a kovásztalan kenyér ünnepét, a mi felszabadulásunk, Micrajimból való kivándorlásunk emlékére, szent visszaemlékezésül ...

Midőn az imával készen voltak, kiitták az első pohár bort. Kingscourt azonban csak nézte őket, de nem ivott. Ekkor hozzáhajolt mrs. Gothland és angolul súgta neki:

– Mindent tegyen meg, amit mások megtesznek. Az itt a szokás.

Kingscourt néhány ördögöt fojtott magába, de volt annyi humor benne és annyi illem, hogy a többiek különös dolgát utánozta. A keresztény lelkészek is ugyanezt tették.

Most a háziúr ezüst medencében, melyet Mirjam szolgálatkészen, nyújtott neki, megmosta a kezét. Aztán az előtte álló szédertáliból elvett egy darabka petrezselymet, sósvízbe mártotta, elmondotta az áldást és megette. Aztán mindenkinek nyújtottak egy darabka sósvizes petrezselymet és mindenki evett. Kingscourt vidám arckifejezéssel, min mrs. Gothland halkán ugyan, de jóízűen nevetett. Aztán levették a tálról a csontot, sült húst és a betakart tálalattal ünnepélyes szavakkal emelték föl:

– Ez a nyomor kenyere, melyet elődeink ettek Micrajimban.

Megint csak mrs Gothland segített Kingscourt-

nak a mondottak értelmét illetőleg, midőn is megmutatta neki a könyvben levő héber szöveg mellett annak német fordítását. Majd megtöltötték a serleget másodszor is és Dávid, ki a társaság férfi tagjai közül a legifjabb volt, felemelkedett és elmondotta a évszázados kérdést:

– Ma nistanoh halajloh hazeh ... Miért különbözik ez éjjel a többi éjjelektől, mert minden máséjjel ehetünk kovászosat meg kovásztalant, ez éjjel csakis kovásztalant. Minden más éjjel ehetünk bármi füvet, ez éjjel csakis keserű füvet ...

Erre feltakarták a tálban lévő kovásztalan kenyeret és mind együttesen feleltek a legfiatalabb kérdésére:

– Egykor Pharaonak szolgálói voltunk Egyiptomban, de Isten elsegített onnét bennünket erős kézzel és kinyújtott karral.

És így folytatódott az ünnepély, félig mint Istentisztelet, félig mint családi ünnep, de megragadta mindenki szívét, kinek szíve-lelke a tiszteletreméltóért még tud lelkesedni. Mert ez a minden ünnepek legzsidósabbja, visszább megy az emberiség múltjában, mint bármi más emberi szokás. Így folyt le az ünnepély évezredek előtt és a világ azóta haladt, népek tűntek el, népek jelentek meg a történelem színhelyén, a földi kör megnövekedett, ismeretlen continensek emelkedtek ki a tengerből, addig nem sejtett természeti erők könnyítették meg és tették kellemesebbé az emberek életét – és ez a nép még mindig itt volt, akár csak régente, változatlan szokásait még gyakorolta, élettörvényeit megtartotta, hű maradt önön magához, méltó őseihez, kiknek

szenvédéseit el nem feledte. Ezeréves imáival még mindig Istenhez imádkozott a szabadság és rabság sértetlen népe: Izrael.

Volt egy valaki a szeder-asztal mellett, ki a héber szavakat egy hazatértnek belső igazi ájtatóságával mondta. Neki ez önlényének újonnan való megtalálása volt és nem egyszer érezte magát úgy, mintha sírni akarna, s csak nehezen fékezhetette magát annyira, hogy hangosan fel ne zokogjon. Majdnem 30 éve múlt annak, hogy mint gyermek utolszor kérdé: Ma nistanoh ... Megjött a felelet a zsidóságtól való teljes elszakadásban és aztán következetesen egy ugrás az ürességbe, midőn már minden alapot nélkülözött, mely őt az élethez kötötte. Ezen szederen önönmaga úgy tűnt föl magának, mint népének elvesztett fia.

Midőn az ünnepélynek első részével készen voltak és az ételeket felhordták, Kingscourt az asztalon keresztül oda kiáltotta neki:

– Nem is tudtam Frici, hogy maga oly jó hebraista.

– Nyíltan megvallva én sem tudtam, volt az ő felelete. De úgy látszik, hogy amit az ember ifjúságában megtanul, azt nem felejtí el valami könnyen.

Az asztali beszélgetésben sokszor előfordult egy valaki neve, kit még Frigyes és Kingscourt nem ismertek. Mister Levy Josephe. A két Steinek angol rövidséggel csak Joe-nek nevezte. És szavuk úgy hangzott, hogy Dzsoh.

– De mégsem helyes dolog az, hogy Dzsoh nincs itt, szólta a műépítész hangosan.

– Csakugyan, egészíté ki bátyja, semmiképen

sincs rendben, hogy Joe hiányzik. Az ünnepély így hiányos. Értetek?

– Teljességgel semmiképen sem, nyilatkozott Kingscourt. Egész időn át már az csiklandoz engem, hogy mit is akarnak önök ettől az ismeretlen Dzsohtól.

– Ez az ember nem ismeri Joet! kiáltott a műépítész és oldalát fogta nevében.

– Ez uraim műveltségük hiánya, szólt a tanár. Joet ismerni kell. Joe nélkül ma sok ember nem ülne ott, hol ma ül. Joe a legnagyobb dolgokat a legegyszerűbb módon oldotta meg. Csodálatos fickó ez a Joe. Tudniillik oly tulajdonsággal rendelkezik, mely tulajdonság ritkább az aranynál, ritkább a platinánál, ritkább az uránnál, ritkább a legritkábbnál, ami csak földön létezik.

– Ördögbe! Ön kíváncsivá tesz tanár úr! És mi volna e tulajdonság?

– Egyszerű egészséges, emberi ész. Érti?

– Kezdem már érteni. Csakhogy már szeretném látni ezt a nagyszerű embert.

A műépítész hangcsövet képezett kezeiből és vidáman kiáltá:

– Dzsoh! Dzsoh!

Mrs Gothland intett a kiáltozónak, hogy már hallgasson el. Aztán ő szólott:

– Kedves barátom, oly hangosan ön nem is tud kiáltani, hogy ő önt meghallja. Hacsak a telefonhoz nem fárad. Akkor persze könnyen megtörténhetik Csak összekötetést kell kérnie Marseille-jel. A mi jó Joenk ma megérkezett Marseilleben. Mindenkit üdvözöl. Az imént beszéltem vele telefonon.

– Micsoda! kiáltott a műépítész. Oly hirtelen? S anélkül, hogy egy szót szolt volna?

– Igen, néhány nap előtt határozta el magát arra, jelentette tovább mrs. Gothland. Hisz ismeri a mi Joenkat. Jelentették néki, hogy egy marseillei gyáros új gépfajtát állított elő. – „Ezt meg kell tekintenem”, mondotta Joe és még aznap elutazott Európába. Minthogy a lapok távirati úton már valószínűleg értesültek az ő jöveteléről, úgy ez órában már alighanem egy egész csapat gyáros, gépügynök és mérnök van szállásán. így történik mindig, ha Joe Európába megy.

Besid bej megjegyzé:

– Rendesen várja már őt, minden lehető vállalat képviselője. Angliával, Német- s Franciaországgal, de főképpen Amerikával van üzleti összeköttetésben. Holnap már talán Amerika felé tart, ha nem megy Londonba, vagy nem tér vissza. Levy Józsefnél sohse lehetett tudni előre, hogy mit fog csinálni. Csak egyet lehet nála tudni, hogy amit tesz, azt helyesen cselekszi. Hamarább végez egy 5 millió dolláros ügylettel, mint amíg más magának egy kabátot vesz. Az amerikaiak el vannak tőle ragadtatva. Gyorsan rendel, pontosan fizet és sohasem téved»

– Ez az ember tetszik nekem, monda Kingscourt. De hát mi az ő állása.

– Ő az iparhivatalnak vezérigazgatója, monda Dávid. Persze, nincs is oly hivatal, melyet Levy József nem tudna betölteni. Ő már olyan ember, ki minden dologhoz ért, ami egészséges Ítéloképességet és vasakaratot kíván. Ragyogó intelligenciájával a legbonyodalmasabb helyzetben is képes rendet

teremteni. És ha Levy József valamit elhatároz, akkor, fejét teheti rá, hogy azt véghez is viszi. Azt hittem, hogy önöket érdekelni fogja, s azért ma vacsora után legalább hangját hallani fogják önök, minthogy mást, mint a fényképét most úgy sem adhatnám önöknek.

– Akkor tehát a telefonhoz kell mennünk, mondta Kingscourt.

– Nem szükséges, nevetett Dávid. A dolgunk sokkal kellemesebb lesz. És nem csak ön, hanem a későbbi időkben is fogják hallani beszédét. Azt tartottam, hogy mindenesetre érdemes volna a parancsnoknak, ki zsidóság új kivonulását vezette, a hangját megörökíteni. Ezért arra kértem Levy Józsefet, hogy országunk megszállásának történetét egy fonográfba belemondja. Hisz ez értékes találmányt ismerték már önök húsz év előtt is, uraim. Azokat a viaszhengereket, melyekre Joe az ő beszédjét elmondotta sokszorosítottam. Néhány száz példányt odaajándékoztam az iskoláknak a peszah ünnepre. Mi leszünk ennek az előadásnak első hallgatói.

Kingscourt a dolgot nagyszerűnek tartotta.

– Nagyszerű. Nagyon okos gondolata volt önnek, midőn ezt tette. Már úgyis egész időn át az átmenet után tudakozódtam: Hisz a kész dolgokat magunk előtt látjuk. De mindez hogyan ment végbe? Hisz ez utóvégre a fő. Hogy vasutak, kikötők, gyárak, automobilmek, tele-, phono-, photo- és tudja Isten még mi minden féle gráfok vannak, azt mi kevéssé művelt Európaiak is tudtuk, mielőtt csodálkozó lábainkat Palesztina földjére léptettük. De hogyan ültették mindezt át

e földre? Ezt kértem volna még öntől, kedves uram.

– Joe majd megmutatja önöknek a kezdetet, miután mi megmutattuk önöknek az eredményt, felelt Dávid. És a szeder este tűnt föl nekem erre legalkalmasabb és legájtatosabb időnek. Ma olvastuk a mi ős haggadánkban, hogy miképpen jöttek össze ily estére a bölcsek valaha Bene Berákban és mikép beszélgettek a Miczrajimból való kivándorlásról. Mi Rabbi Eliezernek, Rabbi Jehosuának, Rabbi Eleázárnak Afarias fiának, Rabbi Akibának és Rabbi Tarfonnak vagyunk utódjai. A régi újjá alakul. Szederünket előbb ősi mintára fogjuk befejezni, aztán az úabb időről fogunk beszélni, amint az úabb kivándorlás történt. Mert megint volt egy Micrajim megint volt egy új és szerencsés kivonulás. Ez persze oly módon történt, amely a műveltségi állapotoknak és a 20. században alkalmazott technikai «szközöknek leginkább megfelelt. Nem történhetett más képen. És nem történhetett korábban. A népeknek megkellett érniök. A vitorlás hajók helyett a huszonkét s több tengeri mérföldet óránként megtevő csavargözösöknek kellett létrejönnie. Röviden, itt kellett lennie az 1900. év leltárának. Új emberekké kellett válnunk és amellett hűeknek kellett maradnunk ősi fajunkhoz. És a népek és uralkodók jóakaró részvételére is szükségünk volt, mert azok nélkül az egész mű lehetetlen lett volna.

– Isten megsegített bennünket, mondta az öreg Litvak és héber szokat mormolt.

Hopkins tisztelendő úr, más felekezetű lelkész kollégáit az ókor húsvétjaira emlékeztette és arra,

hogy az a rendetlen zűrzavar, mily szép egyetértéssé váltott. Ma ők, mint keresztények nyugodtan részt vehetnek egy zsidó házban levő peszahünnepen és mindez mások nézeteit nem zavarja. Mert az emberiség tavasza állott be.

– Csakugyan az állott be, mondta a sephorisi pápa.

2. Fejezet.

A vacsora utáni ünnepély következett, s midőn a Haggada minden rendeletének eleget tettek, átmentek a szalonba, hol a fonográf, mely Joe történetét volt elbeszélendő, már elő volt készítve egy asztalra. Ez a készülék ismert volt már Kingscourt előtt is, csak egy automatikus szerkezet volt rajta, mely a hengereket egymás után „önmaga felemelte a gépre. Az egész történetet el lehetett mondani minden megszakítás nélkül. Ha azonban szünetelni akartak, vagy valamit ismételtetni, akkor elegendő egy nyomás, hogy a gépezet megálljon, vagy néhány mondattal vissza menjen. Mindnyájan helyet foglaltak a pamlagon és a karosszékekben. Dávid az asztalka mellé ült, a csövet a hallgatók felé fordította, egy gombot megnyomott a készüléken és szólott:

– Levy József barátunké a szó!

A fonográf egy ideig mormogó hangon indult meg, de aztán teljes érthetően egy erőteljes férfi hang szólalt meg.:

– Mélyen tisztelt hallgatóim!

A zsidóság átvándorlásáról fogok önöknek beszélni. Az egész dolog nagyon egyszerűen történt. Azt hiszem, túlságosan nagy nehézségeket tulajdonítottak neki. A politikai előkészítéssel nem kellett sokat törődnöm. Szerencsére. Nem vagyok politikus, nem voltam soha és nem is leszek az soha. Volt egy feladatom s azt végre is hajtottam.. Társaságunk e név alatt: „Palesztina gyarmatosítására irányuló új társaság” alakult meg. A török kormánnyal a „bérlést illetőleg megegyezésre jutott, melynek pontjait már az egész világon ismerik. Midőn engem a Charter megkötése előtt megkérdeztek, hogy vajjon képesek leszünk-e az évenként kikötött óriási pénzüsszegeket a török kincstárnak évenként meg is fizetni, én okvetlen igennel feleltem. A Charter aláírásakor! a török kormánynak két millió font sterlinget kellett készpénzben lefizetnünk. Ehhez járult a harminc éven át évenként fizetendő ötvenezer font sterling és a „Palesztina gyarmatosítására irányuló új társaság” évenkénti tiszta nyereségének negyed része, mellyel a török kincstárnak szintén le kell számolnunk. A harminc év lefolyta után a tiszta jövedelmet meg fogjuk felezni a török kormánnyal, ha ez inkább nem kívánja, hogy az utolsó tíz évben átlag befizetett pénzüsszegeket fizessük ezentúl is évenkénti adóul. Ebbeli határozatát a török kormány velünk a huszonhetedik évben fogja közölni. Már most is sejthetjük hogy a török kormány inkább a tiszta nyereség felét fogja kívánni, mivel ez számára sokkal előnyösebb lesz. Ezen adók fejében rendelkezünk azon földekkel, melyeket gyarmatosítunk, de a felsőség a mindenkori török szultáné marad.

Persze, ezek óriási összegek voltak és kezdetben kétségek is merültek föl, hogy az új társaság virulhat-e ily körülmények között. Az ország koldus-szegény volt és gyarmatosaink is a zsidó proletárok közül kerültek ki. Bár zsidó nemzeti célokra meglehetősen nagy adományok állottak rendelkezésünkre, 1900 végén ezeknek összege körülbelül egy milliófont sterlinget tett ki, de hiszen a török kormánynak fizetendő összegén kívül szükségünk volt a pénzre, hogy a magányosok tulajdonát képező földbirtokokat megvegyük, hogy szegény gyarmatosokat segítsünk, hogy az országot termékennyé tegyük, s beültessük. Hogyan szerezzük meg az erre szükséges összegeket? Még szűkebb bizottságunkban is voltak félénkek, kik attól féltek, hogy az egész vállalkozás semmivé lesz. Én és barátaim győzedelmeskedtünk ezen aggodalmaskodók fölött. Sikerült bebizonyítanunk, hogy nem csak azzal kell számolnunk, ami a kezeink között van, hanem azzal is, amit emberi tapasztalás szerint munkánk megkezdése után nyerünk. Hisz a jövő érdekében megindított munkánkat akár erre alapozhattuk volna. Tíz év múltán az ifjak, kiket oda hozunk, férfiakká serdülnek. És ha emberekkel rendelkezünk, akkor másra nincs is szükségünk. Ezen embereket azonban mi visszük oda, mi neveljük fel őket, s mi fogjuk őket felhasználni aszerint, amint ez nekik, vagyis a közösségnek leginkább javára válik. Ez a legegyszerűbb és legtermészetesebb következtetés a világon. Ezt teszik a legkisebb országokban a legjelentéktelenebb népeknél. Csak a zsidók felejtették el a népek eme ábécéjét.

Még valami fontosabb is járul mind e dolgokhoz, melyről a zsidók érdekes, tudomással sem bírtak, jöllehet a mindennapi életben, más irányban folyton gyakorolták, s ez a vállalkozási kedv. Példával is szolgálhatok. Midőn a klondykei aranyleletek a tizenkilencedik században általánosan ismerettké lettek, egyszerre foglalkozásra vágyó csapatok tartottak a jeges Alaszka felé. Nem az aranykeresőkről beszélek, hanem ama vállalkozókról, kik az aranykeresőknek folyton a nyomában jártak. Egyszerre ágyak, asztalok, székek, ingek, csizmák, kabátok, conservek, borosüvegek, orvosok, tanítók, énekesek vándoroltak Klondyke felé, egyszerűen minden, amire közvetlen vagy közvetett szükség van, azon okból, mivel ott néhány ember könnyű pénzkeresetre tett szert. A később jövők már csak részben voltak aranyásók. Ők nem azt az aranyat keresték a mi a földben elrejtettem hevert, hanem azt, a mit már a napvilágra felhoztak. A már kiásott aranyon nyeresztkedtek.

A tanár e percben nem állotta meg, hogy közbe ne kiáltson: „Értik”, de öcscse oly hevesen integetett neki, hogy szégyenkezve hallgatott el, a fonográf pedig tovább beszélt.

– Ezt a föltűnő példát választottam, hogy megmutassam, hogy a munkára való alkalom, ha a vállalkozási szellemnek megfelel, egyhamar más munkára való alkalmat is szül. Minden praktikus ember szinte hajszálnyi pontossággal tudja ezt, még pedig a nélkül, hogy a nemzetgazdászati tanáraitól kérne felvilágosítást, amit az utóbbiak rejtélyes szavakkal adnának meg. Mi zsidók már idők óta

a legtalálékonyabb vállalkozók voltunk. Csak saját jövőnkre nem voltunk tekintettel gazdasági terveink kidolgozásában. S miért? Azért mert hiányzott minden biztosíték. De ha a biztosíték kezeink között van, akkor embereink ez országban is kifejthetnek annyi vállalkozási erőt, mint másutt.

Ezért a szükséges tőkék előteremtése nem okozott nekem nagy gondokat. Ha az ország egyszer elő van készítve és a bevándorlás megindul, akkor már bármily pénzsükség könnyen lesz fedezhető. És azért feleltem igennel ama kérdésre, hogy a török kormányval kötött egyezményben kiirt összeget megfizethetjük-e anélkül, hogy beruházási tőkénk ezáltal szenvedne. Ez nem volt valami kísérlet. Csak világegyet óta ismeretes tényeknek és tapasztalatoknak felhasználása.

A Charter-t megkötöttük. A fizetéseket teljesítettük. Minthogy e pillanattól kezdve a vezetést én vettem át, egyelőre elhalasztottam a Charter kinyilvánítását. Nem akartam, hogy a bevándorlás tömeges és zavaros legyen. Így valószínűleg nagyon rendetlenül ment volna a dolog. A legszegényebbek és legmohóbb emberek törtettek volna először ide, betegek és öregek vánszorogtak volna először át. És mi a legnagyobb baj lett volna, éhínség és epidémia állottak volna be. Ismerek egy francia színdarabot: Az örömtől való félelem, a címe. És amint abban történik, én is féltem szegény zsidóknak örömétől. Óvatosan kellett őket előkészíteni. Magunknak is el kellett készülnünk.

Az új társaság igazgatóságát megválasztották. Az igazgatóság engem választott meg vezérigazga-

tójának még pedig öt évi időtartamra. Aztán az első kiadások fedezésére egy millió font sterlinget bocsátottak rendelkezésemre. Mérnökeim egyike úgy vélekedett, hogy ez kevés...

– Rettentően kevés! kiáltott Kingscourt s aztán hevesen integetett. – Állítsa már el azi. a csacsogó gépet!

Dávid megállította a gépet.

– Ha önök engem, öreg tengeri zarándokot igazán föl akarnak világosítani, akkor néhány dolgot meg kell még magyarázniuk, mert különben nem értem meg a maguk Joeját telephonographjával együtt sem. Micsoda új. társaság ez? Ugyanaz talán, melyről Neudorfban már szó volt? És micsoda igazgatóság az? És honnan van a pénzök, ha rettentően kevés is az?

Dávid intett a fejével:

– Fölfogom mind e kérdéseket. Levy Joe persze nem gondolt arra, hogy olyat mondjon el, amit minden gyermek tud. A mai és az akkori új társaság tulajdonképen egy dolog, de mégis sokban különbözik egymástól. Régente részvénytársaság volt, ma pedig szövetkezet. Ez vagyon tekintetében a részvénytársaság örököse.

– Érti? – kérdé a tanár.

– Sőt épen ellenkezőleg. Hát az önök részvényesei ide ajándékozták pénzüket. Akkor mese,, amit mond.

– Mr. Kingscourt, válaszolt Dávid, rögtön tisztán fog látni, ha a különböző jogi személyeket külön külön vesszük szemügyre, Három jogi, illetőleg erkölcsi személyről volt szó. Egyik személy-

a különböző adományok, melyek 1900 év végén mintegy tizenkét millió font sterlinget tettek ki. A másik személy: a részvénytársaság, melyet lelkesült londoni pénzemberek alapítottak tíz millió font sterlingnyi alaptőkével, miután a Charter megszerzése bizonyos volt. Harmadik személy: a gyarmatosok szövetkezete, Ezt utóbbiakat a kongressusokon választott vezetők képviselték. Ezek az ő általuk vezetett tömeget csak akkor indították meg, midőn a részvénytársaságnak a későbbi szövetkezetté váló átváltozását biztosra vehették.

– Ön csodálkozásba ejt engem nemes mesemondó barátom! nevetett Kingscourt És ily dologba részvényesek, nyereszkesedő hiénák bementek volna?

– Nem nyereszkesedő hyénák voltak azok mr. Kingscourt, felelte Dávid, hanem becsületes üzletemberek, kik becsületes nyereséggel megelégedtek. Megegyezés jött létre a munka és a tőke között. A tőke maga, a munka maga nem lett volna képes megoldani a nehézségeket. A pénzembereknek kellett a biztosság, s a munkások is azt kívánták. Ha ezt már annak előtte nem hozzák rendbe, akkor idővel egy vagy más részről igazságtalanság könnyen történhetett volna: vagy a nép nem veszi tekintetbe a részvényesek jogait, vagy pedig, a részvényesek rabszolgáivá lehet. Ezt a megegyezéssel lehetetlenné tették, amennyiben megengedték, hogy tíz év elmúltával a gyarmatosok szövetkezete az új társaság részvényeit beválthassa. A beváltási összeget az öt utolsó év átlagos tiszta jövedelmének öt százalékos tőkésítésében állapították meg, de ez

összeg nem lehetett kisebb, mint a befizetett részvénytőke kamataival együtt.

Ekkor, bár kissé félénken, megszólalt Fri-gyes is:

– Ezt a feltételt mégis csak lehetetlenségnek tartom. Honnan vegyenek szegény gyarmatosok oly óriási összegeket, hogy avval a részvénytársaság részvényeit visszaválthassák.

– Oh fiacskám, jegyzé meg Kingscourt, most már oly tisztán látok, mint a vak álmában. Ha a gyarmatosítás sikerült, akkor nincsenek már zavarban a gyarmatosok, hogy miképpen teremtsék elő a pénzt. Mint újra alakuló szövetkezet könnyen ki-pumpolhatják bárhol.

– Úgy van, szólt Dávid, midőn a szövetkezet elhatározta, hogy a részvényeket beváltja, a szükséges pénzt négy százalékos kölcsön alakjában vette föl. Már ezen is jó üzletet csinált a szövetkezet. A tiszta jövedelem az ötödik évtől a tizedik évig átlag évi egy millió font sterling volt« így a részvények beváltására húsz millió font volt szükséges. Évenkinti kamatfizetési kötelezettség mellett azonban, mely az utóbbi évek tiszta jövedelmeinek felelt meg, 4 százalékra huszonöt millió font tőkét lehet kapni. így tehát a részvénytőke megszerzése után még öt millió font sterling haszna lett a szövetkezetnek.

– Átkozott fiúk, csodálkozott Kingscourt, Hát hogyan lett oly gazdag a részvénytársaság?

– Főképen a talaj értékének emelkedése folytán, mely az ő tulajdonát képezte, szólott Dávid. Ezt az értékemelkedést a munkásoknak lehet kö-

szönni, s így végre, mégis csak az ő javukra, kellett hogy váljon. Láthatják íme, hogy a talaj változása miképen van hatással a közösség javára. A közbiratok a szövetkezet tulajdona lett, és neve ezután hivatalosan is az „Új Társaság”.

Steinek a műépítész közbe kiáltott:

– Kedves vendégeinknek talán nem fog tet-szeni, hogy mi ily gyanúhírű dolgokat alkalmaz-tunk, mint a részvény, s a hozzá hasonló dolgok. De máskép nem segíthettünk magunkon.

– No akkor nagyon téved, felelte Kingscourt, ha engem oly szarvasmarhának tart. No hisz én Amerikában éltem. Isz tudom én, hogy mi a gereb-lye. A részvénytársaság pedig oly hordó, hová jót is, meg rosszat is be lehet tenni. Épen úgy azt mondhatná valaki, hogy el kell dobni az üveget, mert meg lehet tölteni kozmás pálinkával, vagy pedig méreggel is. Hisz ily gyarmattársaságok is fordultak már elő a történetben számtalanszor. Voltak köztük nyomorúságosak, de voltak kitű-nőek is. Csak nem volt rossz dolog a keletindiai gyarmattársaság. A maguk új társaságába még valami szép vonást is találhattam. Azt a szövetke-zetté való átvedlést. De már szeretném ha a his-tóriát tovább is hallhatnám. Indítsa már útnak csa-csogó trombitáját.

3. Fejezet.

Dávid a fonográfot megint beállította és a hangcsöből megint hallani lehetett Joe hangját, amint az utóbbi szavakat ismételte;

– Az igazgatóság engem választott meg vezérigazgatójának, még pedig öt évi időtartamra. Aztán az első kiadások fedezésére egy millió font sterlinget bocsátottak rendelkezésemre. Mérnökeim egyike úgy vélekedett, hogy ez kevés. A kezdetre azért mégis elég volt. Elkészítettem tehát tervemet. Épen ősz volt. A téli esőzések után akartam a rendes bevándorlást megindítani. Körülbelül négy hónapnyi időm volt, melyet a munkának szentelhettem. Ebből egyetlen percet sem volt szabad elvesztegetnem.

Legelőször is felállítottam Londonban központi irodámat, és a fontosabb osztályok élére oly főnököket rendeltem, kiket vagy magam ismertem, vagy mások ajánlottak s így megbízhatóak voltak. Smith a személyszállítás, Rübenz a teherszállítás, Steinek az építőhivatal, Warszawski a gépvétel, Alladino a földvétel, Kohn és Brownstone az ellátás, Harburger a növény és faültetés, Leonkin a pénztár élén állott. Wellner volt az én vezértitkárom. Oly sorrendbe említem őket, amint nevök az eszembe jut. Első segédem és főmérnököm Fischer volt, kit közülünk a halál már elragadott. Ő nagyszerű, komoly, lelkes ember volt. Soha eléggé őt me nem gyászolhatjuk.

Legelső dolgom az volt, hogy Alladint Palesztinába küldtem, hogy annyi földet vásároljon

amennyit csak kaphat. Spanyol zsidó volt, ki arabul és görögül tudott, megbízható okos ember, s oly családból származott, mely családfáját egész a Spanyolországból való kiűzetésig vissza tudta vezetni. A Charter nyilvánoságra hozatala előtt a föld ára nem volt valami nagy. Bizton számítottam, hogy az ügyes Alladinot a legravaszabb ügynökök sem fogják becsapni. A földvétel persze megint más contóra ment mert az új társaság e célra két millió fontsterlinget szánt. Ötven millió frank Palesztina akkori birtokviszonyához képest nagy összeg volt. Miután a Charter megkötésénél a török kormány megígérte nekünk, hogy a bevándorlási rendeletet, míg mi nem kívánjuk, vissza nem vonja, hát nem kellett idő előtt túlságosan nagy bevándorlástól félnem.

Hivatalomban egy kis számozott négyzetekre felosztott térképet állítottam fel, s ennek hű másolatát vittej m agával Palesztinába Alladino. Csak azon parcellák számát kellett nekem megsürgönyöznie, melyeket megvett. így én mindennap tudhattam, hogy mennyi birtokkal rendelkezünk, és e szerint intézkedhettem minden irányban.

Ugyanezen időben küldtem el Harburgert, a botanikust Ausztráliába, hogy eukalyptust vásároljon, Azonkívül meghatalmazást adtam neki mindazon növények megvételére, melyekről azt hiszi, hogy Palesztina éghajlatának javítására, vagy szépségének emelésére haszonnal lesznek. Alladino és Harburger együtt utaztak Marseille-ig. Ott elváltak egymástól. Alladino a legközelebbi hajóval Alexandriába utazott. Harburger a Rieviera hosszában lassabban utazott, miközben a következő tavaszra mindenütt

megrendeléseket tett a kertészeknél és növénykereskedőknél. Megrendeléseit naponta tudatta Rübennzel. Egy héttel későbben Harburger hajóra szállott és Port-Said felé tartott. Nem is hallottam addig felőle, míg Melbourne-ba el nem érkezett.

Azonkívül elküldtem Warszawszki gépészmérnököt Amerikába, hogy a legújabb nemzetgazdasági gépeket beszerezze, motorokat vásároljon s minden más a közlekedéshez, iparhoz, földműveléshez tartozó újabb találmányokkal foglalkozzék. Warszawskinak is azt mondtam, hogy nem szükséges minden részletben az én rendeletemet kikérnie, hanem a praktikusát saját iz^lése szerint követheti. Hosszú tudósításokat nem követeltem, de azt megkívántam, hogy minden fontosabb dolgot, számokkal és tényekkel sürgönyözzenek meg nekem. Ha valaki valahol valami újat s praktikusát meglátott, meg kellett nekem írnia, sőt sürgönyöznie, még ha nem is tartozott szorosán véve az ő szakmájához, így az idő folyamán nagyszerű dolgokat kaptam meg. A mi munkánk azért sikerült, mert a kor magaslatán állott. Én Warszawski-nak a búcsúzásakor csupán annyit mondtam: Ne vásároljon ócskasavat. S ő megértett engem.

Warszawskinak volt még egy másik feladata is. Őnéki kellett előkészítenie az Amerikába került nyugateurópai zsidóknak visszavándorlását. A népesség eme osztályára nagy súlyt fektettem. Ezek oly emberek, voltak, kik a nyomortól akaraterjük következtében megszabadultak és az élet jó amerikai iskoláját kijárták. New-York a tizenkilencedik század végével a világ legnagyobb zsidó városa

volt. Persze ezek a nyugateurópai menekülők oly nagy számban ott nem tartózkodhattak, nem élhettek meg. Szorították egymást oly rettentő módon, mint valami karámban és egyik bajból a másikba estek így tehát a lefolyás elősegítése ép oly megváltás volt? mint nyugateurópában. Hasonló módon kellett itt is előkészíteni az embereket a Palesztinába való vándorlásra. Warszawskinak az volt a feladata, hogy az ott is fennálló cionista mozgalom vezetőit bizalmas értekezletre hívja össze. Hogy a terv korai szellőztetésének elejét vegye, csak annyit kellett ott mondani: Tökében erős társaság alakult, mely Palesztinában a maga számára engedményeket szerzett, valamint jogot arra, hogy ott földművelési és ipari vállalatokat alakítson. Szorgalmas tanult és tanulatlan munkásokra február hóban szükség lesz. Készítsenek nekünk, az önök csoportjainak embereiről névsort. A rovatok ezek: Név, kor, születési hely, eddigi foglalkozás, családi állapot, birtokviszonyok. A tanulatlan munkások előnyben részesülnek a nőtlenek, a tanultak között a házasok. Mindegyik helyi csoport felelős az általa ajánlott munkásokért. Ez a felelőség érvényre úgy jut, hogy az a helyi csoport, melynek emberei a munkát nem teljesítik, vagy hanyagoknak bizonyulnak, a további ajánlási jogtól elesik. Minden helyi-csoport becsületbeli ügyének tekintse, hogy csak alkalmas embereket ajánljon. Hogy miképpen találják meg azokat, az már az ő dolguk. A megvizsgálás eszközeivel minden esetben rendelkeznek, mivel saját kis körükben egymást ismerik, s jellemüket nem egyszer kipróbálhatták.

Szóról szóra ugyanezt hoztam Oroszországban, Romániában, Galíciában és Algériában a cionista

szervezetek vezetőinek tudtára. E célból küldtem Leonkin Oroszországba, Brownstone-t, ki Jassiban lakott Romániába, Kohnt Galicziába és Smith-et Algériába. Leonkin már a harmadik héten, a többi két hét múlva újra Londonban volt. A megfelelő levelezést mindenütt bevezették. Ezt persze egyszerűen és pontosan kellett központosítani. Értésére adtam minden egyes szervezetnek, hogy én csak az országos irodákkal akarok levelezni. Különben a sok levelezésben megrokkantunk volna. A helyi csoportok vezetői nagyobb kerületek számára bizottságot alakítottak, ezek pedig egy országos bizottságot, mellyel irodám összeköttetésben állott. Csak az egyes helyi csoportok és kerületek jegyzékére volt szükségem, még pedig az országok rendjében.

Hogy magamnak az állandó átnézetet megkönnyítsem, segítő táblát készítettem. Gombostűket csináltattam magamnak különböző színű fejjel. Sötét kék, világos kék, sárga, vörös, zöld, fekete, fehér. Ezen tűket az egyes országok nagy térképeire szurkáltam. Minden tű az illető csoport, munkájának mibenlétét mutatta. Fehér például annyit jelentett csak, hogy azon a helyen van helyi csoport, mely a névsoron most dolgozik. A zöld földművelőket, a vörös gyárimunkásokat, sárga önálló iparosokat jelzett, a kék pedig azt, hogy azon a helyen szövetkezeti alapon társaság alakult, mely céljaira kevés földet kért, hogy arra vándoroljon. Fekete jelezte ama helyi csoportokat, melynek kiküldöttjei alkalmatlanok voltak. Azonkívül voltak gombostűim különböző színű fejjel és pedig vörös-sárga világoskék-zöld és így tovább. Ezek kis részletek, melyek azonban az én áttekintésemet nagyon meg-

könnyítették. Hála a pontos tudósításoknak és táblázatomnak mozgalmunk állását napról napra éveken át figyelemmel kísérhettem. Ezen térképek és sürgönyök mindenüvé elkísértek. Nemsokára számozott gombostűk járultak hozzá a vasutak és hajóállomások jelzésére. Minden órában tudtam, hogy hány szállítmányunk van útközben és hogy hol vannak azok» Ha magam is utón voltam, akkor a beérkezett táviratokat az én jó Wellnerem napjában kétszer utánam sürgönyözte Londonból.

Nagyon elterjedt annakelőtte az a vélemény, hogy a közelálló kivándorlás reménye az embereket demoralizálni fogja. Senkinek sem lesz kedve dolgozni és ahhoz, hogy kötelességét teljesítse, mikor arról a helyről nemsokára úgy is el fog költözködni. Ennek éppen az ellenkezője történt. Minthogy a helyi csoportok saját jól felfogott érdekükben a munkásoknak csak a legjavát vették tekintetbe, általános verseny támadt a munkások között, hogy csak felvegyék őket a névsorba. Ez a névsor lassankint az egyes községek díszkönyvévé lett. Aki azt kívánta, hogy méltónak ismerjék el arra, hogy a szent földre jöjjön, annak ezért becsületesen meg kellett dolgoznia, így lett meg ennek a mellékhatása; bevallom őszintén: erre még álmomban sem gondoltam. Pedig ezt könnyen előre lehetett volna látni. Néhány rendetlen és reménytelen ember jobban igyekezett, mint eddig s okosabban is gazdálkodott. Nem egy háztűz lett erősebb, nem egy korhely nyerte vissza az eszét. A rendezett kivándorlás még azokra is jöhatással volt, kiknek még itt kellett maradniok. És amint belsőben megjavultak, külső kötelezettsé-

geiknek is eleget tettek. A helyi csoportok számára kibocsátott rendeletben világosan kimondottuk, hogy csak azokat lehet fölvenni, kik a politikai hatóságoktól jó erkölcsi bizonyítvánnyal rendelkeznek. Gazemberekre semmi szükségünk sem volt. A kormányok, kiket munkánkról pontosan értesítettünk, tehetségük szerint segélyeztek bennünket. Különben ez csak később következett be.

Az első hetekben, miután Alladinot, Warszawskyt s a többit mind kiküldöttem, csak főmérnökömmel Fischerrel, továbbá Steinekkal s Welnerrel voltam Londonban. Ekkor tárgyaltuk először azokat a nagyszerű technikus terveket. Sokat azok közül máig megvalósítottunk, egynéhányat azonban fel kellett adnunk; de néhányat még nagyszerűbben vittünk végbe, mint terveztük. Nem állítom, hogy valami újat teremtettünk volna. Az amerikai, angol francia s német mérnökök mind ezt megcsinálták már előttünk is, de keleten mégis mi voltunk eme műveltség első követői.

Steinek terveket készített munkásházakra, s átlomási épületekre. Néhány olcsó típusnak a kezdetben elegendőnek kellett lennie. A fő a gyors előállítás volt. A szépségre az első hónapokban nem volt szabad reflektálnunk. Steineknek óriási munkái az egyes községek hasznos, bájos, sőt helyenkint fenyegető alakulatait illetőleg, későbbi keletűek. Kezdetben csak nyers lakóhelyekről kellett gondoskodnia. Az ő tanácsára rendeltem Franciaországban ötszáz újmódú deszkasátort, melyeket akárcsak hadisátrakat, könnyen fel lehet szedni, s egy óra alatt föl lehetett állítani. A deszkasátrakat február közepén Marseille-

be kellett szállítani, ahol azokat RübENZ vette át. Miután a tipikus házak tervei készen voltak, meghagytam Steineknek, hogy a házak számára építőanyagot, s építőmestereket teremtsen elő, gyorsan, olcsón, s mindenkép saját belátása szerint. Steineknek rögtön be kellett rendeznie hivatalát és teljes önállóságot akartam neki adni. Azt mondtam neki: Most már induljon rögtön helyszínre. De felelete meghökkentett engem. Azt mondta: „Legelőször is Svéd- és Finországba utazom...”

Ekkor a fonográfnek szavait Steinek műépítésznek hangos nevetése lármázta túl. Az emlék annyira magával rántotta, hogy földrengető módon nevetett. Bátyja szigorúan rendreutasítá:

– Uralkodj magadon! Zavarsz bennünket. Dávidnak a hengert meg kellett állítania, úgy hogy most újra hallani lehetett az utóbbi szavakat.

... Meghökkentett engem. Azt mondta: „Legelőször is Svéd- és Finországba utazom.” Csak nem ez a Palesztina felé vezető út! De korán ítéltém.

Azért Svédországba, hogy ott az építéshez szükséges faanyagot beszeresse Aztán Svájc, Ausztria és Németországba utazott s az ottani technikai főiskólákból oly fiatal embereket vitt magával, kik tanulmányaikat éppen befejezték.

Hat hét múlva Jaffában már működött az első építészeti hivatala, melyben körülbelül száz mérnök s rajzoló dolgozott, s ezek között később igen sok tehetséges s szorgalmas erőt lehetett találni.

De az a hír, hogy egészen váratlanul zsidó technikusokra van szükség, az ifjúsági egyesületek révén hamar elterjedt az összes főiskolákra. És itt is meg-

nyilvánult az a hatás, a mit az alsóbb néposztálynál lehetett észlelni. Az a remény, hogy Palesztinában alkalmazásra találnak, sőt ott esetleg fényes karrierét futhatnának meg, megnövelte az ifjú emberek buzgalmát. Vizsgálkat jobban sietvén letenni, idejüket nem töltötték többé politikai pletykák gyártásával s elbeszélésével, avagy kártyázással, hanem azon igyekeztek, hogy mihamarább hasznos emberekké lehessenek. A fának, amit Steinek Svéd- és Finnországban vásárolt, továbbá a vasnak hazahozatalát Németországból s Ausztriából RübENZ hajtotta végre. Ez időközben összeköttetésbe lépett a vasút- és a gőzhajózási társaságokkal s a hajógyárak képviselőivel. RübENZ ügyes szállító volt s feladatát nagyszerűen oldotta meg. Ma midőn kikötők s az európai kikötők között már oly nagyszerű hajóközlekedés áll fönt, elfelejtették szolgálatait. De bizony az első három, négy évben nem kis ügyesség kellett ahhoz, hogy az ember olcsó szállítási eszközöket találjon. RübENZ a leghetlehetőbb alkalmakat felhasználta, szállított görög, spanyol, északafrikai hajókon. Egyidőben azzal gyanúsítottam magamban, hogy sport gyanánt üzi a szállítást. Áruival a legszebb utazásokat s legnagyobb körutakat tette meg. De azon a napon, midőn azokra szükség volt, meg is érkeztek és néha megtudtam, hogy csak azért választotta a lassabb szállítási módot vagy a kerülő utat, hogy kikötőpénzt ne kelljen fizetnie. A hajó az ő vezetése mellett úszó műhely volt. Osztályában neki is volt különféle térkép-rendszere, használta a különféle gombostűket a gabona, cukor, liszt, szén, vas s famennyiségének

jelzésére. Ha megakartam tudni, hogy miből mennyink van, csak a hivatalába kellett mennem. Néhány perc alatt megtudtam ingóságaink mibenlétét. RübENZ takarékoskodott minden fillérrel, s ily módon gazdaságunknak óriási összeget takarított meg.

Az is RübENZnek a gondolata volt, hogy Anglia, Franciaország és Németország nagy áruházait még a vándorlás előtt értesítsük. Ezek az áruházak sok régi áruval rendelkeztek, melyek oly sokáig feküdtek raktáron, hogy tulajdonosaik boldogok lehetek, hogy oly jó eladási alkalomra akadtak. Ránk nézve pedig jelentékeny könnyítés volt, minthogy most már nem kellett gondoskodnunk bevándorlóink különös szükségleteiről. Hogyan készítettük volna mi elő az ágyakat, asztalokat, szekrényeket, ládákat, takarókat, tállakat, tányérokat, fazékokat, a fehérneműt, lábbelit? Már ez magában is óriási munka lett volna. Inkább ily versenyző nagykereskedőknek hagytuk ezt, kik az eladásban a saját hasznukat keresték. Persze ezeknek a kereskedőknek nem ígérhettünk gazdag vevőközöniséget. A szegény bevándorlók szükségleteiket csakis részletfizetésre vehették meg. De a kereskedő házaknak megvolt az a biztonságok, hogy a részleteket mindig megkapják, mert az új társaság a részleteket alkalmazottainak fizetéséből hetenkint levonta és a kereskedőknek elküldte. De ily módon egészséges befolyásra tettünk szert a kereskedőkkel szemben, úgy hogy az árakat nagyon magasra fel nem emelhatték. Pénztárunk csak oly kereskedőkkel lépett érintkezésbe, kik szabott árakat kértek csak. így biztosítottuk a szegény munkásokat arról, hogy uzsoraárakkal ne zsákmányolják ki őket, más részről

pedig a kereskedőházak biztonságban használhatták pénzüket. Bizony még alig történt meg, hogy kereskedőházak oly nagy valószínűséggel számíthattak volna ki előre, hogy mennyi árura lesz szükségök. A szállítás szinte katonai volt, de azért nem volt formákhoz kötve. Sőt a versenyzés sem volt kizárva s így minden olcsóbb volt. A kereskedők kartellje ellen nem lett volna nehéz védekezni. Oly üzletekkel, melyek árkartellt kötöttek, nem léptünk érintkezésba. Aztán kereshettek ők vevőközönseget, a mi rendes embereink náluk nem vettek.

Ily módon az első három négy hónapban megteremtettük a szabad vásárt. Mialatt más országokban a cionista helyi csoportok a legjobb kiválasztásán fáradoztak, azalatt angol, francia és német áruházak előkészítették raktáraikat Jaffában, Haifában, Jerichóban és Jeruzsálem kapui előtt. A benszülött lakosság csodálkozással látta a nyugati dolgok eme térfoglalását. Eleinte nem is tudták maguknak megmagyarázni, hogy mit jelentsen e csodálatos újdonság. Steinek műépítésznek egyik tréfás levele jellemzi leginkább a keletiek nagy csodálkozását, midőn a csodadolgok megjelentek. Komoly tevék megállottak és megrázták a fejüket, írja a mi barátunk. De a benszülöttek mindjárt vásárolni is kezdtek., és Damaszkusig s Aleppoig, Bagdadig s a perzsa öbölíg terjedt el az új bazárok híve. Az emberek árja tartott az új bazárok felé. így már a mi vállalkozásunk sejtelme is ily nagy hatással volt a palesztinai kereskedelem különböző ágaira. Az első hónapok kitűnő eredményei után néhány nagykereskedő magában Palesztinában kezdte gyártani az egyes árukat, mert

ez úton megtakarították a szállítási költségeket. Ez lett aztán későbbi virágzó nagyiparunknak alapja.

Később több helyen is a szememre hányták, hogy elősegítettem a vállalkozók meggazdagodását. Ezért az újságokban is szidtak engem. Ezzel én bizony nem sokat törődöm. Másként nem tehettem, mindenkinek kedvében szintén nem járhattam. Ért csak arra ügyeltem, hogy az új társaság egyetlen hivatalnokja se keressen több pénzt, mint a mennyi a fizetése volt. Erre kíméletlenül vigyáztam, ezt el nem tagadhatja senki. Hogy én nem szereztem magamnak vagyont, azt is mindenki tudja. Hogy azonban szabad vállalkozók vállalkozásaikon nyertek és nem veszítettek, az ügyünk érdekében csak jót jelenthet. Hol van alkalom a nyerekedésre, oda özőnlenek az emberek. Az ideális és szentimentális okokat nem lököm félre, de a materiális okok is érnek valamit.

Már megint későbbi dolgról beszéltem. Steinek elutazta után volt időm, hogy az én jó Fischeremnek terveivel foglalkozzam. Az ő utakat” vízvezetési és villamossági ellátást, vasutakat, kikötőket s csatornákat illető tervei nagyszerűek voltak, legnagyobb szerű művét, a Földközi tengertől a Holt tengerig vezető csatornának a tervét, mely a két hely közötti magasságkülönbséget is kihasználja, már akkor elém terjesztette. Egy svájci mérnök, ki eredetileg keresztény volt, s csak a cionizmus iránt érzett lelkesedése folytán lett zsidóvá és vette fel az Ábrahám nevet, volt segítő társa e munkában.. A szerény Fischer mindig azt mondta, hogy Ábrahám a munka tulajdonképeni tervezője. Az angol

vezérkar kitűnő térképei és Armstrongnak plasztikus térképe, melyet a Palestine Exploration Fund adott ki, megbecsülhetetlen szolgálatot tett nekünk. Ebben az időben alapítottam meg az első vasúttársaságot. Az a szegény társaság, melynek vonatai Jaffa és Jeruzsálem közt közlekedtek, a további körülményeknek már meg nem felelhetett. Legelőször is megalapítottuk azt a tengerparti vonalat, melyen a vonatok Jaffától délre Port Said felé, északra Caesareán, Haifán, Tyruson, Sidonon keresztül Beyrutig közlekednek s honnan Damaskus felé lehet utazni. Ezt követték a jeruzsálemi vonat megalapítása, a jordánvölgyi vonat, mely kelet-nyugat felé ágazik el Genezareth tavánál, s végre a libanoni vonat. A hozzávaló tőkét Amerikában Warszawski, Oroszországban Leonkin szerezte meg. A kamatbiztosítás miatt erős küzdelmem volt az igazgatósággal. Túlvakmerőnek mondtak ki engem, midőn ezen vonalak jövedelmét így akartam biztosítani. Akaratom keresztül vittem és igazam volt, midőn úgy gondolkodtam. Mindenesetre öt évig tartott míg egyik vonalat a másik után felállítottam. Ma mindez már régi történet, hisz e vonalak már rég az új társaság tulajdonába mentek át. A szállítási kérdés mellett az igás állatokkal foglalkoztam leginkább. Hisz feladataim egyike az volt, hogy virágzó földművelést teremtsék. Az igavonó állatokat nemcsak ide kellett szállítani, hanem etetni és gondjukat is kellett viselni. Ezért sokat kellett beszélnem Brownstonenal, ki nek osztályába ez ügy tartozott. Ajánlatait nem fogadhattam el. Félttem attól a gondolattól is, hogy a Duna mellékén ökröket vegyek s azokat lassan

vizén és szárazon oda átszállítsam. Brownstone sürgetett, hogy már itt volna az ideje, de nem voltam képes magam arra elhatározni. Legszívesebbére Egyptomból szerettem volna a barmokat hozni. De ez ellen is lett volna elég kifogás.

Az első hetek alatt nem mozdultam el Londonból. De egyszer mégis elmentem Németországba, hogy az újfajta elektromos motorokat megtekintsem. Az eredmény egyszerűen fellelkesített. Az elektromos motorokat a legnagyobb szerű találmányok közé sorozom, melyekkel a tizenkilencedik század megajándékozott. Ma az elektromos motor-ek természetesen sokkal tökéletesebb, mint amilyen azelőtt volt. De már abban a régebbi alakjában is kitűnőnek találtam. Rögtön megvásároltam a gyárnak egész készletét, s mind amit még február közepéig szállíthatnak. Aztán sürgönyöztem Warszawskinak New-Yorkba: „Vásároljon elektromos motor rendszerű ekéket, a mennyit februárig kaphat.” Felelete ez volt: „Igyekezni fogok.” Mire Londonba érkeztem már ott várt az ő távirata. Háromszáz motoreke február közepén Jaffában lesz.

Ezen találmány nem kevés gondtól mentett meg engemet. Midőn hazatértem Németországból kissé komikus jelenetem volt Brownstonenál. Még magam előtt látom elképedt és megsértett tekintét, amint örömben hozzá kiáltottam: „Kedvesem ön feleslegessé lett – nincs többé szükségünk ökrökre ... Csak a körülállók nevetésén vettem észre a furcsa félreértést, bocsánatot kértem tehát tőle s megmagyaráztam neki a dolog mibenlétét. Brownstone ennek nagyon megörült s örömének

kifejezést is adott, s így tettek a többiek is. Azért Brownstone most se lett fölöslegessé. Még mindig volt elég dolga, ha igás barmot nem is kellett már annyit előteremtenie. Még mindig volt azért szükségünk lovakra, tehenekre, juhokra és szárnyasokra, aztán a sok táplálékra amit az állatok felemésztettek. Ez a jelenet kevéssel azután történt, hogy Brownstone visszatért Romániából. Most elküldtem Hollandiába, Svájcba s Magyarországra, hogy egészséges állatokat vásároljon.

Most már ökrök helyett szénre volt szükségünk az ekék számára. Ez RübENZ dolga volt. Akkor még nem lehetett az ázsiai szenet oly könnyen megszerezni, mint most. RübENZ az előrelátható szén-szükségletet egyszerű sürgönyváltás segítségével fedezte. Huszonnégy órán belül az egész ügyet rendezte. Ez egyike volt ama szerencsés mozzanatoknak, hol meg lehetett érezni a kultúra előrehaladottságát. Mert már ezt is nagy sikernek tartottuk .akkor. És csakugyan nagy siker is volt. Még akkor nem dolgozhattunk a Holttenger-csatorna vízerejével. Hisz ma már nem kell nekünk az angol szén, hogy Palesztina talaját fölszántsuk. Már az a lokomotív is régies nekünk ma, mely valaha a földek szélén állva hajtott. Most sodronyaink vannak, melyeken a Jordán vizeséseinek, a Holttenger-csatornának vagy a Hermon s Libanon hegyipatakjainak erejét vezetjük ekéinkbe. A szén helyett ma a vizet használjuk.

Ezek voltak nagy vonásokban az én ... „Ekkor Steinek professor kérte lármásan, hogy beszélhessen. Dávid rögtön megállította a gépet:

– Egy megjegyzést kell tennem, szólt a tanár. Inkább irodalmi megjegyzés, ne vegyék hát tőlem rossz néven. Tudják-e önök, hogy mi az, amit attól a rejtezkedő Joe-től éppen most hallottunk? Az *uy Chadgadjo!* Értenek?

Kingscourt természetesen nem érté, meg kellett néki magyarázni. Chadgadjo Chadgadjo, a gödölye a gödölye, az a félig tréfás félig komoly végsa elbeszélés a peszah ünnepély könyvében a haggadában. A gödölyét megeszi a macska, a macskát széttépi a kutya, a kutyát agyonüti a bot, a botot elemésztí a tűz, a tüzet eloltja a víz, a vizet megissza az ökör, az ökröt levágja a metsző, a metszőt magával viszi a halál angyala. – De mindenek fölött áll Istent ki az egész világot kormányozza és őt uralja a halál angyalától vissza egészen a gödölyéig, a gödölyéig minden.

Így vélekedett a tanár, történik az eke hajtó erejével. Az ökröt elnyomja a szén, melyet megint a víz nyom el... .

És most szólott az öreg Litvák:

– És mind e fölött Isten áll ... egész vissza a gödölyéig.

4. Fejezet.

Már késő volt, a hallgatók elfáradtak. Elhatározták tehát, hogy a fonográf elbeszélésének folytatását más napra halasztják.

A társaság távozott.

Holdvilágos éjjel volt és az öreg Litvák házá-

tól a tó partján levő szállóig vezető úton sétálni valódi élvezet volt. Kingscourt Steinek professzorral elől haladt, miközben ki nem fogyott a kérdezősködésből. Lassanként melegen kezdett érdeklődni a zsidó történet iránt, de szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy csak a modern nagyban való végbevitel részletei azok, melyek őt némiképen érdeklik. Emberek sorsa iránt, legyenek azok zsidók vagy nemzsidók ő már semmiképen sem érdeklődik. Ő embergyűlölő volt s az is marad, a legnagyobb számárságnak tartja, hogy valaki az ő kedves felebarátjával törődjék, mert az a világon a leghálátlanabb dolog. De mint nagyszerű tömegvándorlás tetszik neki a zsidóköltözködés. Sőt holnap szívesen meghallgatja a fonograf elbeszélésének folytatását.

A többi szédervendég kettesével s hármásával haladt tova beszélgetve. Legvégül Sára asszony ment Frigyessel, ki az egész úton álmodozott s kedves kísérőnőjéhez egyetlen szót sem szólott. Már majdnem céljukhoz értek, midőn ez hallgatagsága miatt fcevéssé ingerkedett vele. Ekkor ébredt csak föl és szólott.

– Micsoda éj! Holdvilág a Genezareth taván és mind e gyönyörűség, mely mind szebbnek tetszik, mert tudjuk, hogy természetes. Én is azt szeretném kérdezni: miben különbözik ez est a többi esttől? Sejttem már: abban, hogy szabad embereknek érezhetjük magunkat. Ah nagyságos asszonyom, kinek itt munkálkodnia és élnie szabad ...

– Hát önnek nem szabad?

– Nem. Kingscourt már tovább akar utazni.

– Oh dehogy, nevetett Sarah asszony. Mi már

teszünk valamit. Önök ketten hozzánk tartoznak. Ön mint családunk megmentője, s ő mint az ön barátja. Mert Löwenberg doktor urat itt le fogom telepíteni, kérem ne ellenkezzék. Én is szólhatok talán a dologhoz. És a mi az öreget illeti, azt más kötelékekkel fogom idekötni. Frigyes nevetve kiáltott föl:

– Micsoda? Meg akarja házasítani?

– Ha akarnám, azt is megtehetném, magyarázta Sarah asszony. Odaadnám neki például mrs. Gothlandot, vagy sógornómet Mirjamot.

A tréfa kissé kegyetlen volna az öreg úrral szemben.

– Egy férfi, szólott most Sára asszony egész komolyan, sohasem elég öreg ahhoz, hogy meg ne házasodhassák. Ez az előnyük meg van önöknek az egyenjogúsítás ellenére is. Különben az ön Kingscourtját más láncokkal akarom lekötni. Az én Fricikémtől el van ragadtatva. De nem is csoda, hisz ilyen gyermek nem is létezik.

– Gyönyörű gyermek! mondta Frigyes is.

– Szép, okos és jó mondta az anya lelkesen. S nos mit gondol, ha együtt hagyom őket, nem lesz-e idővel nélkülözhetetlen számára a gyermek? Akkor ő örökre itt marad, s vele együtt ön is.

Frigyes megindultan mosolygott. De Sára asszony nem is tévedett nagyon. Másnap ugyanis elég fura helyzetben találta őt Frigyes: a földön kúszott s a gyermek nyargalt rajta.

– A gyerekből huszár lesz, mondta zavarában, midőn Frigyes segélyével újra talpra állott. – És most menj a dajkádhoz, mert elverlek!

Mínthogy azonban a fenyegetést barátságos mosolya kísérte, a gyermek nem ijedt meg, sőt még jobban belekapaszkodott. A kicsike nem tudta, hogy a

világ egyik legmogorvább embergyülölőjével van dolga, Bizony midőn aztán Fricit a nagyszülőkhöz akarták küldeni és Kingscourt nem tartott vele, oly ordításban tört ki, hogy kétségbeesett anyja arra kérte az öreg urat, hogy könyörüljön meg rajta. Mit tehetett most már mr. Kingscourt? Látszólagos vonakodással föláldozta magát, de egész arcában nevetett, midőn a gyermek napsugaras vidámsága újra visszatért. A többiek tetszés szerinti időben csak később fognak utána menni. Ő még ez egyszer föláldozta magát a nevetlen fickóért Sára asszony, Dávid és Frigyes már néhány perc multán követték őket, a tó melletti úton, s ekkor a távolban látták, amint mr. Kingscourt a dajka háta mögött ment, s Frici a dajka karján megfordulva nagy lármával ujjongott, nevetett. Kingscourt az egész utón nem törődve a járókelőkkel bohóccá változott a gyermek kedvéért. Mert ő anélkül öregedett meg, hogy egy ilyen kis gyermek zsarnokságát és varázsát megismerte volna. Nem is gondolt arra, hogy ily aranyos baba veszélyessé is lehet az emberre nézve, és mivel ennyire védtelen s minden sejtelem nélkül volt, jutott e gyermek mulatságos fogságába. Frici az Ottó nevet adta neki. Az ismerősök között a nyelvészek ezt huh-hottokra vezették vissza, mely szavak nemes, Königshof Adalbert, nevezd Kingscourt és Litvák Frigyes közt az első barátságos érintkezésre emlékeztetnek vissza. Elég az hozzá, hogy Kingscourt a baba szemében és szájában Ottó volt.

Amíg Frici ébren volt, Ottó semmi mással nem foglalkozhatott. Csak miután a fiatal zsarnok ebéd után piros arccal elszunnyadt, kérhette Kingscourt,

hogy Levy Joe elbeszélését folytassák. Az összes tegnapi hallgatók nem voltak jelen» Mrs. Gothland ki egy ápolónő egyesület élén állott, betegeit ment meglátogatni. A sephori pópának haza kellett utaznia. Pater Ignatius ma nem volt szabad» A Steinek testvérek csak később voltak beérkezendők. De mint-hogy a fonográffal az elmondottakat bármikor ellehetett ismételtetni, hát a távollevők is abban a helyzetben voltak, hogy az elmulasztottakat máskor hallgassák meg.

Dávid a készüléket az első emeleti szalonba hozatta, mely édes anyjának szobája mellett volt. A szenvedő ma kevéssel jobban érzé magát. így kereskes karosszékben betolták őt. Barátságosan fájdalmas mosolylyal viaszszárga arcán ült ott, és figyelt a többiekhez hasonlóan. Melléje egy zsámolyra Mirjam kuporodott le, időközben meg megfogván a beteg kezét. Az öreg Littvák egy nagy fauteuilbe telepedt le kényelmesen, szintúgy Kingscourt Besid bej segített Dávidnak a készülék felállításában, aztán leülött. A jó mr. Hopkins Frigyessel egyetemben egy sarokban telepedett le. Frigyes innen a hallgatók fejei fölött az ablakon keresztül kitekinthetett a szabadba s elláthatott egészen a tó túloldalán fekvő hegyekig. És közte és a tájkép között Mirjámnak fénytől övezett alakja vala.

Dávid beállította a hengert és Levy Joe hangja fölvette az elbeszélés fonalát a helyen, hol tegnap elhagyta:

– Ezek voltak nagy vonásokban az én első intézkedéseim.

De a gép már megindult. Alladintól a föld-

vételt illetőleg jó értesítéseket kaptam, Steinek jelentette, hogy március közepe felé Haifában új rendszerű téglagyárat fog építtetni és cementgyárat fog felállítani. Warszawski és Leonkin azt jelentették, hogy a helyi csoportokban kitűnő hangulat uralkodik. Brownstone és Kohn a tavaszra már biztosítottak nagy mennyiségű gabonaszállítási és barmot.

De nemcsak a szegények tömegére kellett gondolnunk, hanem a gazdaságilag magasabb rétegekre is, kikre Palesztinában szintén szükség volt. Ezekre segélyezéssel, avagy munkaadással nem lehelt hatni. A megindítás más formáját kellett arra kitalálnunk. Mintául az egyiptomi Izmael khédive eszméje szolgált: aki arra kötelezte magát, hogy egy legalább harmincezer frank értékű házat épít, annak Izmael a szükséges földet ingyen átengedte, így tettem én is, de azzal a kikötéssel, hogy a föld 50 év múlva az új társaság birtokába kerül vissza. Hisz mi elhatároztuk, hogy az ó-zsidó jubileumét megint visszaállítjuk. Ismeretes, hogy a khédive okos gondolatával teremtette meg Kairó gyönyörű városát. A hatás nálunk hasonló volt. Alig hogy e kedvezmény bizalmi férfiaink útján nyilvánosságra került, már is tömegesen jöttek az építeni akarók levelei minden országból. Wellner vezértitkár Fischer főmérnökkel együttesen az építeni vágyók számára utasításokat dolgoztak ki. Haifa, Jaffa, Tiberias és még más városok tervrajzát még Steinek elutazta előtt elkészítették. A műépítész azonkívül még csinos polgárházak tervrajzát is elkészítette. Ezen tervrajzokat árjegyzékekkel együtt sokszorosítottuk s elküldtük a jelentkezőknek, kiket azonban e formákhoz nem kötöttünk.

Csak megakartuk nekik mutatni, hogy körülbelül mi mennyibe kerülne. A telkek első kijelölésének március 21-én a tavasz első napján kellett megtörténnie. Ezen kijelölés alkalmával csakis a március elsejéig beérkezett jelentkezéseket akartuk figyelembe venni. De egyik feltétel az volt, hogy a telekre pályázónak kötelessége, hogy bevándorlóink általános szövetkezetének tagjává legyen, s hogy az új társaság pénztáránál az építési összeg egyharmadát akár készpénzben akár értékpapírokban lefizesse, s hogy vagy személyesen, vagy meghatalmazottja jelen legyen a kijelölési tárgyalásnál. Miután a ház építést megkezdte, a bánatpénzt visszakérhette.

Aztán Wellner a telkek kijelölésekor követendő eljárásról rendeletet irt. Március 21-ikének reggelén minden helyen, hol építeni vágyók jelentkeztek, az új társaság egy hivatalnokának kellett vezetnie a három- öt- vagy héttagú bizottság megválasztását. A jelentkezők a bizottságot számnagyságuk szerint saját kebelükből választották. A telkek kijelölésénél azok jöttek először tekintetbe, kik az építést legkorábban akarták megkezdeni. Ugyanoly időben való kezdésnél a több emberrel rendelkező csoportnak volt előnye a kisebb számúval szemben. Legvégül jöttek az egyesek. Ha minden meg-egyezett, akkor a sorsnak kellett döntenie. A csoportok előnyben részesítésének az volt a célja, hogy mindenütt erős községek keletkezzenek, és e községek a helyi szükségleteket fedezhessék. Csakugyan elértük ezzel, hogy az egyedül megjelentek még a kijelölés előtt valamely csoporthoz csatlakoztak, s a kisebb csoportok nagyobbakhoz.

Így történt, hogy teljes szabadság mellett, veszekedések nem történtek. Az egyes csoportokon belül való telkek kiosztására is voltak rendelkezések. Ki ugyanis a helyi kötelezettségekből, mint utcák és utak karban tartása, csatornázás, világítás, vízzel való ellátás, többet vett át, az jobb helyet, vagy tágasabb helyet kapott. Ezeket az egyszerű, de igazságos rendelkezéseket nem volt nehéz végrehajtani. Az új társaság jelenlevő hivatalnokának az egész kijelölési aktust jegyzőkönyvbe kellett vennie, melyet a bizottság tagjai aláírtak.

A jegyzőkönyvet még aznap be kellett küldeni az én központi hivatalom jogi osztályába Haifára. Ha megfelelt a rendelkezéseknek és egy oldalról sem volt ellene kifogás, akkor a kijelölés jogerős lett és a birtoklási okmányt nyolc nap után kiállították. Ha azonban a kijelölés ellen kifogás volt, akkor azon helyen vizsgálatot indítottunk. E célra rendeztem be már előre az utazó jogi hivatalokat, melyek Haifából terjedtek ki az ország minden részébe, ily utazó hivatal két jogismerő hivatalnokból és egy jegyzőből állott. Megkapta azon helyek jegyzékét, honnan panaszok jöttek és legnagyobb gyorsasággal kellett egyik helyről a másikra mennie. Költségeit annak kellett viselni, ki általa elítéltetett. A jogi hivatal eme és más dolgainak végzésére Wellner a különböző országokban ötven végzett joghallgatót vagy törvénytudort szerzett. Ezen soknyelvű jogászokra szükségünk volt már a levelezés végett is, mert a legkülömbözőbb nyelveken kellett beszélni.

A jogi hivatalnak legfontosabb dolga az volt,

hogy a kérdezősködő ipari nagyvállalkozókat megfelelő módon felvilágosítsa. S így Wellner jogi hivatala vállvetve dolgozott Fischernek mérnöki osztályával. Az összes országok lapjai révén kihirdettük, hogy vállalkozók, kik kevés tőkével a földközi tenger partján fekvő országban vállalatok alapításához hozzá akarnak járulni, tanácsot, a munka és fogyasztási viszonyokról biztos felvilágosítást, esetleg ingóságokra kölcsönt is nyerhetnek. A lapok melyekben hirdettünk, naponként tömegesen küldöttek nekünk leveleket. Reájuk megfelelni nem volt nehéz dolog, mert legtöbb esetben csak azt kérdezték, hogy melyik ország az. Az egyforma kérdésekre elegendő volt öt-hat fajta egyforma válasz, s ezt nyomtatásban küldtük el nekik. A titkári hivatalnak csak a címeket kellett megírnia. A sok ezer kérdezősködő közül azonban nemsokára kiválasztott pár száz komoly vállalkozó is. Nem csupán, zsidók voltak. Sőt kezdetben a nemzsidók voltak többségben, és ezek között túlnyomó számmal a német s angol protestánsok, kik tudvalevőleg a legvakmerőbb gyarmatvállalkozók. Midőn a kérdésekre válaszoltunk, soha sem voltunk tekintettel a nemzetiségre vagy vallásra. Mindenki, ki Palesztina földjét művelni akarja, szívesen látott testvérünk. A mi mérnöki és titkári hivatalaink minden kérdésre lelkiismeretesen feleltek. Természetesen mielőtt valakivel közvetlenebb érintkezésbe léptünk, mi is tudakozódtunk megbízhatósága és becsületessége felől. Akik arra méltók voltak, azoknak minden tekintetben szívesen állottunk rendelkezésére. A vállalkozóknak, kik hozzánk fordultak, nem is kellett annyit

fáradniok, mint másutt. Mert megtudták tőlünk, hogy hol akadhatnak versenytársra, vagy hol van konkurrencia készülőben. Az új társaságnak érdekében állott, hogy minden vállalat, mely hozzácsatlakozott, virágozzék is. Azért szolgáltunk úgy a vállalkozóknak, mintha saját dolgunkat végeznők. A londoni titkári hivatalnak kérdezősködéseiből és leleteiből lassanként kifejlődött a munka és vállalkozási statisztikai hivatalunk. Ennek nagyon sokat köszönhetünk gazdaságunk fejlesztésében. Ennek segítségével értük el a mai állapotokat. Tulgyártás nélküli gyártási szabadságot, s az egyesre nyomást nem gyakorló rendet.

Miután ezt és még sok más komoly dolgot megindítottam, vidámabb dolog véghezvitelére gondoltam ...

Ebben a pillanatban a beteg Litvákné jelt adott fiának. Dávid a forgó hengert rögtön megállította és anyjához sietett. Ez fáradtnak érzé magát, s megint ágyba akart menni. Dávid és Mirjam a tolószéket óvatosan a másik szobába tolták. A szegény szenvedő a hátramaradottakat szemével üdvözölte. Aztán bezárult mögötte az ajtó. Az öreg Litvák sóhajtott és a többiek szintén szomorúak voltak.

5. Fejezet.

Kevéssel később Dávid megint bejött a szobába s kérdezte barátait, hogy kívánják-e az elbeszélés folytatását. Midőn ezek igennel feleltek a fonogra-

fot az előbbi helyen újra beállította. És a láthatatlan Levy Joe tovább beszélt.

... vidámabb dolog véghezvitelére gondoltam. Kezdetben szórakozásnak és sportnak tekintették és erősen megbíráltak. Ugyanis felszereltem a bölcsek hajóját. Úgy akartam, hogy ez a hajó legyen a visszavándorló zsidók előhírnöke. Azt akartam, hogy a földközi tenger vizein való megjelenése jelentse, hogy más idő köszöntött be.

A rendezés nem volt nehéz. Egy nagy angol menetjegyirodának első hivatalnokával beszéltem, elmondtam neki szándékomat és tizennégy nap múlva ő nékem előadta az egész költségjegyzéket, egyezménykötési és ellátási terveket. Egy olasz társaságtól kibéreltem az előkelő és modern „Futuro” nevű gőzöst, mely Nápoly és Alexandria között szokott közlekedni. A hajónak március tizenötödikére készen kellett állnia Genuában és hat hétre rendelkezésünkre állnia. Azonkívül rendezöm az olasz, görög, egyptomi és kisázsiai tengerpart legjobb szállóiban rendelé meg az ötszáz utas számára szükséges élelmiszereket. Az utasok tetszés szerint Genuában, vagy Nápolyban szállhattak föl. Jegyeik jogot adtak nekik arra, hogy az összes olasz vasutakon utazhassanak és legjobb szállókban étkezhessenek. Külsőleg az egész kirándulás olyan volt, mint a már akkor ismeretes legtöbb keleti kéjutazás De több volt. Azon urak és hölgyek, kiket meghívtunk, hogy e hat hétig tartó s a szentföldre menő utazásban kedves vendégeink legyenek, a művelt világ legfensőbb szellemelőkelői voltak. írók és művészek egész bizottsága dolgozott azok névsorán kiket meg kellett hívnunk.

Az egész világ legjobbjaait hívtuk meg, természetesen tekintet nélkül az illetők vallására vagy nemzetiségére. A világ legnagyobbjait hittük és ők szívesen jöttek, nemcsak azért, mert vidám keletre tartó utazást ígértünk nekik, hanem azért is, mert tudták, hogy magukhoz hasonlókkal fognak a hajón találkozni. A „Futuro” fedélzetén egymásra találhatott költő és bölcselkedő, feltaláló és felfedező, nyelvész mindenemű művész, államférfiú, nemzetgazdász, politikus és újságíró. Úgy a testi, mint a szellemi szükségletek fedezésére nagy gondot fordítottak. A rendező megszerzett minden lehető kedvtelést, melyet a legjobb társas utazásokon nyújtani lehetett. Azt akartuk, hogy a Futuro vendégei hat héten át a szerencse felhőtlen egével ismerkedjenek meg. A zenekartól, mely az évések alkalmával játszott, egészen a hajó nyomdájában megjelenő újságig, mit sem felejtettünk el. És hogy ennek a hajón megjelenő újságnak tartalma nem volt kifogásolható, az talán magától értetődik. Sokat utaztak a part mentén és a kikötőkben már a legújabb dolgokról szóló táviratok várták a „Futurot”. Ha a hajó éjszaka valamely kikötőbe érkezett, másnap reggel az összes táviratok bent voltak a lapban. De sokkal értékesebb volt az irodalmi rész. Mert a napközben történt eseménynyéket a legkitűnőbb írók tárgyalták. így jelentek meg a hajóújságban az asztali beszélgetések, melyek később híresekké lettek. Az „új platói párbeszédnek” hitták őket. A legmagasabb kérdésekről magas niveauun folyt a beszéd. Az emberiség legnemesebb szellemei nyilatkoztak, felejthetetlen mozzanatokat említve és ajánlatokat adva. Csak egynehányat aka-

rok megemlíteni a tárgyalt témák közül. Beszéltek egy *igazán* modern emberi közösségben élés berendezéséről, a művészet segítségével történt gyermeknevelésről, talaj viszonyokról, a játékonyság újjá szervezéséről, a munkások egészségéről, a nőnek a művelt társadalomban teljesítendő szerepéről, a technikának tudomány és gyakorlat útján való tovább fejlesztéséről, és még sok más dolgokról, miből az emberiség múlhatatlan tanulságot meríthet. A „Futuro” vendégeinek asztali beszélgetései már rég a világirodalom remekei közt ismeretesek. Én magam csak olvasásból ismerem őket, mert sajnos nem hallgathattam meg őket. Nem volt arra időm, hogy ezt a páratlan kényeztetést megtehessem, nekem a munka mellett kellett maradnom. Én már régóta Haifában voltam, midőn a Futuro még Genuában horgonyzott. De a hajóújságot oly figyelemmel és hálával olvastam, mint soha más újságot. Nem vagyok bölcész és azon napokban még kevésbé foglalkoztam abstract dolgokkal. De amit a futuroi asztali beszélgetések témái közül a gyakorlatba átvihettem, azt kikerestem és földolgoztam. Mert nékem úgy tetszett, hogy a Futuróról az emberiség szellemei szólottak a zsidó néphez, midőn ez éppen azon volt hogy magának új hazát alapítson, új életet kezdjen. Ezeket a tanításokat meg kellett szívlelni. Különösen dúsak és termékenyek lettek azok, mikor nemes vendégeink Palesztina földjére léptek. A bölcsek-hajója végig utazott a part hosszában, az utazók saját tetszésük szerint mentek szét az országba, miközben kisebb csoportokra, expedíciókra oszlottak, melyek számára a rendező segédeivel mindenütt minden lehető kényelmet biztosított. Nem mindnyá-

jan érdeklődtek egy s ugyanazon dolog iránt. A geológusok mást tekintettek meg, mint az elektrotechnikusok, a botanikusok mást, mint a műépítészek, a festők mást, mint a nemzetgazdászok. A szakban is együvé tartozók együtt mentek el s akkor tértek vissza a Futurora, mikor akartak. A Futuronak magas és vidám társasága néhányra oly vonzó erőt gyakorolt, hegy a hajóról ritkán távozott. Egyesek nem láttak mást az országból, mint a Jeruzsálem felé vezető vasútvonalat s a kikötőket. Egyik kellemes íróról állítják – nem tudom, hogy igaz-e, – hogy ő a hajót egyáltalában el nem hagyta. Állítólag azt mondta: „Ez a hajó Ción”. De utólag részletesen leírta az országot és népét.

Az adatokat persze a legjobb forrásokból meríthette. Mert a kirándulók, midőn a Futurora visszatértek, hoztak anyagot, amennyi kellett, mit szakismerő szemekkel néztek és mesterileg adtak elő. Az asztali beszélgetések új anyagot nyertek és a párbeszédeknek gyönyörű sora következett mindarról, mit lehetne Palesztinában teremteni. Az asztali beszélgetések eme részét tisztelettel olvastam át sokszor,, nagyon sokszor. Még ma is majdnem szórul-szóra tudnám őket. Legerősebb benyomást tettek reám a művészek tanácsai, valószínűleg mert én művész: nem vagyok. Gyakorlatilag hisz csak egy kis emberi észre volt szükség, hogy azt, a mi másutt már bevallott, ide is átültessük. A Futuro művészeitől tanultam meg, hogy a mi országunknak természeti szépségeit fel kell használni és tovább is kell fejleszteni. Szépnek kell lennie, mindenütt szépnek,

mindenek előtt szépnek. Mert a szép az emberi szívet mindig megörvendezteti.

Legérdekesebb élményeim közé tartozik, hogy magam a Futurot jól csak nem is láttam. Én készíttettem elő az útját, gondoskodtam kényelméről, folyton rá gondoltam és bölcseinek tanácsait mindig követtem. De szememmel sohasem láttam, legalább tisztán nem láttam. S ez így történt:

Midőn a Futuro a mi tengerpartunkon megjelent, nekem épen az ország belsejében volt dolgom. Fischer, Steinek és Alladino üdvözölték az új társaság nevében a hajót, midőn Jaffában horgonyt vetett. Én csak akkor akartam vendégeinknek bemutatkozni, midőn sürgős dolgaimat elvégeztem, mert az oly idő volt, hogy éjjel nappal talpon kellett lennem s utaztam egyik helyről a másikra. Gyakran a nagy motoromban aludtam csak, melyen a helységek között közlekedtem. A mi mai-kényelmünkről akkor még természetesen szó sem lehetett. Ha előre tudtam, hogy hol fogom az éjét tölteni, akkor azon a helyen sátrat állítottam a magam számára. De ezt bizony nem tudhattam mindig. És néha jó is volt, hogy helyenként váratlanul megjelenjek, hogy az útépitést, a földosztást, talajjavítást megtekintsem. Bár mind e célokra részletes tervek voltak készen, azért személyesen is megakartam afelől győződni, hogy minden rendben történik-e. Haifai főszállásommal állandó összeköttetésben voltam. Onnan gyakran oly jelentéseket kaptam, melyek útirányom gyakori megváltoztatására kényszerítettek. Minden tervszerűség mellett is történtek előre nem várt esetek a munkásokkal, vagy az

ellátás dolgában, mikor is gyors közbelépésre, a régi rend megváltoztatására s új rendelkezések kiadására volt szükség. A talaj kijelölésénél gyakran képződtek nehéz csomók, melyeket csak én oldhattam meg. Az új társaságnak saját birtokain épen a tavaszi vetéseket végezték. Bár a rahalinei rendszer fser'nt a nemzetgazdászati természözetkezeteket léptették életbe, de az embereknek a dolog még új volt, vezető tekintélyre volt szükségük és alkalom adtán hozzáértők tanácsára. Nem volt a feladatok szokatlan, de ügyelniök kellett minduntalan. Rozsot, árpát, zabot, kukoricát, répát elültetni utóvégre nem nagy művészet. És mégis történtek nehézségek. Küzdenünk kellett a makacssá lett földdel.

Modern eszközökkel, kitartó erővel rendelkezünk, legyőztük hát a talajt s a talaj barátunkká lejt. A szervezés volt a fő, és szervezetünk már a megindulás előtt erős volt és állandó. Azon munkások munkaideje, kik az új társaság szolgálatában állottak, csak hét óra volt, de e hét óra a koncentrált munka ideje volt. Egy csoport utakat készített, a másik csatornát ásott, a harmadik kövektől tisztította meg a talajt, melyet később az elektromos ekének kellett végig szántania, a negyedik házakat épített, az ötödik csoport fákat ültetett s így tovább. És mindenki tudta, hogy nem egymagáért, hanem mindegyikért fárad, s a többiek is ő érte dolgoznak. Énekszóval vonultak a munkába és énekszóval kerültek haza. Gyors tavasza volt e levésnek, amint ez a természetben látható, midőn a száraz fák hirtelen zöldellni kezdenek. És a haladásunkban elért.

gyorsaság napról napra növekedett Legelső dolgom az volt, hogy a távíró és távbeszélő hálózatot berendeztem. Az általános forgalom persze nem vehette rögtön hasznát, de a mi munkánknak hamar javára vállott. A vezetékek Haifából indultak ki és terjedtek el munkánk főbb pontjaihoz. Egy távíró-tiszt kísérelő kocsimban mindig mögöttem utazott, úgy hogy az összeköttetést Haifai irodáimmal s így a londoni központtal is hamar megkaphattam. A jó posta az én szememben mindig a legfontosabb volt. Csak így rendelkezhettem világosan az emberek és dolgokkal. Most már mindennap ötszáz, ezer sőt kétezer ember is szállott partra az ország kikötőiben Jaffától Beirutig. A megérkezést követő napon minden haladék nélkül a munkához rendeltük őket.

A vasútvonalak számára magában is legalább tízezer emberre volt szükség. Más tízezer a különböző nyilvános épületek felépítésére. Forgalmi irodákat, igazgatói épületeket, iskolákat, kórházakat kellett felállítani. A létrehozatal oly esetekben, midőn, mint nálunk, kész és biztos terv állott rendelkezésre, nem volt nehéz. Az utakon, vasutakon s más nyilvános épületeken való munkáért, munkásaink nemcsak fizetésüket kapták meg, miből persze levontuk azt mivel az egyes áruházaknak tartoztak a tőlük részletfizetésre megvett tárgyak fejében, hanem jogot vívtak ki, ezáltal maguknak a gyarmatosításra. Úgy akartuk, hogy annak az embernek, kit mi a kikötőből a legkülönfélébb munkákhoz rendeltünk, őszel már készen legyen a háza, melyben utána érkező családját elhelyezhesse. A dolog, mint már mondot-

tam, nagyon egyszerű volt, csak egységes terv szerint kellett dolgozni. A tizenkilencedik századbeli államok hadügyministeriumának sokkal nehezebb feladatokat kellett megoldania. Már talán szerénytelenség tőlem, hogy művünket ily nagy dologhoz hasonlítom. Az ősz beálltáig nekünk csak egy fél millió embert kellett letelepítenünk, s addig ennek megfelelő élelmet biztosítanunk. A hadvezéreknek a múlt századokban az emberek millióit kellett elhelyezniök, leggyakrabban ellenséges országban, s mindenkor oly időkben, midőn az ipar s kereskedés az általános viszonyok miatt szünetel. Mi ellenben barátságos országban ősi, országunkban munkálkodtunk, s nem váltunk rémeivé a kereskedés s forgalomnak, hanem inkább iparkodtunk azt e földön meghonosítani. Azon emberek, kiket akkor mindennel elláttunk, akkor mindjárt megszerezték későbbi megélhetésüknek eszközeit. Az ország minden részében építettek magánvállalkozók különféle gyárat, melyeknek még ősszel el kellett készülniük. Tényleg minden embernek be kellett látnia, hogy itt különféle iparok számára nagy jövő van kilátásban, Az, hogy egykönnyen eladhatja áruit s így azokat a nagy bevándorlás folytán nem kell visszavinnie, a föld alkalmassága, az országnak kelet és nyugat közt levő kedvező fekvése mind sok kereskedőt s iparost csábított e helyre. És midőn az első termés után, mely nem is volt különösen jó, csak épen, hogy elegendő, szemlét tartottam munkánk eredménye fölött, elhatározhattam magamban, hogy a bevándorlást ősszel félbe nem szakítatom. Pedig eleinte így terveztük. De a megállítás hála Istennek nem volt szükséges. Ezt megsürgönyöztem az összes

országos szervezeteknek s a hir óriási lelkesedést keltett a helyi csoportok között. Első termésünk hozta meg új társaságunk győzelmét. Későbbi vetéseink közül nem egy sokkal gazdagabb termést hozott, a kenyértermés régi kincsei bőségesen omlottak a föld - bői, de annyit egyiken sem nyertünk, mint az elsőnél. Az első terméssel megszereztük az egész világban szerte élő testvéreink bizalmát. Alig múlt el tizenkét hónap, mióta igazgatóságomat Londonban megalakítottam, midőn már bizton mondhattam barátainknak haifai főszállásunkon, hogy az első év jól ütött be.

Igazgatósági épületünk Haifában ugyan azon ősszel már tető alatt volt, de a belsejében még dolgoztak. Beléköltözködni csak a második tavasz beköszöntésekor akartunk. De azért elmondhattam szorgalmas segédeimnek, hogy házunk tető alatt van. Értettem a tetőn az új társaságot. Most már csak folytatnunk kellett, amit megkezdettünk, feszült figyelemmel kellett teljesítenünk kötelességünket Feladattaink köre tágabb lett, s mégis ezentúl már könnyebben voltak végezhetőek. A gép megindult, s nekünk már csak arra kellett ügyelnünk, hogy szervezetében hiba ne essék. A legnagyobb technikai munkákat vittük végbe, létrehoztuk az egész ország csatornázását. Népünk egyik ősi tradícióját követtük akkor is. A Salamontól származó tavak tanúskodnak még ma is elődeink híreveszett tehetségeiről. Nekünk természetesen már vízműveket is elő kellett állítanunk, mint Jeruzsálemnek és más városnak vízzel való ellátását; gondoskodnunk kellett a géphajtásról s világításról. A Holttenger-csatorna s más technikai

művek mutatják, hogy az új társaság mérnökei nem heverték. S élükön állott mindig felejthetetlen Fischerünk, az ő nagyszerű főnökük.

S más tényezők is termékenyen hatottak országunkra: a tőke és a hitel. Céltudatos munkánk és elért első eredményeink bizalmat keltettek irányunkban. Valamint a nemzetgazdasági szövetkezeti munkásokban új parasztokat állítottunk az eke mellé, úgy modern földművelő kölcsönt is hoztunk az országba. Azelőtt úgy gondolkodtak, hogy pénzforrásaink kifognak merülni, hogyha bevándorlóinkat lakóházakkal, gazdasági épületekkel, földekkel, gépekkel, lovakkal, tehenekkel, juhokkal és baromfival, kocsikkal s ingóságokkal, [élelmi szerekkel, magokkal s abrakkal el fogjuk látni. Ellenfeleink legokosabbjai kiszámították, hogy mikor kell majd minden munkát pénzhiány miatt beszüntetnünk. Egy családnak, mely átlag öt személyből áll, szükséglete a bevándorlás alkalmával körülbelül hatszáz font sterling.

Így ezer családnak szükségletei hatszázezer font sterlinget tesznek ki, tízezer családé hat millió font sterlinget ami százötven millió korona és így tovább. Ezen kitűnő számolók csak azt a csekélységet nem vették figyelembe, hogy a bevándorlók nemzetgazdasági értéke sokkal nagyobb s hogy értékesre kölcsönt is lehet kapni. Az új társaság pénzforrásait jól fedezett s törleszhető kölcsönökkel nagyban megnöveszthette. Egy szóval minél több bevándorlót hoztunk át, annál több pénz állott rendelkezésünkre. Úgy van ez mindenütt a világon, ahol értenek a nemzetgazdasáshoz; hát miért nem lehetett volna ez meg minálunk?

Azonban folyton eltéretegetek a tárgytól, miről beszélni akarok. Ez ama időpont, melyben minket a Futuro meglátogatott. Az ország belsejében volt dolgom, amint már említém. Napról napra kellett halasztanom Jaffába való utazásomat.

Ott horgonyzott a bölcsék hajója, melyet oly szívesen kerestem volna föl. Megtörtént ugyan egyszer, hogy több kocsi, melyek Futuro béli kirándulókat hoztak, azon utón jöttek, hol én a munkákat megszemléltem. Lovon ültem, midőn a kocsik arra jöttek. Megtekintették a nagy gőzzel hajtható úthenget, sőt munkásainkat is megnézték amint dolgoztak. A hölgyek kalapjain világos selyem fátyolok lengtek s az nagyon szép volt. De azért mégsem, lovagoltam a kocsikhoz, mert féltem, hogy amenynyire izzadt s poros voltam még utcakövezőnek fogok tetszeni. Azt gondoltam, hogy Jaffában lesz alkalmam az érdekes és finom embereknek bemutatkozni. Azonban máskép történt. Következő napon, sürgőnyt kaptam, mely arra kényszerített, hogy minél előbb Konstantinápolyba utazzam. Egy igen, fontos dolgot kellett tisztába hoznom a török kormánynál. Időm kevés volt. Jachtomat fűttettem s az egyes osztályok főnökeit siettemben összehittam. A vezetőséget átadtam Fischernek, ki szándékaimat pontosan ismerte, s magam titkáraimmal együtt még az napon Konstantinápoly felé utaztam.

A Futurot nem látogathattam meg, de reméltem, hogy visszajövet még a tengerparton találom. Meg is tettem minden lehető, hogy a tárgyalásokat mihamar befejezhessem. De amint már e kedves s álmos városban történni szokott, minden húzódott.

s türelmetlenségem mit sem segített. Szellemileg ugyan folyton otthon voltam palesztinai nagy munkánk mellett. Fischerrel és a londoni hivattal folytonos összeköttetésben voltam. Csak a bölcsek hajójának szellemes vidámságával nem léphettem távirati összeköttetésbe. Sajnálkozásom azon mértékben növekedett, amint Futuro észak felé tartott. Fischernek naponkénti sürgönyei arról is értesítettek, hogy hol tartózkodik Futuro. Már Tirusban, már Sidonban volt. Beirut előtt hosszabb ideig tartózkodott, hogy lehetővé tegye utasainak damaszku-szi kirándulását. És reméltem is, hogy e helyen megtalálom, midőn végre Konstantinápolyt elhagytam. Bár sietnem kellett, hogy a munkát helyszínen folytassam, de egy fél napot mégis akartam arra szentelni, hogy ismeretséget köthessek e nagyhirű emberekkel. Jó jachtom szinte repült a hullámokon. Kértem a kapitányt, hogy a lehető legnagyobb gyorsaságot fejtse ki. S mégis későn jöttünk. Ciprus szigeténél, mely előtt egy reggel elhaladtunk, láttam, hogy a távolban ép ellentétes irányban egy hajó haladt. Villámként hatott rám a sejtélem, hogy ez a Futuro. A parancsnoki hidra rohantam és a távcsövön át néztem. Gyakorlott hajósnak kellett volna lennem, hogy egy hajót ily nagy távolságban felismerjek. A kapitány sajnos nem volt a fedélzeten, hanem a kabinjában. Amíg odahívták hozzám, azalatt az a hajó eltűnt a mi szemünk elől. Találomra utána sietni nem lett volna tanácsos. Először is kérdéses, hogy azt a hajót elérjük-e volna, másodsor esetleg éppen ezáltal mulasztom el a Futurot, mely Beirut előtt horgonyoz. Te-

hát megtartottuk irányunkat. Csak Beirutban tudtam meg, hogy sejtelmem való volt. Az a hajó, mely a Ciprus hajnali napja sugaraiban elutazott, a Futuro volt.

Bizonyos fájdalmat éreztem e miatt. És azóta kívánom, hogy legalább megérjem azt az időt, midőn a Futuro újra visszatér. Mert huszonöt évvel első útja után újra meg fog jelenni a mi partjainkon. Természetesen nem ugyanaz a gőzös, mert az akkor már öreges lesz, hanem egy új díszes hajó fogja az ő híressé vált nevét viselni. És az is természetes, hogy nem ugyanazon vendégekkel, mert köztük már néhányan meghaltak, mert azokon kívül, kik még élnek, azokat is meghívjuk, kik időközben a művelt világ nagyjaivá lettek.

És minden huszonöt évben hozzon hozzánk egy Futuro nevű gőzöst oly nagyokat, kiknek Ítélete előtt meghajlunk. Mi nem fogjuk világkiállításon bemutatni Potemkin mintára falvainkat. Az egész országot meg lehet szemlélni, s a Futuro vendégei lesznek a mi tisztelt bíráink. És ha visszajönnek és a mi Úristenünk megengedi, hogy ez esetben találkozassam velök, és ők elismerik, hogy Levy József az ő egyszerű, de mégis nehéz munkáját becsületesen végezte el, akkor, – akkor nyugalomba vonulok. És ha meghalok, fektessetek Fischernek az én kedves barátomnak oldalára, oda a Karmel béke-szerű temetőjébe, honnan láthatom szeretett országomat s a kedves tengert.

6. Fejezet.

A phonograph elbeszélése véget ért. A vég-szavak a hallgatókra mély hatást gyakoroltak.

Kingscourt a torkát köszörülte és megjegyzé:

– Úgy látszik, hogy kedves gyerek a ti Joetok nagyon kedves gyerek. Kár hogy nincs itthon. Megszorítottam volna a kezét ... Egy dologra különben is kíváncsivá tett: a Holttenger csatornára. Úgy látszik afféle világcsoda az. Mikor fogjuk megszemlélni azt a mondaszerű csatornát.

Dávid ígérte, hogy a pészach ünnep utáni első napokban. Addig pedig az időt Tiberiásban vidám nyugalomban töltötték el. Kingscourt szorgalmasan ette velők a kovásztalan kenyeret, s közben szidta őket, hogy ő keresztény ó-német nemes embert egészen elzsidósítják. Különös hevésséggel szitkozódott Frici zsarnoksága miatt is, mely napról-napra növekedett. A kis gazember persze azt hiszi, hogy az öreg Kingscourt agg napjaiban nem tehet semmi okosabbat, minthogy egy ily fickó nádparipájává legyen. De az öreg medve csak akkor mert okoskodni, ha Frici aludt, s a lázadásnak minden szándéka eltűnt, midőn a gyermek Ottót kiáltott. Miután a nyolc nap letelte után elhatározták, hogy a Jordán völgyén át Jericho felé tartanak, Kingscourt mindenféle ellentmondásra talált okot, minthogy Dávid a kis fiút a nagyszüleinél akarta hagyni. Hisz a gyermeknek is meg kell ismernie az országot, és Dávid kegyetlen apa volna, ha Fricit egyedül hagyná, legrosszabb esetben pedig ő is feláldozná magát és nem nézi meg a Holttenger csatornát, ha Frici nem

jön velök. Elég az hozzá, annyit beszélt, hogy a többiek elhatározták, hogy a kicsit magukkal viszik. Ekkor persze úgy tett Kingscourt, mintha ez neki teljesen mindegy volna, ő személyében nem törődik a dologgal, csak egy védtelen gyermek segítőjének szegődött, midőn érdekében járt el.

Steineck műépítész és Besid bey időközben visszatértek Haifába. Besid családja után nézett, de megígérte, hogy Jeruzsálemben a barátokhoz csatlakozik. A műépítésznek sok dolga volt a közeledő követ választásra. Amint az újságok és magánosok hírei jelentették, a Gejer párt óriási erőlködést fejtett ki. S így Steineknek haifai állomásán kellene lennie, honnan az agitáció szálai kisugárzottak, a honnan óránként megtelephonálták vagy megsürgönyözték a tenni valókat a különböző helyi párt bizottságoknak. Dávidnak azonban még saját üzleti dolgaiban sok teendője volt, és ezért átutazott Dsolán vidékére, mielőtt a jerichói utat megkezdte volna. Meghívta vendégeit, hogy kísérik el a Dsolánra, ahol szintén sok érdekeset lehet látni. Lövenberg szívesen hozzá csatlakozott, mivel Mirjam és Steinek professor is kijelentették, hogy vele tartanak. Ezzel ellentétben Kingscourt tovább is Tiberiasban maradt, mivel Sarah asszonyi s mrrs. Gothlandot magára hagyni nem akarta. Már értették Frici iránti kedve? gyöngeségét s így nem ingerkedtek vele valami nagyon a miatt, hogy Tiberiasban maradt. Két nap múlva tehát a társaság mindkét része Besánban a Jordán völgyében fog találkozni. Kingscourt Sarah asszonnyal, mrs. Gothlanddal, a gyermekkel s a gyermekleánnyal a motorkocsiban fog Besan felé utazni

és ott fognak találkozni a nagy szállóban.

Egy szép villamos hajtóerejű hajó várt az utasokra, kik a Genezareth tavának túlsó oldalára akartak menni. Az itt maradók egészen a hajóig kísérték a távozókat. Frigyes kezét nyújtotta öreg barátjának.

– Tudja Frici, szólt Kingscourt haragos hangsúlyozással, hogy mi most valami új esemény küszöbén állunk. Húsz év óta nem volt oly nap, melyen nem láttuk egymást. Ember! azon bolond arab nevű vidéken ne hagyja el az egyenes utat. Különben egy ezerszeresen cikkázó villámú menydörgős zivatar érje el az utón. És ön Mirjam kisasszony, legyen szíves és ne használja fel az alkalmat arra, hogy ennek a fiúnak az eszét elbolondítsa. Még csak negyvenhárom éves. Ez a legveszélyesebb kor. És most Isten önökkel. Besánban újra látjuk egymást.

Mirjammak az arca az öreg durva tréfájának hallatára egészen vörös lett, Frigyesnek nem kevésbé. Egészen megzavarodtan léptek mindketten a gőzösre. Kingscourt jelentőségteljes szemhunyorgatással nézett mrs. Gothlandra és leplezetlenül örült azon, hogy siketült neki mindkettőt zavarba hozni.

Egyike volt azon langyos tavaszi napoknak melyek Genezareth taván oly kedvesek szoktak lenni. A hajó gyorsan szelte a gyöngye szellőtől mozgásba hozott hullámokat. A tiberiási fehér palotácskák és villák az utazók szemeiben folyton kisebbek lettek, és a keleti partnak meredek magaslatai mind tisztábban lettek kivehetőkké. Az északon fekvő hóval fedett Hebron gyönyörű kilátást nyújtott, és a nagy-

számmal a tengeren mozgó különféle alakú hajók az utazókra nem kevésbé szórakoztató hatásúak voltak. így az egész átutazás, mint pillanatnyi álom múltott el. A túlsó parton a hajó egy kis öbölben vetett horgonyt. Az utazóknak csak néhány lépést kellett tenniök és ott voltak a villamos vasút állomásánál. Nem is kellett sokáig várniok a vonatra, hogy tovább utazhassanak. Egy szalonkocsiban helyet foglaltak és El Kunetra felé utaztak. Ott volt Dávidnak némi üzleti teendője. A vasúti vágányok fokozatosan emelkedtek, s míg El Kunetrába értek, ezer méternyi magasságban voltak a tenger színe fölött. E város, mint a Jordán keleti völgyének vasúti központja nagy jelentőségre emelkedett. Minthogy Saf'e'd és Damaskus között feküdt, a közlekedés fontos pontja volt.

Midőn Dávid barátaival kiszállott a szalon - kocsiból, észrevették egy másik vágány páron a Beirut felé tartó álló vonatot indulásra készen, melynek egyik kocsijából éneklő gyermekhangok hallatszottak. Ezek tizennégy–tizenhat éves ifjak voltak.

– E fiúk nemde egy kis kirándulást tesznek? kérde Frigyes.

– Igen, egy kis kirándulást, – a föld körül felelt Steineck professor mosolyogva.

És Mirjam elmagyarázta Frigyesnek, ki csodálkozva figyelt oda, hogy micsoda tanulmány út ez. Az okos és tanult Benedictinusoknak egyik intézményét hozták be itt is. A francia Benedek rendiek már a múlt század végével egész tanuló-karavánokat küldtek tanítóik vezetésével idegen országokba. Ott a fiatal emberek megtanulták azon népek nyelvét és

szokásaikat. A tanuló és vándoréveket ily módon szépen össze kapcsolták. Ez az ifjúság tartalmasabb volt a régebbi korok ifjúságánál, és kiművelésük nem csak hogy alkalmasabb volt, de sokban gyakorlatibb is. Sokkal előbb nyertek kész embereket, s amit az új társaság ily tanuló karavánokra kiadott, az egyhamar meghozta a maga kamatait. Ezekbe a karavánokba csak az ország iskoláinak felsőbb tanulóit vették be, mert a lusta és haszontalan fiúkra nem akartak ily nagy összegeket pazarolni. És ily módon erős hatást fejtettek ki az egyesek tanulási buzgalmára. A szorgalmasnak nem volt nagyobb jutalma, mint az, hogy bevették az utat tevő tanulók közé. A kalandvágyat, mely az ifjakat épen e korban, szállja meg leginkább, nemcsak hogy megszorították, hanem eredményesen föl is használták és további jó előmenetelre készítették ezzel a lelket, hasonlóan azon kisebb robbanásokhoz, melyek az automobilt tovább hajtják. Az új társaság közoktatási vezetése révén ezen tanuló karavánokat rendszeresítették. Különböző országok egyes helyein az új társaság iskolákat rendezett be, hogy ha oda jönnek az ifjaknak tovább haladás, élelmezés tekintetében semmi kívánnivalójuk ne legyen. Csendes kis városokat választottak ki e célra a fővárosok közelében, Franciaországban például Versailles-t. Ez a testre és lélekre sokkal hasznosabb volt, mint a nagy s ve szélyes világvárosokban való lakás. Ezen intézetek mindegyikének élén egy oly igazgató állott, ki állandóan ott maradt, míg a tanulók tanítóik kíséretében három hó eltelt évei tova utaztak. Jeruzsálemben rendelkező központ intézte a karavánok útját. A fiúk

megismerték a világot, a nélkül, hogy tanulmányai-
kat abbahagyták volna.

– És a leányok? kérde Frigyes nevetve.

– A leányok ily utakat nem tesznek, felelt
Mirjam, mi úgy gondolkodunk, hogy a serdülő le-
ányoknak a helye az anyjuk oldalán van, ha esetleg
tanult is valamit és teljesítenie is kell kötelességeit
az új társaságban.

Mialatt Dávid üzleti dolgát végezte, azalatt
Frigyes, Mirjam és Steineck professor sétát tettek az
élénk városon keresztül, megtekintették a bazárokat,
melyekben a keleti jelleg azonban már hiányzott,
mert európai kereskedő házaknak nagy raktárai
voltak. Egy jó és kényelmes angol szállóban vettek
lakást, Most már Frigyes sem csodálkozott azon a
kényelmen, melyben itt részesítették. Most már ter-
mészetesen találta, hogy a világ közlekedés egy
ily helyén az utazók minden kényelmet megtaláljanak.
A vacsorát már korán megették, mert a következő
napon korán akartak fölkelni, hogy kirándulást te-
gyenek a híres magtárba.

Bíboros reggel volt. Egy másodrendű villamos
vasúttal utaztak a gyönyörűen ifjú vidékre- Frigyes
ezen környezetben ifjú éveinek tavaszát látta föl-
ébredni. Új élet támadt lelkében, midőn megtekin-
tette e szerencsés eredményű munkát, a gyönyörű
földeket és – amit alig mert magának is meg-
vallani – a szép Mirjámnak közelléte sem volt
minden hatás nélkül az ő hangulatának vidámságára.
Mily értelmesen magyarázott meg neki mindent,
ami figyelmét felkeltette. Dávid és Frigyes segítettek
helyenként magyarázataikkal, hol Mirjam tudása nem

volt elegendő. A Jordán keleti völgyének ezer a vidékén egy különös vízvásztónál voltak. Minthogy Frigyes a tizenkilencedik század technikai találmányainak ismerete nélkül nőtt föl, s csupán csak a jogi tudományt értette, hát persze nem tudott sokat ily modern lehetőségről. Ezen tekintetben hasonlított korának legtöbb közepesen művelt embereihez. A záros és a nyílt gyárak működése előtte teljesen ismeretlen volt. Nyílt gyáraknak nevezte ugyanis Steineck az ő magyarázataiban a nemzetgazdasági üzemeket, melyeket kirándulásukon láthattak. E vidék vízvásztó volt, mert azon vizek, melyek itt délről és északról ide föltartattak, e helyen találkoztak. Frigyes eleinte azt hitte, hogy a tudós tréfál, midőn fölfelé tartó vizekről beszélt. Steinek valószínűleg csak gúnyt akart üzni egy hátramaradottnak tudatlanságával. De a felvilágosítás nem várta sokáig magára. A vizek ugyan nem tartottak fölfelé, de hullámaiknak ereje igen. A természeti erőket megváltoztatni e megifjult országban se lehetett, akárcsak az emberek természetét, de az általános műveltség következtében a természeti erőket jobban megismerték és így jobban ki is „használták. Mánem volt szükséges a malomkerekeket egészen a vizesés alá helyezni, mint ezt a régi időben tették. Egy patak, mely tizenöt vagy húsz mértföldnyi távolságban folyt le, hajtotta a kerekeket, mert erejét mint villamos áramot sodronyokon vezették ide. A tizenkilencedik század elején e kérdést már teljesen megoldották. Amerikában húsz évvel azelőtt e tekintetben elég messze tartottak. A Niagarától az elektromos áramot százhatvankét kilométernyi távolságra

vezették el. A San Bernardino hegyektől a kaliforniai Los Angelesig százharminchárom kilométernyi vezeték volt s az erő veszteség nagyon csekély. Ezeket az intézményeket könnyen lehetett utánozni. S így a délen fekvő Holttenger csatornának valamint az északi Libanon és Hernon patakjainak vízerejét könnyen ide lehetett vezetni.

– A megújult ősi országnak igazi alapítói mondta Dávid, a vízműmérnökök voltak. A mocsarak kiszáritása, a puszta vidékeknek vízzel való ellátása, és a vízműberendezések, ezeknek köszönhetünk mindent.

Másfél órai utazás „után elérkeztek a mintagazdaságra, melyet az új társaság felügyelete alatt egy milliomos jótékonyági társaság rendezett be. Ezen kiterjedt és nagy tőkével vezetett földművelői vállalatnak igazgatója mindent megmutatott a vendégeknek, amit a nagyszerű földbirtokon látni lehetett. Ami Frigyesnek valódi csodálkozását felkeltette, az az igazgatósági épület mellett levő villamos központ volt. E helyen a falak körös-körül gombokkal, mélyedésekkel, számokkal és táblácskákkal voltak ellátva. Két egyszerűen öltözött fiatal hölgy forgolódott itt egy hivatalnok rendelkezése szerint, ki egy íróasztal mögött ült és minden pillanatban egy telefon hallgatókagylóját tette a füléhez. Frigyes emlékezett ennek láttára, hogy a telephivatalban már látott ehhez hasonlót. Az igazgató megmagyarázta, hogy e helyről ágaznak szét a sodronyvezetékek a gazdaság különböző pontjaira, s innen vezetik el a villamos erőt oda, hol arra éppen szükség van, de csak addig tartják azt fenn, míg

arra szükség van, egy pillanattal sem tovább. E helyről ugyanis nemcsak a különböző földmunkálatokat látták el villamos erővel, hanem a gazdasággal összefüggésben levő más üzemeket is, mint egy cukorgyárat, sörfőzdét, spriritusgyárat, egy malmot, keményítőgyárat és így tovább.

A gazdasági épületekben, a melyeket megtekintettek valamint a gyárakban, az utakon, a földeken, minden a legmodernebb nemzetgazdasági tudományok szerint volt berendezve, a tisztaságra gondosan ügyeltek, és minden különös nyugodtsággal történt. Az óriási gépezet nem csinált nagyobb zajt, mint amennyire okvetlenül szükség volt. Frigyesnek feltűnt mindez, midőn a munkásoknak csoportja egészen egyforma ruhákban szerszámaikkal a hátukon, előttük elmentek. Az emberek lesütött szemmel mentek el. Egyesek félénk, mások meg vad arccal. Ezeket két felügyelő követte. Az igazgatót katonásan köszöntötték,

– Szabadna egy bíráló megjegyzést tennem? kérde Frigyes. Eddig e megifjult ősi országban annyi szépet láttam, hogy valami kevésbé szépről is meg szabad emlékezmem,

– Tessék csak, felelt Dávid, s mi volna az?

– Úgy tetszik nekem, hogy e munkások különösen rossz hangulatban lehetnek, mintha a gép, mely mellett dolgoznak, belsejüket szétroncsolta volna. És mit hasznai mind e szellemes gazdasági berendezés, ha az emberek mellette boldogabbakká nem lesznek? Ezen munkások láttára a régebbi idők gyári munkásai jutottak eszembe. Igaz, hogy oly egészen mégsem szomorú itt a munkások képe,

s sokkal egészségesebb színben is vannak, mint a régebbi gyári munkások, – de hasonlatosságot mégis találok közöttük. És ez zavarólag hat reám. Ha elgondolom, hogy e birtok egy jótékony társaság tulajdona, úgy mégis boldogabbaknak szeretném látni a munkásokat. Bevallom, hogy ez kissé kiábrándított.

Az igazgató csodálkozva nézett rá és aztán a többiekhez fordulva kérde?

– Hát nem tudja Lövenberg doktor úr, hogy milyen helyen van most?

– Nem, szólott Dávid, szándékosan elhalgtuk ezt előtte, mert úgy akartuk, hogy előbb elfogulatlan benyomást szerezzen magának. Hogy ez a mintagazdaság fegyenctelep, avval meg akartuk őt lepni.

– Lehetséges az? csodálkozott Frigyes. E hely fegyenctelep? Ez persze megváltoztatja Ítéletemet. És milyen eredménnyel nevelik ez embereket a jóra igazgató úr?

– Az emberek testileg és lelkileg egészségesekké lesznek, válaszolta az igazgató. A legtöbben megszeretik a földművelő életet és nem akarják abba hagyni. Ezek a büntetés eltelte után is itt maradnak, és fizetett munkásainkká lesznek, vagy mint farmrokot messzi földre helyezük őket. A mi üzemünk tiszta nyereségét ily letelepítésekre használjuk föl és ezek már néhány évvé! később lefizetik a nekik adott segítséget. Mi az emberiség salakjából újra embereket csinálunk...

Midőn az utasok a következő napon Besánban

Kingscourttal és a többiekkel találkoztak, Frigyes elmondta, hogy mit láttak. Az öreg mormogott:

– Természetes, ha én már nem vagyok a csatasorban, a legnagyobb csodák is megtörténhetnek; a víz fölfelé folyik, s a fogházak szabadságadással büntetnek.

Most a motorkocsi a Jordán völgyében déli irányban haladt. A jóltartott országút gyakran elhagyta a kanyargó folyót. A Jordán tavaszi teljességében volt, a vidéke mind a két parton zöldbe burkolva. Gyönyörű kis helyiségek, városok és villaszerű telepítvények fehérlettek a keleti és nyugati magaslatokon, időnként a jobb parton a Jordánvölgyi vasút vonatjai száguldottak el. A kocsíúti közlekedés szintén meglehetősen élénk volt. Az az időpont volt, midőn a legtöbb idegen már elhagyta Jerichot a híres téli fürdőt. Itt a Jordán völgyében az elkényeztetett előkelőknek, kik az európai hideg időjárás elől menekültek, most már tul meleg van. Találkoztak több oly nagy utazókocsival, mint a milyen Littvák Dávid motorkocsija volt. Ezek az ő világosba öltözött vidám utasaikkal épen ellentétes irányba észak felé tartottak, mert most a Libanon saisonja következett. Április végén az előkelők Beirutban ültek bajort hogy Európába visszautazzanak, hacsak nem mentek szívesebben a kisázsiai vasutak gyorsvonatain Konstantinápolyba.

Azonban a *Jordan* völgyében, melyet a kéjhajhászó emberek e melegebb évszakban elhagytak mégis maradi vissza élet, a tulajdonképeni egészséges, erős élet. Mert a termékenysége révén híres két parton a termés az idén gazdagabb volt mint valaha. Az okos művelés következtében, továb-

bá, mivel a modern gazdaság minden eszközeivel segítették, a Jordánvölgye a leggazdagabb gyümölcsöket hozta. Rizs és cukorrépa, dohány és pamut, igényöröien termettek. A mérnökök kulturmunkája is igazán sokat ért. A Jordán szabályozása munkájuknak csak egy része volt. Völgyzárak különösen a keleti oldal hegyei között elősegítették a szent föld minden vízerejének teljes kihasználását. Az elhanyagolás szomorú idejében az esőben bízó gazdaság eredményt nem mutathatott ki. A völgyzáraknak a műveit államokban eléggé ismert rendszereivel úgy lehet mondani, minden egyes az égből eső víz-cseppet föl lehetett használni az általános jó érdekében. És így történt, hogy a zsidóknak megifjult ősi honában újra tej és méz folyott, és újra azzá lett, ami volt azelőtt: szent föld.

És mind e gyakorlati haszon jelentőségét emelte a vidék szépségét. A zöld kertek körül a Jordánnak mindkét partján levő hegyekről fehér falak fénylettek, márvány villák emelkedtek. A követ a Holttenger és környékének bányáiból hozták ide. Így Frigyes és Kingscourt az egész Jerichoi utón nem tudtak eléggé csodálkozni a látottakon. És midőn elértek az előkelő városba, akkor még a morgó és okoskodó Kingscourt se talált szót a nagy szállók, paloták és villák szépségének és számának láttára, melyek a tropikus növényzet, a pálmák ültetvényeinek sorai közül emelkedtek. Ily gyönyörűnek el sem képzelhették a forró égővi fürdőhelyei Jerichot.

De Kingscourt nem akart leszállani a szállónál. Ő azt akarta, hogy rögtön tartsanak a Holttenger

csatornához. Szerencsére Frici már elaludt, mert különben nem engedte volna meg, hogy Ottónak ily különös gondolatai legyenek. A hölgyek tehát a gyermekkel a hotelben maradtak, és az urak megtették a völgy felé tartó rövid utat. Előttük terült el a Holttengernek sötét-kék tükre. Mennydörgéshez hasonló zúgást hallottak, – a csatornának a vizei, melyeket alagúton vezettek ide a földközi tengerből, estek a mélybe. Dávid röviden elmondta a mű alapját. A Holt tenger tudvalevőleg a föld felszínének legmélyebb pontja, felszíne háromszázkilencvennégy méterrel van a tenger színénél alacsonyabban. Az már csak egyszerű gondolat volt, hogy ezt a nagy különbséget föl lehetne használni, A csatorna esése a Földközi tengertől a Holt tengerig nem tesz ki többet, mint nyolcvan métert, maradt tehát az eséshez héromszáz méter. Tíz méter szélesség és három méter mélység mellett a csatorna körülbelül ötvenezer lóerőt szolgáltat.

Kingscourt ezen egyáltalán nem akart csodálkozni, így szólt:

– A Niagara esés Hydranbe Power Company álbmása már az én időmben negyvenezer lóerőt állított elő.

Dávid válaszolt:

– A Niagara vízeséssel és a milliányi lóerőadással persze nem szabad a Holttenger csatorna erejét összehasonlítani, jóllehet a Niagara vízesés csak ötven méter mély, de ott a víz mennyisége óriási. De úgy gondolkodom, hogy mégis szép, hogy mi a Jordán és a Holt tenger csatorna különböző

állomásain összesen vagy egy fél millió lóerőt állítunk elő.

– Csakugyan önnek igaza van mélyen tisztelt viztnüvész úr, mondta az öreg. Csakugyan szép dolog. De egyet nem érthetek. Most sokkal több víz fojyik a Holt tengerbe, melynek nincs lefolyása. Talán a víz elpárolgási körülményei mások mint azelőtt voltak.

– A kérdés nem vall oktalanságra jegyzé meg Steinek, De tudniok kell uraim, hogy mi a Holttengerből most ugyanannyi vizet is szedünk el mint a mennyivel több folyik beléje. Az édes vizet ugyanis megfelelő mértékben föl is használjuk. Víz-tartókba szivattyúzzuk és a föld megöntözésére használjuk oly helyeken, ahol ép oly szükséges, mint amennyire szükségtelen itt. Ériének?

– Természetes, hogy értem, kiáltott Kingscourt s ez esetben nem volt kiáltozása annyira ok nélkül mint máskor, mert a vízesés dörgésszerű zaja már közelükben hallatszott. Átkozottan ravasz gyerekek vagytoke ezt még irigységből is el kell ismernünk.

És megérkeztek a vízesési állomáshoz. A Jerichótól eddig vezető utón még nem láthatták a Holttenger medencéjét a maga teljességében. Most kék és fehér színekben pompázva terült el előttük, akárcsak a genfi tó. Az északi parton, melyen állottak, tőlük jobbra egy keskenyen tova húzódó földdarab volt. Ez azon sziklák alá húzódott, melyekről a csatorna vize nagy dörgéssel leesett. Azon voltak a turbinák, följebb pedig gyári épületek. A meddig a tó partján csak el lehetett látni, mindenütt nagy-szerű gyári épületek és telepek voltak láthatók. Ez

az erőforrás mindenfajta ipart e helyre vonzott. A csatorna életre keltette a Holttengert. Midőn Kingscourt meglátta a nagy vascsöveket melyeken a csatorna vize a turbinák nagy kerekeire lecsapott, önkéntelenül a Niagara vízesés jutott az eszébe. Itt a Holttengeren körülbelül húsz ilyen erős vascső volt, melyek a sziklából egyenlő távolságokban állottak ki. Függetlenül ereszkedtek e csövek a turbinákra és messziről fantasztikus kéményeknek tetszettek. De dörgés, mely belőlök hallatszott, s a lefolyásból keletkező hab mutatták, hogy ezekben hatalmas erő működik. Az utazók beléptek a turbinák egyikébe. Frigyes e rettenetes erő szinte elnémította, míg ellenben Kingscourt, ügylátszott, az elemek eme küzdelmében nagyszerűen érzé magát. Minden erejéből kiabált, megjegyzéseket tett, melyeket azonban a nagy zajban megérteni senki sem tudott. De arckifejezéséből sejtem lehetett, hogy ez egyszer semmi kifogása nincsen. De valóban csodásan cyclonikus volt amint a víz a turbinák kerekeinek óriási bronzkerekein végig csapott s azokat rettentő körforgásokra kényszerítette. És ettől kezdve a vad természeti erő bilincsekre kötve átment a villamos áram generátorraiba, átfutott a sodronyokon és bejárta az országot a íngifjult ősi országot, virágzóvá tette azt, hogy, kertje és kedves hazája lett oly embereknek, kik azelőtt szegényen, gyöngeségben, reménytelenül s hazátlanul állottak a világon.

Frigyes végre szavakat talált.

– E nagy erő szinte szétroncsol engem.

– Minket, felelt Dávid komolyan e nagy erő nem roncsolt szét, hanem ellenkezőleg felemelt bennünket.

V. rész.

JERUSZÁLEM.

I. Fejezet.

Frigyes és Kingscourt egykor éjszaka és nyugatról jöttek Jeruzsálembe, most nappal jöttek keletről. Egykor láttak a dombokon egy elhanyagolt és szomorú várost, most láttak egy újult erővel feltámadt, élettel és dísszel telt várost. Egykor Jeruzsálem halott volt, és most föltámadt.

Jerichóból érkeztek ide és most az olajhegyen állottak, azon a csodaszép hegyen, honnan a szem ábrándozva a látóhatáron oly messze s tág körben tekinthet. Még mindig az emberiség szent helye volt, még állott sok hely, mely arra mutatott, hogy a különböző idők és népek hite e helyre központosul, de valami új, valami hatalmas és örömteljes járult a régi érzésekhez, az élet érzete. Jeruzsálem hatalmas testté váltott és életet lehelt szét. A régi s tisztos falak között fekvő ó város a mint e helyről látni lehetett nagyon kevésbé változott. A temető melletti templom a mecset és a többi kupola és háztető még mindig a régié voltak. Csak némi új és nagyszerű támadt föl mellette.

Az a kiterjedt messzire fehérülő gyönyörű épület az úgynevezett békepalota volt. És oly nyugalom lebegett az ó város levegőjében.

De másképp alakult a kép körös-körül. Ott modern városrészek alakultak, villamos vasutak vágá-

nyaival az utcákon, széles s árnyékos utakkal, sűrűen épített házakkal, melyeket csak növények zöldje szakított meg, boulevardokkal s parkokkal, iskolákkal, áruházakkal, kávéházakkal és mulatóhelyekkel. Dávid megnevezte az épületeket, melyeken szemek megakadtak. Igazi világváros volt a huszadik század fogalmai szerint.

De tekintetük mégis mindig az ó városhoz tért vissza. Előttük a Kidron völgyén túl, a délutáni nap fényében feküdt az és valami ünnepelyesség nyilvánult meg képében. Kingscourt már minden lehető épületről kérdezősködött s nyert feleletet Dávid részéről. Most egy épület után kérdezősködött, mely csodaszépen építve aranyos és ezüstös fényben ragyogott. Teteje márványoszlopokon nyugodott, igen márvány oszlopok erdeje tartotta aranyos tetejét, amint messziről látni lehetett. És Frigyes különösen erős rezgéssel szívében hallotta, amint Dávid szólott:

– Ez a templom!

Péntek este volt, midőn Löwenberg Frigyes először lépte át a jeruzsálemi templom küszöbét. Dávid az egész társaság számára lakást vett a város egyik legelőkelőbb szállójában, a Jaffai-kapu mellett. Midőn az est beállott, Dávid barátját a templomba hívta. Löwenberg Frigyes Mirjammal előre haladt, Dávid Sarah asszonnyal követte őket. Az új városnak gyönyörű utain mentek át, melyekben még délben a legmozgalmasabb élet uralkodott. Most hirtelenül, különös módon a közlekedés csendesedni kezdett, majd egészen megakadt. Az utazó kocsiknak száma föltűnően kisebbedett és az üzleteket is

mindenfelé bezárták. A szombat lassan és ünnepélyesen ereszkedett az azelőtt hangos városra. És az ájtatosok csapatosan tartottak a zsinagógák felé Mert a nagy templomom kívül is volt úgy az új mint az ó városban a láthatatlan Istennek, kinek szellemét Izrael oly sok évszázadig imádta szerte a világban még sok más temploma is.

Már ünnepélyes hangulat előérzete szállotta meg az utasokat, midőn a szent város nyugodt s békés küszöbét átlépték. Mert amit most tapasztalhattak Jeruzsálem ódon falai között, az nem volt már a húsz év előtti tisztátlanság, lárma s rossz szag. Azon időkben minden hitű zarándok megbotráncozhatott, midőn gyakran hosszú utazás után vágyainak eme céljához ért, oly utálatos volt a kép, melyet az elhanyagolt utcák nyújtottak. És mielőtt a jámbor zarándok hitének legszentebb helyére elérkezhetett volna, örömtelen s megbotráncoztatóan csúnya helyeken kellett keresztül haladnia. Be más-kép volt ez most. Magánházak az ó városban többé nem léteztek. Minden épület a jótékonyság és ajtosság céljainak szolgált. Minden hitű zarándok számára voltak itt épületek. Keresztényeknek, mohamedánoknak valamint a zsidóknak megvoltak a maguk közhasznú intézeteik, kórházaik és mecsetjeik melyek tarka sorrendben állottak egymás mellett Nagyszerű helyet foglalt el azonban a pompásan épült békepalota, melyben a tudósok és államférfiak kongressusokat tartottak. Az ó-város egyáltalán nemzetközi hely volt, mely minden népnek hazája kellett, hogy legyen. Mert itt uralkodott azelőtt a legemberibb a földön: a szenvedés.

És ugyan e helyen gyűlt is össze minden segítség, mit az emberi nem hosszú életpályája óta a szenvedés ellen feltalált, itt voltak együtt a hitnek, szeretetnek és tudománynak összes gyógszerei.

Az ember hangulatának ájtatossá kellett válnia, midőn ez utcákon elhaladt, bármely vallás felekezetnek lett legyen a híve. Az emberek, kik egymással találkoztak, avagy egymás mellett elhaladtak némán és barátságosan köszöntek. Szombat volt a szívekben.

Mirjam és Frigyes egy öreg ember mellett haladtak el, ki meglehetősen nehezen támaszkodott botjára, lassan haladt. Mirjam intett neki ő pedig a nátul haladó Dávidhoz és Sarah asszonyhoz csatlakozott, kik kedvéért lassabban kezdtek haladni.

– Ez az öreg úr, szölt Mirjam halkán kísérlőjéhez, szintén nyugalomra lelt ezen a helyen. Beszéltesse el majd egyszer bátyámmal annak történetét, amint erre az emberre talált, s amint ezt ide térítette. Parisban történt, ahol Dávidnak üzleti ügyben dolga volt. Monsieur Armand Ephraimot véletlenül ismerte meg. Hiszen ön tudja, hogy milyen a mi Dávidunk. Szeretreméltóságával minden szívet meghódít. így a dúsgazdag Monsieur Ephraim is kezdettől fogva jobban vonzódott hozzá, mint rokonaihoz, kik csak halálára vártak, hogy a gazdag örökséget megkaparintsák. Monseieur Ephraim mindenkor csak pénzt keresett és pénzét csak saját gyönyörúségéért adta ki. Megöregedett, nem mulatozhatott tovább és fáradt agyában már nem támadt gondolata arra nézve, hogy mit csináljon a sok pénzzel. Csak egyet tudott: a víg örökösöknek mit

sem akart hagyni. Dávid rábeszélte őt, hogy Jeruzsálembe jöjjön. Itt még lelhet gyönyörűséget pénzért. Az öreg eljött és Dávid a békepalotába vezette őt. Ez a pompás épület idővel minden jótékony mozgalom központjává lett. Itt nem a zsidóországért és annak lakosaiért dolgoznak, hanem minden országért és minden emberért. Hiszen mi itt ui társaságunkban megoldottunk néhány kérdést, mely azelőtt nagy gondokat okozott, de sajnos még elég baj és nyomorúság van a földön, melyeket csak közös munka könnyíthet meg. A békepalotában gyűlnek össze ily közös munkára. Ha például valahol valami szerencsétlenség történik, mint tűzvész, áradás, éhínség vagy járvány, azt ide táviratozzák. Itt mindenkor van elegendő készpénz a segélynyújtásra, mert valamint a segélykéréseket, a nagy adományokat is ide küldik. Állandó bizottság, melynek tagjait a különböző nemzetekből választják, örködik mindig a fölött, hogy az adományok kiosztása méltányos legyen. Ide fordulnak a feltalálók, művészek és tudósok is, műveik támogatása végett. Hívja őket az a jelmondás, mely a békepalota kapuja felett ragyog: „Nil hiimani a me alienum puto.” És ha méltóak rá, lehetőség szerint kapnak is segítséget. Itt megvan aztán Monsieur Ephraimnak is az a gyönyörűsége, melyet Dávid néki megígért. Monsieur Ephraim kedvvel keresi fel a bizottságok üléseit, a melyeken a segélykérések ügyében intézkednek és mindenkor megkönnyebbülten hagyja el azokat. Lassanként ugyanis egész vagyonát odaajándékozta, csak kamatjait tartja meg, mire haláláig szüksége van. Akkor aztán minden jótékonycélra marad.

Nevetve mondta Frigyes:

– Ha ezt a tervét megvalósítja, akkor ugyan el fogja érni, hogy rokonai őszintén gyászolni fogják.

Megállottak, hogy várjanak az utánuk jövőkre. Hallották, amint Monsieur Ephraim már előbb megkezdett előadását köhécselve befejezte.

– És ötszáz font sterlinget adtam a londoni elhagyott gyermekek számára építendő tengeri fürdőtelep céljára. Ma tehát össze-vissza százezer frank. Nem rossz nap hehe, nem rossz nap. Ha én már nem élnék, talán unokaöcseim egyike ugyanennyit játszott volna el a lóversenyen. Így hát legalább megvolt nekem az örömöm, – és ők nem fognak nevetni, hehehe, és a kis londoni gyerekek is fognak nevetni, ha jó tengeri levegőhöz jutnak. – A szegény gyerekek.

Megérkeztek a jeruzsálemi templom elé.

Ezt újra felállították, mert az idők mértéke betelt. Mint régebben, most is mészkökökből építettek melyeket a közeli kőbányákból hoztak, és mely a levegőn kemény kővé meredt. Újra állottak az ércből öntött oszlopok Izrael szentsége előtt. És neveztek a baloldalon álló oszlopot Boáznak, a jobboldalon állót pedig Jachinnak. Az udvarban hatalmas ércoltár és a tágas víztartó is megvolt, melyet érc-tengernek neveztek mint régebben, midőn Salamon a bölcs király uralkodott.

Sarah és Mirjam a nők számára elkülönített helyre mentek. Frigyes Dávid mellett állott a leg hátulsó sorban.

– Én, mondta Dávid, midőn a templomi szé-

keket eladták, az utolsó helyet szemeltem ki és nem is vágyódom más helyre.

A pompás termet ének és dallam kezdé áthatni. Csodálatosan hatottak ezek a hangok Frigyes lelkére. Visszavitték őt életének elmúlt távol idejébe és Izrael más korába. Körötte az imádkozók énekeltek és mondták az előirt szavakat, de ő gyönyörű költeményekre emlékezett vissza. Heine Henrik héber melódiáira. Itt volt újra ifjú szombat, kinek neve gyöngy hercegnő. Az énekes megkezdé az éneket, mely annyi századon át hangzott a föld kerekiség minden zsynagógájában, honvágyat keltve a szét-szórt nép szívében, a Salamon ben Halevinek, a nemes költőnek dalát.

„Lecho daudi likrasz kalló . . .

És a mint Heine fordította:

„Jöjj óh kedves már reád vár

A menyasszony, nem takarva

Piruló tekintetét.”

Oh igen, Heine mint igazi költő, érezte a romantikát, mellyel népének sorsa bírt. És az, hogy a legbensőségesebb német dalokat dalolta, nem akadályozta őt meg abban, hogy a héber melódiák szépségét is elismerje.

Frigyes pedig arra a gyalázatos időre gondolt, midőn a zsidók szégyenkeztek minden zsidó dolog miatt. Azt gondolták, hogy előkelőbb színben fognak feltűnni, ha nem vallják be zsidó voltukat. Azonban éppen evvel bizonyult be, hogy gondolkodásuk olyan mint a rabszolgáké, vagy mint a szabadosoké. És még csodálkoztak a miatt, hogy megvetették őket, pedig náluk önérzetet

tapasztalni nem lehetett. Csúsztak-másztak mások után, és így elérte őket az igazságos büntetés, viszsztatásították őket. Hanem fura módon, nem vonták le abból a tanulságot, hanem fordítva magyarázták. Azok, kik jó üzleteket csináltak, vagy másképen előre jutottak, nyíltan elpártoltak atyáik hitétől, és legnagyobb igyekezetük az volt, hogy származásukat, fajukat és eredeti vallásukat, mint valami szégyenfoltot, eltitkolják. És ha azok, kik a zsidóságtól szakadtak, kiknek tehát azt jól kellett ismerniök, még atyjáikat és anyjáikat is eltagadták, csakhogy velök semmi dolguk ne legyen, akkor annak a zsidóságnak csakugyan valami durva, megvetendő és gonosz dolognak kellett lennie. Természetesen a renegátok sem menekültek meg oly könnyedén, úgy történt velök, mint azokkal, kik járványpusztította vidékről menekülnek. Gyanúsak maradtak és vesztegzár alatt tartották őket. Marranoknak nevezték Spanyolországban a középkorban a kikeresztelkedett zsidókat. A marran fogalom volt a gyáva zsidók vesztegzára.

És a zsidóság ezek következtében mindinkább süllyedt. O német nyelven nyomorúság ugyanannyit jelent, mint külföld, idegenország. (E-land-Aus-land) a száműzöttek tartózkodó helye. Aki száműzetésben volt, az szerencsétlen volt, és ki szerencsétlenségében mire sem mehetett, az a nyomor viskójában talált zúgot a maga számára. Így jutottak a zsidók saját hibájukból és mások hibájából mind mélyebbre. Nyomorúság, gólusz, ghetto minden nyelven ugyanazt fejezik ki. Előbb másoktól megvetetni, később önön magát megvetni.

És ebből a nyomorult helyzetből íme kiemelkedett. Minden, amit Frigyes látott, tanúbizonysága volt annak, hogy miképen történt ez. Csak azért más ma a zsidóság, mert a zsidók miatta többé nem szégyenkeznek. Nemcsak a koldusok, segélykérők és nyomorékok ismerték egyoldalúlag magukat gyanúsmodra szolidárisaknak. Nem, az erősek, szabadok és munkálkodóak is megtértek és valóban ezen többet nyertek, mint a mennyiökbe ez került. Mert idegen népek még mindig hálával adóztak nekik, ha valami nagyot teremtettek. A zsidó nép pedig nem kivan tőlök mást, mint, hogy ne tegyenek többé amúgy is eredménytelen kísérletet tőle való elszakadásra. Minden nagy iránt hálával van a világ, ha hoz neki valamit, de teremtenie kell valamit. Csak az atyai ház ad hálát a fiúnak, még akkor is, ha nem hoz mást, csak önmagát.

Ezen gondolatok között, melyeket áthatottak a héber melódiák, látta be egyszerre és értette meg Frigyes a templom fontosságát és hivatását. Egykor, midőn Salamon király uralkodott, a templom Izrael büszkeségének és hatalmának volt arannyal és drágakövekkel díszített bizonyága. Drága fémekkel, olajfákkal cédrusokkal és cyprusokkal volt a templom díszítve ama kor ízlései szerint, hogy a szemnek öröme teljék benne. De akármilyen nagyszerű is volt a templom ama kor fogalmaihoz képest, a látható és érzékelhető építmény miatt nem sóhajtozott volna Izrael 18 századon át. A romok nem a lerombolt falak miatt sírhattak, 18 század múlva ez a panasz nagyon is idétlen lett volna. Nem, valami láthatatlan miatt panaszkodtak, melynek csak

kőben való kifejezése volt a templom. És ezt a láthatatlant érte Frigyes Jeruzsálem újra épült templomában. Oly jól érezte magát és oly szabadon vert a szíve. Itt állottak Isten népének” hazatért fiai és a Láthatatlanhoz emelték lelköket. Itt állottak, valamint atyáik a Moria hegyén.

Salamon szavai újra életre keltek: „Isten ígérte, hogy egy felhőben fog lakni, építettem neked erős lakot oh Isten, erős lakot, hogy itt maradj örökké.”

Imádkoztak, többé vagy kevésbé ájtatosan a földkerekség sok templomában, pompás és regényes templomokban, a föld minden nyelvén. Láthatatlan Istenüknek mindenütt egyaránt közel vagy távol kellett tőlök állania. És mégis csakis itt volt a templom, miért?

Azért, mert csak itt válhattak szabad községgé, hol az emberiség magas céljaiért „munkálkodhattak. Régen együtt éreztek az üldöztetés, a szorongatás, a ghetto idejében. Megismerték később az egyenjogúsítás idejében a szabadságot. A zsidó-utcában becstelének, védtelenek és jogtalanok voltak és midőn a kultúrnépek felszakadították őket, oda lett a zsidóságok. Mindkettőnek együtt kellett lennie, az együtt érzésnek és szabadságnak. Csak ekkor építhették fel a Láthatatlannak és Örökkévalónak házát, melyet másként képzelnek el a gyermekek, másként a vének, de amely mint a jó akarat, mindenütt jelen van.

És midőn az istentisztelet végeztével kiléptek a templomból, amint a sok derék komoly és szabad tekintetű ember egymásnak barátságosan kö-

szönt és boldog szombatot kívánt, akkor így szólott Frigyes barátjához Dávidhoz:

– Bizony önnek igaza volt az olajhegyen, midőn ezt a házat nekem megmutatta. Ez a templom!

2. Fejezet.

A következő vasárnap tartották meg a követválasztást az egész országban.

Dávid a szombatról vasárnapra virradó éjjel Haifába utazott, hogy a választásokat a mozgalom központjából vezesse. Geyer pártja rendkívül erőszakosan dolgozott mindenütt. Geyer lapjai egymást gyorsan követő külön kiadásokban sok reményre jogosító választási híreket hoztak. Ezekkel kapcsolatban határozatlan alakban vádakkal és gyanúsításokkal halmozták el az ellenfeleket. E piszkos szájú lapok egyike Levy Józsefet az új társaság vezérigazgatóját vette célba. Beszélt pedig ennek az embernek hatalmáról, aki az új társaság millióival korlátlanul rendelkezik. A cikk írója folyton hangoztatta, hogy ő Levy Józsefet egyáltalán nem kívánja vádolni, csakis a közérdekben ír, mert a szegényeknek nehezen megszerzett fillérei és az előttünk oly kedves társaság existenciája forognak kockán. Az egész pedig édeskés hangon volt írva, és bibliai citátumokkal bőven ellátva.

Steinek professzor ki ezt a lapot Kingscourt jelenlétében olvasta el, vörös lett a dühtől, folyton folyvást szitkozódott:

– Oh te gonosz állat, te disznókölyök, te,

te te Geyer! A gazember jól tudja, hogy Joe a a megtestesült becsületesség. Jól tudja, hogy Joe Izzadásig fáradott azon, hogy az új társaságot felledítse. Mert ezt tudja minden gyermek, ezt tudja az egész világ. És ez a bitang nem átalja Joe nevét, hazug szájába venni. És mindezt a választások kedvéért. Érti ön? Ez befolyásolja az embereket, hogy az ellenzék jelöltjére szavazzanak. Érti ön?

Szétszaggatá mérgeesen a lapot, rongyait lapdává gyúrta és ezt az undor kiáltásával vetette ki az ablakon.

Kingscourt nevetett:

– Mán hogyne érteném! Hát nem éltem-e én is valaha a nagyvilágban, kedves bakteriumnevelő uram? Én csak tudom, hogy mily közönséges vadállatok az emberek. Tudja, hadd beszéljek mán egyszer nyíltan, én bár saját két szememmel néztem, semmit sem hittem abból, mit ebben az új társaságban láttam. Az egész história nagyon rózsaszínűnél: tetszett és Potemkin utánzatnak. Most azonban, hogy látom, hogy önök is tartanak raktáron gazembereket a legkülönbözőbb fajtájúakat, kezdek hinni. Most mán nekem a vén zarándoknak is el kell ismernem, hogy a valóságot látom.

Különben e közben nem beszéltek oly sokat a választásokról, habár nehéznek is tűnt fel kikerülni a napi eseményekről szóló híreket, melyek minden oldalon igyekeztek hozzájuk férközni. Sajnálták Littvák Dávidot, hegy oly mélyen beleereszkedett a választási küzdelembe, de hiszen nemsokára megnyugodhatott ő is. Gyakran kijelentette, hogy rögtön a választások után visszatér megszokott munkájához

Mandátumra ugyan valóban pályázott, de hiszen a kongresszus csak néhány hétig ülésezett évente.

Mirjam ösztönzésére Frigyes és barátai épen ezt a választási napot használták fel arra, hogy egy a politikától távoleső helyet keressenek fel, tudniillik egy művész lakóhelyét. Mirjam és Frigyes Isaaks festő műtermébe utaztak a tanár kíséretében. A mester háza az új város keleti részében csendes helyen állott. Nagy értékű műkincsek voltak benne és rajta. Isaaks szerette a nemes társaságot és azok az ünnepélyek, melyeket kis palotájában rendezett, pompájuk és ízlésségük miatt híresek' voltak.

A művész házának fala, mely az utcai oldalon volt, még mit sem sejtetett a belsejének jóleső kényelméből. Annál öröndetesebb volt a meglepetés, midőn az előcsarnokba léptek. Isaaks gyönyörű otthont teremtett magának. Az előcsarnokot mely karcsú márványoszlopok aranyos fején nyugodott, régi gobelinek díszítették. Néhány antik szobornak művészi utánezata volt látható. A vendégeket egy szolgálta vezette tovább és egy udvarba érkeztek, mely a ház közepét foglalta el. Ez tulajdonképen szalon volt, melynek teteje hiányzott. A kék ég pótolta azt. A nagy kölemezekkel padlózott udvart három oldalról oszlopsorok vették körül a negyedik oldalon a kerttől bearanyozott és kerekeken tolható rácsajtó választotta el. Ez az ajtó most nyitva volt, kitekintettek a kertbe, mely néhány lépcsőfokkal mélyebben feküdt és nem volt valami nagyon nagy, de a bokrok művészi elrendezése következtében, sokkal nagyobbak látszott, mint a milyen tényleg volt. A pálmák zöldje közül itt-ott gyönyörű szobrok már-

ványa ragyogott ki. Magában az udvarban a középben szökőkút volt, meglehetősen sok medencével, melyekben a víz csendesen bugyborékol. Különböző alakú karszékek művészies csoportokba voltak állítva. A széles és néhány lépcsőfokkal magasabban levő oszlopsort zárt helyiséggé is át lehetett alakítani, ha a mélyből felhúzták az üvegfalakat. De a szelíd évszakban, minden nyitva volt. Ez az udvar az ő kolonádjaival gyönyörű termet alkotott. Az oszlopsóí okból magas faragványos ajtók vezettek a ház más helységeibe. Egyes helyiségek nyitva voltak, látni lehetett berendezésük nagyszerűségét. Ez a ház a művészet fejedelmének palotája volt.

És az ajtó, melyik most megnyílt, műtermének ajtaja. Isaaks, kinek a vendégeket bejelentették egy előkelő párnak kíséretében lépett be. Steineck tanár bemutatta Frigyet és Isaaks megnevezte a hölgyet és urat kiknek társaságában jött: Lord Ludbury és felesége Lady Lilian. Jeruzsálemben tartózkodtak, minthogy Isaaks a szép Lady Lilian arcképet festette. Isaaks mester körülbelül 40 éves előkelő testtartású férfiú volt. Vidám méltósággal beszélt és mozgott, látni lehetett rajta, hogy előkelő emberekkel úgy érintkezik mint velük egyenrangú. Pedig ő is csak szegény zsidó fiú volt valaha, ki tehetségének köszönhetően csupán, hogy a világban mai rangját elérhette.

Isaaks szeretetreméltó viselkedésével csakhamar elérte, hogy vendégei magokat nála nagyon jól érezték. A szolgák frissítőket szolgáltak fel. Aztán az urak szivarokra gyújtottak, illatos dohányra, mely mint a házigazda mosolyogva monda, Palesztinában

termett. Ez volt az egyetlen dolog mire ő látható büszkeséggel hivatkozott. Jordán virágja így nevezik ezt a fajtát. A dohányültvények ugyanis a Jordán völgyében feküdtek.

Mialatt a férfiak dohányoztak és csevegtek, azalatt a szép lady Lilian Mirjamhoz közeledett, kit már régebbi látogatásai révén ismert és súgva kért tőle valamit. Úgy látszott, hogy Mirjam ellent mondott és vonakodását mosolygással akarta enyhíteni. Frigyesnek úgy tűnt fel mintha tagadó fejbólintása alkalmával reá pillantott volna. Erre Lady Lilian is ránézett. A hölgyek most az aranyos rács mellett állottak, mindkettőnek termete karcsú, mi a szemet oly igen örvendezteti. Mirjam sötét hajával és egyszerű öltözetében valamivel alacsonyabb természetével, nem keltett rossz hatást a magas növésű szőke angol nő mellett, kinek ruházata párisi szabó kezére vallott. Frigyesnek meg nem határozható büszkeségérzete volt, midőn látta, hogy a zsidóleány, a házaló leánya oly szerény, de mégsem bizonytalan tartásban áll a nagy angol nő mellett. És Kingscourtnak távollevő barátjának módja szerint gondolta magában:

– Lám, az ördögbe, már ott tartunk, hogy szerényen is tudunk viselkedni a társaságban.

Azonban a lady és Mirjam elhagyták most az udvart és lassan sétáltak a kertben, és Frigyesnek akármily szívesen is követte volna őket, helyén kellett maradnia, mert a társaság főleg vele kezdett foglalkozni, neki magyaráztak meg oly dolgokat, melyeket eddig nem tudott, a művészetnek és bölcséletnek szerepét az új társaságban. Csak most midőn Isaaks mester kezdett arról beszélni tiszta-

csengésű hangján, jutott Frigyesnek eszébe, hogy erről még eddig mitse hallott. Látta a templomot, a villamos gépeket, látta az ősi népet társulásának új alakjában a megifjult ősi országban, de hogyan szerzi be szükségleteit a finomult szellem a művészet és tudomány terén. Hisz ez régente az úgynevezett modern embereknek fontos kifogása volt a cionismus ellen. A zsidó nép újraszületésének eszméjét örült reactionak és a legnagyobb szörnyűségek egyikének nevezték. És most hallhatta Frigyes Isaaks mestertől, hogy mint van a dolog. Az új társaságban minden inkább volt, mint népbolondítás, bár mindenki a maga módja szerint élhetett. A vallás ügyei többé egyáltalán nem tartoztak a nyilvánosság elé. Vájjon a zsinagógában, kápolnában, a mecsetben, a szépművészeti múzeumban vagy philharmonikus hangversenyeken keresi-e valaki azt a hangulatot mely őt az Örökkévalóval összeköti, avval az új társaság a legkevésbé sem törődött. Ezt mindenki a saját lelkiismeretével intézte el.

A művészetnek és tudománynak megvolt független védőhelye a Zsidó Akadémiában, mely szintén nem volt újdonság új találmány, hanem a francia akadémia egy évszázadon át bevált alakjának utánzata volt. Az akadémiához szükséges pénzt egy gazdag amerikai adományozta, ki a Futuron utazott annak idején. Hogy a Futuro szelleme hassa át mindenkor a zsidó akadémiát, arról az alapszabályokban lehetőség szerint gondoskodtak. Miként a Palais Mazarin, úgy a zsidó akadémia tagjainak száma is 40 volt, és ha egy szék valamely tag elhalálózása következtében megüresedett, akkor a többi tag meg-

választotta annak utódját, a legméltóbb személyében. A tagok fizetést kaptak, mely őket a megélhetés gondjaitól felmenté, és lehetővé tette, hogy egyiköknek sem kellett művészete, bölcsessége, vagy tudománya érvényesüléséért idegenek kegyeiért könyörögnie. Természetesen ez a 40 zsidó a nemzeti chauvinismustól távol állott. Hiszen midőn ezt az intézményt megteremtették, tagjai a legkülönbözőbb nyelvű államokból kerültek ki és csakis az emberiség volt az, mely őket összetartá. Így együttlétük oly szellemet teremtett, mely nem veszthetett teret, mert hisz önmaguk választották jövőbeli tagtársaikat. A zsidó akadémia alapszabályainak első pontja ez volt:

„A zsidó akadémiának feladata az egyesek érdemeit az emberiség javára felkutatni.”

Ez a feladat természetesen nem állapodhatott meg az ország határain.

A zsidó Akadémia negyven tagja a zsidó becsületrendet alkotja, melyben ugyancsak francia mintát követtek: a Légion d'honneurt. Jelvényük a gomblyukban viselt sárga szallag volt. Frigyes látta már a jelvényt többeknél, csak hogy nem méltatta különösebb figyelmére. Nyilvánvalóan ez itt is a korábbi időkbeli kitüntetés utáni vágyakozás következménye volt. Mégis hatásai voltak reá, midőn Isaaks mester, kinek valamint Steineck professornak megvolt a sárga szallagja, ily módon beszélt arról:

– Ne higgye Löwenberg doktor úr, hogy mi ezt csupán butaságból és hiúságból rendeztük így be. A tisztelet is megkívánja a váltópénzt, és ezt a régi társadalom államférfiai nagyon jól tudták,

Miért hagytuk volna el ezt az eszközt, holott vele a közérdekben nagyon sokat érhetünk el. Csak azon fáradoztunk, hogy értéke mindenkor nagy legyen, és ezért nagyon nehezen érhető el Magasabb rangok igen ritkák. A rend nagymestere akadémiánknak az elnöke, és ez a becsületrend csupa oly emberből áll, kiknek semmiféle magánérdeke nincs és a politikai élettől távol állanak. Ebből világos csak, hogy ez a kitüntetés pénzért vagy pedig valamely pártnak tett szolgálatokért el nem nyerhető. Ha valakinek ügyletei fényesen sikerülnek, azért mi őt ki nem tüntetjük. Csakis ezért voltak a régi társadalomban a rendjelek oly nevetségesek. Nálunk ez a különben oly nevetséges szallag komoly munkálatokról tesz tanúbizonytságot, oly szolgálatokról, melyek társaságunk szellemi színvonalat emelték. A színe pedig emlékeztet bennünket népünk történetének szomorú idejére, és még örömeinkben is mérsékletre int. Abból a sárgafoltból, melyet szerencsétlen és gyalázatban sínylődő őseink hordtak, a gyalázat jelvényéből a becsület jelvényét csináltuk.

– Ért ön bennünket? kiáltott Steinek.

Frigyes gondolkodva intett igent.

Ebben a percben egy szolgálta jelenté, hogy Marcus doktor van jelen. Isaaks mester gyorsan felállott és az őszszakállú öreg úr felé sietett.

– Ön égy jött doktor úr, mint a farkas a mesében, mondta Isaaks és bemutatta a lordot és Frigyest. – Marcus dr. úr a zsidó Akadémia elnöke. Épen most mondtam el kedves vendégeimnek egyet-mást az Akadémiáról. Lord Ludbury ugyan már

ismerte azelőtt is, hanem ez az úr, habár zsidó, még nem ismerte.

– Hogy lehetséges az? Kérdé Marcus dr. Frigyes elmondta néki néhány szóban élete történetét. Az Akadémia elnöke csendes fejbólogatással figyelt reá. Aztán mondta:

– Húsz év előtt! Oh igen megértem az ön csodálkozását. És mégis mindez már akkor is megvolt. Emlékezzék csak a Koheleth szavaira. Mi történt meg? Csak az, mi később megfog történni. Mi az, amit teszünk? Csak a mit újra tenni fognak; nincsen semmi új a nap alatt ...

– Engedje meg kedves elnököm! kiáltott Steinek, ezt remélem, csakis cum grano salis kell érteni. Mind ami van, nem volt még meg és mindaz, mi történni fog, nem történt meg már régebben. Nem a Kohelethre emlékeztetem, hanem Stockton-Darlingtonra. Ért ön engem?

– Mi az Stockton Darlingtonnal? kérdezősködött Lord Ludbury. Talán az első vasútvonalra gondol, melyet Stephenson György 100 év előtt épített.

– Helyesen mondja mylord, kiáltott a tanár. Néhány napja elhatároztuk az akadémiában, hogy a civilizált világnak egy ajánlatot fogunk tenni. 1925-ben ünnepeljük meg Stephenson emlékét tényleg és pedig méltóan ő hozzá. Ugyanis abban a percben, midőn a 100 év épen elmúlt, adjon minden mozdony a föld kerekén bármely vonalon 3 jelzést. Ez lenne a Stockton-Darlington ünnep, melyet mi ajánlunk. Minden ember, ki ebben a percben a vonaton ül okvetlen Stephensonra fog gondolni, aki a modern kor megteremtője. Ön sem fogja tagadni kedves elnököm

hogy Koheleth bölcsessége Stockton és Darlington között kisiklik.

Marcus doktor barátságosan válaszolt.

– Már miért tagadnám, holott soha nem kételkedtem benne. Én csak a földi dolgok folytonosságára gondoltam, mely témával gyakran , foglalkozom. Ez a nyugodalmam, ez szolgál megnyugtatómra. Azok az évek, a hónapok vagy azok a napok, melyeket még itt e földön fogok eltölteni, azért kellemesek nekem. Nem mondom, hogy nem tetszenek nekem, csak vigasz számomra az, hogy minden, ami itt van, tovább is itt fog maradni. A jövő is jelen van már és én tudom, hogy mi lesz a jövő. A jó. így én ugyanazon alapon más következtetéseket vonok le mint a prédikátor Dávid fia, ki uralkodott Izrael fölött Jeruzsálemben. De talán Salamon a prédikátor is ugyanazt gondolta, habár azt mondta, hogy minden hiúság, s habár kérdezte, vajjon mit ér az ember minden fáradsága a nap alatt. Bizony minden hiúság, ha saját halandó személyünk szempontjából vizsgáljuk, de nem hiúság, ha képesek vagyunk önmagunkat oda nem gondolni. Akkor még álmaim is örökkévalók, mert mások is fogják álmodni, mikor én már nem leszek itt. Szépség és tudomány nem mulandó, ha művelői meg is hálnak. Amint nincsen művelt ember, ki kétségbe vonná az energia megmaradásának elvét, úgy kell, hogy áthasson bennünket annak tudata, hogy szépség és tudomány is maradandó. Vajjon elveszett-e a vidám görögök művészete? Nem, mert időről időre újra fog születni. Vajjon atyáink bölcs mondásai elfelejtettek-e? Nem, még ma is világitanak, ha a szerencse napjának jelenlétében nem

is láthatók annyira, mint a szerencsétlenség éjszakaijában. Ebben a tekintetben hasonlítanak a lángokhoz ... És mi Következik ebből? Tartsuk kötelességünknek a szépet és a tudományt növelni a földön keblünk utolsó leheletéig. Mert a föld mi magunk vagyunk. Belőle vagyunk és belé térünk újra. Maga Koheleth mondja és ezen a mondatján nem kell semmit sem változtatnunk: De a föld örökké megmarad.

Marcus doktor szavai után mindenki halgatott egy ideig. Mindenki gondolataival foglalkozott. És e csöndet egyszerre egy női hang éneke törte meg, mely a falakon és ajtókon keresztül eltompítva érkezett az udvarra. Most már senki sem akarta beszédével zavarni az éneket.

– Kicsoda énekel? Kérdé Frigyes sűgva.

– Hogyan, ön nem tudja? mondta Ishaaks, Mirjam kisasszony énekel. A mestar felállott és az oszlopsor felé ment. Hangtalanul felnyitotta a zeneszoba ajtaját, hova a két hölgy az elébb visszahúzódott. Most már jól halhatták a gyönyörű éneket. Mirjam, ki nem tudta, hogy hallgatják, elénekelt lady Lilliannek egyes részleteket Schumann, Rubinstein és Wagner, Verdi és Gounod dallamaiból részeket, minden népzenéjéből. Fogyhatatlan volt az énekben és csöndes boldogság szállotta meg Frigyest ezeknek a kiváló szellemű embereknek a társaságában, kik az életet csendesen és a legnemesebb formájában élik, a szépet és a tudományt művelve. De midőn az énekesnő Mirjam megkezdé azt az éneket, melyet mindenkor leginkább kedvelt, Mignon vágyakozással teli dalát:

– Ismered a földet hol narancs virul ...

Akkor Frigyes félhangon így szólott:
–Ez az a föld.

3. Fejezet.

A festő házában az órák álomként repültek tova. Estefelé Steinek professort a telefonhoz hívták. Kingscourt beszélt, ki őt hívta, jöjjön rögtön haza. A kocsiban, melyben Steinek professzorral utaztak így szólott Frigyes:

– Köszönöm önnek Mirjam kisasszony, hogy énekéről megismerhettem; most tudom csak méltányolni önt!

Mirjam elpirult és hallgatott.

De a szállóban, hol Littvák egész társasága lakott, gonosz meglepetés várt reájuk.

A kapu előtt Kingscourt állott fedetlen fővel és a tanárra kiáltott:

– Az ördögbe, jobban siethettek volna!

– Nos mi történt, kérdé a tanár nyugodtan

– Mi történt! A fiúcska Frici beteg! De legyen szíves, ne késlekedjék és jöjjön a gyerekhez.

A gyermek szobájába siettek. Frici arca vörös volt, szemei lázban égtek.

– Ottó! kiáltott ágyából az öreg Kingscourt felé, és Ottó rögtön engedelmeskedett apró zsarnokának. Leült a gyermek fejénél egy székre és ezt a helyet a következő napok alatt ritkán hagyta el. Mert ha az egészséges Fricinek nagy volt a hatalma Mr. Kingscourt fölött, a beteg Frici tehetett vele mindent, amit csak akart vele tenni.

Steinek tanár a gyermek megvizsgálása után rosszkedvűen rázta meg fejét Bár Sarah asszonyt, ki kétségbe volt esve, megvigasztalta, az öreg Kings-

court előtt nem tagadta, hogy a baj fölötté veszélyes. A gyermek betegsége igen komoly: súlyos természetű torokgyulladás. Kingscourt jobban megijedt, mintsem mutatni akarta volna. Mindenekelőtt magához hívatta Frigyeszt, elvezette egy félreeső szobába és szörnyen elkezdett káromkodni. A gyermek betegsége minden tervüket meghiusítja, most már nem tehetik azt, amit tenni akartak, és másra kell most elhatározni magukat.

– Értem, Kingscourt! szólta Frigyes szomorúan. Ön el akar utazni. Nos, én készen vagyok.

– Oh, mi lesz belőlem, kiáltott belevörösödve Kingscourt. Maga már nem ért engemet. A maga esze mit sem ér mán, mióta ezzel az asszonyszeméllyel érintkezik. Hiszen épen ez a pech, amint maguk zsidók mondani szokták, hogy mi most szégyenszemre kénytelenek vagyunk itt maradni. Hát ilyen embernek tart maga engem? Előbb élvezem a ház vendégszeretetét, társaságát, nyalom a tányérokat és aztán ha felhőt látok a láthatáron, mely a ház felé közeledik, akkor elszököm? Nem kedvesem, maga, ha tetszik, ha már nem tud Európa nélkül élni, elutazhatik. Én itt maradok, míg Frici egészséges nem lesz, – ezt így kívánja a becsület. Ez mán így illik.

Az öreg úr gorombasága, melynek vidám színt igyekezett adni, tulajdonképen már nem volt természetes. Sokkal jobban aggódott a fiúcska miatt, mintsem mutatni szerette volna. Éjszakán át is Frici szobájában maradt és együtt virrasztott Sarah asszonnyal és a gyermekleánnyal. És mintha Frici érezte volna, mil) en változás ment végbe az öreg embergyűlölő keblében, senkihez sem ragaszkodott annyira, mint Kingscourthoz. Steinek észszerűen kívánta meg-

magyarázni azt, hogy miért ragaszkodik a gyermek annyira hozzá: szerinte ennek oka Kingscourt hosszú fehér szakálla, vagy pedig az arcfintorgatás és tréfálgatás, melyekkel az öreg úr Fricit mulattatta. De bármi is volt az oka, bizonyos, hogy Frici az ő mérges barátját magától el nem engedte. Fokozódó lázában megfogta az ágya mellett ülő öreg mutatóujját. Kingscourt volt az egyetlen, kitől az orvosságot elfogadta, az egyetlen, ki képes volt őt elaltatni. Kingscourt nem volt nagy bőségében a daloknak. Még a legjobban sikerült neki ez:

„Ki halad ott apródival,
Kik a Szarvasba viszik?
Rohodenstein, ki ott nyargal,
S oh rajna-bort i-á, i-á, iszik.”

Ezzel az énekkel valaha szerencséje volt Fricinél és azóta Rohodenstein folytan nyargal a „Szarvasba”. Kingscourt másik dala pedig ez volt:

„Isién, ki mindent alkotott,
Szolgát s urat nem akart”

Ezzel a két zenészeti alkotással altatta el szenvedő kis barátját.

Littvák Dávidot a gyermek megbetegedéséről nem tudósították. Nem akartak neki nyugtalanságot okozni, minthogy a következő napokon úgyszólván meg kellett jönnie. A választási harcban mindenütt győzött. Geyer csócselékpártja mindenütt, ahol csak jelöltet mertek állítani, megbukott. Maga Geyer dr. csak egyetlen egy helyen ért el relatív szótöbbséget és így alá kellett magát vernie a következő vasárnapon megtörténő pótválasztásnak. Ezzel szemben Littvák Dávidot

31 kerületben választották meg követté. Ő azonban csakis a neudorfi mandátumot fogadta el.

És midőn ebben az örvendetes hangulatban hazaérkezett, megtudta, hogy zavartalan boldogságán folt esett. Sírva karolta át nyakát Sarah asszony.

– Nagyon boldogok voltunk Dávid. Most pedig Isten oly borzasztóan sújt. Talán nagyon gőgösek voltunk és nagyon természetesnek találtuk boldogságunkat?

Dávid szelíden és komolyan válaszolt:

– Ha vétkeztünk üssünk mellünkre és intsük önmagunkat örömeink mérséklésére. Ez nem árthat. Máskülönben majd megkíséreljük a betegséggel való harcot, amennyire tehetjük.

És harcoltak. A legkiválóbb orvosok gyűltek össze este és reggel, hogy tanácskozzanak. A gyógyítás minden eszközét segítségül hívták a kicsiny életének megmentésére. De úgy látszott, mintha a betegség mindez erőfeszítésre csak nevetett volna. A gyermek állapota folyton rosszabbodott. És elérkezett egy este, midőn az orvosok egytől egyig szomorúan, fejrázva hagyták el a házat, csak Steinek tanár maradt ott. Ő és Kingscourt kitarlottak az ápolónővel közösen a beteg szobájában. Sarah asszony az izgalom és fáradalmak következtében szintén beteg lett. Ágyba kellett fektetni. Mirjam és Mrs. Gotthard voltak mellette. Littvák Dávid pedig a két beteg szobája között egy szalonban tartózkodott. Majd az egyik betegnél volt, majd a másiknál, hogy felügyeljen és a szükséges dolgokban intézkedjék. Meggondoltan intézkedett és Frigyes, ki Besid bejjel együtt a szomorúférfiúval társalgott, csodálattal tapasztalta rendkívül

higgadságát. Dávid nyugodtan adott hírt közeledő barátainak, kik a betegek állapota felől tudakozódtak. De az ő ereje sem bírta ki ezt sokáig. Kérte barátainak egyikét, hogy lemenjen és a látogatókat az előcsarnokban fogadja. Besid bej magára vállalta e feladatot. Dávid ismerősei között mihamar elterjedt a hire annak, hogy a kis betegnek állapota súlyos és mindenfelől jöttek, hogy megtudjanak valamit róla. Az új társaság elnöke minden órában kérdezősködött. Az a szeretet és tisztelet, mellyel polgártársai Litvák Dávidot körülvették, ezen alkalomból nyilvánvalóvá lett. A szálló előtt tolongtak a résztvevők. Közülük csak nagyon kevesen ismerték a jó kis fiút, de elég volt nekik az, hogy Litvák Dávidnak a fia. Sokan imádkoztak a gyöngye gyermek életéért, mely ha megmarad, még nagy áldására lehet a társaságnak.

És odafenn meghajolva, de nyugodtan beszélt Dávid Frigyessel.

– Lássá kedves Löwenberg doktor, ezt nem tehetjük mássá, mint volt ezelőtt. Ha az előbb boldog Hióbnak órája üt, akkor össze kell neki magát szednie, és mondania: Isten adta, Isten elvette...

Ezen szavaknál lépett be Steinek, ki Frici szobájából jött és halkan mondta:

– Még nem! De kevés remény csengett ki e szavakból. A tanár folytatta: Csak aludni tudna a gyermek. A rendes alvás szerencse volna reá nézve, talán meg is mentené.

– Kingscourt morgása nem zavarja a gyermeket? kérdé Frigyes.

– Nem, felelt Steinek. Tovább kell neki énekelnie, akár akar, akár nem. Ha a gyermek félálmból

felriad, akkor az öregnek énekelnie kell. Valóban megindító, hogy mikép teszi.

– Végtelenül szereti a gyermeket, mondta Frigyes.

Erre Dávid zokogni kezdett, A mellékszobából azonban hallani lehetett Kingscourt hangját:

„Isten, aki mindent alkotott,

Szolgát s urat nem akart...

És aztán áttért a Rohodensteinre, aki órajna bort akart i-á-inni, De mind szomorúbban nyargalt Rohodenstein a Szarvasba és a mellékszobában aggódva hallgatták, vajjon meg fog-e szünni végre valahára a dal egészen.

Most szünet. Semmit sem lehetett hallani. A következő pillanatban pedig megjelent Kingscourt az ajtóban. Szemei vértől aláfutottak, ujját pedig a szájára tette:

– Csendesen! Alszik... Senkitől többé szót se halljak. Aki odakünn a folyosón lármát csap, agyonütöm. Kiülök... Ha Frici felébred, hívjanak.

És így tett Kingscourt. Leült Frici szobája előtt egy karszékbe és örködött. A szolgákra és vendégekre, kik előtte elhaladtak, oly félelmesen nézett, hogy azok megijedtek. Amellett halkan szidta őket, hogy innen menjenek, itt egy beteg alszik.

Elmúlt így egy óra, azután egy második. Akkor Frigyes kiment az ajtó elé. Az öreg felugrott székéről:

– Hívott engemet?

– Nem, súgta Frigyes. Még mindig alszik. Ebben a percben érezte Frigyes, hogy valaki megkapja a fejét. Kingscourt karolta őt át és dör mögte fülébe:

– Frici, ha ez a kukac életben marad, itt maradok örökké. Azt fogadom ezennel ünnepélyesen. Ezt az áldozatot meghozom az ő gyógyulásáért, oly híven, miként Adalbert de Königshof a nevem.

Óra óra után múlt el. Frici csak folyton aludt. És az álom átmenet volt a betegség és egészség között. Az éjszakát felváltotta a nap. És a nappal egvütt felkelt a remény is. Midőn reggel Kingscourt a Frici szobájába hívták, a gyerek szemei már tiszták voltak és hangosan kiáltott Kingscourt felé: Ottó! Ottó!

– Ilyen kölyök! szólott Kingscourt és kíséreltet tett arra, hogy elégedetlen arcot vágjon, mert szégyellte magát Frigyes előtt múlt éjszakai gyöngédsége miatt.

– Most pedig menjen ön is aludni Kingscourt, mondta ez, önnek most nyugalomra van szüksége. És a mi a folyosón ejtett szavait illeli, gondolja, hogy nem is hallottam azokat

– Nem, kedvesem, felelt Kingscourt büszkén; akkor maga még csak félig ismer engemet Amire én egyszer megesküdtem, arra megesküdtem. De most mindenekelőtt aludni akarok. Azután majd meglátjuk, miképen léphetünk az új társaság tagjai sorába«
Úgy bizony!

Frigyes még mindig nem tudta, vajjon komolyan vegye-e az öreg szavait. Hisz hő vágya volt az, hogy itt maradjon. Hogy az új társaság hasznos tagjává lehessen, hogy munkálkodhassak mindama jón, amit láthatott, örökké a bátrak szövetségében élhessen, az volt eddig nem hangoztatott álma. És még valami más is, mit magának sem mert bevallani.

Kingscourt azonban megtartá szavát. Mindjárt a következő napon, midőn Frici újra eleven, jókedvű volt és Sarah asszony is felépült ijedelméből, ami tulajdonképen egész betegsége volt, maga Kingscourt figyelmeztette Frigyest tervükre. Sejtett-e valamit az örömből, amit húsz évig tartó szigeti élete társának okozott? El lehetett ezt hinni az állítólagos embergyűlölőnek, kit a kis gyermek varázsa meggyőzött. Fricihez való viszonyát hát legalább elveinek megfelelő módon igyekezett megmagyarázni, ha már nem tagadhatta. Ő mindenesetre szereti a fiúcskát, de csak úgy, amint szerethet egy ártatlan kis állatot. Fricike még egyáltalán nem ember és így ő nem vét az embergyűlölet törvényei ellen, ha egy ily fickót szeret.

– Az indoklást elengedem önnek Kingscourt szólt nevetve Frigyes. Én megelégszem a ténnyel. Mikor jelentsük be az új társaságba való belépésünket.

4. Fejezet.

Elhatározták, hogy ezt késedelem nélkül megteszik. Meg akarták látogatni Eichenstamm elnököt, ki őket már Haifában meghívta és tőle egyszersmind megkérdezni, hogy mit tegyenek, hogy az új társaság rendes tagjaivá lehessenek. Így elindultak az elnök háza felé. Ez oly épület volt, mely a genovai patrícusok házaira emlékeztetett. Közvetlenül előttük állott meg egy motorkocsi, melyből két idősebb úr és Steinek professzor szállottak ki. A tanár már a lépcsőn állott, midőn két barátját megpillantá, kik a portással tárgyaltak. Üdvözölte őket, minek következménye az volt, hogy a kapus többet nem ellen-

kezett és minden további nélkül beereszté őket De Steinek a következő pillanatban eltűnt.

Kingscourt és Frigyes dr. Werkinhez az elnök titkárához akartak menni. Egy szolgálta annak szobájába vezette őket és kérte, hogy várjanak. Vártak rövid ideig a gyönyörű előcsarnokban, de Kingscourt türelmetlenkedni kezdett.

– Nem, ezt már nem teszem meg! Hét esztendeig nem fogok ebben az előszobában szolgálni. Beszéljen a jobbágyoknak egyikével Frici. Végére tán nem is jelentett be bennünket.

– Jobbágyok valószínűleg nem léteznek itt, nevetett Frigyes, de a gépíró ott talán útbaigazíthat bennünket.

A gépíró megmondta nekik, hogy Werkin dr. már körülbelül két órája az elnöknél tartózkodik, mert amint mondják, az elnök súlyosan megbetegedett.

– Aha! Most már kezdenek felnyílni a szemeim! Azért tűnt el olyan gyorsan Steinek. Tán azt is tudja felette tisztelt gépész úr, hogy ki volt az a két úriember, kik Steinekkal jöttek.

– Oh igen. Az a Cion egyetemnek két orvos-tanára volt.

– Azt hiszem Kingscourt, monda Frigyes, jó lesz, ha távozunk. Itt hagyjuk látogató jegyeinket, s újból majd csak akkor jövünk, ha az elnök egészséges lesz.

Így mitsem végezve hagyták el az elnök palotáját. Jeruzsálem városában még mit sem tudtak az elnök betegségéről. A forgalom az új városban csak oly élénk volt, mint máskor. A barátok, kik már az

utcák fekvését eléggé ismerték, a nagy körutat elhagyták, és egy nagy parkba léptek, mely az angol parkok mintája szerint volt ültetve. A park bejáratánál megpillantottak egy kiterjedt épületet, azzal a felirattal: Az Új Társaság Egészségügyi hivatala-Kingscourt hangosan nevetett.

– No lám, mán megint valami okos dolgot utánoztak itten. Nagyon valószínű, hogy ez a német birodalmi egészségügyi hivatalnak hasonmása. Most már nem kell a benszülöttektől kérdezősködnöm. Ismerem én már ezt az új-ös hont Ez mozaik – Mozaikus mozaik. Jó vicc, mi?

– Olyan, mint az ön viccei általában mr Kingscourt, monda Frigyes, de nem is jobb. De úgy látom, nem merítettük ki a tárgyat, ha azt mondjuk, hogy minden intézménye elutazásunkkor itt vagy ott meg volt már a kultúrállamok egyikében, vagy másikában. Igen minden meg volt már. A természeti erőket eléggé ismerték, eléggé ismerték mai állapotukat tekintve. A lehetőség tehát megvolt. 1900-ban nem létezhetett egy előkelő sem, ki csodálkozott volna azon, mit mi itt tapasztalunk. Sőt még sociális ellátás azon mértéke, melyet itt megvalósítottak, sem lephette volna meg az akkori idők művelt emberét. A kiválóbb átlagemberek tudatában is megvolt már az a kívánság, hogy a társadalombeli mértéktelen önzés elé gátakat kell vetni. Ezek a gátak nem nyomnak azért el, mert hisz az egyén visszanyeri a szövetkezetben azt, amit tőle mint egyéntől elvettek. Azonban a szövetkezeti termelésnek és fogyasztásnak alakja is megvolt már. És mégis, mind e régiből valami új lett. Ennek az ős-új honnak több-

nek kell lennie, mint asociális és technikus haladás egyetemének.

– Mán miért. Én mán ezt is egész csinosnak tartom, szólt közbe Kingscourt.

– Mint jogász, mint 19-ik századbeli európai kérdelem, hogyan tartják fenn az egyensúlyt ebben a társadalomban. Látom, hogy az emberek szabadságukban is rendesek és nem látom, hogy állami befolyás, tekintély működnék közre.

– Igen Frici, igen e mögött a bokor mögött lappang a nyúl. A jogászság és európaiság miatt sok mindé it nem lehet meglátni. Nagyon kevés állami befolyás elég a rend fenntartására. Ha maga is úgy élt és szeretett volna mint én Amerikában, jobban tudná. Nem ezen mán mitse csodálkozom. Hanem tudja, mit bámulok már hosszú ideje. Ezeket a fákat. Ezek a fák itt a parkban, testvérek közt mondvá, legalább 40–50 évesek. Hogyan kapták ki a földből a fickók ezeket a fákat?

Oly hangosan beszélt, hogy a mellette elhaladó úr meghallotta, mosolygott és megállt. Kingscourt természetesen rögtön megszólította:

– Úgy látom, hogy ön tisztelt ismeretlen csöndesen nevet rajtam. Talán ön tudna kérdésemre feleletei adni?

– Mindenesetre uram, mondta a megszólított. Én az egészségügyi hivatalban szolgálok és némi képen ismerem a körülményeket. Azt fogja tudni ön is, hogy régibb fákat is lehet átültetni. Példának okáért Kölnben, hol régente éltem, volt egy népliget s ide negyven éves fákat ültettek. Ez természetesen nagyon költséges, de a közegészség érdekében so-

kat tesznek meg nálunk. Ama parkokra, melyek a nép számára vannak, semmi költséget sem kímélünk. Meghozza majd hasznát a jövő nemzedékben. Különböztetnem mindenüvé ily drága fákat. Ugyanis hozattunk Ausztráliából fiatalabb fákat, a gyorsannövő Eukalyptus különböző neveit. A pénz hozzá eleinte a nemzeti eukalyptus egyesület szerezte meg, mely az egész világon gyűjtéseket rendezett, midőn még szétszóratásban éltünk. Az adományozók gondoskodtak arról az árnyékról, melyben [később ülni akartak.

– Köszönöm, mondta Kingscourt, értem most már és ha most jószágát teljessé kívánja tenni, mondja meg nekem, honnan valók ezek a gyermekek, kiket itt a mezőn látok?

Zöld terekre érkeztek ugyanis, amelyeken félig serdült gyermekek, fiúk és lányok vegyesen, Anglia régi játékeit játszották. A leánykák tennist, a fiúk criquet-t és footballt.

– Ezek iskolagyermek azokból az iskolákból, melyek a park körül vannak. Felváltva levezetik az egyes osztályokat, hogy ezeket az atletikai játékokat gyakorolják, melyeket a serdülés korában éppen oly fontosnak tartunk, mint a tanulást.

– Ezek valószínűleg csak előkelőbb szülők gyermekei? Kérdé Frigyes. Mindnyájan egyaránt csinosan és tisztán vannak öltözve, mint látom.

– Nem uram! felelte a hivatalnok. Ezek különböző vagyonú emberek gyermekei. Az iskolában nincsen különbség sem ruházat, sem más egyéb tekintetben, kivéve a tehetséget és a szorgalmat. Mi új társaságunkban egyáltalán nem lelkesedünk az egyen-

lősdíért. Mindenkit értéke szerint becsülnék meg. A versenyt nem helyeztük hatályon kívül. De a feltételek mindenki számára ugyanazok, akár mint egy díjmérkőzésnél, vagy versenyfutásnál. Az elején legyen mindenki egyenlő, nem a végén. A régi társadalomban megtörténhetett az is, hogy egyetlen jó üzlet következtében a gyermekek jobb nevelésben részesülhettek és örökké gondatlanul élhettek. Másrészről pedig az utódoknak lakolni kellett az előd bűneiért, sőt rossz üzleteiért is. Az elszegényedett családok tagjai proletárokká lettek és hősöknek kellett lenniök, hogy proletárságból kikerüljenek. Mi nem jutalmazzuk és nem büntetjük a gyermekeket a szülők üzleteiért. Minden nemzedék újonnan kezdi az életet a szó szoros értelmében. Ezért az összes iskolák az elemitől a Cion egyetemig díjtalanok és a gyermekeknek az érettségi vizsgálatig ugyanazt a ruhát kell hordaniok. Nem hisszük ugyanis, hogy erkölcsileg helyes volna az, ha a szülők vagyona és rangja a gyermekek közt is különbséget tenne. Ez mindnyájokat elrontaná» Az előkelők gyermekei gőgösekké és butákká, mások gyermekei pedig elkeseredettekké lennének ... de bocsássanak meg, hogy elhagyom önöket; hi a a kötelesség.

És udvarias köszöntéssel távozott.

Frigyes és Kingscourt jókedvvel szemlélték a vidám és ügyes gyermekcsoportot Kingscourt, ki még régebbi időkből jól ismerte a etikett-t és footballt érezte, mint növekszik e játék iránt érzett szenvedélye. A gyermekeket kiáltásokkal tüzelte. Legszívesebben velők játszott volna. Végére is Frigyes húzta el onnét.

– Nézzük meg, hogy mit csinál a kis Frici, ön Ottó! És talán hallunk valamit Eichenstamm elnökről is?

Visszatértek a szállóba. Frici újra friss és vidám volt és öreg barátját egy énekkel fogadta, melyet Kingscourt a sok i-a i-a-ról Rohodensteinről szóló saját énekének tartott. Az öreg és a kiseded mihamar beszélgetni kezdtek és a többiek előtt értelmetlen nyelven intim társalgást folytattak.

De Eichenstammról nem jó híreket kaptak. Steinek Littvák Dávidhoz rövid tudósítást küldött „állapota reménytelen”, és midőn bekövetkezett az este, visszajött a tanár. Arckifejezéséből megtudhatták a barátok, hogy mi történt

– Nagy emberként halt meg, mondta Steinek tanár. Nála voltam utolsó leheletéig. Beszél a meghalásról. Azt mondta nem fájdalmas az, ha az ember sokat foglalkozott vele már ezelőtt. Érzem, azt mondta, mint lesz mint nehezebb eszméletem. Hallom még saját szavamat de mind gyöngébben. Talán fogok még gondolkodni mintegy fátyol alatt, de nem tudok majd beszélni. Magamtól már búcsút vettem, mily kár, hogy nem vehettem búcsút azoktól, kik jóindulattal voltak irányomban életemben. Aztán hosszan hallgatott, szemei a távolba néztek. Majd újra felém fordítá szemeit. „Voltak barátaim mondta, volt sok barátom. Hol vannak? Barátok teszik gazdaggá életünket. Nekem sok, nagyon sok barátom volt. Hol vannak ...” Már a végét járta. Mozgott aztán még a szája és nekem úgy tetszett, mintha homályos szemei azt mondanák: „Látod most már nem tudok beszélni, csak gondolkodni.”

És végső erőfeszítéssel még egyszer magához tért. Érthetően mondta azt, mit már gyakran hallottunk tőle. „Érezze jól magát nálunk az idegen...” Ez volt szava. Azután megmerevedtek szemei. Én zártam le őket.

Így halt meg Eichenstamm az új társaság elnöke.

5. Fejezet.

Eichenstamm ünnepélyes temetése után egy héttel összehívták a kongresszust új elnök választására. A delegáltak, hölgyek és urak vegyesen, közel négyszázan, már az előtte való este szinte teljes számban jelentek meg. Sok klubban és vendéglőben izgalmas értekezletet tartottak. Amint az ülés előestéjén látszott, tulajdonképen két emberről volt főleg szó. Marcus dr.-ról az akadémia elnökéről, és Levy Jósephról az új társaság vezérigazgatójáról. Esélyeik körülbelül ugyanolyanok voltak. S ha most tekintetbe vették, hogy a szavazatok egy része az első szavazás alkalmával kevésbé komoly jelöltekre fog esni, sejteni lehetett, hogy senki sem fog abszolút szótöbbséget elérni és Marcis és Levy között pótválasztásra lesz szükség.

Különben Levy Joseph európai útjáról még egyáltalán vissza sem érkezett. Ő minden percben megérkezhetett. Voltak egyesek, kik azt állították, hogy az elnökké való választást semmiesetre sem fogja elfogadni. Mások viszont azt mondták, hogy ezt a hírt csak Marcus dr. hívei ereszték világgá. Elég az hozzá, itt is kifejlődött az az élénkség, mit a választások körül tapasztalni lehet az egész világon. A pártfelek cselfogásai, lárma és veszekedés

tréfa és komolyság. Kingscourt ezek láttára nagyszerűen mulatott.

Azonban a választás napjának reggelén Litvák Dávid kétségbeesett” arccal lépett Frigyes szobájába:

– Nélkülem kell önöknek a kongresszusra menniök uraim. Sürgönyt kaptam, mely Tiberiásba hí. Anyám... Arca elsötétedett és hangja reszketett: – Édesanyám állapota rosszabbodott. Mirjammal együtt Tiberiásba utazom. Feleségem Fricikével később jön.

– Ne utazzunk önnel kedves Litvák? kérde Frigyes részvétellel.

– Ah önök úgysem segíthetnek rajta. Félek, hogy rajta már senki sem segíthet. Maradjanak nyugodtan a kongresszuson – önöket mindenesetre érdekelni fogja. Mi engemet illet, engem már semmi sem érdekel. Válasszák azt, akit akarnak.

Kingscourt mondta:

– Nejét és Fricikét majd később elkísérjük Tiberiásba.

– Köszönöm, felelte Dávid. Csak arra kérem önöket, hogy senkinek se szóljanak az én elutazásomról. Vannak pillanatok, midőn az embernek még barátai is terhére vannak. Kérdezősködésekkel ostromolnának meg engem. Egyedül akarok lenni... Isten önökkel!

– Mi előbbi javulást kívánok édesanyjának, mondta Frigyes.

Dávid szomorúan vont vállat:

– Tudom jól, hogy milyen lesz ez a javulás. Isten önökkel.

Dávid és Mirjam elutazása után a barátok a

kongresszusi épülethez hajtottak. Kék-fehér Eichenstamm halála miatt sötét fátyollal bevont zászlók lobogtak és óriási embertömeg hullámszerűen a monumentális épület előtt.

Az a terem, melyben a választásnak meg kellett történnie tágas magas márványterem volt felső világítással, mit egy nagy üvegtetőn keresztül nyert. A padok még üresek voltak, mert a követek az ülés előtt az előcsarnokban, folyosókon és a bizottságok termeiben tartózkodtak. Nagy volt a vitatkozás heve, mint azt „egyesek a karzaton jelentették.

A karzatokon azonban már tolongott a nép. A páholyokban több hölgyet lehetett látni, mint urat. A hölgyek sötét ruhában jelentek meg, mert még általános volt a gyász Eichenstamm miatt. Csak a Frigyes és Kingscourt mellett levő páholyban ült néhány hölgy világos ruhában, rikítóan tarka kalappal a fején. E páholyban Weinbergerné önmagának leányával, idősebb és fiatalabb Laschnerné önmagának, Schlesinger úr, neje és leánya, dr. Walter és Schiffman ülték, kik mellől Grün és Blau sem hiányoztak. Frigyes a legszívesebben egy másik páholyba ült volna, de már sehol sem volt hely. Azonkívül Kingscourt sem akarta itthagyni ezt a szomszédságot, mely őt felette mulattatá. Mindent hallottak, amit abban a páholyban beszéltek. Elöl a vértelenül ülték a hölgyek és Schlesinger úr, Goldstein báró képviselője.

A szójátékos Grün, ez az össze nem férő fülű férfi szólott.

– Tehát ez a kongresszus. Úgy látom, inkább

Kohn, mint gresszus. Bár elismerem, van oka graszszálni annak a jelöltnek, aki megbukik.

– Ügy hallottam, hogy Marcus meg fog bukni, jelentette ki Schiffmann.

– Honnan tudja ön ezt, kérde Goldstein báró képviselője. Nekem, magunk közt legyen mondva, teljesen mindegy.

Schiffmann titokzatosan mosolygott:

– Nekem megvannak az én informatioim. Jó mindent tudni, csak ne kelljen mindig tudásunkhoz folyamodni.

Blau irigykedve jegyzé meg:

– Schiffmann képes arra is, hogy a börzén játszóknak erre.

– Szeretném tudni, hogyan fejezhetné ki ezt a választást hausse-ban, vagy baisse-ben, kérde

Walter

– Igen egyszerűen, vélekedett Schiffmann. Levy vállalkozó szellem, tehát alatta sok üzletet lehet csinálni, ő tehát a hausse. Ellenben Marcus inkább elmélkedő ember, nem lesz üzlet, tehát baisse.

– Nagyszerül gúnyolódott Blau, ha nékem huszonnégy óra hosszat oly kevés eszem lenne, mint önnek, Schiffmann úr, akkor gondoskodnom se kellene magamról életem fogytáig.

Schiffmann védekezett:

– Jobb, hogy önnek több esze van, mint nekem, mert különben, hogy mehetne lakodalmakra tréfákat csinálni?

– Kik azok az emberek, kik Isaaks festő mellett ülnek? kérde Weinberger Ernesztin a páholy falán át Frigyesztől. Láttam, hogy ön köszönt nekik«

– Lord és lady Ludbury.

Laschnerné közbekiáltott:

– Becsületemre, látni lehet, hogy legalább lady. Becsületemre! Kalapját bizonyára Parisban készítette.

Walter dr. egyszerre ünnepélyes lett.

– Ezeknek az embereknek jelenléte minden-
esetre azt bizonyítja, hogy intézményeink a jobb
körök érdeklődését is felkeltették.

Frigyes Kingscourt füléhez hajolt:

– Ha ezeket az embereket látom, szeretnék
visszatérni szigetünkre.

– Hohó! visszaesés...! Akkor én mán tovább
tartok. Én tudom, hogy minden állatkertben kell
lenni egy majomketrecnek. így tehát az emberek
kertjében is.

Lent a terem kezdett élénkülni. Néhány követ
fölkereste helyét. A félköröket alkotó padsorok lép-
csőin csoportokba állottak.

Jobb oldalon a nődelegátusok egyik csoport-
jában látták a barátok Mrs. Ootthardot. Úgy látszott,
hogy hallgatói előtt rövid agitáló beszédet tart. Nyil-
vánvaló dolog volt, hogy Mrs. Gotthard dr. Marcus
hivei közé tartozik. Hogy Steinek műépítész Levy
Joe buzgó harcosa, azt könnyen ki lehetett találni,
mert látták a szónoki széken, amint gestikulált és
hangja a növekvő lármában is hallható, amint kiáltja
Dzsoh, Dzsoh.

Besid bey odajött Kingscourthoz és Frigyeshez.
A folyosó legújabb hírével érkezett, hogy tudniillik,
Levy József megválasztása biztosra vehető. Már az
első szavazás alkalmával győzni fog. Ő az egész
országban, melynek felvirágozása az ő energiájának
köszönhető, nagyon népszerű és a követek többsége

tekintettel lesz erre. Marcus ellenben csakis a magasabb műveltségűek jelöltje. Különben Levy József ma reggel útjáról megérkezett és természetesen meg fog jelenni a kongressuson.

– Ezt az embert mutassa meg nekem okvetlenül, ha jön, kedves pasa, mondta Kingscourt Mindazok-szerint, amit róla hallottam, derék fickónak kell lennie. Kíváncsi vagyok, hogy mily módon lép egybegyűlt hadinépe közé?

A majomketrecben, mint azt Kingscourt tréfásan elnevezte, eközben tovább ékeltek, csacsogtak. Minél megragadóbb lett a gyülekezet képe, annál rosszabb lett a kedve egyeseknek a majomketrecben, mintha a szabad s öntudatos embereknek ez a gyülekezése rájuk nézve személyes sértés lett volna.

Schlesinger úr, Goldstein bárónő képviselője nyilatkozott:

– Na hát, most már lehet látni, hogy mi volt a végcéljuk. Egyiknek egy állás kellett, másiknak egy másik. Most már meg van nekik. Most már meg van oldva a zsidókérdés!

Walter dr. úr már hosszú idő óta tekintgetett vágyóan” a terembe, melyben sajnos számára nem volt hely és most a különben mélyen tisztelt Schlesinger urnák így válaszolt:

– Engedje meg tisztelt Schlesinger úr, ha most ellent mondok. Oly tisztségnek elvállalásában, mellyel a hozzánk hasonlóak bíznak meg, semmi csúnyát nem találok. Egyes esetben talán nem éppen helyes módon történik ez, és akkor igaza van önnek, beismerem. Azt is beismerem, hogy oly ember, mint ön, ki már 30 éve dolgozik a Goldstein házban,

pedánsul ítéli meg az embereket. De végtére miért ne fáradozzék az ember hivatalért az új társaságban?

– Ha ez valami hasznot hajt, egészítette ki Blau, a tréfagyáros a mondottakat és midin a Schlesinger úr ajkán lebegő mosolyt meglátta, hozzátette: De azt hiszem doktor úr, korábban kellett volna felkelnie, ha egyet el akart volna nyerni.

Walter dr. vörös lett haragjában, rákiáltott a gúnyolódóra:

– Már régóta nem érzett valószínűleg idegen kezet az arcán, Blau úr.

Azonban Schiffmann békét szerzett, amennyiben mindnyájok érzelmét egybefoglalta fájdalomat kifejező szavaiban:

– Azt hiszem, mindnyájan lekéstünk az átköltözésről. Mi mindnyájan megint csak a rács mellett állunk és azon át nézünk a szabad emberekre. Így jártam én mindig ifjúságom óta – akárhova jutottam mindenkor Schlesinger, Laschnerre, Grünre, és Blaúra találtam. Pech mindenesetre...

Harangjelzés hallatszott. Ez jelentette a kongresszus elnökségének a bevonulását. A karzatok elcsendesedtek egyszerre és a majomketrec is csendes lett.

A követek minden oldalról jöttek a tembe.

– Az ott Levy Joe, mondta Besid bey és lemutatott a terembe. Az a bokros szürkés szakállú és kopaszfejű férfiú. Aki most Steinek műépítésszel fog kezet.

– Látták őt. Sovány, közepes magasságú férfiú volt, napsütötte arca, magas homloka, s mozdulatai energikusak voltak. Sokakkal fogott kezet, mert a kö-

vetek igyekeztek közelébe, hogy üdvözljék hosszú útja után. A távoliaknak barátságosan bólintott, sőt egyeseket felemelt kezével is üdvözölt.

Második hosszabb harangjelzés. Mindenki elfoglalta helyét és az elnökség magasabb fekvésű helye mögött levő ajtó mind két ajtószárnya kinyílt és a kongresszus elnöke megjelent egész hivatalával.

Mindenek előtt szép szavakban emlékezett meg az új társaság meghalt elnökéről, melyet mindenki állva hallgatott meg. Aztán kijelentette:

– Azért gyűltünk ma össze, hogy új elnököt válasszunk.

Ekkor általános csodálkozásra felhangzott Levy József hangja, ki középen a harmadik padban ült:

– Szót kérek!

Az elnök szólott:

– Levy József úré a szó.

Halk zúgás hallatszott a teremben, mialatt Levy Joe ruganyos léptekkel a szónoki szék felé tartott. Mit akart? Már fönn is van.

– Tisztelt Kongresszus! Csak rövid ideig akarok nyilatkozni. Távollétemben barátaim közül néhányan oly szívesek voltak, hogy jelöltek. Azonban tőlem nem kérdezték meg, vajjon elfogadom-e a jelöltséget.

A Marcus párt körében zaj. Egyesek kiáltják: halljuk, halljuk!

Steinek műépítész:

– Hadd beszéljen tovább, halljuk!

Levy Joe újra mondta:

– Röviden akarok nyilatkozni. A megtisztel-

tetés igen nagy rám nézre, de nem akarom a kongresszust kitenni a névszerinti szavazás fáradoimainak- Elnökválasztásunk szabályai értelmében nevének hallatára minden követ köteles szavazó jegyét személyesen letenni az urnába. Ez a szavazás négy óra hosszat tart. Akkor jönn a szavazatok összeszámlálása. Az is tart két óra hosszat- És végre talán még pótválasztásra is kerül a dolog. Ezt az idővesztéséget nem vehetem lelkemre. Kár az időért. Mert én szilárdul elhatároztam, hogy a választást,, ha javamra ütne ki, nem fogadom el.

Most meg hívei kiabáltak: Miért, miért!

– Oka, tisztelt kongresszus igen egyszerű. Én még érzem magamban az erőt, hogy tovább dolgozzam, és ha önök megvannak velem elégedve, engedjék, hogy tovább dolgozzam. Ha megválasztanak, tulajdonképen nyugdíjba helyeznek. Azt hiszem,, szürke szakállam mellett is fiatal vagyok még ehhez. Különben véleményemet megfogja önöknek mondani Márkus dr. Ugyanis reggel mihelyt megérkeztem, felkerestem őt, minthogy hallottam, hogy ő az én ellenjelöltem. Értekeztünk egymással. Mi ugyanis nem állunk oly távol egymástól, mint híveink ... (derültség). Marcus dr. meg fogja önöknek, mondani az én véleményemet, jobban mint én teném. Ami engem illet, én megmaradok elhatározásom mellett. Kedves barátaim köszönöm jó szándékotokat. Tisztelt uraim ne válasszanak meg engem.

Általános volt a nyugtalanság a teremben. Az elégedetlenség, meglepetés és kiábrándulás nagy zajban váltódott ki, Levit ki a szónoki széket elhagy-

ta, barátai vették körül és kérdésekkel ostromolták. Ő csak nevetett és vállát vonogatta.

– Ez az ember már tetszik nekem, szólt oda-fenn Kingscourt, beszélni nem tud, de úgy látoro, derék gyerek.

Más megjegyzésekkel kísélték az eseményt a majomketrecben.

– Nagyon savanyúnak találhatja a szöllőt, vélte Blau.

– Az ő nációja a resignáció, jegyzé meg Grün. Azonban Scihffmann így szólott:

– Nos Schlesinger úr, itt van valaki, ki nem vágyódik hivatal után. Mit szól ehhez?

– Hogy mit szólok? Hát tudom-e én, hogy mennyit jövedelmez neki mai állása? Valószínűleg meg tud élni. Hisz szó sincs róla, praktikus ember! Ki tudja, miben egyeztek meg Marcussal? Jó volna ezt is tudni.

Frigyes hallotta ezeket a megjegyzéseket és megbotránkozott rajtok, habár Macrus dr-ral még csak egyszer beszélt, Levy Joe-t pedig most látta először Csak az a kívánsága volt, hogy ezeket a csúnyaságokat, Kingscourt és Besid bejnél hallották legyen. Szégyenkezett a majomketrec miatt. Szerencsére mindketten a teremben törtétekkel voltak elfoglalva.

Az elnök erősen csengetett, hogy csöndet teremtsen Marcus elnök az akadémia jegyzéke számára, aki szót kért Marcus nem épen fáradság nélkül lépett fel a néhány lépcsőfokon és várt, maga terem egészen lecsendesedett, mert különben gyöngé hang-

ját nem lehetett volna hallani. Végre csönd volt és ő beszélt:

– Tisztelt Kongresszus! Az én Levy barátom az ő helyes módján időmegtakarításról beszélt. Azt hiszem helyesen, gazdálkodunk az új társaság drája idejével, hogyha mindenek előtt megértjük egymást. Először értsük meg egymást aztán határozzunk.

Nem azért gyűltünk össze, hogy államfőt válasszunk, mert mi nem élünk államban.

Mi községben élünk, bár annak új alakjában, de oly célból, mely oly régi, hogy már a királyok első könyvében is előfordul. Ott áll az, hogy Júda és Izrael bizton lakott, mindegyik saját szőlőtöve és fügefája árnyékában Dántól Bersabaig.

Mi szövetkezetet alkottunk, nagy szövetkezetet, melynek keretében ismét több kisebb érdekszövetkezet működik. És ez a kongresszus tulajdonképpen nem más, mint közgyűlése annak a szövetkezetnek, melynek neve új társaság. Mindazonáltal mindnyájan érezzük, hogy itt más dologról is van szó mint valamely ipari, vagy gazdasági szövetkezet anyagi érdekeiről. Mi ültettünk parkokat, felállítunk iskolákat és a közös érdekek és hasznosságon kívül még a tudás és a művészet ügyeivel is foglalkozunk. Mert mi tudjuk, hogy az erafoerek közösségére az ideál hasznos, előnyös sőt mondhatjuk egyenesen nélkülözhetetlen. Az ideál vonz bennünket. Ezt az igazságot sem mi tapasztaltuk először, mert az oly idős mint a világ maga. Ami az egyén számára a víz és a kenyér, az a község számára az ideál és a mi cio-

nizmusunk, mely bennünket ide vezetett és még tovább fog vezetni az erkölcs eddig ismeretlen magasságára nem más, mint végtelen végnélküli ideál.

Azt gondolja talán valaki, hogy eltértem a tárgytól? Nem barátaim a tárgyhoz szólok, a választásról akarok beszélni. Az, kit mi a mi új társaságunk élére választunk, az csak annak az ideálnak a gondozója legyen. Az anyagiak őt ne érdekeljék csak a szellemiek. Legyen amellet nyugodt, ember igazságos és szerény, ki távol áll a pillanatnyi helyzet szülte viszályokról. Hiszen 7 évre választjuk. Levy barátom visszautasította a jelöltséget, mert azt hiszi, hogy munkásságával e hét éven keresztül nagyobb hasznukra lehet. Ezt én elismerem és méltánylom. Hanem én is visszautasítom a jelöltséget. Én már nagyon öreg vagyok. Nem hiszem, hogy még élek hét évig. Nagyon gyakori választások azonban nem jók, mert az ambíciót túl egészségtelen mértékben tüzelik fel, ami személyes pártoskodásra vezet. Ne válasszanak meg engemet, én nagyon öreg vagyok, estem nem mozgékony már többé. Talán szellemi se az már. Talán meg sem értem a fiatalabb emberek ideálját, mert az ideál is mindig újra születik és a renaissanceokat a magunkfajta emberek már nem értik meg.

Azonban Levy és én nem csak azt mondjuk, hogy nem. Mi ajánlani is akarunk önöknek valakit. Az ajánlat Levytől ered, ki ért az emberek kiválasztásához és ez támogatja ajánlatát. Én örömmel fogadtam el és járultam ajánlatához.

Az férfú, kit mi ajánlunk, fiatalabb mint Levy

és sokkal, sokkal fiatalabb mint én. Azoknak az új embereknek egyike, kik ezt a ősi hont megint termékeny és széppé tették. Atyjának oldalán ment, fogva az eke szarvát, azonban a könyveknek sem volt ellensége. A nyilvános élethez egészséges érzeke van de nem tolakodik azért előtérbe. Nem látom őt most a teremben. De ha a teremben is van, ő lesz az utolsó, ki szavaimat magára veszi, oly igaz szerénysége. Saját ügyleteit is serényen végzi. A legsanyarúbb körülmények közül emelkedett fel. És épen ez teszi őt szemeinkben értékesé. Ha megválasztjuk, akkor nem csak a derék férfiút tiszteljük meg, hanem az egész ifjúságot nemes munkásságra buzdítjuk s új társaság jövőjére végtelenül hasznos feladatot teljesítünk. Velence minden fia lehetett dogé. Az új társaság minden tagja érhesse el a legfelsőbb polcot.

Zúgó tetszészaj töltötte be a házat. Sokan kiáltották: Kérjük a nevét. Ki az illető? Marcus dr. felemelte kezét, annak jeléül, hogy még akar valamit mondani. Erre csönd lett és ő szóllott.

– Jelöltünknek nevét nem akarom innen a szónoki székről kiejteni, mert az eddigi gyakorlat szerint nem illik, hogy a választó kongressusból választó értekezletet csináljuk. Kérem az elnököt, hogy az ülést néhány percre felfügessze.

Ez megtörtént. A követek nagy tömegben hagyták el helyeiket és körülvették Marcust és Levyt. Ezek megfeleltek a kérdezősködőknek és megnevezték jelöltjüknek nevét. A közelebb állók megmondták ezt a távolabbiaknak és mind erősebb zajban hatolt a név a termen keresztül és néhány másodperc alatt felért a karzatra is Littvák Dávid neve.

– Menydörgős menykő! kiáltott Kingscourt lelkesedve.

Frigyes megindulva szorítá meg kezét.

– És ő most anyjának halálos ágya mellett ül, megtáviratozzuk neki?

– Nem fiam! valami okosabbat fogunk tenni. A szegény fiúnak elég baja van anyjának betegségével, minek kínozzuk még a választással is? Még tán meg sem választják. Hanem inkább utazzunk a legközelebbi vonattal Tiberiásra, Míg itt a választással elkészülnek, addig mi ott lehetünk. Akkor belépünk és egyszerűen azt kérdezzük: Itt lakik Littvák úr, az új társaság elnöke?

Besid bejt bizalmasukká tették. Sürgönyözze meg a választás eredményét lehetőleg hamar Tiberiásba. Azonban Dávid tartózkodási helyét tartsa titokban a választás megtörténtéig.

A majomketrecben vegyes érzelmekkel vettek tudomást Dávid jelöléséről. Grün és Blau iszonyú vicceket csináltak.

Grün szólt: A Littvák társaság!

Blau kijelentette:

– Ha még egyszer születek, én is egy handlé fia leszek,

Schlesinger, Goldstein báróné képviselője rosszkedvűen monda:

– Most kérdem önöket: hát beléphet az ember az új társaságba. Ez aztán az új társaság!

– És tudja ön mi vagyunk mi? kiáltott fel hirtelen Schiffman, kiben hatalmas lábra kapott a bűnbánat. Egy gyönyörű társaság!

6. Fejezet.

Midőn Kingscourt és Frigyes a szállóba érkeztek, hogy Sarah asszonyt és Fricit magukkal vigyék azők már nem voltak ott. Sarah asszony a legelső vonattal követte férjét. De rögtön utána indult egy gyorsvonat Tiberiásba és ebbe szálltak a barátok. A vilamos vasút kocsijában ülve szemlélték a vidéket, mély elhaladt szemeik előtt és mégegyszer megbeszéltek az ős-új hon eddig látott intézményeit.

Nem kevésbé lepte tehát meg Kingscourt-t, midőn Frigyes eme beszélgetés folyamán azt mondta:

– Át szeretnék utazni Európába.

– Micsoda? Szeszélyes fickó. Talán már megint megunta zsidó őseinek földjét?

– Nem kedves jó Kingscourtom! Én nagyon is örvendek, hogy ön itt akar maradni és én legalább megkísérelhetem azt, hogy az új-társaság hasznom tagjává lehessenek. Talán hasznát vehetem valahogy jogászati ismereteimnek? Talán kapok alkalmazást a kormányzás valamelyik ágában? Mindazonáltal szeretnék rövid időre visszatérni Európába, hogy meglássam, mint alakultak ott a körülmények. Ugyanis el sem tudom képzelni azt, hogy ott nem történtek volna húsz évi távollétünk alatt nagy változások. Ha meggondolom, hogy mi itt a már akkor ismert anyagokat találtuk új rendben, akkor azt kell gondolnom, hogy odaát hasonló állapotoknak kell

uralkodniok. Az akadémia elnökének Marcusnak szavai keltették bennem ezt a gondolatot. Ő azt mondta: „Mi nem alkotunk államot, hanem nagy szövetséget. ...”

– Nagy szövetséget végnélküli ideállal, gúnyolódott Kingscourt.

– Ugyanis kértem, folytatta Frigyes komolyan, vajjon nem találunk-e elmúlt korunk sok kérdésére feleletet? Sokat beszéltek akkor a jövő államáról egyesek ábrándozva, mások gúnyosan és ismét mások dühösen. Az úgynevezett komoly emberek szemében a jövő állapotok ecsetelése nevetséges volt. Elfelejtették, hogy tulajdonképpen ők is jövő állapotban éltek, mert a ma jövő állapot a tegnapi nézve. A jövő lehetetlen államát csakis a ma, bizonytalan romjain képzeletük el. Tehát a világ végén, miben a gyáva mindig hisz. Tehát előbb a Chaos és azután valami, miről nem tudható, vajjon jobb lesz e, mint a jelenlegi, a megelőző. Azonban ugyanez a Marcus legutóbb beszélt valamiről, ami még mindig foglalkoztat, hogy a dolgok folytonosságában lehet hinni. A régi nem süllyed el egyszerre, hogy az új feltámadhasson. Nem minden gyermek posthumus, hanem szülők egy ideig együtt élnek még gyermekeikkel és így a régi társadalom nem pusztul még el, ha az új társadalom kifejlődik. Amióta itt láttam, hogy csupa régi eszközzel milyen új rendet teremtettek, nem hiszek az intézmények teljes megsemmisülésében, sem teljes megújulásában. Hanem hiszek, hogy fejezzem ki magam, – hiszek a társadalom lassankinti átalakulásában. És azt hiszem, hogy ez sohasem történik tervszerűen, hanem véletlenül. A szükségesség a meg-

teremtője. Valamely padlózat, lépcső, fal, tető, vízvezeték, világítási mód kicserélését illetve megváltoztatását csak akkor határozzuk el, ha a szükség arra kényszerít, vagy valamely új találmány azt ajánlatossá teszi. A ház egészében a régi marad. így el tudom képzelni, hogy az állam, melyet évekkal ezelőtt ismertünk, régi marad az új állapotok közepette. És ezt szeretném kutatni Európában. Midőn akkoriban a kultúrvilágtól elbúcsúztunk, már láttuk, mint sarjadjik mindenütt az élet új alakja. Megértem a Stocktan Darlington jubileumot. Mert azzal kezdődött minden. Más idők beálltának emlékünnepe lesz az. Mily sokáig állott ez a régi mellett, azt lassanként áthatva és az okos és praktikus emberek mitse láttak belőle. A határok még fennállottak, azonban az emberek és az áruk átutazták az egész földet. És hova el nem jutottak a különféle gépek és a vasul! Elvezettek más forgalmi és gazdasági helyzetekbe. A régi még élt, de az új már jelen volt. A gyengék szövetkezete – az erősek kartellje, mindkét alakot ismertük már. Miért ne alakulhattak volna kartellé a szövetkezetek, ha a gyárosok ezt megtehették.

Megtörtént már régebben, hogy okos vállalkozók önként magukra vállalták a munkásokért és családjaikért való gondoskodást. Minden nagyobb gyárnak megvoltak jótékonyági intézményei, Minél nagyobb volt a vállalat, annál hatalmasabb lehetett jótékonyági intézete. A kartellek, ha akarták, még elviselhetőbbé teheték munkásaik sorsát, mert több erejük volt, mert szilárdabb volt az alapjuk. Ezt az Ön elbeszéléséből is tudom, Mr. Kingscourt. Az amerikai Trust-ökkel ön ismertetett meg engem.

– Egész helyes. De mire fog kilyukadni?

– Azt hiszem, egészen természetes folyamat volt, hogy egyes termelőkkel szemben termelő szövetkezet alakult. A forgalmi tőke volt eredetileg ennek a szövetkezetnek gyöngye oldala, azonban az a lehetőség, hogy a fogyasztást rendezheti, nagyban erősíté. És a szövetkezeteknek növekedniök kellett az általános műveltség növekedésével. Végre pedig azt hiszem, hogy a nagy Trust-ök hatása csak já lehetett, mert a munka rendezéséhez utat tört. Eszerint a minta szerint egyesülhettek egykor kartellé a szövetkezetek. Az új társaság, melyet itt megismerhattünk, véleményem szerint a szövetkezetek kartellje. Nagy kartell, mely minden ügyletet elvégez, az általános jólétet, figyelembe veszik és csupa haszonból az ideált is ápolja. Most már szeretném tudni, van-e ily kartell Európában is.

– Tán azt akarja mondani, hogy ily társaság: Európában is létezhetik?

– Igen, ezt akarom mondani. Mindenütt létezhetik ily új társaság, minden országban, sőt mi több, minden országban több ily szövetkezet is működhetik. A gazdálkodás eme alakjához való átmenetet könnyen elképzelhetjük, hol kartell és szövetkezet van. S emellett nem kell megszűnnie a régi' államnak, sőt tovább fejlődhetik, mert ügyel az új társaság fejlődésére, mely csak javára válhatik, mert: erősíti és fenntartja. Ez az a folytonosság, miben én hiszek ...

Ekkor megérkeztek Tiberiásba.

A pályaudvarról az öreg Littvák villájába siettek. A szolga, ki őket az ajtóba fogadta, s kitől

Dávid anyja hogylétéről kérdezősködtek, szomorú, bólíntással felelt, s egyszersmint egy táviratot nyújtott át Kingscourtnak.

Kingscourt felszakította a papirost, miközben jelentőségteljesen tekintett Frigyesre. És a táviratban csakugyan ez állott:

„Littvák Dávidot a kongresszus 363 szóval 32 szó ellen az új társaság elnökévé választotta! Besid.”

Felsiettek a lépcsőn és a szalonba mentek, mely a beteg szobájával volt határos. A szalonban az öreg Littvák ült Sarah asszony társaságában. Az ajtó nyitva volt és ők a szenvedő szobájába pillanthattak. Látták Dávid anyját az ágyban. A szenvedő arcza már halvány volt, mint a párna, melyen feküdt, de még élt. Szelíd szemei végtelen szeretettel irányultak gyermekeire, kik lábánál állottak és vele hal-kan beszélgettek. Az orvos az ágy mellett állott és figyelemmel kísérte őket.

Kingscourt a sürgönyt szó nélkül az öreg Littvák-
nak nyújtotta. Ez érdeklődés nélkül vette át a papirost, reá meredt szemeivel, aztán egyszerre csak megremegett, kezeivel megtörülte szemeit s még egyszer elolvasta. Majd menyének nyújtotta és hangja reszketett, midőn mondta:

– Sarah olvasd ezt hangosan!

Sarah asszony szemeivel átfutotta a sürgönyt. Vértörős lett arca, könnyek peregtek le rajta, aztán fojtott hangon olvasta el az öreg urnák. Azután felugrott, magasra lobogtatta a lapot és magához, hívta férjét,

Dávid lábujjhegyen jött be. Látta Kingscourt: és Frigyeset a háttérben, röviden és szomorúan ülni.

vözölte őket. Sarah asszonyhoz fordult és halk meg-
megütkezésével kérde:

– Mi baj van?

Atyja felálott és ingatag lépésekkel tartott feléje:

– Dávid gyermekem! – Fiam Dávid!

Felesége odaadta neki a sürgönyt. Nyugodtan

olvasta el, aztán ráncba szedte homlokát.

– Nem hittem volna, hogy Besid oly rossz
tréfákat csinál. Igazán nincsen ahhoz kedvem.

– Nem tréfa az! jelenté ki Frigyes és el-
mondta neki röviden azt, aminek tanúja volt.

– Nem, nem! mondta Dávid. Hogy gondolhat-
tak rám. Nem is lehetséges. Nem is pályáztam erre.

– Épen azért, nyilatkozott Kingscourt.

– Nem vagyok én arra alkalmas. Száz más
inkább érdemes rá, mint én. És nem is fogadom el.
Kérem telegrafáljon rögtön Marcusnak, hogy nem
fogadom el a választást.

Erre atyja keményen így szólott:

– Fogadd el Dávid! El kell fogadnod –
anyád kedvéért. Ez lesz a legutolsó öröm, melyet
anyádnak okozhatsz.

Dávid szemére tette kezeit,

Mirjam lépett ki a beteg szobájából.

– Mi történik? Anyám nyugtalan; tudni akarja,
hogyan mi történik.

Mindnyájan a beteg szobájába mentek.

– Mama, kiáltott az öreg Littvák, Löwenberg
dr. úr valami jót hozott nekünk.

– Úgy? lehelte ki a szót a szenvedő, miköz-
ben arca kiderült. Hol van ő? Látni akarom. Hadd
üljek fel.

Az orvos Frigyesért ment a salonba, mialatt Dávid és Mirjam segítettek anyjuknak a felkelésnél és háta mögé párnát tettek.

Frigyes pedig az ágy mellett állott. A beteg oly jóságosan tekintett rá. Nehezen beszélt.

– Mindjárt gondoltam – akkor, – midőn – ti a balkonon – álltatok, – ott künn – gyermekek. Gyöngén mutatott a levegőbe. Mirjam – semmit sem mondott nekem ... De az anya – gyermekek, – látja azt. Nyújtsátok – kezeteket – egymásnak. – Áldásom ... Áldásom!

És így történt, hogy Frigyes és Mirjam kezét nyújtottak egymásnak. De oly vonakodva és zavartan tették, hogy a betegnek feltűnt Ekkor aggodalommal tekintett egyikről a másikra és suttogetta:

– Vagy – talán?

– Ó igen! mondta Frigyes melegen és megszorítá a leány kezét.

– Igen! mondta Mirjam is halkán.

Így van az, hogy az anya, bár már egészen gyöngé és erőtelen, még mindig oly erős, hogy gyermekét boldoggá tegye.

Ezután a nagy megerőltetés után csukott szemekkel dőlt a párnákra és már alig lélegzett. Ekkor megijedt az öreg, hogy meghal felesége, mielőtt fiának nagyságáról tudomást szerezhetett volna.

– Mama! kiáltá hangosan. Az kinyitá szemeit és sajnálkozás volt azokban kifejezve, hogy szép álmában zavarják, melyet oly finommá szöttek, – odaát.

– Mama! kiáltá az öreg. Valami nagyot kell neked mondanunk. Tudod ki lett az új társaság

elnöke? A mi Dávidunk lett az új társaság elnöke! Mama! a mi Dávidunk.

És Dávid mint gyermek térden feküdt beteg édesanyja előtt és keservesen sírt, viaszfehér hideg kezeit tartva. Ő pedig megsimogatta haját, mintha előre vigasztalni akarta volna.

– Mama! kiáltotta aggódva mégegyszer az öreg, hallottad?

– Igen, suttogta Ő, az én, jó Dávidom. És szemei megtörték.

Eltemették.

Énekelték azokat a régi héber dalokat és a jó öreg neudorfí Sámuel rabbi mondta az imákat. Beszédet nem tartottak, Dávid nem kívánta. De midőn barátaival visszajött a temetőből, és leült a gyászpadra, akkor ő maga emlékezett meg róla.

– Anyám volt. A szeretet és szenvedés megtestesülése volt szemeimben.

– A szeretet és szenvedés testesültek meg benne, úgy hogy szemeim fájtak, ha reá néztem.

– Sohase fogom többé látni és ő anyám volt

– Ő volt házuk és otthonunk, midőn még nem volt házuk és otthonunk.

– Ő ápolt bennünket, midőn nyomorban voltunk, meri ő volt a szeretet.

– Ő tanítóit szerénységre, midőn jól ment dolgunk, mert ő volt a szenvedés.

– Ő jó és rossz napjainkban házuknak díszetelete volt.

– Midőn oly szegények voltunk, hogy szalmánk se volt, gazdagok voltunk, mert ő a mienk

volt.

– Mindig ránk gondolt, soha önmagára.

– Házunk szegényes szoba volt és kincset rejtett magában. Sok palotának nincs oly kincse. 0 volt az, anyám.

– Nemes szenvedő volt. A szenvedés nem alacsonyította őt le, hanem felemelte.

– Őbenne láttam a zsidóságot a szenvedés napjaiban. Alakjában láttam azt.

– Ő anyám volt és én nem fogom őt többé látni. Soha többé, barátaim.

– Soha többé, s nekem túrnöm kell.

A barátok hallgatták fájdalma megnyilatkozását és hallgattak.

Lassankint mind többen jöttek be a szobába. Itt voltak mindazok, kik közel állottak Littvák Dávid házához.

Marcus igyekezett beszélgetést kezdeni, látni lehetett, hogy Dávid gondolatait el akarja téríteni és a való életbe akarja őt vinni. A beszélgetésnek komoly és magas színvonala volt.

E hangulat közepette vetette fel Löwenberg Frigyes azt a kérdést, melyre aztán sorba mindenki megfelelt. S mindenki saját módján tette.

A felvetett kérdés ez volt.

– Az emberek együttélésének új, szerencsésebb-alakját tapasztalhatjuk itt. Mi teremtette ezt meg?

– Az ínség, mondta az öreg Littvák.

– Az újraegyesült nép, mondta Steinek műépítész.

– Az új közlekedési eszközök, mondta Kingsrourt.

- A tudás, mondta Marcus dr.
 - Az akarat, mondta Levy Joe.
 - A természeti erők, mondta Steinek tanár.
 - A felekezeti türelem, mondta Hopkins predikátor.
 - Az önbizalom, mondta Besid bey.
 - A szeretet, és a szenvedés! mondta Littvák Dávid.
- Az öreg Sámuel rabbi azonban ünnepélyesen felállott és így szólott:
- Az Isten.

Vége.

Az író végszava.

... De ha nem akarjátok, akkor mese volt, s mese marad, amit elmondtam nektek.

Szándékom volt tanítókölteményt írni. Több benne a költészet, mint a tanítás, mondják majd egyesek – több a tanítás, mint a költészet, mondják majd mások.

Mert most, a munka három esztendeje után válnunk kell, s megkezdődnek viszontagságaid, kedves könyvem. A rosszakarat és ferdítések sötét erdején keresztül kell utat törnöd.

De ha barátokra találsz, akkor add át nekik atyád-urad üdvözetét. Mert ő azt hiszi, hogy álmodozás is kitöltheti részben azt az időt, melyet e földön átélünk. Az álom nincs oly távol a tettől, mint egyesek gondolnák. Az emberek minden cselekedete azelőtt álom volt és később ismét álommal lesz.